

ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK VE ÇANAKKALE SAVAŞLARI
ARAŞTIRMA MERKEZİ

SAYI / ISSUE: 1

MART / MARCH 2003

ÇANAKKALE

Çanakkale
Araştırmaları
Türk Yılığ

The Turkish
Yearbook of
Gallipoli Studies

Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ / The Turkish Yearbook of Gallipoli Studies • Sayı / Issue: 1 • Mart / March 2003

COMI

ATATÜRK VE ÇANAKKALE ARAŞTIRMALARI MERKEZİ

Atatürk ve Çanakkale Savaşları Araştırma Merkezi (AÇASAM), 1992 yılında ÇOMÜ Rektörlüğüne bağlı olarak kurulmuştur. Merkezin amacı, Atatürk'ün Çanakkale Savaşları'ndaki rolü, bu savaşların Türk ve dünya tarihindeki yeri, önemi konularını araştırmaktır. Bu alanda yurt içi ve yurt dışında yayımlanmış, belge ve eserleri toplayıp bir arşiv ve kitaplık oluşturmak, yayımlar yapmak, bilimsel toplantılar düzenlemek ve bu amaçlarla, yurtiçi ve yurtdışındaki resmi kurum ve üniversitelerle işbirliği yapmaktır.

Yukarıdaki amaçlar doğrultusunda AÇASAM bugüne dek ulusal ve uluslar arası düzeyde çeşitli toplantılar düzenlemiş, bu toplantılarda sunulan tebliğler yanı sıra Çanakkale Savaşları tarihiyle ilgili kitaplar da yayımlanmıştır. Bunlar AÇASAM adresiyle yazışılarak edilebilir.

1999 yılıyla birlikte, Merkez tarafından gerek ÇOMÜ ve gerekse diğer üniversite öğrencilerine, Gelibolu Yarımadası Savaş Alanları ve Şehitliklere yapılan gezilerde, olanaklar ölçüsünde rehberlik hizmetleri sunulmaktadır.

Ayrıca, Merkez tarafından Gelibolu Yarımadası'nda bulunan anıt ve kitabelerdeki hataların düzeltilmesi projesi, Temmuz 2000'de başlatılmış ve başarıyla sonuçlandırılmıştır.

AÇASAM'ın son etkinliği ise, Çanakkale Savaşları tarihi ve Çanakkale'yle ilgili bilimsel araştırmalara yer verecek **Çanakkale Araştırmaları Türk Yılı** (The Turkish Yearbook of Gallipoli Studies) adlı, yıllık bir akademik çalışmayı başlatmak olmuştur.

Yıllık 18 Mart 2003'te, ilk sayısıyla yayın hayatına başlayacaktır.

Çanakkale Araştırmaları Türk Yılı
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Atatürk ve Çanakkale Savaşları Araştırma Merkezi Yayınıdır

Sahibi

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi adına
Rektör Prof. Dr. Ramazan AYDIN

Editör

Prof. Dr. A. Mete TUNCOKU

Teknik Hazırlık ve Yazım

Yrd. Doç. Ceyhan KOÇ

Arş. Gör. Gürol BABA

Sayfa Düzenleme

Okut. Nazmi ŞENGEZER

Kapak Tasarım

Yrd. Doç. Dr. Enver YOLCU

ISBN 975- 8100-30-0

BİR YOLCUYA

Meçhret'in Halil Oğan

Dur yolcu ! Bilmeden gelip bastığın,
Bu toprak: bir devrin battığı yerdir.
Eğil de kulak ver, bu sessiz yığın,
Bir vatan kalbimin attığı yerdir.

Bu ıssız, gölgesiz yolun sonunda,
Gördüğün bu tümsek, Anadolu'nda,
İstiklal uğrunda, namus yolunda,
Can veren Mehmet'in yatığı yerdir.

Bu tümsek, koparken büyük zelzele,
Son vatan parçası geçerken ele,
Mehmet'in düşmanı boğduğu sele,
Mübarek kanını kattığı yerdir.

Düşün ki, hasrolan kan, kenik, etin
Yaptığı bu tümsek, amansız, getin,
Bir harbin sonunda, bütün milletin,
Hürriyet zevkini tattığı yerdir.

TO A TRAVELLER

*Stop wayfarer! Unbeknownst to you this ground
You come and tread on, is where an epoch lies;
Bend down and lend your ear, for this silent mound
Is the place where the heart of a nation sighs*

*To the left of this deserted shadeless lane
The Anatolian slope now observe you well;
For liberty and honor, it is, in pain,
Where wounded Mehmet laid down his and fell*

*This very mound, when violently shook the land,
When the last bit of earth passed from hand to hand,
Ard when Mehmet drowned the enemy in flood,
Is the spot where he added his own pure blood.*

*Think the consecrated blood and flesh and bone
That make up this mould, is where a whole nation,
After a harsh and pitiless war, alone,
Tasted the joyce of freedom with elation.*
Translated by ; Tanwir Wasti

“... Biz kişilerin kahramanlık safheleriyle meşgul olmuyoruz. Yalnız size Bombasirtı Vak'asının anlatmadan geçemeyeceğim. Karşılıklı siperler arasında mesafemiz sekiz metre, yani ölüm mufakkak, mufakkak ... Birinci siperdekiler hiç bir kurtulmamacasına, hepsi düşüyor, ikincidekiler onları yerine giriyor. Fakat ne kadar inrenilecek bir sığukkanlık ve tevekkülle biliyor musunuz! Öleni görüyor, üç dakikaya kadar öleceğini biliyor, en ufak bir duraksama bile göstermiyor, sarsılmak yok! Okumak bilenler ellerinde Kur'an-ı Kerim, Cennete girmeye hazırlanıyorlar. Bilmeyenler Kefime-i Şahadet getirerek yürüyorlar. Bu, Türk askerindeki ruh halini gösteren hayrete ve tebriğe değer bir örnektir. Emin olmalısınız ki Çanakkale Muharebesini kazandıran, bu yüksek ruhtur...”

Mustafa Kemal ATATÜRK

İÇİNDEKİLER

Şifre	
Başlatken	
Çanakkale 1915'i Anlamak Ve Anlatılmak	8
Tebliğler ve İngilizce Özetleri	
ÇANAKKALE TÜRKÜSÜ'NÜN ÖYKÜSÜ	13
Ömer Çakır	
ÇANAKKALE SAVAŞLARI SÜRECİNDE TÜRK BASINI	36
Ahmet Esenkaya	
PROPAGANDA	64
Servet Avcı	
ÇANAKKALE SAVAŞLARINDA İTİLAH DEVLETLERİNİN HASTA VE YARALILARIMIZA SALDIRILARI	103
Cemalettin Taşkıran	
ÇANAKKALE MUHAREBELERİNDE TÜRK ORDUSUNUN İAŞE PROBLEMİ	114
Muhammet Erat	
ÇANAKKALE SAVAŞLARINDA HAVA GÜCÜ VE HAVA SAVAŞLARI	134
Şerafettin Zeyrek	
ÇANAKKALE SAVAŞLARINDA JANDARMA BİRLİKLERİ	149
Adnan Türkeli	
ÇANAKKALE CEPHESİNDE ALMANLARIN NİYETİ	161
İsmet Görçülü	
TARİH BÖLÜMÜNÜN ETKİNLİKLERİ	183
YAYIN KÖŞESİ _ Book Review	186

SUNUŞ

Sizlere, Üniversitemiz Atatürk ve Çanakkale Araştırmaları Merkezi tarafından hazırlanan **Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı**' ni sunmaktan büyük bir mutluluk ve gurur duyuyorum. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna varan askeri ve siyasi gelişmeler içinde çok büyük önemi olan ve etkileri günümüze dek ulaşan Çanakkale Savaşları tarihleriyle ilgili böyle bir yayın kuşkusuz, konuyla ilgili çalışmalara önemli katkılar sağlayacaktır.

Yıllıkta, Çanakkale Savaşları' tarihinin değişik yönleri yanı sıra, Çanakkale'nin zengin kültür ve tarihiyle ilgili bilimsel çalışmalara da yer verilmesi, ona ayrı bir değer, bütünlük ve boyut kazandıracaktır. Ben, Üniversitemizin bu yeni çalışmasının zaman içinde daha da gelişerek, uluslar arası düzeyde bir yayın niteliği kazanacağına inanıyorum.

Bu duygu ve düşüncelerle, **Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı**'nın hazırlanıp yayımlanmasında emeği geçen Prof. Dr. A. Mete Tuncoku başta olmak üzere tüm ilgilileri yürekten kutluyor ve başarılı çalışmalarının artarak devamını diliyorum.

Prof. Dr. Ramazan AYDIN

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Rektörü

BAŞLARKEN

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi olarak sizlere bu çalışmalarımızı sunarken, ülkemizde Çanakkale Savaşları Tarihi ve Çanakkale'ye özel bir çalışmayı ilk kez yayımlamanın gurur ve heyecanını yaşıyoruz. Çanakkale Savaşları'na katılan ülkelerin çoğunda bu konuyla ilgili çeşitli yayınlar olmasına karşılık, bu savaşlarda başlıca rolü oynayıp, savaşın kaderini belirleyen ülkemizde benzer bir çalışmanın bulunmayışı, nicedir hissettiğimiz önemli bir eksiklikti.

Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı;
Çanakkale Savaşları Tarihi öncelikli olmak üzere, Çanakkale'nin zengin tarih ve kültürünü inceleyen, disiplinler arası belgesel çalışmaları yayımlayıp destek olurken, olabildiğince geniş kesimlere ulaşmayı amaçlamaktadır. Bir diğer hedefimiz ise bu yıllığı önce ulusal, sonra da uluslar arası düzeyde belirli bir kaliteyi yakalamış hakemli bir yayın düzeyine çıkarmaktır. Aslında, hem ülkemizde hem de yurt dışında Çanakkale Savaşlarıyla ilgili değerli çalışmaların yapıldığı ve konuya duyulan bilimsel ilginin aradan geçen yıllarla arttığı düşünüldüğünde, bu tür bir akademik yayının gereği daha iyi anlaşılabilir.

Bu ilk sayımızda yer alan inceleme yazıları, temelde, 18 Mart 2002 Zafer Haftası'nda Merkezimizin düzenlediği: "Yeni Belgeler Işığında Çanakkale Savaşları" konulu sempozyumda sunulan tebliğlerden oluşmaktadır. Çanakkale Savaşları'nın değişik askeri boyutlarını inceleyen bu çalışmalar, birincil kaynaklara dayanmaktadır.

Sınırlı olanaklarla yayımlayabildiğimiz bu ilk sayıda bazı eksiklikler ve gözden kaçan yanlışlıklar olabileceğini biliyoruz. Ancak ileteneğiniz yapıcı eleştiri ve önerilerinizle bu

konularda bizlere yardımcı olursanız seviniriz. Ayrıca, Yıllığımızın konu alanına giren konularla ilgili bilimsel çalışmalarınızı da yayımlanmak üzere bize iletebilirsiniz. Büyük bir coşku, heyecan ve umutla başlattığımız bu girişimde göstereceğiniz ilgi ve vereceğiniz destek bize çalışmalarımızda yardımcı olacaktır.

Çanakkale Araştırmaları Yıllığı, AÇASAM'ın yayını olmakla birlikte, ÇOMÜ'nün ilgili tüm bölümlerinin ortak çalışma ve çabalarının ürünüdür. Yıllığın yayıma geçirilmesinde emeği ve büyük desteği olan, başta ÇOMÜ Rektörü Prof. Dr. Sayın Ramazan Aydın olmak üzere tüm ilgililere teşekkür ederiz.

Saygılarımızla

PROF. DR. A. METE TUNCOKU

Editör

ÇANAKKALE 1915'İ ANLAMAK VE ANLATABİLMEK

A. Mete TUNÇOKU*

Çanakkale Savaşları, Milli Mücadeleye varan ve Atatürk Devrimleriyle bayraklaşan gelişmeler içinde tam bir dönüm noktasıdır. Mustafa Kemal'in askeri deha olarak tarih sahnesinde yerini alışı ve Türk halkının önce yenilgiden sonra ilk kez yabancı işgaline dur deyışı, Çanakkale'de gerçekleşmiştir. Onun içindir ki Çanakkale Savaşları, modern tarihimizin gerçek başlangıcı sayılabilir. Ayrıca bu savaşlar, uluslar arası açıdan da büyük önem taşımakta, etkileri günümüze dek uzanmaktadır. Aradan geçen seksen sekiz yıla karşın Çanakkale Savaşları'nın bugün de tartışılıp, yurt içi ve yurt dışında yüksek lisans, doktora tezleri yazılması ve yeni kitaplar yayımlanması da, aynı nedenlerdir.

Diğer taraftan halkımızın Çanakkale Savaşları'na duyduğu ilgi ve duyarlılık da giderek artmaktadır. Bunun en açık ve anlamlı kanıtı, Gelibolu Yarımadası'ndaki şehitlik, anıt ve müzelerin her geçen yıl daha çok ziyaretçi akınına uğramasıdır. Ziyaretler sadece 18 Mart Zafer Haftası'yla da sınırlı değildir. İnsanlarımız neredeyse yılın her günü, yurdun dört bir yanından buraları ziyarete gelmektedir.

Ancak, halkımızın artan bu genel ilgisine karşın, Çanakkale Savaşları'nın bilimsel olarak araştırılıp, bilimyen yönlerinin belgelerle yeterince açıklığa kavuşturulduğu pek söylenemez. Ülkemizde bu savaşlar temelde şu iki açıdan incelenen gelmiştir:

Mehmetçiğin eşsiz kahramanlıklarını anlatan ve milli edebiyatımızın zengin kaynakları olan şiir, öykü, destan ve romanlar yazılmıştır. Bir de Savaşların askeri teknik yönünü inceleyen, Genelkurmay Başkanlığı'nın değerli yayınları ve bazı komutanların günlük ve anıları vardır.

*AÇASAM Müdürü

Oysa ki, Çanakkale Savaşları tarihi bu yönleriyle yeterince anlatılamayacak kadar karmaşık ve çok boyutludur. Türk ve özellikle yabancı arşivlerde yürüttüğümüz çalışmalar, bu savaşların gün ışığına çıkartılmayı bekleyen daha birçok siyasi, askeri, diplomatik ve sosyo-kültürel yönlerinin olduğunu göstermektedir. Genelde pek bilinmeyen ve derinlemesine araştırılmayı bekleyen bu yönlerden, birkaçı şöyle özetlenebilir:

- Çanakkale'de yeni bir cephe açılacağını duyan Rus Hükümeti İngiltere ve Fransa'ya pek güvenmediğinden Çanakkale Cephesinin açılmasına ve özellikle Yunanistan'ın oraya asker-gemli yollamasına sonuna dek karşı çıkmıştır...
- Churchill, Japonya'dan Çanakkale'ye asker ve donanma yollamasını istemiş, ancak Japonya bu isteği, 1917'ye dek geçiştirip oyalamıştır..
- İsrail Devleti'nin kuruluşuna varan gelişmelerde Çanakkale Savaşları'na İngiltere yanında katılan Gönüllü Filistinli Siyonist Birlikleri'nin çabaları, büyük önem taşır.
- Churchill'deki Çanakkale'de cephe açma fikri çok eski olup, daha 1897'de bunun senaryosunu yazmıştır.
- 1904-1905 Rus-Japon Savaşı ile Çanakkale Savaşları arasında bazı çarpıcı benzerlik ve bağlar vardır.
- Anzaklar'ın Türk askerine ilişkin imajları zamanla çok değişmiştir. İlkın, "barbar, acımasız, vahşi Türk " olarak tanımladıkları Mehmetçik için aynı askerler, savaş ilerledikçe, "Johnny Turk, centilmen ve mert Türk", gibi olumlu değerlendirmeler yapmışlardır.
- Çanakkale'de çarpışan bazı yabancı askerler mektuplarında, Türk siperlerinde çarpışan, keskin nişancı (sniper) kadın savaşçılardan bahsetmektedirler.
- Müttefikler, Gelibolu Yarımadası'nı 1916 Ocak ayında boşaltmışlardı. Bazı yazarlar bu hareketin büyük bir gizlilik içinde ve Türklerin haberinin olmadan yapıldığını belirtirler. Oysa ki, Çanakkale'de

sekiz ay süren ve çok kanlı geçen kara muharebeleri bir noktada tıkanıp siper savaşına dönmüş; Boğazın geçilemeyeceği anlaşılmıştır. Ancak, Birinci Dünya Savaşı, başka cephelerde sürmektedir. Tarafların aralara yollayacak askere ihtiyacı vardır ve tek asker bile çok önemlidir... O nedenle Türkler, düşmanın çekilişini görmezlikten gelmişlerdir denilebilir. Kaldı ki, Mustafa Kemal ve bazı Türk komutanların da, düşmanın çekileceğine ilişkin uyarıları vardır. Ayrıca, yarımadanın yüksek noktalarına egemen olan Türklerin, böylesine büyük bir boşaltmayı farketmemesinin, olanaksız olduğunu belirten yabancı araştırmacılar da vardır.

Diğer taraftan Çanakkale Savaşları'nın, Türkiye Cumhuriyeti'nin varlığını doğrudan ilgilendiren şu iki boyutunun da, yeterince incelenmediğini görüyoruz:

• Çanakkale Savaşları Mustafa Kemal'in, Selanik'ten Çankaya'ya ulaşan askeri ve siyasi kariyerinde çok önemli bir yere sahiptir. Eğer Türk ulusu onu Conkbayırı ve Anafartalar 'da, büyük komutan ve cesur asker olarak tanıyıp inanmasaydı; Milli Mücadelede askerlikle sivillikle onunla kenetlenir miydi ? Daha da önemlisi, peş peşe gerçekleştirilen devrimlere destek verir ve onca iç-dış güçlüğe karşın, bugüne dek yaşatır mıydı?...

• Bir de, Mustafa Kemal'e, "Biz Anafartalar' da bir Darül Fünun (üniversite) gömdük" dedirten, Çanakkale'de kaybettiğimiz yetmiş beş biner konu var. Sayıları yetmiş yedi bine ulaşan şehitlerimizden Harbiye, Tıbbiye, Mülkiye, Sultani (Lise) mezunu ya da, dönemin Türk Ocaklarında yetişenlerin sayısı acaba ne kadardı?... Eğer yetmiş onca insan Milli Mücadele ve Devrimler sürecinde Mustafa Kemal'in yanında olabilseydi, Cumhuriyet ve demokrasimiz kuşkusuz, bugünkünden çok daha iyi bir yerde olurdu.

Peki Çanakkale 1915'i gençlerimize ve gelecek kuşaklara daha iyi nasıl anlatabiliriz; onlarda Çanakkale Ruhu dediğimiz coşkuyu yaşatabilmek için neler yapabiliriz? Bu konuda şunlar dile getirilebilir:

• Öncelikle tarihçilerimizin, Çanakkale Savaşları Tarihiyle ilgili çalışmalarına daha çok katılmaları teşvik ve destek olunmalıdır. Bu çerçevede, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi (ÇOMÜ) bünyesinde kurulan Atatürk ve Çanakkale Savaşları Araştırma Merkezi önemli bir adımdır. Merkezin başlıca etkinlikleri şunlardır: Büyük ve uluslar arası nitelikte bir kitaplık, arşiv ve müze oluşturmak için çalışmak. Çanakkale Savaşları yanısıra, Çanakkale'nin zengin folklor, kültür ve tarihini inceleyen bilimsel çalışmalara yayın olanağı sağlayacak, Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı adlı süreli yayını çıkarmak. Yıllığın ilk sayısı 18 Mart 2003'te çıkmış olacaktır.

• Ülke çapında bir örgütlenmeyle, gençlerimizi orta eğitimleri sırasında mutlaka Çanakkale'ye getirmek ve Gelibolu Yarımadası'ndaki anıt, şehitlik ve müzeleri gezdirmek. Onlara, Çanakkale 1915'i, yerinde anlatarak yaşatmak.

• Ders kitaplarında Çanakkale Savaşları, ayrıntısına girmeden, çarpıcı örneklerle öz olarak anlatılmalıdır. Bu savaşların bizim olduğu kadar, diğer uluslar açısından önemi de vurgulanmalıdır. Diğer yandan bu Savaşlar tarihin tanık olduğu en büyük savaşlardan olup, her yönüyle zaten destanlaşmıştır. O nedenle, savaşlar anlatılırken ilgili rakamlar şişirilip, bazı gerçekler abartılarak, inanlırlık sınırları zorlanmamalıdır.

• Çanakkale Savaşları tarihi, yarımada'daki anıt, şehitlik ve müzeler konusunda, sağlam ve doğru bilgilerle donatılıp, iyi eğitim almış, rehberler yetiştirilmelidir. ÇOMÜ, Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı bunun için ortaklaşa çalışmalı, kaliteye ilişkin sorunlar gecikmeden çözümlenmelidir...

• Her yıl, resmi ve özel kurumların, ve medyanın desteğiyle ülke çapında Çanakkale Savaşlarını konu alan şiir, öykü, senaryo, roman ve şarkı yarışmaları düzenlenmeli kazanan eserler ödüllendirilip yabancı dillere çevrilmelidir.

• Belgesel, gerçekçi ve savaşların özünü, anlamını; ulusal ve uluslar arası boyutlarıyla işleyen, Çanakkale 1915'e yakışır bir film yapılmalıdır.

• "Çanakkale İçinde Aynalı Çarpış..." sözleriyle başlayıp devam eden, her dinleyişte bizleri duygulandıran Çanakkale Türküsü ele alınmalı ; yapılacak bir yarışma ile, çok sesli olarak yeniden düzenlenerek, orkestrasyonu yapılmalıdır. Kuşkusuz 80. yılını kutlayan Cumhuriyetimizin böyle bir şeyin üstesinden gelecek yetişiş sanatçıları ve kurumları vardır.

Ve son olarak, Çanakkale 1915'i daha iyi anlayıp, anlatabilmek için, 18 Mart gününün ulusal bayram olarak kabul edilmesi ciddi olarak düşünülmeli ve ilgili çalışmalar başlatılmalıdır. Bu savaşların 90. yılı olan 2005, uygulama için anlamlı bir tarih olabilir.

Kısaca toparlamak gerekirse; Çanakkale Savaşları, yukarıda dile getirilen yönleriyle araştırılarak anlatılmalı, gelecek kuşaklara da böyle aktarılmalıdır. Bu yapılabilirse, uluşça bugün de çok gereksinim duyduğumuz Çanakkale 1915 Ruhu'nu ve coşkusunu yaşatabiliriz. Bunu gerçekleştirebildiğimiz ölçüde, bugün sahip olduğumuz her şeyi kendilerine borçlu olduğumuz, binlerce şehide olan borcumuzu, biraz daha ödemiş oluruz...

ÇANAKKALE TÜRKÜSÜNÜN ÖYKÜSÜ

Ömer ÇAKIR*

Sanatı, "yanıtına kuramı" açısından yorumlayanlara göre edebiyat, dünyaya tutulmuş bir aynadır. Bu anlayışa bazı itirazlar yapılabilir; ancak "ayıklamasız ve bilirlaştırmasız bir yanıtına manasına almamak kaydıyla" edebiyatı, hayatın bir gölgesi, aynası olarak kabul edebiliriz.

Edebiyat aynasına akseden konular arasında hiç şüphesiz, insanı derinden etkileyen, onun duyu, düşünce ve hayal dünyasında büyük yankılar uyandıran olaylar başta gelir. Bu bağlamda; büyük depremler, göçler, yangınlar ve savaşlar ilk sırada yer alır. Harplerin bunlar arasında ayrı bir yeri vardır. Çünkü savaşlar, edebiyatta, diğerlerine göre daha geniş ve kalıcı bir yer işgal eder.

Bütün ulusların, başlangıçtan itibaren edebî eserlerine bakıldığında yaptıkları savaşların akisleri görülebilir. Bu durum Türk edebiyatı için de geçerlidir. "Savaşlarda kahramanlık olaylarını, başarıları, toplumun ortak duygularını şiirle ifade etme geleneği eski Türk topluluklarına kadar uzanır."¹ Yazılı ilk edebî metinlerimiz olan Gök Türk Kitâbeleri'nden bugüne zengin Türk edebiyatı bünyesinde üç kıtada at koşuturan Türk ulusunun yaptığı savaşları işleyen eserleri bulmak mümkündür. Örnekle olarak; Gazavâtâmeler, Zâferânâmeler, savaş destanları, asker türkütleri gösterilebilir. Ağırıklı olarak "savaşı konu edinen" bu tür eserlere "harp edebiyatı" denilmektedir.

Türk edebiyatında "harp edebiyatı" vadisine dahil edebileceğimiz eserlerin sayısında özellikle 1860 tarihinden itibaren büyük artış olmuştur. Bunda bu tarihten sonra Osmanlı devletinde gazete ve derginin yaygınlaşmasının büyük etkisi vardır. 1860 sonrası Türk basımına bakıldığında; 1877-78 Osmanlı-Rus Harbi², 1897 Osmanlı-Yunan Harbi³, 1911'de İtalya'nın Trablus'u işgali, arkasından Girit'in elden çıkması, Balkan Muharebeleri⁴ ve nihayet Birinci Dünya Harbi ile ilgili başta şiir olmak üzere değişik türlerde kaleme alınmış pek çok eser bulunmaktadır. Bunlara müstakmil kitap halinde basılan ürünler de dahil edildiğinde sayı daha da artar.

İsmi verdiğimiz bu savaşlar serisi içinde edebiyatımızı en çok etkileyen 1. Dünya savaşı olmuştur. Birinci Dünya Savaşı'nın hem uzun sürmesi hem de

* Araştırma Görevlisi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

¹ Hikmet Dızdaroğlu, Halk Şiirinde Türkler, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1969, s.12

² Nurcan Uçak, "1877-78 Osmanlı-Rus Harbi'nin Türk Edebiyatındaki Akisleri", Gazî Ün., Sos. Bil. Enst., Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankar, 1997.

³ Cafer Şen, "1897 Osmanlı-Yunan Harbi'nin Türk Edebiyatındaki Akisleri", Gazî Ün., Sos. Bilim. Enst., Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankar, 1997.

⁴ Harun Duman, Balkan Savaşı Edebiyatımız, Marmara Ün. Sos. Bil. Enst., Basılmamış Doktora Tezi, İst., 1991

etkisinin derin ve geniş olması bunun en önemli nedenidir. Tabii, bu savaşta Çanakale cephesinde meydana gelen muharebelerin ayrı bir yeri ve önemi vardır. "İstanbul'un kapisının kilidi" olarak değerlendirilen Çanakale Boğazi'nin İngiliz ve Fransızlarca zorlanması İstanbul'da büyük bir infiale sebep olmuş; kilidi kurcalayanlara engel olma, hatta uzanan elleri kırma şuurunu uyandırmıştır. O sebeple üniversiteli hatta liseli binlerce genç, defterlerini kalemlerini sıralarının üzerinde bırakarak Çanakale cephesine koşmuşlardır. Çanakale savaşını Anadolu'da da büyük bir heyecan yaratmış yurdun dört bir yanından gönüllü askerler akın akın Çanakale'ye sevk edilmiştir.

Şehirlerde yaşayanlar Çanakale harbine ilişkin gelişmeleri basından takip ederken Anadolu köylerinde ise halk şairleri gündemi türkülerle dile getirmiştir. Gaziantep yöresinden derlenen bir türküdeki şu dörtlük, Anadolu'nun gözü ve kulağının Çanakale'de olduğunu göstermektedir:

"Kamışlı boğazından yürüdü asker

Çanakale'den de alındı haber

Oynayarak yollandı yavuklu nefes

Koca bir harp oluyormuş bu sene"⁵

Çanakale cephesinden alınan haberler başta İstanbul olmak üzere yurt çapında büyük yankı uyandırmış Türk askerinin orada verdiği eşsiz mücadeleyi dile getiren birçok şiir yazılmış ve türküler yakılmıştır.⁶ Ancak hemen belirtmek gerekir ki Çanakale Harbi ile ilgili o yıllarda yazılan şiirler ve söylenen türküler içinde unutulmaktan kurtulmuş oldukça azdır. Bunlardan biri M.Akif'in Çanakale Şehitlerine adlı şiiri; diğeri ise bugün "Çanakale türküsü" adıyla bilinen meşhur türküdür. Akif'in şiiri ile ilgili bir kısım ilmi araştırma ve incelemeler yapılmış olmasına karşın Çanakale türküsü hakkındaki araştırmalar maalesef yeterli değildir.⁹ İşte bu eksiklik bizi böyle bir teblig hazırlamaya yöneltti. Çanakale

⁵ Rıza Yalın, "Cihan Harbi ve Halk Türküleri", Görüşler, Sayı:22, II. Tesin 1939, s.18-23

⁶ Bu şiirler hakkında bir araştırma için bakınız. Ömer Çakır, "Nazımımızda Çanakale Muharebeleri(1915-1928), Gazi Ün., Sos. Bilim. Enst. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ank., 1997

⁷ Bugün yaygın olarak bilinen "Çanakale türküsü"nden başka Çanakale harbi ile ilgili bazı şiir ve türküler için bakınız. Selami Münir(Derleyen), "Çanakale Türküsü(Güfte Saadetin Kaynak) Çanakale-Geçilmez, İst., 1940, s.10; "Çanakale Türküsü"(Bu türkü 1920 Temmuzunda Eskişehir'de 172. Alay erlerinden, Ulug İğdemir tarafından derlenmiştir), 18 Mart 1915 Çanakale Geçilmez, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ank., 1976; Ali Duymaz, "Gelibolu Ağrı/Oy Askerime", Bingöl Efsaneleri, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Elitiz, 1989, s.388; Cahit Önder(Hazırlayan), Yaşayan Çanakaleli Muharipler, İst., 1981, s.57; Rıza Yalın, a.g.m., s.18-23

⁸ Mehmet Kaplan, "Çanakale Savaşı", Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 2, Dergah Yay.2.bsk., İst., 1994, s.203-210

⁹ Türküğü bestesi açısından araştırılan bir çalışma için bakınız. Onur Akdoğan, Ünlü Nihavent Longa ve Çanakale Türküsü Kimindir, Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir, 1991, s.9-23

türküsünün öyküsünü kronolojik bir takiple "doğuşu ve yayılışı" çerçevesinde araştırmaya çalıştık:

A. "Çanakale Türküsü"nin Doğuşu veya Yakılışı

Öncelikle türküyü yakmak ne demektir? Bir türküyü niçin yakılır veya doğar? Bu soruların cevabını verelim. Çünkü genel olarak bir türkünün yakılış gerekeceği Çanakale türküsünün de meydana gelme nedenini bünyesinde barındırmaktadır.

Şairlik iddiası olmayan kimselerin, şahısları veya toplulukları duygulandıran çeşitli olayları terennüm etmek üzere türküyü meydana getirmeleri işine "türkü yakmak"; meydana gelene de "yakım" denilmektedir.¹⁰ Pek çok olay türküyü yakılmasına sebep olabilir. Bu olaylar "bütün bir milleti ilgilendirecek kadar büyük nitelikler taşıyabileceği gibi, dar çevrelerde meydana gelen cinisten de olabilir. Aşk, gurbet, ölüm, seferberlik, tabii âfetler, oymak kaygaları, eşkiya baskınları, bir kalenin düşmesi, vatanın bir parçasının elden çıkması gibi sosyal olaylar; sevda, talih kizma, şansa küsme gibi duygular türkülerin doğuş şartlarını hazırlayan sebeplerin başında gelir.¹¹ Kısaca, hayatın çeşitli safhalarında, teker teker şahıslar veya belli bir muhit yahut bütün bir millet üzerinde derin tesirler bırakmış vakalara ait türküler meydana getirilebilir.¹²

Özetle, toplumu yakından ilgilendiren bir takım olayları yaşamış veya gönlünde duymuş bir sanatçı(ruhu sanatçı olan kişi, âşık, halktan biri) hafızasındaki şiir ve ezgilerin de yardımıyla yeni bir türküyü yaratır. Böylece türküyü yakılmış olur.¹³ Yakılan türküyü ağızdan ağza geçerek zamanla bazı değişikliklere uğrar. Bu sırada çoğu türkülerde olduğu gibi türküyü ilk yakanın kim olduğu unutulur gider.¹⁴

Çanakale türküsünün yakılışı da bahsettiğimiz şartlardan farklı değildir. Bu türküyü Türk insanının hafızasında derin izler bırakmış bir oyun, yani büyük bir "savaşın atmosferinde" meydana gelmiştir. Dolayısıyla bu türkünün bir doğuş zamanı vardır. Ancak Çanakale türküsünün doğuş zamanına ilişkin bilgiler şu soruları sormamıza neden olmaktadır.

Çanakale türküsü ne zaman doğmuştur? Yani bu türküyü Çanakale savaşları başlamadan önce mi yoksa harp sırasında mı yakılmıştır? Aslında bize bu soruları sorduran elimizdeki bir mektuptur. Söz konusu mektup Emrullah Nutku'nun "Çanakale Şanlı Tarihine Bir Bakış"¹⁵ adlı eserinde yer almaktadır.

¹⁰ Mehmet Tuğrul, Türk Halk Türkülerinin Doğuşu Üzerine Bazı Notlar, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ank., 1946, s.491

¹¹ Mehmet Özbek, Folklor ve Türkülerimiz, Ötügen Yay., İst., 1975, s.64

¹² Naki Tezel, "Kahramanlık Türküleri", Radyo, C.8, Sayı:87, Mart 1949, s.6

¹³ Mehmet Özbek, A.g.e., s.64

¹⁴ Mehmet Tuğrul, A.g.e., s.487

¹⁵ Emrullah Nutku, Çanakale Şanlı Tarihine Bir Bakış, İst., 1975, s.8

Mektubu yazan Emrullah Nurtu'nun kardeşi Seyfullah'tır. 1903 doğumlu olan Seyfullah savaşın arifesinde Çanakkale Sultanisi(lisesi)1 sınıf öğrencisidir. Seyfullah, Çanakkale'den gönderdiği ve üzerinde 29 Eylül 1914 tarihi yazılı olan mektubunda şöyle der:

Sevgili Ammeçğim,

Canımıza tak diyen iki yıllık gurber hayalından artık kurtuluyoruz. Sana ve aileme kavuşacağım için sevinyorum.

Mektebimizi alıyolar, hastane olacaktı, bizi de İstanbul'daki mekteplere dağıtacaklar. Hocalarımızın çoğu da askerlik hizmetine gidiyorlar, büyük sınıf da gönüllü yazılacaklar. Bugün Türkçe hocamız sınıfa geldi, ama çok kahmadı, bize veda etti. Bize: "Zamanı gelince cephede yapılacak vatan hizmetinin mekteple yapılan hizmetten küsi olduğunu" söyledi.

Birkaç günden beri Çanakkale sokaklarından askerler geçiyor, "Çanakkale içinde Aynalıcağı, Anne ben gidiyorum düşmana karşı" şarkısını söylüyorlar. Al üstünde zabiter, top arabaları, mekkâre ve deve kervanları sokağımızı dolardı. Harp olacaktı. İngiliz ve Fransız harp filoları boğazın dışında dolaşıyor. Buraları bombardıman edeceklermiş. Bu bombardımanı görmek isterdim, ama yakında Çanakkale'den ayrılacağız. Ama size kavuşacağım ben.

Baybabannın, sizin ellerinizi öper, kardeşlerine selam ederim.

Oğlumuz Seyfullah

Mektuptan öğrendiğimize göre henüz Çanakkale savaşı başlamadan önce Çanakkale'de harbe hazırlanan askerler tarafından Çanakkale Türküsü söylenmektedir. Bu da bize türkünün doğuş zamanını harp öncesine götürmemiz gerektiğini haber vermektedir. Türk müzik tarihi ve halk türkileri üzerine önemli çalışmalar bulunan Mahmud Ragıp Kösemihal'in görüşleri de bu belgeyi destekler mahiyettedir. Kösemihal, Müsiki Mecmuası'nda¹⁶ bu türkünün Çanakkale savaşı sırasında yeniden hatırlanmış ve zamana uygun mısralar araya katılmış bir türkî olduğunu, asıl türkünün "İlk iki kıtadan anlaşıldığı gibi"(Çanakkale içinde vurdular beni/Nişanlımın çevresiyse sardılar beni; Çanakkale içinde aynalı çarş/Ana ben gidiyorum düşmana karşı) daha eski olup Çanakkale'de öldürülen bir delikanlının ağzından yakılmış bir ağıt olduğunu hatta Bay Vahit Lütfî'nin bu türkünün 1. Dünya Savaşı'ndan çok önce söylendiğini kendisine anlattığını belirtir.

O zaman bu bilgiler ışığında şimdilik şöyle bir ara tespitte bulunabiliriz: Çanakkale türküsünün meydana gelmesi savaş öncesine kadar uzanır. İlk iki kıtadaki sözler de bu kanaatimizi doğrulayan işaretlerdir.

Aşağıdaki bölümde şarkıda bulunduğu bazı beyit ve bilgiler ise bu türkünün savaş başladıktan sonra meydana geldiği yönündedir. Şimdi de sırayla bunlara bakalım.

Şamlı Selim¹⁷ tarafından 1915 yılında yayımlanan ve üzerinde Risale-i Musikiyye yahut Musiki Gazetesi yazar eserinin on üç numaralı nüshasında şu ifadeyi okuyoruz: Çanakkale Marsı, bestekârî Kevser Hanım.(EK-1)¹⁸

Kevser Hanım tarafından bestelendiği belirtilen ve ikişer mısralı on iki bentten oluşan marsın sözleri şöyledir:

Çanakkale Kahramanlarının Hatırası

Atar çavuş atar vururlar seni

Ömeden mezara koyarlar seni

Of gençliğim eyvah

Çanakkale içini duman бүтүр

Kırk altıncı fırkanın nâmi yürütür

Of gençliğim eyvah

Çanakkale içinde dolu bir tesüi

Analar babalar ümidi kesüi

Of gençliğim eyvah

Çanakkale içinde sıra serviler

Altında yatıyor arslan şehitler

Of gençliğim eyvah

Çanakkale boğazı dardır geçilmez

Kan olmuş suları bir tas içilmez

Of gençliğim eyvah

Çanakkale içinde bir sarı yılan

Osmanlı'nın tayyaresi durdurur dıvan

Of gençliğim eyvah

¹⁷ Hakkında bkz. Dr. Nazmi Özalp, Türk Musikisi Tarihi, C.1, s. 213, C.2, s.118,171,341, M.E.B.Yay., Ank., 2000

¹⁸ Onur Akdoğan, A.g.e., s.9-23; Kevser Hanım hakkında ayrıca bakınız. Dr. Nazmi Özalp, Türk Musikisi Tarihi, C.1, M.E.B.Yay., Ank., 2000, s.68

¹⁶ M. Ragıp Kösemihal, "Türk Halk Müziklerinin Kökeni Mesalesi", Müsiki Mecmuası, Nu:407, Aralık 1984, s.24-25

İşte bu kampanya dahilinde yazıldığını düşündüğümüz ve yine bugünkü Çanakkale türküsünün sözlerini hatırlatan bir diğer şiir Destancı Mustafa'ya²¹ aittir. Destancı Mustafa'nın tek sahife halinde bastırıp "30 Para"dan sattığı "Çanakkale Şarkısı"(Ek-2)²² biraz daha uzun olup on dört kıtadan oluşmaktadır. Bu şiirden de birkaç mısra okuyalım:

Çanakkale Şarkısı

Çanakkale'sine vardım selâmet
Anafartalar'da koptu kıyâmet
Nakarât

Anafartalar'da oldu kıyâmet
Çanakkale'sinde bir büyük çarşı
İşte ben gidiyorum düşmana karşı
Nakarât

Borular çalıyor ileri arşı
Çanakkale'sinde bir uzun servi
Kimimiz taşralı kimimiz yerli
Nakarât

Askerde rahatla geçirdik devri
Çanakkale'sinde bir yeşil direk
Ölen düşmanlara sevinmek gerek
Nakarât

Harbin dehşetine dayanmaz yürek
Çanakkale'sinde yapılır testi
Düşmanlar çekilip ümidi kesti
Nakarât

Kahraman asker in yorulmaz desti
Çanakkale'sinde sıra serviler
Sanki yağmur gibi iner memliler
Nakarât

Düşmanın üstüne düşer mermiler
Çanakkale'sinde elektrikler

Çanakkale sende vurdular beni
Nişanlımın mendiline sardılar beni
Of gençliğim eyvah

Çanakkale sende yatar bir selvi
Kimimiz nişanlı kimimiz evli
Of gençliğim eyvah

Atar İngiliz atar pişman olursun
Kan alıcı fırkaya kurban olursun
Of gençliğim eyvah

İstanbul'dan çıktım başım selamet
Çanakkale'ye varmadan koptu kıyamet
Of gençliğim eyvah

Çanakkale seni duman bürüdü
Ali Kemal Bey'in nâmı yürüdü
Of gençliğim eyvah

Tayyâre ile uçarız, dağlar aşarız
Bize tayyâreci derler, düşmanları yıkarız
Of gençliğim eyvah

Sözlerin üstünde yazan "Çanakkale Kahramanlarının Hatırası" ibaresi, bize bu marşın Çanakkale'deki askerlerimizin kahramanlıklarının hatırasını yaşatmak amacıyla bestelenmiş olduğunu düşündürmektedir. Zira Çanakkale Harbi sırasında Harbiye Nezareti'nin teşvik ettiği "harp edebiyatı" kapsamında kimi şiirlerin marş olarak besteletildiğini biliyoruz.¹⁹

Harbiye Nezareti bu kampanya dahilinde Çanakkale'deki askerlerimizin kahramanlık ve fedakarlıklarını anlatan eserlerin yazılmasını teşvik etmiş hatta bu maksatla Temmuz 1915'de edebiyatçı, müzisyen ve ressamlardan oluşan bir heyeti Çanakkale harp sahasına götürmüştür.²⁰

¹⁹ Bunlardan birine örnek olarak Rauf Yekta Bey tarafından bestelenen Abdülhak Hamid'in şiirini gösterebiliriz. Rauf Yekta, "Millî Tevhîr Hakkında", Yeni Mecmua, Çanakkale Fevkalade Nüsha 1918(Yayma Haz. Abdurrahman Güzel), Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Atatürk ve Çanakkale Savaşlarını Araştırma Merkezi Yayınları, Çanakkale, 1996, s.182-183

²⁰ "Çanakkale Kahramanlığını Yaşamak İçin", İldam, Nu: 6608, 28 Haziran 1331/11 Temmuz 1915, s.1; İbrahim Alaaddin (GÖVSA), Çanakkale İzleri, Marifet Mat.,1926, 3-4

²¹ Destancı Mustafa, o yıllarda Çanakkale Harbi de dahil toplumu yakından ilgilendiren çeşitli olaylar hakkında destan yazıp bunları tek sahifelik "yaprak destanlar" halinde bastırarak satan halk şartlarından biridir. Çanakkale ile ilgili birkaç destanı vardır: "Alçak İngilizlerin Çanakkale Bombardımanı ve Kahraman Topcularımızın Müdafası", Necm-i İstikbal Mat., İst., 1331,15; "Arbormu Sahîl Muharebesi Destanı", Necm-i İstikbal Mat. İst., 1331, 15. Ayrıca, detançılık ve destanlar hakkında daha geniş bilgi için bakınız. İstanbul Ansiklopedisi, C 8, İst., 1966, s.4520-4524

²² Destancı Eyyüblü Mustafa Şukrî Efendi, "Çanakkale Şarkısı", Necm-i İstikbal Matbaası, İst., 1331,1s.

Kumanda ediyor İliva ferikler
Nakarat

Düşman cesediyile doldu tarikler
Çanakkale' sinde bir büyük çınar
Duymanın anam ölürsem yanar
Nakarat

Sağ kalır isem her dâim anar
Çanakkale' sinde sıra söğütler
Zâbitler bir yandan asker öğretler
Nakarat

Vâdesi gelerek ölen yigitler
Çanakkale' sinde akıyor dere
Hesapsız düşmanlar döküldü yere
Nakarat

Bomba yarısıyla açıldı bere
Çanakkale' sinin çoktur furunu
Osmanlı askeri arslan torunu
Nakarat

Aslâ unutulmaz Arburunu
Çanakkale' sinde toplar iniyor
Topların sesini herkes dinliyor
Nakarat

Topçular düşmanı görüp miniliyor
Çanakkale' sinde yanar löküsler
Kahraman askerler durmaz göğüsler
Nakarat

Korkarak kaçar hemen öküsler
Çanakkale' sinde kurulur pazar
Arslan askerlere değmesin nazar
Nakarat

Ecel geldi ise kismetimde yazar
Destancı Eyüblü Mustafa Şükri Efendi'nin şiiri ile Keveser Hanım'ın
bestelediği sözler arasında da kimi benzerliklerin olduğu görülmektedir. Özellikle
şu dizeler arasındaki yakınlık oldukça dikkat çekicidir:

Çanakkale' sine vardım selâmet
Anafartalar' da koptu kıyamet(Destancı Mustafa)

20

İstanbul' dan çıktım başım selâmet
Çanakkale' ye varmadan koptu kıyamet(Keveser Hanım Bestesi)

Çanakkale' sinde yapılır testi
Düşmanlar çekilip ümidi kestir(Destancı Mustafa)
Çanakkale içinde dolu bir testi
Analar babalar ümidi kestir(Keveser Hanım Bestesi)
Çanakkale' sinde bir uzun servi
Kimimiz taşralı kimimiz yerli(Destancı Mustafa)
Çanakkale sende yatar bir selvi
Kimimiz nişanlı kimimiz evli(Keveser Hanım Bestesi)

Aslında bu benzerlikler geleneğin ortak olarak kullandığı ve pek çok halk
şirinde de rastlayabileceğimiz söz kalıplarından kaynaklanmaktadır. Çünkü halk
şirini ve türkülerini meydana getirirken daha önce bilinenden “söz kalıpları” alınıp
adeta yenilere monte edilir. Bu yüzden yeni türkülerde mevcut ses ve söz
kalıplarından sıkça faydalandığı görülmüştür. Değişik türkülerden aldığımız şu
örnekler buna birer kanıttır:

1897 Türk-Yunan Harbi ile ilgili bir türkünün şu dizelerinin daha sonra da
kullanıldığı anlaşılmaktadır:

(...)
Yunan' ın içinde bir sıra selvi
Kimimiz nişanlı kimimiz evli
Sılada bıraktım saçları telli²³

“Köy Halk Türküleri”²⁴ adlı kitaptaki türkülerin birinde rastladığım şu
dizeler de bir hayli tanıdık geliyor:

İsparta' dan çıktım başım selâmet
Köy yoluna döndüm koptu kıyamet

Hasan Âli Yücel'in “Türk Edebiyatına Toplu Bir Bakış”²⁵ isimli eserinde
gördüğüm bir halk şirindeki şu mısralar da oldukça dikkat çekicidir:
Karakoldan çıktım yan basa basa.

²³ Erdog̃an Gökçe, “1897 Türk-Yunan Savaşlarında Yakılan Türküler”, Folklor Araştırmaları, Nu:303, Ekim
1974, s.7119-7121

²⁴ Yusuf Ziya Demirci, Köy Halk Türküleri, Burhaneddin Mat., İst., 1938, s.307

²⁵ Hasan Âli Yücel, Türk Edebiyatına Toplu Bir Bakış, Remzi Kitabevi, 1932, s.34-35

Cigertlerim koptu kan kusa kusa,
(...)

İki mezar arasında vurdular beni,

Yarın çevresine sardılar beni, Erdoğan Gökçe, "1897 Türk-Yunan Savaşlarında Yakılan Türküler", Folklor Araştırmaları, Nu:303, Ekim 1974, s.7119-7121

Ölmeden toprağa koydular beni,
Vay koydular beni!...

Örnekler daha da çoğaltılabilir. Bu türkülerdeki bazı söz kalıplarının Çanakkale türküsünde kullanıldığı açıktır. Bu noktada yukarıda yaptığımız tespitimize bazı ilaveler yapabiliriz: Çanakkale Harbi sırasında bestelenen "Çanakkale Marşı", yazılan "Çanakkale Şarkısı" veya yakılan "Çanakkale türküsü" tamamen orijinal olmayıp kendinden önceki halk şiirlerinin/türkülerinin meydana gelme taşımaktadır. Bu durum bir eksiklik değil halk şiirlerinin/türkülerinin meydana gelme sürecinde gelenekteki devamlılığın tabii bir sonucudur. Dolayısıyla bu bilgiler Çanakkale türküsünün harp öncesi doğmuş olduğu yönündeki düşüncemizi biraz daha kuvvetlendirmektedir.

Çanakkale türküsüne ilişkin bulduğumuz ve Sabah gazetesinde 1916 yılı başlarında yayınlanan bir diğer metin de Florinalı Nazım'ın kaleme aldığı "Çanakkale Türküsü"²⁶ adlı şiirdir. Ancak bu şiirin adminin dışında bugünkü türk

²⁶ Florinalı Nazım, "Çanakkale Türküsü", Sabah, N.9522, 29 Şubat 1331,13 Mart 1916,s.3

Çanakkale Türküsü

Çanakkale, Kabe gibi uludur,

Toprakları şehitlerle doludur !

Kınlan hep orda düşman koludur.

Türk şinesi ne metin bir cevhermiş;

Milyonla gülleye karşı sipermiş!

Ne arslanlar yetiştirmiş bu vatan!

Ateşlere ölümlere can atan;

Her birisi cihan değer kahraman!

Yıldırımlar: Bunlar için oynuncak,

Şarapneler: Bir geveze fırıldak ;

Dağa, taşta sayılmaz gülle vuran,

Toprakları bombalara kavuran;

İki büyük düşman yere kapandı,

Tarih bunlar için mezar yapandı!

Çanakkale: Mucizeler yarattı.

İstanbul'u Türk süngüsü dayattı!

Düşman burdan sürülerek top attı.

Çanakkale harbi düşün ne müthiş,

Tarih böyle bir gün daha görmemiş!

Esâtiri kahramanlar meşhedi,

ile bir ilgisi yoktur. Şiirin yanına yazılan nottan öğrendiğimize göre bu şiir bestelenmek ümidiyle yazılmıştır.

Çanakkale türküsünün doğuş zamanına ilişkin belge, bulgu ve tespitimizi belirttikten sonra, türkünün 1915 yılından günümüze doğru geliş veya yayılış öyküsüne bakabiliriz:

B. Çanakkale Türküsünün Yayılışı

Daha önce ifade ettiğimiz gibi Çanakkale Savaşı sırasında pek çok şiir kaleme alınmış ancak bunların çoğu kısa süre sonra unutulup gitmiştir. Oysa Çanakkale türküsü unutulmamış ! Dünya Savaşı bittikten sonra bu türkü askerlerin dilinde Osmanlı Coğrafyasının hemen her yerine yayılmıştır. Falih Rıfkı, 20 Mart 1918 tarihli Dergah dergisinde yayımlanan bir yazısında bu gerçeği şöyle dile getirir:

"Çanakkale için bu kadar şiir yazıldı, hiç biri hatırmızda yok... Belki yazarların bile! Çanakkale harbini yapan neferler slaya dönerken bir türkü tutturdular. Bu türkü İstanbul sokaklarından tâ Anadolu içlerine kadar yayıldı.

Çanakkale içinde vurdular beni

Ölmeden mezara koydular beni

Güftesi şu basit mısralar olan bu türkünün yanık sesi önünde şairlerimizin yazdığı Çanakkale şiirlerinin sahteliğini hissettik, onlar kağıttan yapılmış çiçeklere benziyordu. Çünkü bu türküde orada harp edenlerin acıları vardı, memleket hasretleri duyuluyordu."²⁷

Araştırmamız sırasında gördük ki Çanakkale türküsü Anadolu sınırlarının da dışına çıkmış hatta Balkanlarda da oldukça çok söylenen meşhur türküler arasına girmiştir. Çünkü Çanakkale Savaşlarına Türk ordusu içinde Rumeli'de

Aranırsa burasıdır ebedi!..

Yüzbinilerce düşman mahvetti;

(Çanakkale) anılıyor haşyetle,

Tarih burda eğiliyor hurmetle!

Bu devleti parlak görmek isterdik,

Yoklukta bir büyük varlık gösterdik

"Vatan için şân alarak can verdik"

Minareler kadar yüksek kemikten;

Zafer sütunları diktik çelikten!..

²⁷ Falih Rıfkı(ATAY), "Harp Edebiyatı", Dergah, Yıl: 1, C.2, Nu:23, 20 Mart 1338, s.174

yasayan halkların da katıldığı bilimpektir. Dr. İrfan Morina'nın III. Milletler Arası Türk Folklor Kongresi'nde sunduğu bir tebliğden²⁸ "Çanakkale Türküsünün Amavutça Söylenişi"nin bile olduğunu öğreniyoruz. Amavutça söylenişinden bir kısmını okuyarak Çanakkale türküsünün 1918 sonrasında ilişkin öyküsüne devam edelim:

Çanakkale içinde bir sarı çadır

Türk zabıtları bir araya toplandı

Of gençliğe vay aman

1918 tarihi aynı zamanda halk türkülerinin de önemsemeye başladığı bir tarihtir. Bu tarihte Yeni Mecmua'nın çıkardığı "Çanakkale Özel Sayısı"nda Musa Süreyya imzalı "Asker Türküleri" başlıklı yazıda "askere ruhî bir zevk, kırılmaz, bütülmaz bir azim veren türkülerin öneminden bahsedilmekte ve milli ruhu ihtiva eden bu türkülerin bir an önce derlenmesi gerektiği vurgulanmaktadır.²⁹ Ancak bu ve benzeri düşüncenin sistemli ve programlı bir şekilde hayata geçebilmesi yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması ile mümkün olabilmektedir. Cumhuriyet'in ilk on yılı içinde; "1926(İzmit, Ödemiş, Tire, Aydın, Nazilli, Sultanhisari, Denizli, Manisa, Kırkağaç, Soma, Bergama, Dikili, Ayvalık, Edremit, Havran, Balıkesir, Bandırma, Bursa, Gemlik ve Mudanya'da),³⁰ 1926(Gaziantep, Urfa, Akçakale, Niğde, Kayseri, Sivas çevresinde elli bir gün), 1927(Konya, Ereğli, Karaman, Alaşehir, Ödemiş, Aydın, Manisa, İzmir çevrelerinde iki ay kadar), 1928(Batı Karadeniz, Sivas, Eskişehir, Kütahya, Bursa çevrelerinde), 1929(Trabzon, Erzurum, Erzurum çevrelerinde), 1932(Balıkesir ve çevresinde) ve daha sonraki tarihlerde, Anadolu'nun pek çok ili gezilerek halk türkleri derlenmiştir.³¹ Bu derlemeler neticesinde bir araya getirilen beş yüzden fazla türkî derlenmiştir.³² Bu türküleri³² adı altında yayımlanmıştır. Burada oldukça dikkat çekici bir husus vardır ki derlenen türküler arasında Çanakkale türküsü yer almamaktadır. Bunun sebebini, o yıllarda I. Dünya Harbi ile ilgili pek çok türkî arasında Çanakkale türküsüne yeterince dikkat edilmemesi olduğunu düşünüyoruz.

²⁸ İrfan Morina, "Çanakkale Türküsünün Amavutça Söylenişi", III. Milletler Arası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, Ank., 1987, s.161-166

²⁹ Musa Süreyya "Asker Türküleri", Yeni Mecmu, Çanakkale-Fevkâlade Nüsha 1918(Yayma Haz. Abdurrahman Güzel), Çanakkale On sekiz Mart Üniversitesi Atatürk ve Çanakkale Savaşlarını Araştırma Merkezi Yayınları, Çanakkale, 1996, s.230-231

³⁰ Seyfeddin Senai ve Asaf kardeşler tarafından yapılan derlemeler için bak. Yurdun Nagmeleri, Milli Mat., İst., 1926

³¹ Bu derlemeler hakkında geniş bilgi için bakınız: Yusuf Ziya Demircioğlu, Memleketimizde Müsiki Folklorü Hareketleri, Müsiki Mecmuası, Nu:244, Mart 1969, s.12-13; Nu: 245, Nisan 1969, s.13-14; Ethem Ruhi Uygör, "Halk Çalgılarımız Üzerine İnceleme Gezi Notları", Müsiki Mecmuası, Nu:247, Haziran 1969, s.4-6

³² Halk Türküleri, İstanbul Üniversitesi Konservatuarı Neşriyatı, İst., 1930

Ancak aradan çok fazla zaman geçmeyecek ve Mahmut Rağıp Gazimihal(Köseimihal) 1936 yılında Çanakkale Türküsünü notasıyla beraber yayımlayacaktır.³³ Sözleri şöyledir:

Çanakkale içinde vurdular beni

Nişanlımın çevresile sardılar beni

Of gençliğim eyvah!

Çanakkale içinde aynalı çarşı

Anne, ben gidiyorum düşmana karşı

Of, gençliğim eyvah!

Çanakkale içinde kasap olur mu?

Vurulan, şehitler hesap olur mu?

Of gençliğim eyvah

Çanakkale içinde bir dolu testi

Analar, babalar umudu kesti

Of gençliğim eyvah!

Gazimihal'in yayımladığı Çanakkale Türküsü dört kıradan oluşmaktadır ve bu tarihten sonraki yayınlar için de temel teşkil etmiştir. Çünkü daha sonra Çanakkale türküsü adıyla türkî kitaplarında yer alacak olan metinler büyük ölçüde Gazimihal'in yayımladığına dayanmaktadır. Hemen belirtelim ki Gazimihal'in verdiği sözler de Kevser Hanım'ın bestelediği marşı hatırlatmakta ve her iki eserin sözlerinde önemli benzerlikler olduğu görülmektedir.

Naki Tezel'in herhangi bir kaynak vermeksizin 1949'da yayımladığı türkünün sözleri ise şöyledir³⁴:

Çanakkale içinde aynalı çarşı

Ana ben gidiyorum düşmana karşı

Of gençliğim eyvah.

Çanakkale içinde bir uzun selvi

Kimimiz nişanlı kimimiz evli

³³ M. Rağıp Gazimihal(Köseimihal), "Çanakkale Türküsü", Türk Halk Türkülerinin Kökeni Meselesi, Akşam Mat., 1936; Müsiki Mecmuası, Nu: 407, Aralık 1984, s.24-25; Onur Akdoğan, a.g.e., s.12

³⁴ Naki Tezel, "Kahramanlık Türküleri", Radyo, C.8, Sayı:87, Mart 1949, s.6-7,15

Of gençliğim eyvah..

Çanak kale içinde bir dolu desti

Analar babalar mektubu kesti

Of gençliğim eyvah..

Çanak kale üstünü duman бүртüdü

On üçüncü fırka harbe yürüdü.

Of gençliğim eyvah

Bu metnin son beyiti daha önceki metinlerin hiç birinde yoktur. Fakat Kevser Hanım'ın bestelediği marşta geçen "Çanak kale seni duman бүртüdü/ Ali Kemal Bey'in nâmi yürüdü" mısralarıyla yakınlığı ortadadır. Diğer mısralar da öncekilerden pek farklı değildir.

1950'li yıllarda Çanak kale türküsü birkaç kitapta birden görmemeye başlar. Bunda o tarihlerde yapılan ve ülke çapındaki yardımlarla desteklenen Çanak kale Şehitler Abidesi'nin oluşturduğu havanın katkısı olsa gerektir.³⁵

İşte bunlardan biri halk müziğine büyük emek vermiş olan Muzaffer Sarısözen'e aittir. Muzaffer Sarısözen'in Yurttan Sesler³⁶ adlı notalarıyla türkülerden örnekler verdiği eserinde "Çanak kale" başlığı altında verilen sözler ile Naki Tezel'in yayınladığı metnin kıtaları tamamen aynı olup yalnızca nakaratları farklıdır. Sarısözen'in 1952 yılında yayımladığı söz konusu notada nakaratlar "Of gençliğim eyvah" yerine "Of sağolsun anam" şeklindedir. Bir yıl sonra yayınlanan Cahit Öztelli'nin Halk Türküleri³⁷ adlı kitabındaki sözler ise bir kıtası hariç Gazimihal'in yayınladığı sözlerle aynı olup nakaratında çok küçük bir değişiklik olduğu anlaşılmaktadır. Burada da "Of gençliğim eyvah" nakarati "Ah gençliğim eyvah" biçimindedir. Birkaç yıl sonra Ragıp Şevki ise hazırladığı Seçme Türküler³⁸ adlı kitabı Muzaffer Sarısözen'in metnini aynen almıştır.

1966 yılında ise Çanak kale Türküsünün marşların toplandığı bir antolojiye alındığını görüyoruz. Ethem Ruhi Üngör "Türk Marşları" isimli kitabında "Çanak kale Marşı" adlı altımda notasıyla beraber şu sözleri verir ve bestecisinin Destancı Mustafa olduğunu belirtir. Marşın bestekarı olarak Destancı Mustafa'nın adının geçmesini Ethem Ruhi'nin bir yanlığı olarak düşünmüyoruz. "Çanak kale içinde sıra serviler/Binbaşlar oturmuş asker öğretler" gibi Destancı Mustafa'nın "Çanak kale Şarkısındaki" kimi dizeleri hatırlatan marşın sözleri şöyledir:

³⁵ Çanak kale Şehitler Abidesi'nin yapılış öyküsü için bakınız. Necmi Onur, Çanak kale Savaşları ve Şehitler Abidesi, İst., 1960, s.98-101

³⁶ Muzaffer Sarısözen, "Çanak kale", Yurttan Sesler, Akın Mat., Ankara 1952, s.13

³⁷ Cahit Öztelli, Halk Türküleri, Varlık Yay., İst., 1953, s.95

³⁸ Ragıp Şevki Yeşim, Seçme Türküler, Sine Radyo Haftası Neşriyatı, İst., 1957, s.104

Çanak kale içinde aynalı çarşı
Anne ben gidiyorum düşmana karşı

Çanak kale içinde sıra serviler
Binbaşlar oturmuş asker öğretler

Çanak kale içinde bir kırık testi
Anneler ve babalar ümidi kesti

Arıburnu'ndan çıktık yan basa basa
Hep düşmanlar kaçıyor kan kusa kusa

1967 yılında çıkarılan Çanak kale il yıllığında yer alan ve 1971'deki il yıllığında da aynı bulunan "Çanak kale türküsü" nün sözleri ise buraya kadar verdiğimiz metinlerden bazısının aynen bazısını da kısmen değişiklikle tekrarlayan mısralardan oluşmaktadır. "Çanak kale türküsü, bu yıl ilk kez "Çanak kale'de söylenen bir türkü" olarak literatüre girmiştir. Öneme binaen bu metni de buraya almayı uygun buluyoruz.

Çanak kale içinde vurdular beni
Ölmeden mezara koydular beni
Of gençliğim eyvah

Çanak kale köprüsü dardır geçilmez
Al kan olmuş suları bir tas içilmez
Of gençliğim eyvah

Çanak kale içinde aynalı çarşı
Anne ben gidiyorum düşmana karşı
Of gençliğim eyvah

Çanak kale içinde bir dolu testi
Anneler babalar ümidi kesti
Of gençliğim eyvah

Çanak kale'den çıktım yan basa basa
Çiğerlerim çürüdü kan kusa kusa
Of gençliğim eyvah

Çanak kale içinde sıra söğütler

Altında yatıyor aslan yigitler
Of gençliğim eyvah

Çanakkale'den çıkıtm başım selâmet
Anafarta'ya varmadan koptu kıyamet
Of gençliğim eyvah³⁹

1970'li yıllar Çanakkale türküsünün öyküsünde önemli bir dönemin başlangıcı olur. Çünkü türkü, bu yıllardan sonra ülke çapında daha çok bilime imkanına kavuşur. Artık Çanakkale türküsü halk şiiiri ve müziği ile ilgili hemen her kitaba alındığı gibi türküler hakkında bilgi veren araştırmalarda da "bentleri iki, kavuşakları tek dizeli türküler" için verilen örneklerin başında yer alır.⁴⁰

Ayrıca türkünün daha da meşhur olmasında bu yıllarda radyodan duyulması ve TRT kayıtlarına girmesinin de büyük payı olduğu kanaatindeyiz.

Çanakkale türküsünün sözleri 1973'te notasıyla beraber TRT yayımları arasında şu bilgilerle yerini almıştır:

Derleyen: Muzaffer Sarısözen

Derleme Tarihi: (-----)

İnceleme Tarihi: 22.11.1973

Notaya Alan: Muzaffer Sarısözen

Kimden Alındığı: İhsan Ozanoğlu

Yöresi: Kastamonu

TRT yayınındaki sözler nakaratları hariç, Muzaffer Sarısözen'in yukarıda bahsettiğimiz ve 1952'de yayınladığı sözlerin aynısıdır. Muzaffer Sarısözen'in kaynak kişi olarak gösterdiği İhsan Ozanoğlu Musiki Mecmuası'ndaki bir yazısında ne zaman olduğuna ilişkin bir tarih vermeden, Sarısözen'in Çanakkale zaferi yıldönümünde günün önemini belirtecek türkü ararken nereye başvurduysa Çanakkale konusu üzerine türkü bulamadığını bunun üzerine telefonla kendisine mütacaat ettiğini, kendisinin de hemen notasını yazıp Kastamonu'dan postalamadığını, Ankara'ya gittiğinde ise Çanakkale türküsünün hiçbir yerde bilimmediğine göre mutlaka Kastamonu'da yapılmış olması gerektiğini belirtir. Yazının devamında ise Sarısözen'in kendisine "şimdi de bestekarını tespit etmesini rica ettiğini fakat türküyü yakarı kesin olarak tespit edemediğini ifade eder.⁴¹

³⁹ Çanakkale İl Yıllığı, 1967, s.86

⁴⁰ Hikmet Dızaranoglu, A.g.e., s:118, Cem Dilçin, Örneklelerle Türk Şiir Bilgisi, Türk Dil Kurumu Yay., Ank., 1983, s.304; Cevdet Kudret, Örneklelerle Edebiyat Bilgileri C.1, 2. bsk. İnkilap Kitabevi, 1980, s.293

⁴¹ İhsan Ozanoğlu, "Çanakkale Türküsü", Musiki Mecmuası, Nr.389, Mart 1982, s.8

Muzaffer Sarısözen bu türkünün sözlerinin aynısını 1952 yılında yayınladığına göre türküyü İhsan Ozanoğlu bu tarihten önce göstermiş olmalıdır. İhsan Ozanoğlu'nun türkünün yöresine ilişkin iddiası bazı kitaplara da geçmiştir.⁴² Yurt Ansiklopedisi'nde "Çanakkale içinde ayrılmı çarşı" sözleriyle başlayan eçgi, Kastamonu ve Tuna üzerindeki Aakale'den derlenmiştir. Türkünün yalnız sözleri yöreye ilgilidir⁴³ denilmektedir.

Bazı kaynaklarda ise türkünün Çanakkale yöresine ait olduğu yazılıdır.⁴⁴ Farklı bilgiler haliyle Çanakkale türküsünün hangi yöreye ait olduğuna dair zihnilerde bir soru işaretinin oluşmasına sebep olmaktadır.

Yukarıda belirtildiği gibi Çanakkale türküsünün hangi yöreye ait olduğuna ilişkin farklı görüşler vardır. Ashında, "türkülerin nerede ve ne zaman ortaya çıktığını bilmek çok kere elden gelmez. Yurdun birçok yerinde söylenmekte olan bir türkü elbette bir tek yerde doğmuştur. Eğer varsa, türküdeki yer ve kişi adları da onun doğuş yerini her zaman göstermez. Çünkü, türkü gittiği yerlerde bazı değişikliklere uğrar. Bu yüzden kimi zaman bir türküye değişik yerlerin halkı sahip çıkar; bu türkü oranın değil, bizimidir, derler."⁴⁵ Fakat bunla beraber bazı türkülerin çıkış yerleri bilinir. Bu türküler genellikle tarihi olaylarla dayanan türkülerdir. Dolayısıyla Çanakkale türküsü ile ilgili bu tür bir tartışma yersiz ve ilmi dayanaktan yoksundur. Şu ana kadar verdiğimiz bilgiler kesin bir şekilde bu türkünün ortaya çıkış yerinin Çanakkale olduğunu kanıtlamaktadır.

Buraya kadar Çanakkale türküsünün öyküsünü kronolojik bir metotla; "türkünün doğuşu ve yayılışı" ekseninde ele almaya çalıştık. Türkünün şekli, muhtevası ve diline pek temas etmedik. Zira söz konusu türkü bu açılardan da incelemeye muhtaçtır. Biz tebliğimizi şimdilik vardığımız şu sonuçlarla noktalamak istiyoruz:

Çanakkale türküsü ilkin halk şiiiri gelenegine uygun olarak hazır söz kalıplarından da istifade ile askere giderken bir ayrılık türküsü olarak doğmuştur.

Türkü, Çanakkale Muharebeleri boyunca söylennmiş bu sırada Keveser Hanım'ın besesi(Çanakkale Marşı) ve Destancı Eyübü Mustafa Şükür'ünün katkılılarıyla daha da zenginleşmiştir.

⁴² Mehmet Özbek, Folklor ve Türkçümüz, Ötügen Yay., İst., 1975, s.375; Türk Halk Müziği Sözlü eserler Analojisi 1, TRT Müzik Dairesi Yay., Nr:98, Ankara, 2000, s.209; Salih Tunhan, Anadolu Halk Türküleri ve Ezgileri, T.T.B. Yay., Ank., 1992, s.175

⁴³ Yurt Ansiklopedisi, C.3, Anadolu Yayınclık, İst., 1982, s.1909(Ansiklopedi'nin kaynak belirtmesizsin verdiği hükümü genel yaygın ve yanlış kanaatin tekrarı olarak değerlendirmiyoruz Ö.Cakır)

⁴⁴ Durmuş Yazıcıoğlu(Derleyen), Türk Halk Türküleri, Ege Ün., Mat., İzmir, 1969, s.95; Çanakkale İl Yıllığı, 1967, s.86; 1971, s.172

⁴⁵ Cahit Özlüel, Halk Türküleri/Evlerinin Önu, Özgür Yay., İst., 1983, s.16

Çanakkale türküsü, I. Dünya Savaşı bittikten sonra, memleketlerine dönen askerlerin dilinde başta Anadolu olmak üzere Osmanlı coğrafyasının hemen her tarafına yayılmıştır.

Aradan geçen yaklaşık doksan yıllık zaman içinde ölmemiş canlılığını muhafaza etmeyi başarmıştır. Bunu toplumu çok derinden etkileyen bir olaya dayanmasına, ezgisinin dokunaklı oluşuna ve sanat yapısının yüksek olmasına bağlayabiliriz.

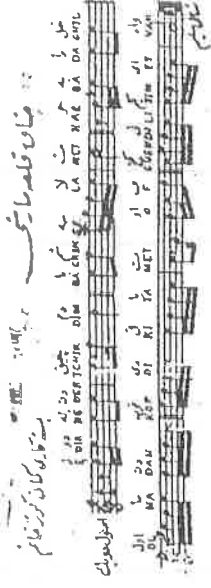
1970'li yıllardan sonra Çanakkale türküsü oldukça meşhur olmuş, hem sözleri hem de ezgisi bakımından ortak bir söyleyiş kavuşarak daha rafine hale gelmiştir.⁴⁶

Bugün, Çanakkale türküsü Çanakkale Muharebeli'ni kazanan kahraman askerlerimizin hissiyatına tercüman olan en kıymetli eserlerden biri olarak, türkülerimiz arasında hak ettiği müstesna yerini almıştır.

⁴⁶ Musiki tarihçisi Dr. Nazmi Özalp ile 12. Şubat 2002 tarihinde Ankara'da yaptığım bir görüşmede kendisi, eskilere göre Çanakkale türküsünün bugünkü bestesinin çok daha güzel olduğunu ifade etmişlerdir (O.Çakır)

Ek-1

سَنَانُ قَلْبِهِ مَاتُحْتِ
بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
DİA BE ENFİCİHA DİM MÂ ÇİBİKİ
LA MET XAŞ BA DA ENİL
DİM MÂ ÇİBİKİ
LA MET XAŞ BA DA ENİL
DİM MÂ ÇİBİKİ
LA MET XAŞ BA DA ENİL

سَنَانُ قَلْبِهِ مَاتُحْتِ

چاق قلسنه وودوردی بی	آبر چاوش آبر وودوردی سی
ناشلک منقله مازدیلر بی	اولدن شماره توپدار سی
اوف کتیلکم ایوا	تورات
چاق قلسنه یار بر سلورد	اوف کتیلکم ایوا
کیبیر ننانی کیبیر اول	چاقی قله ایچی دریاغی وودورد
اوف کتیلکم ایوا	ترق آتشی زنهک می وودورد
آمار انگیز آمار بشان اوزوسین	اوف کتیلکم ایوا
قان آتشی فریق قزاق اوزوسین	چاق قله ایچنده درلو بر دستی
اوف کتیلکم ایوا	آمار بیار ایوا کمدی
استایونون چیشم باش - لالت	اوف کتیلکم ایوا
چاق قله و رادمون قوبده قنات	چاق قله ایچنده صیره سلورد
اوف کتیلکم ایوا	آتنده بییر آرهلان شیدلر
چاق قلسی دومال وودورد	اوف کتیلکم ایوا
علی کال یلکا می وودورد	چاق قله و یغاری وادرد کیلر
اوف کتیلکم ایوا	قاه اولش سوری بر طاس ایچلر
مبارد اله اوپارز واطر آتاروز	اوف کتیلکم ایوا
یزه طیارسی دیزل دشتری یاقوز	چاق قله ایچنده بر ساری یلان
اوف کتیلکم ایوا	منابک طیارسی وودوردور دیوال
	اوف کتیلکم ایوا

Çanakkale Mareci/Bestekâri : Kemâni KEYSER İANINIM

THE STORY OF A SOLDIER'S BALLAD

ABSTRACT

Since 1915, when the war took place, many poems have been written and many songs have been sung about the battles at Gallipoli. Therefore, these battles occupy a distinct and significant place in Turkish history and literature. However, we should note that of the poems written and the songs composed, there are few surviving up to the present day. In Turkish literature, there are two famous poems concerning the Gallipoli Campaign. One of them is *Çanakkale Şehitlerine* ('To Those who Died at Gallipoli'), written by Mehmet Akif, the other is the famous song entitled 'Çanakkale Türküsü' (Çanakkale Ballad).

There have been numerous studies of the poem by Mehmet Akif, but academic studies into the Ballad of Çanakkale are, unfortunately, inadequate. It was this lack of scholarly concern that led us to investigate the subject. In this paper, we have studied the story of the Çanakkale Ballad chronologically within the context of its 'origin and spread'.

All folk songs in general originate as follows: a folk poet who has experienced or felt deeply about a series of social events composes a song with reference to the poems and melodies in his memory. The newly-composed song spreads from mouth to mouth and undergoes changes. During this period, the name of the original composer of the song is forgotten. The case of the Çanakkale Ballad is no different. This song was composed in the atmosphere of an event which made a great impact on the memory of the Turkish people, a great war. Accordingly, this song has an origination date. However, there are conflicting reports about whether it was composed before or after the war.

In a letter included in Emrullah Nurku's work entitled 'Çanakkale Savaşlarını Şanlı Tarihine Bir Bakış (A Look at the Glorious History of the Gallipoli Campaign)', it was stated that Turkish soldiers were already singing the Çanakkale Ballad before the start of the war. This letter, dated 29 September 1914, was written by a student attending Çanakkale High School. In a letter to his mother, a student named Seyfullah says that soldiers were parading on the streets for a couple of days, singing the song 'Çanakkale içinde Aynah Çarşı/Anne ben gidiyorum düşmana karşı' (There's a Mirror Bazaar in Çanakkale/Mother, I'm off to fight the enemy). It follows that the Çanakkale Ballad was already known before the start of the war.

The view by Mahmut Ragıp Gazimihal, who carried out important studies into the history of Turkish music and folk songs, supports the assumption above. In

one of his articles, Gazimihal suggests that a youngster who was killed in Çanakkale years before composed the song, but new lines were added to it when it was remembered during the war. Thus, such data suggests that the song originated before the start of the Gallipoli Campaign.

Other works found during our investigations suggest that the song was composed during the course of the war. One of these is 'Çanakkale Marsi' (Gallipoli March), by Kemani Keşver Hanım. Lyrics of the march, published in the newspaper *Musiki* in 1915, are quite similar to those of the Çanakkale Ballad. Lyrics of a poem entitled 'Çanakkale Şarkısı' (Gallipoli Song) written by Destancı Mustafa, are also reminiscent of the Çanakkale Ballad.

In fact, these similarities result from the traditional phrasal patterns encountered in many folk poems, since the 'phrasal patterns' already known are replaced by new ones when composing folk poems and songs. Therefore, other songs exist, some lyrics of which are reminiscent of the Çanakkale Ballad. After the First World War had ended, Turkish soldiers returning home spread the Çanakkale Ballad to almost every part of Ottoman territory. The song even has a version in the Albanian language.

Not much attention or consideration was given to the Çanakkale Ballad in song compilations in the initial years of the foundation of the Turkish Republic, the reason being that it was just one among many other songs about the First World War. Mahmut Ragıp Gazimihal later published the words of the Çanakkale Ballad, together with its musical notation, in 1936.

After the 1950s, the song became more popular. Publicity at this time surrounding construction of the large war memorial at Cape Helles dedicated to all the Turkish soldiers lost in the fighting at Gallipoli, a campaign that received nation-wide support, almost certainly contributed to this popularity.

Although the records of TRT (Turkish Radio and Television Broadcasting Board) for the 1970s suggest that the Çanakkale Ballad belongs to the region of Kastamonu, current documents suggest that this song originated in the region of the Dardanelles.

In conclusion, we can list the following results of our investigations:

The Çanakkale Ballad originated as a song of separation, sung when joining the army, with the help of available phrasal patterns in compliance with the traditions of the folk poem.

The song was sung during the battles at Gallipoli and enriched by Keyser Hanım's composition (the Gallipoli March) and Destancı Eyüblü Şükrü's contributions.

After the First World War had ended, the song spread across Ottoman territory, particularly in Anatolia, through the singing of soldiers returning to their homelands.

The song has managed to survive for a 90-year period because of its origins in the Gallipoli Campaign, which had a great impact on the Turkish public, its touching melody and its high artistic quality.

After the 1970s, the song became very famous, acquiring a common singing style in terms of its lyrics and melody.

As one of the most precious works revealing the feelings of our brave soldiers who won the battle at Gallipoli, the Çanakkale Ballad now occupies a unique place among Turkish songs.

Below is a fairly free translation of Çanakkale ballad by İbrahim Aksu, with the verses ordered to reflect the events in the story. 'Gallipoli' has been substituted for 'Çanakkale', except where that seems to imply the township, not the battlefield.

In Çanakkale, a Mirror Bazaar,
Mother, I'm off to war,
Alas, I'm a child no more!

In Çanakkale, a pitcher is full,
Mothers, fathers, hopes dashed,
Alas, kiss goodbye to your sons!

On Gallipoli, stand rows of willows,
Below, lion-hearted heroes sleep,
Alas, my youth is lost!

Gallipoli bridge is narrow, impassable,
The water flows crimson, undrinkable,
Alas, my youth is lost!

Departing Çanakkale, my mind at ease,
Not yet at Anafarta, doomsday struck,
Alas, I've run out of luck!

Set off from Çanakkale, step in step,
Now, lungs rotten, vomiting blood,
Alas, that's my life gone for good!

They shot me at Gallipoli,
Buried me before I was dead,
Oh, for the pity of youth!

*(Editor's Note: While the war in 1915 is known in English as the 'Gallipoli Campaign', in Turkish it is always called the 'Çanakkale Wars'. 'Çanakkale' not only refers to the town on the Dardanelles but also the surrounding area, including the peninsula. In 1915, the town was called 'Chanak' by the Allies.)

ÇANAKKALE SAVAŞLARI SÜRECİNDE TÜRK BASINI

Ahmet ESENKAYA*

Giriş

Türk basın hayatı, 1 Kasım 1831'de devletin resmi yayın organı olan Takvimi-i Vakayi ile başlar. Ardından yarı resmi Ceride-i Havadis (1840), Şinasi'nin Tercüman-ı Ahval'i (1860) ile Şinasi'nin Tasvir-i Efkâr'ı (1862) birbiri takip eder. Bu gazetelerin peşinden Mecmu'a-i Fünun, Mecmu'a-i Askeriye v.b. gibi dergiler devreye girerler.¹

Yayın hayatı canlanınca, 1864'te devlet eliyle basın-yayın işlerinin düzene konması lazımı ortaya çıkar. Gelişmeler Matbuat Nizamnameleri ile Matbuat Müdürlüğü gibi hukuki ve idari oluşumları doğurur. Yönetim ile basın arasındaki anlaşmazlıklar / zıtlıklar, sansür adı verilen yasaklayıcı girişimlerle çok büyük oranda yönetimin lehine sonuçlanır.²

II. Meşrutiyet'te beraber her alanda olduğu gibi basın alanında da büyük gelişmeler yaşanır. Pek çok gazete ve dergi yayın hayatına katılır. Fakat bütün bu olumlu gelişmeler İttihat-Terakki yönetiminin devreye girmesiyle bir hayli frenlenir.³ Neticede I. Dünya Savaşı'na katılımla beraber 1914-1918 yıllarında basın tamamen İttihat-Terakki hükümetinin denetimine altına girer.⁴

Bütün bu gelişmelere rağmen yine de gazete ve mecmualar, halkın tek haber alma kaynağı olmuştur; tirajlarında da büyük artışlar görülmüştür.

Serferberliğin ilanıyla başlayan süreçte Matbuat-ı Umumiyye Müdüriyeti tarafından ordu ve onun mensupları aleyhine makale yazınılayıp, nutuklar verip, beyanda bulunmanın, Hükümete haber verilmekten her türlü faaliyette bulunmanın ve ordudan izin alınmadan ilave yayınlanmanın, askeri sansürden geçmeden askeri ve siyasi haberleri gazetelere vermemin yasak olduğu bildirilmiştir.⁵

Uygulanan sansürler sebebiyle – pek çok yasaklayıcı hükümlerle beraber⁶ – ya gazetelerin basılması gecikmiş, ya da bazı sifitunlar boş çıkmıştır.

* Ögr. Gör., Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi

¹ Bkz. Hasan Duman, Osmanlı-Türk Sireli Yayınları ve Gazeteleri (1828-1928), C.I-II, Ankara 2000.

² Alpay Kabacalı, Başlangıçtan Günümüze Türkiye'de Basın Sansürü, İstanbul 1990, s.94.

³ Hasan Refik Ertuğ, Basın ve Yayın Hareketleri Tarihi, İstanbul 1970, s.205.

⁴ Bkz. Enver Behman Şapolyo, Türk Gazetecilik Tarihi ve Her Yönü ile Basın, Ankara 1976.

⁵ 1914'ün Temmuz ve Ağustos ayları içerisinde basında bu emirler yayınlanıldığı gibi, matbuat ve basın-yayın tarihleri ile ilgili eserlerde de yer almaktadır. Kabacalı, a.g.e., s. 94

⁶ Takvimi-Vakayi', 12 Mart 1331, s. 1

Savaş döneminin ekonomik şartları, gazete ve mecmuaları sayfa sayısında azalmalara, ebadında küçülmelere zorlarken bazen de periyodik yayınlar yapamamaya imtiştir.

İşin daha vahim tarafı, İstanbul ile birlikte, Anadolu basımının da en az yarısı yulkarıda sayılan olumsuzluklar yüzünden yayın hayatına ara vermek zorunda kalmıştır.

Basın, sansür ve hükümetten gelen yardımların etkisiyle tarafsızlıktan büyük oranda uzaklaşmıştır. Para ve kâğıt kıskıntısı Almanya'nın yardımıyla giderilmeye çalışılırken, basın ilkelerinden de büyük ödünler verilmiştir.

I.DÜNYA SAVAŞI, SİYASİ VE ASKERİ GELİŞMELER

Basın 1914'te I. Dünya Savaşı başladığı zaman, bütün dikkatini buraya yöneltmiş ve daha yoğun çalışmaya başlamıştır. İlk etapta Avrupa'da başlayan savaş duyururken, Avusturya'nın resmen Sırbistan'a harp ilan ettiğini ve bu gelişmenin umumi bir harbe yol açacağını endişesini duyurmuştur.⁸

Bu savaşla birlikte, bütün Balkanların ateşler içinde kalacağı, ülkenin kendisini bu kıvılcımlardan koruması gerektiği konusu işleniyor; bunu tamamlamak için sık sık Osmanlı devlet adamlarının tarafsız kalınacağına ilişkin beyanlamaları yayınılıyordu. Ayrıca tarafsızlık kararının Hükümet tarafından İstanbul'da mevcut yabancı sefirlere duyurulduğu bildiriliyordu. Köşe yazıları savaşta Osmanlı devletinin tarafsız kalması gerektiğini vurguluyor ve bu tür yazılar devletin savaşa girişine kadar da devam ediyordu.

Ağustos ayının başından itibaren Almanya'nın zaferi ile ilgili bilgiler veriliyor ve abartılı yorumlar yapılıyordu: "İngiliz Erkan-ı Harbiyesi kamilen Almanlara esir"⁹, "Almanların büyük muzaferiyetleri"¹⁰, "Almanlar en son ve en büyük meydan muharebesini kazandılar", "Almanlar bütün hat-ı harpte galebe kaldılar"¹¹, "Paris'e 100 km kaldı ve İngilizler müzmevil"¹² gibi gazete manşetleri daha sonraki gelişmeler için zemin hazırlıyor nitelikte idi.

Hükümet; tarafsızlığını ilan edip, bunu basın aracılığıyla duyururken, Serferberlik ilan ettiği gün Almanya ile ittifak anlaşmasını imzalamıştı. Genel olarak olay basında yer almadı. Anlaşma Ekim ayının son haftalarına kadar Hükümetçe gizlenilmeye çalışıldı. Bazı köşe yazarları, yabancı basından İktibasla Hükümetin menfaati icabı Almanya ve Avusturya-Macaristan yanında yer alması gerektiğini vurgulamaya başlamışlardı.

⁷ İsa Kayaçan, Basınının Anadolu Cephesi, Ankara 1977, s.13-14

⁸ Tasfir-i Efkâr, 29 Temmuz 1330, s.3-4

⁹ Tercüman-ı Hakikat, 26 Ağustos 1914

¹⁰ a.g.g. 27 Ağustos 1914

¹¹ a.g.g. 28 Ağustos 1914

¹² a.g.g. 31 Ağustos 1914; Tasfir-i Efkâr, 6 Eylül 1330, s.4

İttifak anlaşması sonrası Seferberliğin ilanı¹³ ile tüm ülkede İdare-i Örfiyye (sıkıyönetim) ilan edildi. Ulusal ve yerel basında bölge komutanlıklarının yayınladığı beyannamelerde, Osmanlı ordu ve personeli hakkında her ne suretle olursa olsun laf söylemek, aleyhte yayın yapmak, faaliyetleri hakkında bilgi vermek, mahalli yönetime danışmadan faaliyette bulunmak, halk arasında nifak yaratacak yayınlar yapmak, gazetelerce hükümet izni alınmadan ilave yayınlamak, "Seferberlik"le ilgili memurların yapacakları müracaatları güçleştirmek yasaklanıyordu. Ayrıca sıkıyönetim kurallarına aykırı davranışların rütbe ve memuriyetlerine bakılmaksızın Divan-ı Harp'te yargılanacakları duyuruluyordu.¹⁴

Bu dönemde pek çok tedbirler alınmasına rağmen ordu ile ilgili haberlerin dışarı sızması engellenemiyordu. Yetkililer savaş boyunca gizli kalmaması gereken bilgilerin dışarıya sızdırmanın ihanet olduğunu belirten, subay, er ve memurları hiçbir malumat vermemeleri konusunda uyarıcı tebliğleri basın aracılığıyla yayınlıyorlardı.

Seferberliğin ilanı ile Boğazlar kapatılıyordu. Yaşlı, genç, herkes göreve çağrılıyor; hayvanat ve arabası olanların bunları Vesait-i Nakliyye Kanunu gereği 48 saat içinde belirlenen mahalli komisyonlara getirmeleri isteniyordu. Sıkça halkın birlik olmasını içeren makalelerin yanında, askerlere ve orduya yardım için Donanma ve Müdafaa-i Milliye Cemiyetlerinin faaliyetlerine ilişkin haberlerine de yer verilerek halk teşvik edilmeye çalışılıyordu.¹⁵

Seferberlik ilan edilirken "İrade"si alınmayan Padişah'ın, seferberliğin ilanı ve Boğazların kapatılması ile ilgili gerekçelerini içeren "İrade-i Seniyye"si yayınladı. Aynı gün Harbiye Nazırı Enver Paşa da bir "beyanname" ile Padişah'ın seferberlik çağrısına gösterilen ilgiden memnun kaldığını, bu gayretle ordunun Balkan Harbinin kara lekesini silmek için gerekirse büyük fedakarlıklarda bulunmak mecburiyetinde olduğunu, her zabıt ve neferin aldığı emirle kendine düşen görevi yapacağını bildiriyordu.¹⁶ Mahalli basında da valilerin aynı içerikli beyanları yayınlanıyordu.

Bu arada pek çok vilayette çıkması muhtemel olayları önceden önlemek için seferberlik dolayısıyla sokağa çıkma yasağının üç saat daha genişletildiği duyuruluyordu.¹⁷

Seferberlik tedbirleri alınmaya devam ederken savaş yayıldııkça basında da "tarafsızlıkla" ilgili köşe yazıları artıyordu. Bunun yanında, İtilaf Devletleri diplomatlarının da sıkça Bab-ı Ali'ye giderek Osmanlı Devletini kendi yanlarına

çekme gayreti sürüyordu. Ama basında Hükümetin bunlara "Hükümet-i Osmaniye, politikasını Devlet-i Osmaniye'nin menaf-i icabatına göre idare etmek azm-i kat" isinde bulunmaktadır" cevabını verdiği haberleri yer alıyordu.

Hükümetler arası diplomatik görüşme haberlerinin yanı sıra Osmanlı Devleti'nin İngiltere'den sipariş ettiği Sultan Osman, Reşadiye ve Fatih drenotlarının verilmesi de basında uzun süre işlenen konulardan biri olmuştur. Büyük bir sevinçle beklenen bu savaş gemilerinin iade edilmemesi üzerine İngiltere aleyhine ortaya konan eleştiriler uzunca bir süre gündemi meşgul etmiştir.¹⁸

Yukarıdaki gelişmeler devam ederken, bu defa Goeben ve Breslau adlı Alman savaş gemilerinin Akdeniz'deki faaliyetlerine ilişkin haberlerin ardından, bunların satın alındığına dair bilgiler gündeme geliyordu. Bütün bu olup bitenler hiçbir kaynaktan sızmadığı için basına da yeterince yansımada. Daha sonra bu gemilerin Boğazların yakınına geldiğine dair çelişkili haberlerin yanında bu iki geminin Osmanlı Devletince satın alındığı haberine de yer verildi.

Gemilerin satın alınması ile birlikte Almanya'nın Enver Paşa'nın da yardımıyla Osmanlı Devletini savaşa sokma planları uygulamaya konulmuştu. Artık Osmanlı Devleti hızlı adımlarla savaşa yaklaşıyordu.

Uzun süredir Hükümeti meşgul eden kapitülasyonların kaldırılması ile ilgili kanun, Hükümet ve Meclisçe onaylanmış; kaldırılma kararı ve bu konudaki "İrade-i Seniyye" yayınlamıştı. Tüm basın günlerce kapitülasyonların kaldırılmasının ülkede sevinçle karşılandığını ve şenlikler yapıldığını duyuruyordu.¹⁹

Eylül ayı süresince gazetelerde Osmanlı Devleti'nin de savaşa girip girmemesi konusunda sıkça yazılar yazılıyor, yorumlar yapılmaya devam ediliyordu.

Osmanlı Donanması'nın 29 Ekim 1914'te Rus limanlarını top ateşine tutması üzerine Rusya, Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etti. Bütün bu gelişmelere rağmen basında, Fransa ve İngiltere'nin Osmanlı Devleti ile ilişkilerinin bozulmasına Rusya'nın sebep olduğu vurgulanıyordu. Hala Rus donanmasının Karadeniz'de manevra yapan Osmanlı donanmasını bir süreden beri rahatsız edip taarruz ettiği, donanmanın da bunun üzerine Rus donanması ile savaştığı haberi veriliyor ve Osmanlı donanması masum gösterilmeye çalışılıyordu.²⁰

Osmanlı Devleti'nin Almanya ve Avusturya-Macaristan yanında savaşa girdiği, Padişahın "İrade-i Seniyye" ve "Cihad-ı Ekber" ilanı ile tüm İslam alemine

¹³ Tasfir-i Efkâr, 31 Temmuz 1330, s.3

¹⁴ Köylü, 11 Teşrin-i Sani 1330.

¹⁵ Takvim-i Vekayi', 21 Nisan 1331, s. 1

¹⁶ İslam Mecmuası, 6 Teşrin-i Sani 1330, s. 437

¹⁷ Ahenk, 22 Teşrin-i Evvel 1330.

¹⁸ Tercüman-ı Hakikat, 22 Şubat 1330

¹⁹ Cihan-ı İslam, 13 Teşrin-i Sani 1330, s. 7

²⁰ Donanma, 2 Teşrin-i Sani 1330

duyurulmuştu²¹. Padişah, "trade"sinde devletler arasında çıkan savaşın Osmanlı devletinin mümkün olduğu kadar tarafsız kalmaya çalıştığını fakat Rus donanmasının bunu bozduğunu vurguluyordu.

Basında artık sık sık Padişahın, Almanya ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğunu öven açıklamaları ve basının yönelttiği övgü dolu yazılar yer alıyordu. Köşe yazarları da politik davranarak, Osmanlı ile çıkarları ortak olduğu için Almanlar'a övgüler yağdırıyor; Fransa, İngiltere ve Rusya'ya yönelik ağır eleştirel yazılar kaleme alıyordu.

Osmanlı Devleti savaşta girenken ilan edilen "Cihad-ı Ekber", Şeyhülislam'ın bir "Fetva-i Şerife"si ile de desteklendi. Fetvada bütün Müslümanlara cihadın farz olduğu; genç, ihtiyar, piyade, süvari herkesin malı ve canı ile bu cihada katılmaları onaylanıyordu.²²

Savaşa girildikten sonra da halkı birliğe teşvik etmek için, Osmanlı Devleti'nin bu savaşa zorla mecbur edildiği konusu işleniyordu. Bütün Müslümanlar birliğe; Fransa, İngiltere ve Rusya'ya karşı savaşmak üzere topyekün hareket etmeye çağrılıyordu. Osmanlı Devletine karşı ilan edilen bu savaşın yalnız Osmanlıya değil, tüm müslümanlara karşı yapıldığı, bu yüzden de tüm müslüman ülkelerin desteği isteniyordu.²³ Benzeri makaleler savaşın sonuna kadar devam etti.

Bu arada gayri müslim ahalinin de Osmanlı Devleti'nin başarılı olması için ayınlar düzenlediği, müslim ve gayrimüslim halkın aynı duygular içinde olduğu haberleri, toplumsal düzeni korumak için abartılı bir şekilde basına yansıtılıyordu. Osmanlı Devleti'nin savaşa girişinden, Boğazdaki bombardımanlara ve Çanakkale cephesinin açılışına kadar geçen süreçlerde de gazeteler artık harplerin biçim değiştirdiğine ve savaşta tilke halklarına –kadın, genç, çocuk, yaşlı- daha çok iş düştüğüne ilişkin yazılar yayımlanıyordu.

Eylül ve Ekim aylarında Osmanlı Devleti'ne Doğu cephesinden sürdürülen saldırılar, askerlik çağrıları, İtilaf Devletlerinin birbirleri arasındaki ilişkiler, tarafsız devletlerin (Bulgaristan, Romanya, İtalya ve Yunanistan v.b.gibi) Osmanlı Devleti'ne karşı tutumları da özenle irdeleniyordu. Özellikle İtilaf Devletleri'nin, tarafsız devletleri kendi yanlarına çekmek için yaptıkları girişimleri içeren konulara yer veriliyor; tarafsız devletler uyarılıyorlar, savaşa katılmamaları için gerekçeler gösterilerek, bazen de Osmanlı Devleti ve Almanya tarafına geçmeleri isteniyordu.

Diğer taraftan İtilaf Devletleri arasında da anlaşmazlıkların olduğu vurgulanıyor, onların arasındaki ilişkiyi bozmaya çalışan yazıtlar Rusya ve İngiltere'nin aralarında mevcut çıkar çatışmaları göz önüne seriliyordu.

Harp boyunca basın, Mütadafa-i Milliye ve Donanma Cemiyeti gibi cephelere büyük yardımları olan cemiyetlerin faaliyetlerinin tanıtımına katkıda bulunarak halkı, asker ve asker ailelerine yardım etmeye çağırıyordu.²⁴ (Bu çağrılarının halkı savaş psikolojisine hazırlamada ve savaş süresince halkın birliğini sağlamada katkıları olduğu muhakkaktır).

Çanakkale Cephesi'nin Açılması ve Deniz Harekati

Çanakkale Savaşına yol açan gelişmeler; Ağustos 1914'te Avrupa'da savaşın çıkmasının ardından, Osmanlı Devleti'nin Boğazları deniz trafiğine kapatmasıyla başlar. 4 Ağustos'ta yayımlanan resmî beyanla tarafsızlığı muhafaza için Boğazın kapatılmasının emredildiği ve gemilerin Boğaz'dan kılavuzlarla geçebilecekleri duyurulur.

Boğazları torpilleştirip kapatan hükümetin bu kararı basında; "Çanakkale Boğazı, hasbe'1 icab sed edilmiştir (Boğaz, öyle gerektiği için kapatılmıştır.)" şeklinde veriliyordu.²⁵ Boğaz'ın kapatılmasının sebebi köşe yazarlarınca bu uygulamayı haklı gösteren değişik yorumlarla aktarılmaya çalışılıyor, Boğazların kapatılmasında, İngiltere'nin suç payının büyük olduğu da vurgulanıyordu.

Osmanlı Devleti'nin bu kararına rağmen 10 Ağustos 1914'te Goben ve Breslau adlı Alman savaş gemilerinin Boğazdan içeri girmesi, İtilaf devletlerince tepkiye yol açıyordu. Bu gemilerin arkasından gelen İngiliz ve Fransız Donanmasına ait filo, Çanakkale Boğazını 22 Ağustos 1914'te ablukaya alarak giriş-çıkışı tehdit eder hale geldi. İki Alman gemisinin Osmanlı donanmasına katılması İngiltere'de gerginlik yarattı. Bu gerginlik Çanakkale seferini gündeme taşıdı. Özellikle bu iki gemi ile beraber Osmanlı donanmasının Karadeniz'e çıkması İngiliz hükümetini daha da kuşkulandırdı.

Yabancı basından yapılan iktibaslar, İtilaf devletlerinin Bab-ı Ali nezdinde girişimlerde bulunup, Boğazların açılmasını istemeleri doğrultusunda idi. İktibaslar vasıtasıyla Osmanlı Devleti ile ilgili gelişmeler daha iyi duyulabiliyordu. Özellikle iktibasların sonucunda ortaya konan yorumlarda; Barı'da gelişen savaşın Çanakkale Boğazı'nın kapatılmasıyla Doğu'ya kaydığı, devletin Boğazlar'ı istiklalini korumak için kapattığı, Boğazlar'a hakim olmakla Doğu Avrupa ticaret ve siyasainde önemli rol oynayacağı vurgulanıyordu.

²¹ 29 T.Evvel 1330 Haber tüm basında yer aldı; Cihan-ı İslam, 27 Teşrin-i Sani 1330, s. 4.

²² Ceride-i Sofiye, 11 Teşrin-i Sani 1330, s. 141.

²³ Şehitirresad, 24 Teşrin-i Sani 1330, s. 7.

²⁴ a.g.m., 4 Kanun-ı Evvel 1330, s. 54.

²⁵ Tasfir-i Efkâr, 16 Eylül 1330, s. 1.

Boğazların kapatılmasının ardından İngiltere, Fransa ve Rusya'nın Osmanlı Devletine karşı tavırları sertleşmişti. Böylece Almanya'nın ustaca uygulamaya koyduğu Enver, Talat ve Cemal Paşaların da yardım ettiği Osmanlı Devletini savaşa sokana planlarının başarılı olmasına adım adım yaklaşıyordu. Çünkü bir Alman (Zouchon) komutasındaki Osmanlı donanmasının Enver Paşa ve Almanya'dan aldığı emirle Rus limanlarını top ateşine tutmasıyla²⁶ Rusya, Osmanlı Devletine savaş ilan etti.²⁷ Ardından da Fransa ve İngiltere Osmanlı devletine savaş ilan ederek Ege'deki (İzmir körfezinde bekleyen) İtilaf donanması ile 1 Kasım 1914'te İzmir limanını; Boğazı bekleyenlerle de 3 Kasım 1914'te Seddülbahir ve Kumkale talyalarını bombardıman etti.

Bombalama olayının öncesinde basında yer alan haberlerden böyle bir olayın daha önceden beklendiği izlenimi doğmaktadır. Doğrudan doğruya İstanbul'a yönelik bir saldırı düzenlenebileceği ve Çanakkale Boğazı'nı zorlamak hususunda bir tehlike yaratıldığı belirtilerek İtilaf donanmasının Boğazlara yönelik saldırılar düzenleyebileceği beklentisi köşe yazarlarınca sık sık gündeme taşınıyordu.

İtilaf donanması, Boğaz'a yönelik saldırılarını sürdürürken, basında donanmanın daha fazla dayanamayacağı ve bir şey elde edemediği çekip gideceği konuları işleniyordu. "Çanakkale, gayr-ı kabil-i teshirdir (Boğazı geçmek mümkün değildir)"²⁸ yorumu yapılıyor ve böyle bir şeyin imkansız olduğu vurgulanıyordu. Bazı köşe yazarları da, Boğaz'a yöneltilen saldırıların "nümâyış", "blöf" ve "Türk toplarının menziline öğrenmek" gibi maksatlarla yapılmış olabileceği yorumunu yaparak İtilaf kuvvetlerinin Boğazı ele geçiremeyecekleri görüşünü hamasetle yoğurarak okuyucularıyla paylaşıyordu.²⁹

Basın, İtilaf kuvvetlerinin başarılı olamayacağını, İtilaf Devletlerinin gazetelerinden yaptığı iktibaslarla da desteklemeye çalışıyordu.³⁰ Kamuoyu İtilaf kuvvetlerinin Boğaz'ı tekrar zorlamayacağı yönünde inandırılmaya çalışılıyordu. Gazetelerin halkı telaşa sevk etmeleri engelleniyor, bununla yapay bir gündem oluşturuluyordu.

İtilaf Donanmasına ait zırhlılar Boğazı zorlamak için bombardıman yaparken, denizaltıları da Boğazdan içeri girip, Marmara'daki gemileri ve İstanbul'un sahil kesimini bombaladı. Mesudiye zırhlısının İngiliz denizaltısının torpillemesi üzerine basında yer alan haberlerde bu geminin teçhizatının evvelce alınmış olduğu ve ziyanı teessüfle karşılanırsa da kaybının Osmanlı Donanmasını fazla etkilemeyeceği belirtiliyordu.

²⁶ 29 Ekim 1914

²⁷ Tanin, 29 Teşrin-i Evvel 1330

²⁸ Ahenk, 24 Teşrin-i Evvel 1330

²⁹ Sabah, 1 Mart 1331, s.3

³⁰ Tanin, 15 Şubat 1330

Değişik zamanlarda yerel yetkililer, kamuoyunun söylentilerden çabuk etkilendiğini ve basının bunu önlemesi gerektiğini vurguluyordu.

Safir adlı Fransız denizaltısının batırılması, coşkuyla basının gündemine taşındı. Çünkü bu gibi başarı haberlerine kamuoyunun büyük ilgiyi vardı.

Temel hedefi Boğaz'ı açmak olan İtilaf donanmasının bombardımanları devam ederken, basında, bu devletlere yönelik eleştirilerin dozu daha da artırıyordu.³¹

Avrupa'da Batı cephesinde kesin sonuç alınmaması, Osmanlı ordusunun Mısır'daki baskısının artması ve Boğazlar kapalı olduğu için Rusya'nın zor durumda kalması, İtilaf devletleri için Çanakkale Boğazını –dolayısıyla İstanbul'u - elde etme teşebbüsünü doğurdu.

Basında Çanakkale cephesinin açılmasını kesinleştiren olayın, 1914 yılının sonunda İtilaf kuvvetlerinin Batı cephesinden bir sonuç alamamaları üzerine çıkmış olduğu kanaati yaygındır.

Sonuçta İngiliz Savaş Konseyi 28 Ocak 1915 Tarihli toplantısında Boğazların donanmayla zorlanıp açılmasına Rusya'ya yardımın bu yolla ulaştırılabileceğine, bunun da kararsız ve tarafsız Balkan Devletlerini etkileyeceği; bunun sonucunda onların İtilaf Devletleri tarafında yer alacağına kanaat getirilir. Çanakkale Boğazına karşı denizden saldırıda bulunulması yönünde kesin karar verilir ve kısa zamanda bunu gerçekleştirme için de askeri bir güç kurulması tavsiyesinde bulunulur. Bu hareket gerçekleştirse önemli stratejik, diplomatik ve ekonomik sonuçlar elde edilecektir.

İtilaf Devletleri Çanakkale Boğazına girişilecek saldırı planı hazırlığı içindeyken Türk basınının gelişmelerden haberi yoktur. Sadece bir iktibasta İngiliz Hükümetinin gazetelere ilan verdiği, İngiltere'den Osmanlı Devletine gönderilecek mektuplarda aleyhte hiçbir kelime yazılmamasını ve yazıların da gayet açık olması konusunda uyarıldığı görülmektedir..

Londra'da cephe açma kararı alınırken İtilaf donanması Boğazları açmak amacıyla 19 Şubat 1915'ten itibaren 18 Mart'a kadar sürecek olan denizden saldırı teşebbüsünün ilkinin başlattı.³² Saldırıların ilgili "resmi tebliğler"de kısaca gelişmelerden bahsediliyor, Türk tarafı ile ilgili verilen bilgilerde elde edilen başarılar hamaset dozu yüksek oranda okuyucuya aktarılıyordu.

Boğazın zorlanmasıyla beraber, Çanakkale cephesi ile ilgili gelişmeler hep basının gündeminde birinci sırayı işgal ediyordu. Çünkü Çanakkale'de yaşanacak

³¹ İttidam, 5 Mart 1331

³² Tasfir-i Efkâr, 8 Şubat 1331, s. 1

en küçük bir olumsuzluk bile başkent ve hilafet merkezi olan İstanbul'u büyük bunalımlara sevk edecek konumda idi.

Çanakkale ile ilgili basın, genel olarak dört haber ve bilgi kaynağından besleniyordu: Temel kaynak, Karargah-ı Umumi'den gönderilen resmi tebliğlerdi.³³ Bazı gazete ve büyük mecmuaların cephedeki özel muhbirlerinin ulaştırdıkları haber ve bilgiler ikinci sırayı teşkil etmekteydi. Peşinden yabancı basında Türk harp başarısını ve Türk görüşünü destekleyen yorum ve bilgiler iktibas edilmekteydi. Bu üç kaynağın ışığında köşe yazarlarının hamaset yüklü ve siyasi ağırlıklı yazıları da büyük yekün tutmaktaydı.

Resmi tebliğlerde olumsuz hiçbir şeyden bahsedilmediği gibi her şeyin yolunda gittiği, Türk kuvvetlerinin sürekli başarılı olduğu, düşmana büyük kayıplar verildiği, Türk kaybının çok az olduğu; subay, er herkesin elinden gelen her türlü çaba ve büyük kahramanlıklar gösterdiği bildiriliyordu.

19 Şubat'taki saldırı ile ilgili basında farklı yorumlar yapılmıyordu. Bu saldırıya Fransızların altı zırhlı, İngilizlerin de iki zırhlı ile katılması üzerine, gazete köşelerinde "...İngilizler, Fransızları hala aldamakta devam ediyorlar..." denilerek hem İngilizlerle alay ediliyor, hem de Fransızlar uyarılıyordu.

25 Şubat bombardımanıyla birlikte İtilaf Devletlerinin saldırılarında artış olacağını beklenildiği, İngilizlerin diğer savaş alanlarında başarısız duruma düşmeleri ve tümitsiz oldukları, Osmanlı ordusunun Süveyş Kanalına ve Mısır'a yaklaştığı bir dönemde Boğazlar'a bu şekilde saldırımlarının ve bunların gitkice şiddetlenmesinin doğal olduğu vurgulanıyordu. İtilaf Donanması'nın Boğazı kolayca geçemeyeceğine işaretler, böyle saldırılarla Türkleri barsa mecbur etmeye çalıştıkları oysa, bunun imkansız olduğu dile getiriliyordu.

Gazetelerin özel muhbirleri tarafından bombardımanlar esnasında bölge halkının sonucun zaferle neticeleneceği konusunda son derece rahat, herkesin işinde gücünde olduğu ve hiçbir panik yaşanmadığı bildiriliyordu.³⁴

Boğaz'a yönetilen saldırılar artıkça Avusturya ve Alman devlet adamlarının Osmanlı'yı öven beyanları da basını susediyordu.³⁵

İtilaf Devletlerinin Yunan donanmasını Çanakkale taarruzuna katılmaya zorladığı ama bütün gayretlerin boşa gittiği, çünkü Atina hükümetinin tarafsızlığı ileri sürerek öneriyi ret ettiği haberi yer alıyordu.

³³ Resmi tebliğler gazete ve dergilerin yaygın periyoduna göre günlük, haftalık, on beş günlük veya aylık olarak farklı başlıklar altında sunuluyordu.

³⁴ Tanin, 15 Şubat 1330

³⁵ İktidam, 20 Şubat 1330

Resmi tebliğlerle 26 Şubat ve 18 Mart tarihleri arasında Boğazın her iki yakasındaki sahillerde çıkartılan küçük müfreze ve keşif kollarının başarısız olduğu, sadece bazı tabyalarındaki sağlam topları ve ısıldıkları imha etiketleri bildiriliyordu.³⁶

Köşe yazarlarında İtilaf Devletlerinin bu teşebbüslerinden henüz bir şey elde edemedikleri ve edemeyecekleri, Hükümetin bu konuda gerekli tedbirleri aldığı ve bu bombardımanların memnuniyetle karşılandığı, bu sayede İtilaf kuvvetlerinin Balkan hükümetleri üzerine yapacakları tehditlerin artık iflas ettiği vurgulanıyordu.³⁷

Tekrar tekrar taarruza girişmesine rağmen İtilaf donanmasının başarılı olamadığı, bombardımanın seyrekleşmesinin İtilaf kuvvetlerinin ümidinin azaldığına işaret olduğu ve bu saldırıları kuvvetli olduklarından değil, zor durumda kalan Rusya'ya yardım ulaştırmak için yaptıkları belirtiliyordu. Ayrıca İngiltere, Fransa ve Rusya'nın çıkarları için bir arada buldukları tezi savunuluyordu.

Rusya'nın Çanakkale Boğazı hakkındaki isteklerini açık bir şekilde bildirdiğini ve Rusya'nın İngiltere'den Boğazlar ve İstanbul ile ilgili niyetlerini net olarak belirlenmesini istediği hakkındaki haberler de yankı uyandıracak nitelikte idi.

Boğaza yönetilen saldırılar hakkında İtilaf Devletleri'ne eleştirel yorumlarda bulunan basın, ara sıra bu devletleri halklarına ait düşüncelerin ve sabırsızlık dolu şikayetleri vererek İtilaf Devletlerini yıldırma çabasıyordu.

İtilaf donanmasından ölümlerin ayaklarına taş bağlanarak denize atıldıkları ve bunun sahilden görüldüğü bildirilerek, insanlık dışı bu hareketleri şiddetle kınanıyordu.³⁸

Gazetelerde 18 Mart'tan bir gün önce İtilaf Donanması etraflıca tanıtıldıktan sonra, "...Eğer Boğaz zorlanamıyorsa, bu gemilerin zorlayacak gemilerden olmamalarından değil, Boğazların zorlanması kabul olmayan boğazlardan bulunmasından ileri gelir" yorumu yapılmıyordu.³⁹

18 Mart'ta gerçekleştirilen saldırı, İtilaf kuvvetlerinin Osmanlı Devletinin Boğazı kapatmasından sonra ilk önce diplomatik girişimler, ardından denizden yönettikleri saldırılarla Boğazları açmak için giriştikleri çabaların en önemlisi idi. Çünkü 18 Mart'ta girişilen taarruz, Türk ordusunun kuvvetini ve Boğazın iki yakasında oluşturdukları istihkanlarını sadece denizden zorlamayla geçemeyeceğini öğretmişti.

18 Mart'taki saldırı ile ilgili yayımlanan resmi tebliğlerde gelişmeler verildikten sonra, Türklerin çok az kaybının olduğu da ayrıca belirtiliyordu.

³⁶ Tanin, 17 Şubat 1330

³⁷ Sabah, 27 Şubat 1330

³⁸ Tanin, 6 Mart 1915

³⁹ a.g.e., 8 Mart 1915

Düşmanın batan ve hasar gören gemileri (12 adet) ile ilgili bilgilerinin yanında, Çanakkale Boğazına yöneftilen saldırıların Balkan Devletlerinde yarattığı etkileri içeren yazılara da yer veriyordu. Onlara göre bu saldırılarda başarılı olunsaydı, taraflılıklarını bırakıp bir blokta savaşa katılmaları sağlanacaktı.

Basın; 18 Mart bozgunuyla birlikte İngiltere, Fransa ve Rusya'da başlayan siyasi oluşumlarla ilgili yorumlar sunuyordu. İtilaf devletlerinin bu taarruzlarında siyasi maksatlar bulunduğunu, bunların da Balkan devletlerini bu taarruzlarla korkutup, kendi yanlarında savaşa iştirak ettirmek ve böylece Mısır ve Sudan'da uğradıkları hasarı telafi etmek olduğu ancak 18 Mart'ta bu çabalarının boşa çıktığı vurgulanıyordu.⁴⁰

Bulgaristan'da 18 Mart'ta Türklerin gösterdiği başarının sevinçle karşılandığı, Türkleri tebrik ettikleri ve askeri yazarların makalelerinde Boğazın geçilmez olduğunu beyan ettikleri haberi iktibas ediliyordu.

18 Mart'taki gelişmelerle beraber Balkan Devletleri'nin tarafsızlıkla ilgili alacağı tavır da merak ediliyordu. Yine de Tarafsız devletleri -büyük ihtimalle- İttifak Devletlerinin yanına çekmek için bu devletleri öven yazılar yer alıyordu. Çanakkale Boğazı önünde İtilaf donanmasının uğradığı bozgun sonucunda tarafsız devletlerin alacağı tutumun merak edildiği, ancak bu devletlerin daha askeri politikalarını belirlemedikleri ve kendilerine yapılan dış müdahaleleri de önemsedikleri vurgulanıyordu.

Donanmalarının başarısızlıkları sonucu İngiliz ve Fransız basınıın oluşturan gazetelerin yorumları da basında, önemli yer tutuyordu. Kendi resmi tebliğlerinde tamamıyla uydurma ve yalan haberler verdikleri, koca bir donanmayı kaybetmelerine rağmen, bütün bunları kamuoyundan saklamayı nasıl becerdikleri, gelişmeleri hangi doğrultuda değerlendirecekleri merakla soruluyordu.⁴¹

İtilaf Devletlerine ağır kayıplar verdiren ve "Hilafet kapılarının şanlı ve kahraman savunucuları" olarak adlandırılan Türk ordusu - özellikle topçular - hakkında övgü dolu yazılar basını süslüyordu. Osmanlı ordusunun artık güçlü olduğu, vatanın her şeyi ile onlara teslim edildiği vurgulanıyor; "düşman devletleri'nin Osmanlı ordusuna "çatması'nın kaç mal olduğunun Çanakkale hezimetinde anlaşıldığı ve bunu kendilerinin de itiraf etmeye başladıkları belirtiliyordu.⁴²

Topçuların gösterdiği başarılar ile ilgili kaleme alınan pek çok haber ve köşe yazılarında Topçu Çavuşu Mustafa oğlu İbrahim ile Topçu Neferi Yakup oğlu

Hüseyin, Havranlı Seyyid Onbaşı ve Mustafa oğlu Mehmet Çavuş⁴³ v.b.'nin menkıbeleri övgü ile anlatılır.

18 Mart saldırılarının ardından İtilaf devletlerinin karaya asker çıkaracakları, yeni bir saldırının daha düzenleneceği haberi yayılıyor ve bu haberler de köşe yazılarında İtilaf devletlerine karşı gösterilen tepkiler için malzeme olarak kullanılıyordu.⁴⁴

Çanakkale ve Kafkaslardaki başarıların hem Osmanlı Devletinde hem de Almanya ve Avusturya'da sevinçle karşılandığı belirtiliyordu. Alman İmparatoru Kayzer Wilhelm de Çanakkale Boğazındaki başarıdan dolayı Başkumandan Vekili Enver Paşaya telgraf yollayarak tebrik etmişti. Enver Paşa'nın cevabi telgrafı da basına yansdı.⁴⁵

Almanya ve Avusturya'nın basında yer alan görüşlerinde Osmanlı Devletinin kendilerine Avrupa'da önemli sonuçlar kazandırdığı ve üstlerine düşen vazifeyi başarıyla yerine getirdiği belirtiliyordu.

18 Mart zaferi ile beraber ülkenin her bir köşesinde büyük şenlikler yapıldığı haberi uzun süre gündeme taşındı.

18 Mart ve 25 Nisan tarihleri arasında yayınlanan resmi tebliğlerde İtilaf donanmasına ait topil gemilerinin zaman zaman gizlice Boğaza girip mayınları temizledikleri ve Türk istihkamlarına zarar vermek için saldırılar düzenledikleri, ancak her seferinde püskürtüldükleri haberlerine yer verilmiş; köşe yazarları da 18 Mart zaferinin artan coşkusu ve Türkler lehindeki iktibas haberlerini yorumlamaya devam etmişlerdir.

Donanma Destekli (Amfibi) Kara Karekati

İtilaf Devletlerinin karaya asker çıkarmayı kararlaştırdıkları konusunda Türk tarafının da haberi vardı. Öyle ki, köşe yazarları birkaç aydır farklı açılardan konuyu irdeleyip, düşmanın denizdeki hezimetinden sonra daha da hırslanıp, karaya asker çıkaracağı; ancak bunun da onlara yarar sağlamayacağı dile getiriliyordu.

Basın, tarafsız devletler de dahil Avrupa'da herkesin "Çanakkale Boğazının geçilemez" olduğu fikrinde birleştiğini vurgulayan yazılara sıkça yer ayırıyordu. Çanakkale ile ilgili gelişmelerin İngiltere ve Fransa'da nasıl değerlendirildiğine ilişkin haberlerde, Fransa Harbiye Nazırı'nın Parlamentoda yeni kayıpların beklenmesi gerektiğini söylediğini, ama buna rağmen, hala yeni zirhlar göndermeyi ihmal etmediklerine işaret ediyordu. İngiliz gazeteleri de halkı

⁴⁰ Sebtilürreşad, 12 Mart 1331, s. 157'de 18 Mart zaferini aktaran makalede "Darüihlâte Kapısında Sarkıntılık Eden Arsızlar" başlığını kullanıyordu.

⁴¹ Tanin, 13 Mart 1331

⁴² İkdâm, 8 Mart 1331

⁴³ Tasfir-i Efkâr, 21 Şubat 1331, s. 3

⁴⁴ Tanin, 1 Nisan 1331

⁴⁵ 11 Mart 1331'de bütün gazetelerde yayımlandı.

yaştırmak için Çanakkale'ye düzenlenecek saldırılarda zararların olabileceğinin önceden de söylendiği ve yine de beklenmesi gerektiğini vurguluyordu.

Çanakkale Savası'ndaki gelişmeler, İtilaf devletlerinde gerginlik yaratmış ve karşılıklı suçlamalara yol açmıştı. Basının verdiği örneklere göre İngiliz gazetelerinin aksine Fransız ve Rus gazeteleri, İngiliz ve Fransızların Boğazlara yeniden hücum edecek güçleri olmadığını kabul ederken; Rusya'da bir taraftan Boğazın onlar için çok önemli olduğunu, İngiltere ve Fransa'nın bir an önce harekete geçmelerini ve bunun savaşın seyrini etkileyeceğini belirtiyordu. Çanakkale'ye yöneltilen saldırının acaba Rusların iyiliği için mi, yoksa isteklerine karşı koymak niyetiyle mi yapıldığının anlaşılacağı yorumu yapıyor ve Çanakkale bombardımanının Rusya'da İngiltere'ye karşı memnuniyet değil, düşmanlık yarattığı haberleri de yer alıyordu.

Basın; tarafsız devletlerle ilgili haberlere sıkça yer vermekte, tarafsız devletlerin açıklamalarında samimi olmadıklarına inanmakta ve bu devletlere beraber olma yönünde göndermeler yapmaktadı. Eğer İtalya da müttefikler tarafından yer alırsa Almanya, Avusturya, Osmanlı ve İtalya'nın müthiş bir kuvvet birliği oluşturacakları savunulmaktadır. Yine de tarafsız devletlere karşı dikkatli olunması gerektiği de vurgulanmaktadır.

Harple bağlantısı olan bütün devletler Boğaz'a karşı girişilen saldırıları ve doğuracağı sonuçları hakkında fikirler beyan ederken, basın, bu tür yazıların lehte olanlarını, İtilaf devletleri için yolun başında iken fazla kayıp vermeden vazgeçirme uyarıları biçiminde ele alıyordu. Bu arada basında 5.Ordu Komutanı Liman von Sanders Paşa'nın Yarımadalı'nın kıyı bölgesinde sadece gözcü kuvvet bulundurup bütün kuvveti geride toplaması olarak uygulamaya konulan yeni planı hakkında hiçbir bilgi yer almadı.

İtilaf donanmasının 25 Nisan 1915'te Seddülbahir, Kumkale, Arburnu sahillerine ve farklı küçük limanlara yaptığı çıkarma hakkında birkaç cümle bilgi verildikten sonra, Tekeburnu civarına çıkarılan İtilaf askerlerinin süngü hücumuyla denize döküldüğü bildiriliyordu.⁴⁶ Takip eden günlerde Türk askerlerinin bağlılık ve metanelerinin düşmanlara karşı bir set teşkil ettiği, düşman harp gemilerinin desteğiyle yapılan saldırılar karşısında bile hiç sarsılmadan karşılık verdikleri, romörörler içinde firar eden düşman askerlerinin olduğu, bunların bir çoğunun battığı, bazı düşman gemilerinin isabet alarak uzaklaştığı ve alınan esirlerden düşmanın zayıflatılmaya çalışıldığı belirtiliyordu.

Kumkale'ye gemilerinin desteği altında çıkan düşman birlikleri ilerlemeye çalışmışsa da Türk birlikleri tarafından engellenmişti ve İtilaf askerleri geri

çekilmek zorunda kalmıştı. Basında yer alan haberde Kumkale'ye inraç edilen 4000 Fransız askeriinden 500'ünün öldüğü bildiriliyordu.

Arburnu çıkartması ile ilgili resmi tebliğde⁴⁷ Kabatope'de İngiliz ve Avustralya askerlerinden bir yüzbaşı, bir milâzım ve bir çok askerim esir alındığı duyurulmuştu.

Türk kuvvetleri ihtiyatları kullanarak başarılı olmuş ve İtilaf kuvvetlerinin dar bir alanda kalmalarını sağlamıştı. Basında bu çarpışma ile ilgili tek olumsuz haber İtilaf kuvvetlerinin Seddülbahir bölgesinde avcı siper ve bataryalarına giriştiği saldırılarda Türklerin bir subay ve üç askerinin yaralandığına ilişkindir.

Türklerin bu başarısı yanında İngilizlerin başarısızlığı ve bunun getirdiği masraflar -basının verdiği haberlere göre- İngiltere'de hükümete karşı tepkinin artmasına yol açmıştır.

"İtilaf Çıkartması" ile başlayıp 8,5 ay devam eden kara savaşlarında basın, Çanakkale cephesinden Karargah-ı Umumi tarafından gönderilen haberler doğrultusunda durumu değerlendiriyor; sonuçta Osmanlı Devletini küçümseyen İngiliz ve Fransızların Çanakkale Boğazının her iki yakasına asker çıkartıp başarısız olduğunu ve küçümstedikleri Türklerin neler yapabileceğini artık öğrenmiş olmaları gerektiğini vurgulayan yazılar yayınlıyordu. Ayrıca kara hareketi İtilaf devletlerinin bir gafleti olarak değerlendiriliyordu.

Deniz muharebelerinde olduğu gibi kara muharebelerinde de her gün yayınlanan resmi tebliğlerde mümkün oldukça olumsuz hiçbir şeyden bahsedilmiyor her şeyin yolunda gittiği, Türklerin sürekli başarılı olduğu, Türk kaybının düşmanın büyük kaybına göre çok önemsiz olduğu, Türk ordusunun hücumlarının İtilaf kuvvetlerini sürekli yıldırdığı, Türk uçaklarının elde ettiği başarılar ile ilgili beyanlar sıkça yer alıyordu. (Türklerin de hücumlarda çok kayıp vermelerine rağmen, sansürden dolayı verilmemesi çok doğaldı.)

İtilaf kuvvetlerinin Alman denizaltılarının saldırılarından kaçmak için Çanakkale Boğazı etrafındaki zırhlıların çektiği haberleri veriliyordu.⁴⁸ Denizaltılar korkusu yüzünden Queen Elizabeth zırhlısı da İngiltere'ye geri çağırılmıştı. Basın, bu zırhlının çağırılmasının ardından diğer düşman zırhlılarını da aynı akıbete uğrayacağını belirtiyordu.

Cephede harp devam ettiği sürece resmi tebliğlerde, elde edilen ganimetlerden ve esirlerden sıkça bahsediliyor; esirlere iyi muamele edildiğini

⁴⁶ 27 Nisan 1915 tarihli resmi tebliğler

⁴⁸ Tasfir-1-ErRear, 15 Mayıs 1331, s.1

gösterir tarzındaki haber, yazı ve fotoğraflarla, ele geçirilen ganimet resimleri, harbin sonuna kadar sayfaları süslüyordu.⁴⁹

Mayıs ayının sonlarında ilk önce Kanlısirt bölgesinde başlayıp daha sonra tüm cepheye yayılan lağım savaşları, hem Türk hem de İtilaf kuvvetlerince sıkça denenilen ve her iki kuvvete çok can kaybı verdiren bir yöntem olmuştu. Basında lağım savaşları ile ilgili haberlerin çokluğu da bunu desteklemektedir.

Yine Mayıs sonunda İtilafçılar için kayıp bilançosu 40000 ölü, 35000 yaralı yönünde idi. Buna rağmen saldırılarına devamda ısrarlıydılar. Köşe yazarlarının eleştirileri de bu başarısızlıklarını yorumsuzca nitelikte idi.

Basın 6-7 Ağustos çıkartması ile ilgili haberleri çok sonradan vermişti. Verilen haberlerde detaya girilmemişti. Anafartalar Ovasındaki taarruzların püskürtüldüğü, yeni çıkan kuvvetlerin bir parça bile ilerlemediği, ağır kayıplar verdiği bildiriliyordu.

Ağustos'un sonundan itibaren Türk ve İtilaf kuvvetleri arasında büyük oranda siper savaşları yapıyordu. İlerleyen aylarda cepheye vuruşmalar seyrekleşiyor ve şiddeti azalıyordu.

Muharebeler sırasında Goliath⁵⁰, Majestik⁵¹ gibi zirhlilerle bazı denizaltıların batırıldığı haberleri büyük bir keyifle verildiği gibi, bu gelişmelere İngiliz halkının tepki göstereceği yazılıyordu

Bozcaada'da Müftü Efendi'nin "düşman hareketi harbiyesine dair istihkamatımıza işaret vermeye ihkam (Türklerle, düşman hakkında bilgi ulaştırmakla suçlandığı) ve bunun üzerine İngilizlerce idam" edildiği haberine benzer pek çok ferdi haber de yer alıyordu.

Basının düşmana meydan okuyan tavırları ile beraber, yapılan iktibaslarda Alman ve Avusturya basını da Türklerin Çanakkale'de kazandıkları başarıları övgüler yağdırıyordu. Sürekli, Türklerle birlikte savaşmaktan mutlu olduklarını vurguluyordular.

Alman gazeteleri Türk müttetiklerinin Çanakkale'de kahramanca bir müdafaa sergilediğini ve bu sayede Çanakkale'nin İtilaf için bir cehennem kesildiğini söyleyerek Türk askerinin kahramanlığını övüyorlardı.

Bu övgülerin içerisinde bazen esir subay ve askerlerin övgüleri de devreye giriyordu: İtilaf kuvvetlerinden olan yaralı esirlerin hastanede gördükleri yardımdan etkilendiklerini ve Türklerin kendilerine çok kötü anlatıldığını oysa,

⁴⁹ Özellikle Harp Mecmuası, Donanma ve Servet-i Fünin dergileri bu tür fotoğraflar açısından çok zengindir.

⁵⁰ İngiliz zirhlisi, 12 Mayıs 1915 günü Muavenet-i Milliye adlı Türk muhribi tarafından batırılmış, 500 mürettebatı da boğulmuştur.

⁵¹ İngiliz zirhlisi, Seddülbahir önlerinde batırıldı.

hunu anlatanların vanılıkları şeklinde haberler ver alıyordu. Böylece Türklerin ne kadar iyiliksever oldukları vurgulanıyordu.

Köşe yazarları, İtilaf kuvvetlerinin uğradıkları başarısızlıklardan ders alıp, tekrar gelmeyeceklerini çünkü. "...bunlar bu mütevali hezimetlerinden, ahlaki sükutlarından sonra olsun biraz ibret alsalar, fakat heyhat..." hayretleriyle dile getiriyorlardı. İtilaf kuvvetlerinin sürekli yenilgiye rağmen ısrarla davranmalarının anlaşlamadığı vurgulanıyordu

Köşe yazarları, elde edilen başarıları fazlasıyla aktarmaya çalışıyor ve bunu halkın duygularını güçlendirmek için kullanıyordu. Peşinden de vatanseverlik hakkında pek çok makaleler yayınlanmaya devam ediliyordu. Vatanseverliğin sözde değil faaliyetle olması gerektiği sıkça vurgulanıyordu.

Saldırıların sert üsluplu eleştirilerde İngilizlere suçlanıyor, Fransa ve Rusya'yı aldattığı hatırlatılıyordu. Saldırıların devam ettikçe basın da bu saldırıların sonuçsuz kalacağını ve bunu İtilaf Devletlerinin bile itiraf ettiğini söylüyordu.

İtilaf devletleri halkının artık hükümetlere karşı ayaklandığını bildiren iktibaslar, Osmanlı halkının tarihinin en şanlı devirlerini yaşadığını ve gelecek nesillere yaptıkları kahramanlıklarla örnek olmaya çalıştıklarını vurguluyordu.

Düşmanın zayıf ve kayıp bilgileri sıkça (en az on beş günde bir) yayınlanan haberlerden idi. İlk hafta sonunda verilen bilgede, İtilaf kuvvetlerinin 10.000 ölü verdiği, Türklerin de kaybının önemsiz derecede az olduğu belirtiliyordu.

Mayıs ayının ilk günlerinde Osmanlı Milli Ajansı'nın Atina'dan edindiği bilgilerde İtilaf kuvvetlerinin önceki saldırıda 2.000 ölü ve 10.000 yaralı verdiği, yaralıların bir kısmının tedavi edilmek üzere İskenderiye'ye sevk edildiği, General Hamilton'un İskenderiye'deki yedek kuvvetleri kötü etkilememesi için yaralıların sadece bir kısmının gönderilmesini emrettiği ve Çanakkale civarına çıkarılan Avustralyalı, Senegalli ve Fransız askerlerinden yarısının telef olduğu haberi veriliyordu. İngiltere Başbakanı Asquith'in oğlunun da yaralanan askerler arasında olduğu bildiriliyordu.

Haziran ayında İngiltere'nin Mısır'da Ege adalarında kahvehanelere varıncaya kadar her yeri hastane olarak kullandıkları haberi iktibas ediliyordu.

Bir çok haber kaynağı İngiltere'de halkın ve muhalefetin Harbiye Nezaretine öfke duyduğunu, onların aleyhinde araştırmalar yaptıklarını ve savaş maliyetinin 300 milyonu aşmış daha artacağını bildiriyordu. Ayrıca İngiliz Hükümetinde Çanakkale'deki başarısızlığın Hindistan'da aksi bir tesir yaratmasından da korkuluyordu.

Bulgar gazetelerinden alınan iktibaslarda, İtilafçıların başarısızlığı İngiltere'nin nüfuzunu azaltmış, bu durum 300milyon müslümanı tabiyeti altında

bulunduran İngilizlere için yıkım olmuş, Fransa ise şimdiden tüm nüfuzunu kaybetmiş deniliyordu.

İtilaf kuvvetlerinin komuta kademesi ile ilgili yazılarda bazı subayların Çanakkale'den çekilmekte ısrar ettikleri ve Çanakkale taarruzunun sorumluluğunu almak istemedikleri için istifa kararlarında vazgeçemeyecekleri haberi veriliyordu.

Fransız komuta heyetinin askeri manevi açıdan güçlendirmek için beyanname yayınlayıp, askerlerin üzerindeki tesirini gömmek için bir gün sonra ileri emri vermesine rağmen askerler bir adım bile ileri gitmediği; İtilafçıların burada uğradığı başarısızlıkların Fransa ve İngiltere'de halkı kızdırdığı, hükümetlerin de ahaliyi sakinleştirmek için uydurma resmi tebliğlerle Gelibolu'da başarılı oldukları yalanını, halkın başka kaynaklardan doğruyu öğrenip hükümetlerine daha çok tepki göstermelerine yol açtığı bildiriliyordu. Ayrıca Fransızların cephesinde komutan değişikliğinin İtilaf kuvvetleri için gerekli olduğunu, çünkü kayıplarının 17000'e ulaşmasının komutanlarının başarısızlığından kaynaklandığını belirtiyordu.

Çarpışmaların paralelinde İngiliz basınında yer alan haberleri ve İngiliz halkının tavırını vurgulayan yazılara sıkça yer ayırıyordu. Bu haberlerin birinde, İngiliz gazetelerinin ağır değıştirerek İtilaf kuvvetlerinin durumunun iyi olduğunu, yalnız bir iki düzenlemenin yapılacağını belirtiyor ve savaşın Çanakkale'de değil Rusya ve Fransa cephelerinde son bulacağını, Çanakkale'nin ikinci derecede önemli olduğu vurgulanıyordu.

Basında eğer Asquith hükümeti değışmezse İngiltere'nin bu hükümetin yanlış politikası yüzünden Çanakkale'de başarısızlığa uğrayacağını ve İngiliz kamuoyunun galeyana geleceğini ve iktidarda olan liberallerin başta kaldıkça sömürgelelerinde ve İrlanda'da durumun bozulacağını ve Churchill'in kabineden çıkarılacağını belirtirken, bu işin de yakında gerçekleşeceği yorumunu yapıyordu.

Yabancı basın iktibaslarında da Çanakkale hücumlarının başarısız olacağı, Balkanlardaki nüfuzlarının gittikçe azalmakta olduğunu belirtmelerini ve buna rağmen İtilafın kendilerini aldatarak Boğazları ele geçirecekleri konusunda ısrar etmeleri eleştiriliyordu.

İktibas haberlerde Çanakkale'deki çarpışmaların İtilaf devletlerinde yol açtığı siyasi sorunlar uzun süre meşgul ederken, harbin ve bombardmanın yoğunluğu yüzünden şehit ve ölümlerin gömülmesinde gecikmeler ve büyük zorluklar yaşandığı bildiriliyordu.

Basında Hamilton'a sert eleştiriler yöneltiliyor, buradaki başarısızlıklarının altında Türklerin bu bölgede istikamla oluştuğu ve bu yüzden onlara ağır kayıplar verdirildiği vurgulanıyordu. Fransızlar, Ağustos sonuna kadar 115.000

askerin öldüğü, bunlardan 35000'inin Fransız olduğu ve başarısızlığa Hamilton'un dik kafalılığının sebep olduğu şikayeti gündeme taşınıyordu.

Ekim ayına doğru, artık İtilaf devletlerinin de başarısız olduklarını kabul ettikleri ve alınan haberlere göre İhraç edilen kuvvetlerden 80.000'inin öldüğü açıklanıyordu.

Basın çeşitli zamanlarda İtalyanların ve taraflarının savaşta katılıp katılmayacağı konusunda yorumlar yapıyordu. İtalya için yapılan yorumlarda, İtalya onlara katılmadığı için İtilaf kuvvetlerinin durumunu yeniden gözden geçirecekleri bildiriliyordu. Romanya ve Yunanistan'ın hala tarafsız kalmalarının iyi olduğu ancak bunu ne kadar muhafaza edeceklerinin bilmediği çünkü, bunların tarafsız kalmalarının kendileri için yararlı olacağı vurgulanıyordu.

İtilaf kuvvetlerinin pek çoğu insanlık dışı olarak nitelenebilecek savaş kurallarını hiçe sayan davranışları sergilemeleri kinamalara ve protestolara sebep oluyordu.

İtilafçıların ölü ve yaralılarına gerekli özeni göstermediği ve gereken tedbirleri almadığı dile getiriliyordu.

Basın, İtilaf kuvvetlerinin uçak ve donanmasıyla Türk hastane ve hastane gemilerine saldırmasını kinıyor, Hıfzı Ahmed (Kızılay) işaretini hiçe sayarak defalarca hücum etmelerinin de bunları Amerika sefirleri aracılığıyla protesto edildiklerini bildiriyordu.

Resmi tebliğlerde ve özel muhabirlerin ulaştırdıkları telgraflarda harp sahasında İtilaf Devletleri'nin fena kokulu gaz kullandıkları haberi gündemdeki yerini sürekli koruyordu.⁵²

Savaş boyunca gerek Türk ve gerekse de İtilaf kuvvetleri askerlerinin salgın ve bulaşıcı hastalıklardan dolayı çok can kaybettikleri dile getiriliyor, İtilaf kuvvetlerinde sessizlik ve bezginliğin hüküm sürdüğü ifade ediliyordu. Artık Çanakkale'nin geçilmez olduğunu anlayan İtilaf devletleri askerlerin başarıdan ümitsiz oldukları vurgulanıyordu. Harbi Türklerin lehine yönlendiren etkenlerden birisi de İtilaf kuvvetleri arasındaki iletişimsizlik faktörüdür.

Ağustos ayındaki saldırılarının ardından Rusya, İngiltere ve Fransa'da barış lafları doluşmaya başlamıştı. Çünkü, İtilafın cepheden ümit keştiği hakkındaki haberler söylenti seviyesini çoktan geçmişti. Cephedeki İtilaf askerleri, sansürden dolayı hiçbir şey bilmediklerini, tek bildiklerinin günden güne çok zayıf verdiklerine ve buna sansür uygulandığı için de yüksek sesle haykırıklarına dair haber yaygınlaşmaya başladı.

⁵² Tamin, 19 Haziran 1915 ve takip eden aylarda altı adet resmi tebliğ.

Londra'da rahatsızlık uyandıran bu başarısızlıklar yeni bir tartışma açtı. Bu yüzden daha önce gönderilen yaşlı komutanların yerine yeni komutanların cepheye geldiği haberleri, basın için çok büyük kıymete haizdir.

Basında yer alan bir yorumda Türklerin Eylül'ün ilk günlerindeki başarılarının İstanbul'da sevinç yarattığı ve Türklerin eski zamana ait zaaflarından kurtulup, başarılı olduğu vurgulanırken Sanders ve Enver Paşa'nın kutlamıldığı ve Gelibolu'nun şarkın anahtarı olduğu vurgulanıyordu.

Çanakkale cephesinden gelen başarı haberleri basında övgü ile anlatılıyor ve İstanbul'un kandidatele donatıldığı, Almanya ve Avusturya'nın da bu başarıları alkışladıkları haberi veriliyordu.

Basın Ağustos ayından itibaren İtilaf kuvvetlerinin Gelibolu yarımadasından çekilmek niyetinde olduğunu, hatta Adalar Denizi (Ege)nde, boş nakliye araçları bulundurduğu haberini vermeye başlamıştı.

Eylül ayında muhalif gazetelerin Gelibolu'ya gönderilen muhabirleri, İngiltere'ye döndükten sonra, Gelibolu'nun derhal tahliye edilmesini, başarı umudunun sifir olduğu ve prestij kaybının düşünülmemesi savunuluyordu.

Artık İtilaf Devletlerinin çekilmeleri kesinleşmişti. 19 Eylül 1915 tarihli gazetelerde, Yunan gazetelerinden iktibas edilen "İtilaflar eğer bir aya kadar başarılı bir sonuç alamazlarsa askeri hareketi tatil edeceklermiş. Kış şartları da bu ertelemeye etkili olmuştur" haberi gündemin en gözde konusu idi.

Basında epeydir yerleşmiş olan çekilme gündemi, İngiltere ve Fransa'da sorunlara ve karşılıklı suçlamalara yol açar. Fransız ve İngilizler arasındaki gerginlik, bunların yarımadasından çekilmelerine kadar çeşitli zamanlarda basına konu oluyordu.

Harp alanlarında hüküm süren durgunluk, aşırı soğuk gibi pek çok olumsuz doğal şartlar İtilaf kuvvetlerinin bu Yarımada'dan herhangi bir başarı elde etme ümidinin kalmaması Londra'nın artık bu bölgedeki savaşa sıcak bakmamasından kaynaklanır.

İngilizlerin Çanakkale'deki kayıpları 87.630 olarak gösterildi. Fransız ve Anzak'ların çok kayıp verdiklerini ama bunun İngilizlerce yansıtılmadığı belirtilir.

İtilaf kuvvetlerinin cepheden çekilmeleri tüm yurt basınında büyük sevinç yaratmıştır. Türk ordusunun başarısı çeşitli telgraflarla kutlanır.

Düşmanın çekilmesi halk tarafından sevinçle kutlanır, müslüman olan halk mevlitler okuturken, gayrimüslim cemaatler de ayinler düzenlenir.

Basındaki Farklı Akisler

Şiirler

Özellikle mecmualarda şiirlere sıklıkla rastlanır. Şiirler propaganda örgütü içerisinde, cepheye çarpan ordunun moralini yükseltmeye yöneliktir. Millîlerin duygusu, düşünce, hüznü, elem, ve sevincine tercüman olan şiirlerin tanınmasına yakını harp, şehitlik, gazilik, fedakarlık, Türklüğün yüksek meziyeti, ve Türk ordusunun cesareti ile ilgilidir.

Devrin önemli kalemlerinin bu şiirlerinde mana ve ruh üzerinde durulmuş, hamaset dozu yüksek oranda tutulmuştur: Evladını askere gönderen bir annenin ince ve ulvi duyguları, askere giden neferin şehit olma özlemi, harp meydanında bir uzvunu bırakmış gazinin mağrur vaziyeti, cephe gerisinde sevdiklerini bekleyenlerin özlemleri . şairlerin dile getirdiği belli başlı temalardır.

Fotoğraflar, Harita ve Krokiler

Fotoğraflar açısından basına bakıldığında cephe ile ilgili görsel pek çok malzemenin yanında bazen düzenli/perişodik, bazen dağınık olarak şehit subayların, üstün başarı elde etmiş bazı subay ve erlerin künye ve fotoğraflarına yer verilmiştir. Fotoğraflardaki tanıdık simalar dikkatle izlendiğinde ise Başkumandan Vekili ve Harbiye Nazırı Enver Paşa'nın bulunduğu fotoğraf karelerinin çokluğu hemen dikkatli çeker.

Albay Mustafa Kemal Bey ile ilgili tespit edilen fotoğrafların ilk ikisi Harp Mecmuasında yer almaktadır. Albay Mustafa Kemal'in bir fotoğrafı "Anafartalar Grubu Kumandanı Miralay Mustafa Kemal Bey" alt yazısı ile ikinci sayıda sayfayı üçte bir oranında kapsayacak şekilde verilmiştir.⁵³ Dördüncü sayının kapağında ise Kireç Tepe'deki küçük antın önünde çekilmiş (alt yazısız) fotoğrafı bulunmaktadır⁵⁴.

Servet-i Fünun kapağında "Anafartalar Kumandanı Mustafa Kemal Bey ve Maiyyeti" alt yazısı ile altı kişilik grup fotoğrafı verilmiştir.

Tasvir-i Efkâr'da "Çanakkale muharebat-ı berriyesinde (kara savaşlarında) fevkalade yararlıkları görülen, celadet-i fitriye ve havarik-i hamaset ile mümtaz Miralay Mustafa Kemal Beyefendi" alt yazısı ile portresi mevcuttur.⁵⁵

Düşmandan alınan her türlü harp ganimetleri ile esir subay ve erlerin fotoğrafları da sürekli tekrar eden gündemlerden birini teşkil eder. Elde edilen silahlar sık sık teşhir edilmekle kalmaz, bunların Türk askeri elinde kullanılarak fotoğrafları yayınlanır. Esirlerle ilgili fotoğraflarda düzgün kıyafetler içinde ve

⁵³ Harp Mecmuası, K. Evvel, 1331, S.2, s.22

⁵⁴ a.g.e. K.Sani, S. 4, s.49 (kapak)

⁵⁵ Tasvir-i Efkâr, 29 T. Evvel 1915, s.1

insanca muamele gördükleri, uniformalarına bile dokunmadığı hemen göze çarpmaktadır.⁵⁶

Yeri geldikçe harp sahasının harita ve krokiilerine de yeteri kadar yer verilmiştir.

Karikatürler

Başta haftalık mizah gazetesi olan Karagöz ve Servet-i Fünun dergisi olmak üzere pek çok gazete ve dergide Çanakkale savaşı ile ilgili ve gündeme uygun karikatürler yayımlanmıştır.

Cephe Ziyaretleri

Cepheyi Başkumandan Vekili ve Harbiye Nazırı Enver Paşa (beş defa)⁵⁷, Veliahı Yusuf Efendi, İstanbul'dan bir grup şair ve edebiyatçı, Suriye Heyeti, Seddülbahir'de şehit olan oğlunun kabrini ziyaret için gelen Ayandan Müşir Fiat Paşa⁵⁸ v.b pek çok önemli şahıs ziyaret etmişlerdir. Ziyaretlerin akislerine basın yeteri kadar köşe ayırmıştır ve onların izlenimlerine geniş yer vermiştir.

Ödüllendirme

Osmanlı Devletinin İtilaf devletleri karşısında elde ettiği her başarı, verdirilmiş her zarar büyük sevinçle karşılanıyor ve kahramanlık gösteren askerler Padişah tarafından ödüllendiriliyordu. Mesela Arburnu çıkartmasından sonra büyük yararlıklar gösteren ve mevcutlarının büyük bir bölümü şehit olan 27. ve 57. Alayların bayrakları nişanlar ve kurdalalarla ödüllendirilmiştir.

Goliath'ı batıran Muavenet-i Milliye ve Ae2 Avustralya denizaltısını batıran Sultanhisar torpidolarının subay ve erleri Yıldız Sarayı'nda Padişah tarafından kabul edilmiş ve iltifat ve mükafatlarda bulunulmuştur.

Yardımlar

Günün gazetelerinde aşağı yukarı her gün yardıma çağrı ve yardım listeleri ile ilgili bir kaç sütun yer almaktadır. Halk da Çanakkale'de mücadele edenler için yardım toplamakta ve aynı/hakdi yardımlar Çanakkale'ye ulaştırılmaktadır. Her şehide Müdafaa-i Milliye ve Hilal-i Ahmer ve Donanma cemiyetleri için kullanılmak üzere iane (yardım) toplanıyordu. Yardımla ilgili gelişmeler hakkında verilen haberler halkı, savaşta birliği sağlamak için teşvik edici niteliktedir.

Ziyaretler

Yaralı gazileri nakledildikleri şehirlerdeki hastanelerde yerel yetkililer ve bölge halkı tarafından ziyaret edip hediyeler verdikleri haberleri, Çanakkale Savaşının halk için ne kadar önem taşıdığına kanıtıdır.⁵⁹ Pek çok yerli ve gönüllü gibi Enver Paşa'da Gelibolu'da yaralanan İstanbul'da Gümüşsuyu ve Gülhane'de tedavi altında olan askerleri ziyaret etmiş ve maddiyatlar vermiştir.

Sonuç Ve Değerlendirme

Bu tebliğ, Çanakkale muharebelerinin basın tarafından kamuoyuna aktarımını irdelleyen çalışmanın genel bir değerlendirmesi mahiyetinde olup, 1914-1916 tarihlerini içeren aşağıdaki süreli yayınlar taranarak hazırlanmıştır:

Günlük Gazeteler: Ahenk, Anadolu, El Alemü'l İslâm, Karagöz, Sabah, Takvim-i Vakayî, Tanin, Tercüman-ı Hakikat, Tevhid-i Efkâr **Haftada iki defa:** Albayrak, Beyanü'l Hak **Haftalık:** Afiyet, Bolu, Dicle, Donanma Emirnamesi, Ferda, Hânde, İktisat Mecmuası, Kastamonu, Köroğlu, Molla Nasrettin, Servet-i Fünun, Yeni Mecmua Fevkalade Nüşası **On Beş Günlük:** Cerde-i Askeriye, Cerde-i Bahriye, Felahat, İctihat, Jandarma Evamir Mecmuası, El mitsad, Müdafaa-i Milliye, Ordu Emirnamesi, Polis Mecmuası, Sebillerşad, Sanayi, Talebe Defteri, Terbiye **Aylık:** Adalet Dergisi, Askeri Sıhhiye Dergisi, Cerde-i Sofiye, Donanma, İslam Mecmuası, Harp Mecmuası, Hukuk Mecmuası, İhsaiyat-i Maliye Mecmuası, Mecmua-i Mukarretat-ı Tempizkiye, Posta ve Telgraf Mecmuası, Sıhhiye Mecmuası, Tedrisat Mecmuası, Türk Tarih Encümeni Mecmuası, Türk Yurdu.

Yirminci yüzyılın ilk çeyreğine halkın haber alma kaynaklarının en modernini, basın idi. I. Dünya Savaşının başlamasıyla beraber, zaten kitidara geldiği andan itibaren basına pek çok sınırlama getiren İttihat-Terakki yöneticileri sansür uygulamalarında daha da katı davrandılar. Basın bu dönemde sansürden dolayı bir çok gelişmeyi olduğu gibi yansıtamamış, pek çok olumlu gelişme abartılmış, olumsuz pek çok olay da hiç verilmemiştir. Bütün bu gelişmelere rağmen yine de gazete ve mecmualar, halkın tek haber alma kaynağı olmuş; bu sebeple tirajlarında da büyük artışlar olmuştur.

Avrupa'da başlayan savaşla beraber Türk basınının Alman başarılarını övgülerle ayyuka çıkardığı görülmektedir. Peşinden hükümetin "tarafsızlık"la ilgili gayret ve girişimlerini satırlarına aktarmış; harbın eksi alanı yayıllıkça hükümetin "seferberlik ve sıkıyönetim ilanı", "Bogazların kapatılması" ve "kapitülasyonların kaldırılması" gibi uygulamaları hükümetin istediği şekilde okuyucuya sunulmuştur.

⁵⁶ Turan, 17 Nisan 1331, s. 1

⁵⁷ Bkz. 12 Şubat 1914, 8 Mart 1915, 11 Mayıs 1915 günü gazeteleri.

⁵⁸ Tanin, 5 haziran 1915

⁵⁹ Ahenk, 7 Mayıs 1331

Bu gelişmeleri Padişahın ve Enver Paşa'nın istek ve kanaatlarını içeren "İrade" ve "Beyanname"ler takip etmiştir.

İngiltere'ye sipariş edilip, yapımı bittiği halde teslim edilmeyen iki savaş gemisinin Osmanlı Devletine devredilmemesi, İngiltere'nin aleyhine büyük bir kamuoyu oluştururken, Almanya'ya bir adım daha yaklaşmak için büyük bir vesile olmuş; buna mukabil iki Alman savaş gemisinin Türk donanmasına katılması haberlerinin propaganda içeriği ise yoğunlaştırılarak sunulmuştur.

Eylül ve Ekim ayı süresince gazetelerde Osmanlı Devleti'nin de savaşa girip girmeyeceği, tarafsızlığına devam edip etmeyeceği konusunda sıkça yazılar yazılmaya, yorumlar yapılmaya devam edilmiştir.

Karadeniz bombardımanı sonucu savaşa girilip İtilaf Devletleri'ne karşı cihat ilan edilmesi, basının birincil gündemini de belirlemiştir. Artık Osmanlı Devleti'ne Doğu cephesinden sürdürülen saldırılar, askerlik çağrıları, İtilaf Devletlerinin birbirleri arasındaki ilişkiler, tarafsız devletlerin (Bulgaristan, Romanya, İtalya ve Yunanistan v.b.gibi) Osmanlı devletine karşı tutumları da özenle irdelenmiştir. Özellikle İtilaf Devletlerinin, tarafsız devletleri kendi yanlarına savaşa çekmek için yaptıkları girişimleri içeren konulara -özenle- yer verilmiş; tarafsız devletler de onlara katılmamaları için gerekçeleri gösterilerek uyarılmış; bazen de Osmanlı Devleti ve Almanya tarafına geçmeleri istenmiştir.

Harp boyunca basın, hükümete karşı desteğini hiç eksiltmemiş; sütnularını askerliğe çağrı ilanları, harbe maddi katkı istekleri ve hayır kurumlarına yardım yapılması ilanlarına açmıştır. (Bu çağrıların halkı savaş psikolojisine hazırlamada ve savaşı süresince halkın birliğini sağlamada katkıları olduğu muhakkaktır.) Hükümetin bu konuda gerekli tedbirleri aldığı da özenle vurgulanmaktadır.

Boğaz'ın zorlanmasıyla beraber, basının gündeminde Çanakkale cephesi ile ilgili gelişmeler hep birinci sırayı işgal ediyordu. Çünkü Çanakkale'de yaşanacak en küçük bir olumsuzluk bite başkent ve hilafet merkezi olan İstanbul'u büyük bunalımlara sevk edecek konumda idi.

Bazı köşe yazarları da, Boğaz'a yönelilen saldırıların "nümaysî", "blöf" ve "Türk toplarının menziline öğrenmek" gibi maksatlarla yapılmış olabileceği yorumunu yaparak İtilaf kuvvetlerinin Boğazı ele geçiremeyecekleri görüşünü hamasetle yoğunlukla okuyucularıyla paylaşıyordu.

Bu sebeple bir süre basın Çanakkale cephesinin açılış sebeplerini irdeledi. Bazı köşe yazarları da, Boğaz'a yöneltilen saldırıların "nümaysî", "blöf" ve "Türk toplarının menziline öğrenmek" gibi maksatlarla yapılmış olabileceği yorumunu yaparak İtilaf kuvvetlerinin Boğazı ele geçiremeyecekleri görüşünü hamasetle yoğunlukla okuyucularıyla paylaşıyordu. Peşinden de Çanakkale'nin geçilmez olduğunu vurgulayan pek çok makale daha yayımlandı. Bu kanaatini destekleyen

pek yabancı basından da pek çok haber ve makaleye yer verildi. Ordunun Balkan Harbinin kara lekesini silmek için gerekirse büyük fedakarlıklarda bulunmak mecburiyetinde olduğu sürekli vurgulanıyordu.

Çanakkale ile ilgili basın, genel olarak dört haber ve bilgi kaynağından besleniyordu: Temel kaynak, Karargah-ı Umumi'den gönderilen resmi tebliğlerdi. Bazı gazete ve büyük mecmuaların cephedeki özel muhabirlerinin ulaştırdıkları haber ve bilgiler ikinci sırayı teşkil etmekteydi. Peşinden yabancı basından Türk harp başarısını ve Türk görüşünü destekleyen yorum ve bilgiler ıktibas edilerek alınmaktaydı. Bu üç kaynağın ışığında köşe yazarlarının hamaset yüklü ve siyasi ağırlıklı yazıları da büyük yekun tutmaktaydı.

Resmî tebliğlerde olumsuz hiçbir şeyden bahsedilmediği gibi; her şeyin yolunda gittiği, Türk kuvvetlerinin sürekli başarılı olduğu, düşmana büyük kayıplar verdirildiği, Türk kaybının çok az olduğu, subay-er herkesin elinden gelen her türlü çaba ve büyük kahramanlıklar gösterdiği bildiriliyordu.

İlk bombardımandan 18 Mart 1915'te gerçekleşen büyük saldırıya kadar geçen süre zarfında İtilaf donanmasının durumu, Türk istihkam ve tabyalarının kuvvetliliği, Türk topçularının kahramanlıkları, Çanakkale'nin geçilmezliği, düşmanın hiçbir çabasının fayda veremeyeceği içerikli haber ve yorumlar -yabancı basından ıktibaslarla da desteklenerek- okuyucuya sunuluyordu.

18 Mart zaferi sonucu ortaya çıkan sevinç ve coşku muhteşem şekilde yansıtıldı. Üikenin her bir köşesinde büyük şenlikler yapıldığına ilişkin haberler uzun süre gündeme taşındı. Ferdi kahramanlıklara da büyük yer verildi.

25 Nisan 1915 - 9 Ocak 1916 tarihleri arasında cereyan eden kara muharebeleri ile ilgili basının yaklaşımı yine her şeyin iyi ve yolunda gittiği yönünde hamaset yüklü haber ve yorumlarla kurgulu idi. Düşmanın her bir zayıflığına bütün detayı ile aktarılırken, Türklerinki de kamuoyu rahatsız edilmeyecek oranda küçültülerek veriliyordu. Ferdi kahramanlıklar basın aracılığıyla gün yüzüne çıkarılıyor, övgü ve ödül takdimini içeren haberlere özenle yer ayrılıyordu.

İtilafçıların ölü ve yaralılarına gerekli özeni göstermediği ve gereken tedbirleri almadığı dile getiriliyordu. İtilaf kuvvetlerinin uçak ve donanmasıyla Kızılay işaretini hiçe sayarak defalarca Türk hastane ve hastane gemilerine saldırmasını kınanıyordu. Resmî tebliğlerde ve özel muhabirlerin ulaştırdıkları telgraflarda harp sahasında İtilaf Devletleri'nin fena kokulu gaz kullandıkları haberi gündemdeki yerini sürekli koruyordu.

Güncel haber ve yorumların yanında savaşta başarıyı betimleyen, kamuoyunun heyecanını kamçılayan her türlü görsel malzeme (resim, fotoğraf, harita, kroki), karikatür, kahramanlık şiirleri v.b. gibi propaganda araçlarına da sık sık başvuruluyordu. Elde edilen ganimetlerden ve esirlerden bahsediliyor; esirlere

iyi muamele edildiğini gösterir tarzdaki haber, yazı ve fotoğraflarla, ele geçirilen ganimet resimleri, sayfaları süsliyordu.

Sonuç olarak basın, sansürlerle örülmüş olarak kendine sunulan hareket alanında Çanakkale savaşını –inşaatları ölçüsünde ve izin verdiği oranda- başarıyla kamuoyuna aktarmaya büyük gayret sarf etmiştir.

THE TURKISH PRESS DURING THE GALLIPOLI CAMPAIGN

ABSTRACT

This paper is a general evaluation of the manner in which the battles at Gallipoli were reported to the public by the press. It was prepared through a search of periodicals and newspapers covering the years 1914 to 1916, as listed below.

Daily: Ahenk, Anadolu, El Alemü'l İslam, Karagöz, Sabah, Takvim-i Vakayi, Tanin, Tercüman-ı Hakikat, Tevhid-i Efkâr

Bi-weekly: Albayrak, Beyanü'l Hak.

Weekly: Afryet, Bolu, Dicle, Donanma Emirnamesi, Ferda, Hande, İktisat Mecmuası, Kastamonu, Köroğlu, Molla Nasrettin, Servet-i Fünun, Yeni Mecmua Fevkalade Nüshası.

Bi-monthly: Ceride-i Askeriye, Ceride-i Bahriye, Felahat, İctihat, Jandarına Evamir Mecmuası, El Mirsad, Müdafaa-i Milliye, Ordu Emirnamesi, Polis Mecmuası, Sebtilürşad Sanayi, Talebe Defteri, Terbiye.

Monthly: Adalet Dergisi, Askeri Sıhhiye Mecmuası, Ceride-i Sofiye, Donanma, İslam Mecmuası, Harp Mecmuası, Hukuk Mecmuası, İhsaiyat-ı Maliye Mecmuası, Mecmua-i Mukattelat-ı Temyiziyeye, Posta ve Telgraf Mecmuası, Sıhhiye Mecmuası, Tedrisat Mecmuası, Türk Tarih Encümeni Mecmuası, Türk Yurdu.

In the first quarter of the twentieth century, the community's most modern source for receiving information was the press. With the start of the First World War, the directors of the Committee of Union and Progress, who had already limited press freedom since coming to power, behaved much more oppressively in their censorship of the press. The press could not reflect many incidents as they had actually happened, positive developments were greatly exaggerated, and several destructive events were not given space at all. Despite these practices, newspapers and the periodicals were the community's only source of information and accordingly, there were large increases in their circulation.

With the start of war in Europe, the Turkish press exaggerated and praised German success. Moreover, efforts for "neutrality" were adapted and the government's application of "declaration of mobilization and discipline", "closure of the Straits" and "abolishment of the capitulations" were offered to the reader in the way the government wished. Announcements in the form of "trade" and "Beyanname" reflected the Sultan's and Enver Pasha's will and opinion.

The non-delivery of two warships that had been ordered from England, even though their construction was complete, created a great public outcry against Britain and another reason for the Ottoman government stepping closer to Germany. Subsequently, the addition of two German warships to the Turkish navy was presented as propaganda.

30

In the months of September and October, many articles and commentaries appeared on whether the Ottoman Government would enter the war or continue with its impartiality.

The declaration of war by the Ottoman government against the Allies due to the Black sea bombardments determined the primary agenda of the press. Attacks on Eastern front, military conscription, internal relations between the Allies, and the policies of the impartial states (Bulgaria, Romania, Italy, Greece, etc.) toward the Ottoman government were watched closely. In particular, any activities of the Allies with the aim of gaining support for the war were examined closely and impartial states were warned not to join the Allies or were asked to assist the Ottoman government or Germany.

During the war, the press constantly supported the government and gave space for announcements of military call-ups and requests for financial contributions to aid the war effort and charitable institutions. These calls contributed greatly towards preparing the community for war and guaranteeing the unity of the community during the war. It was strongly emphasized that the government had taken the necessary precautions and measures.

After the attempted forcing of the Dardanelles, events on the Gallipoli front were always front page news for the press, since even the slightest setback at Gallipoli might lead to a crisis in Istanbul, the capital and center of the caliphate. Due to this, and in order to lessen the tension, some commentators in the press presented the idea that the aim of the assault on the Dardanelles was in the manner of a 'demonstration', 'bluff' or 'to learn the range of the Turkish cannons', stressing that the Allies would be unable to gain control of the Straits.

The press examined the reasons for the opening of the Gallipoli front for a while, then many articles were published stressing that the Dardanelles could not be forced. News and articles from the foreign press supporting this opinion were also added. It was often expressed that the army had to make a great self-sacrifice in order to wipe the black spot of the Balkan War.

The press was generally fed news and information about Gallipoli from four different sources. The main source was official communiqués from General Headquarters. Reports by private correspondents from the front for some newspapers and larger magazines were the secondary source. Comments and information from the foreign press supporting the success of Turkish forces and

war policy were adapted. In the light of these three sources, commentators wrote articles stressing the political and epic nature of the struggle, which were allocated great space.

Nothing with any negative aspect was reported in official communiqués; it was expressed that everything was in order, Turkish forces were continuously successful, the enemy was suffering great losses, Turkish losses were small, and all military personnel both officers and privates were making great efforts and displaying great bravery.

In the period between the first bombardments and the big attack on 18th March 1915, periodicals presented to the reader - supported by quotes from the foreign press - the position of the Allied Navy, the strength of Turkish fortifications, the bravery of Turkish artillerymen, the invincibility of the Dardanelles and the hopelessness of the enemy's attacks.

The delight and enthusiasm that followed the 18th March naval victory were reflected in a grand manner and news of great festivities occurring all over the country were presented by the press for a long time. Accounts of personal bravery were given extensive coverage.

The land war between 25th April 1915 and 9th January 1916 was also reflected in a very positive way. The enemy's losses were given in full detail, while Turkish losses were reduced in order not to disturb the public. The press also sought out stories of personal bravery to present to the public.

It was stated that the Allied forces were not careful about their dead and wounded, and they were also blamed for attacks on Turkish hospitals and hospital ships, ignoring Red Crescent signs. It was often claimed that the Allies were using evil-smelling gas on the battlefield.

Besides daily news and comments, every kind of visual material (pictures, photos, maps, drawings), caricatures, and poems of bravery that stimulated the public's excitement were often given. The press also included the gaining of spoils of war and capture of prisoners, stressing their good treatment, supported by articles and photos.

As a result, within the limited freedom allowed by government censorship, the press did its best to present successfully the Gallipoli Campaign to the public.

ÇANAKKALE SAVAŞLARINDA İSTİHBARAT VE PROPAGANDA

Servet AŞAR*

Giriş

Bir savaşın kazanılması için yürütülmesi gereken en önemli faaliyetler istihbarat ve propagandadır. İstihbarat ve propaganda insanların topluluklar halinde yaşamaya başlamasından günümüze kadar, tarihin her devrinde görülmüştür.

Önceleri yalnız düşman silâhlarının etkisinden kurtulmak için askerî otoriteler tarafından yürütülen istihbarat ve propaganda hizmeti daha sonraları yaygınlaşarak, iktisadî ve ticarî alandan günlük yaşantımıza kadar girmiştir.

Başlangıçta bir çok ülke tarafından fazlaca önemsenmeyen hatta imnal bile edilmiş bu iki hizmet, sonraları büyük bir önem kazanmıştır. Bir milletin varlığı ile yakından ilgili olan istihbarat hizmeti ile düşmanın niyet ve maksadını önceden öğrenmek ve savaş gücü hakkında yeterli bir bilgiye sahip olmak suretiyle sonradan doğabilecek birçok olumsuz sonucun önlenmesi mümkündür. Bir savaş sırasında kuvvet ve insan kaybından kaçınan her devlet, düşmanın silâh ve planlarını önceden öğrenmeye ve bu planlar doğrultusunda propagandasını oluşturmaya mecburdur. Gerçekten de istihbarata ve bunun sonucunda propagandaya önem veren devletler her zaman güçlü bir şekilde ayakta kalmışlardır.¹

Uluslararası ilişkilerde güç ve rekabet mücadelesinin bilinen araçları diplomasi, ticaret ve savaktır.² Ancak, milyonlarca insanın hayatına, büyük ve telafisi zor yıkımlara sebep olan iki dünya savaşını yaşayan yüzyılımızın özellikle ikinci yarısından sonra, güç ve rekabet mücadelesi için diplomasi ve ticaretin yeterli olmadığı, savaşa başvurmanın ise bütün insanlığın yok olması sonucunu doğuracağı gerçeği karşısında, üçüncü bir araç ihya edilmiş ve hemen hemen bütün devletlerce kamu hizmeti niteliğine kavuşturulacak açık veya örtülü şekilde örgütlenmiş ve kullanılmaya başlanmıştır. Bu araç, psikolojik harekâttir.

Binlerce yıl önce savaş hilesi, düşmanı tanıma ve içinden çökertme gibi eylemler istihbarat faaliyetleri sayılıyor ve uygulanıyordu. On altıncı yüzyılın başlarında Katolik inancın korunması ve geliştirilmesi örtüsü altında Müslüman dünyanın tek ve güçlü temsilcisi Türk İmparatorluğunun toplum ve dini yapısının çözümlenmesi, manevî hayatının ve toplumsal dayanışmanın güçsüz kılınarak bir

* Öğr. Yüzbaşı, Genel Kurmay ATASE Başkanlığı (Genelkurmay ATASE

Bşk.lığı ATAREM Genel Sekreterliği / Araştırmacı Konferansçı)

¹ Ergün Hıçyılmaz, Teşkilât-ı Mahsusa ve Casusluk Örgütleri, İstanbul, 1996.

² OSKAY, Ünsal; Kitle Haberleşme Teorilerine Giriş, İstanbul, 1992, s. 268.

tehdit olmaktan uzaklaştırılması amacıyla, Papalık tarafından adı geçen devletin dini kurumlarının, Hıristiyan azınlıklarını hedef kitle şeklinde planlayan hizmetler “Propaganda” adı altında örgütlendi. On dokuzuncu yüzyılda “propaganda faaliyetleri” bazı devletlerce kamu hizmeti sayıldı. Dini, siyasî, askerî ve kültürel hedeflere yönlendirilen propaganda faaliyetleri rakip veya savaşan devletlerin sivil ve asker kitlelerini etkilemeyi, yönlendirmeyi esas alır. Propaganda bu dönemde yanıltma, taraftar kazanma, planlanmış istekleri kabul ettirme aracı olarak kullanıldı. Çağımızın başında, propaganda hizmetleri, haber alma faaliyetlerinin tamamen dışında, bağımsız bir niteliğe kavuşturuldu. Rakiplerin güçsüz kılınması için dost, mütefik, tarafsız devletlerin kamuoylarını yönlendirme ve etkileme aracı haline getirildi. Savaşta ise, açıklanan görevleriyle birlikte kitle sayılarak yanıltma, kışkırtma gibi görevleri üstlenen “harp propagandası” hizmetleri örgütlenmeye başlandı. Birinci Dünya Savaşı devam ederken “propaganda’yı”, “dezenförmasyonu” ve “ajitasyonu”, ülke içinde ve dışında, varlığının devamı için temel şart olarak kabul eden Sovyet İhtilâli ve Bolşevik rejim propaganda faaliyetlerinin kapsamını ve özelliklerini geliştirdi. Siyasî görüşlerin, düşüncelerin ve bir ideolojinin propaganda ile benimsetilip yaygınlaştırılacağı, rakip düşünceler ve ideolojilerinin etkisiz kılınabileceği en geniş biçimde bu rejimle birlikte ortaya kondu ve uygulandı. Savaştan sonra propaganda, bir anlamda toplumlara yeni hayat tarzlarını benimsetme aracı haline getirildi. Nasyonal sosyalizm ve faşizm büyük ölçüde propaganda aracının etkin ve verimli şekilde uygulanmasıyla Nazi Almanyası’nın ve Faşist İtalya’yı dünya sahnesine çıkardı. İkinci Dünya Savaşı’nda “propaganda hizmet ve faaliyetleri” savaşın her ülke için harbin hedeflerinin ele geçirilmesinde en etkin psikolojik etkileme ve destek aracı olarak değerlendirildi. Bu yaklaşımla bilim, sanat ve teknolojiyle donatılıp güçlendirilerek yeniden örgütlendirildi.

Çağımızda propaganda, kişilerin olduğu kadar, toplumların tutumlarını düzenlemek ve fikirlerini yaymak içinde yaygın bir biçimde kullanılmaktadır. Fakat, propagandanın bu alandaki gücünü fazla da abartmamak gerekir. Çünkü propaganda bir araçtır ve amaca ulaşmada bir dereceye kadar etkilidir. Bu konuda yüzde yüz fayda temin edilebileceğine dair bir garanti yoktur. Eğer propagandanın kesin netice elde edebilen bir araç olduğuna dair bir iddianın haklılık payı olsaydı, propagandayı bir silâh olarak kullanma başarısını göstererek, büyük bir hızla Almanyası’nın tartışılmaz tek lideri durumuna gelen Hitler’in, hiçbir zaman yenilmemesi, her zaman başarısını sürdürmesi ve hayatına mal olan o korkunç sonla karşılaşmaması gerekirdi. Yine, bir insan ömrü için uzun, fakat bir devlet ömrü için kısa sayılabilecek bir süre içerisinde yıkılıp giden Sovyetler Birliği’nin, dünyada olup bitenden tamamen habersiz bıraktığı, yanlış bilgi ve yönlendirmelerle idare emeye çalıştığı İmparatorluğu’nun da yıkılmaması gerekirdi.

Astında propaganda, istenmeyen katalara kendi kendine gümedüğü gibi, ne yeni olan bir şeyi anlatma, ne de inancını yitirmişleri yeniden inandırma gücüne de sahip değildir. Usta propagandacılar, karşılarındakilerin zihninde zaten iyice belirmiş olan fikir ve umutları daha çok geliştirir ve onların içindeki gizli anılam ve duyguları yansıtabilir. Bir fikir zorlanmazsa kişi ancak, önceden bildiklerine inanabilir. Propaganda şartları değiştirmez, sadece bu şartlar; altındaki inançları değiştirir. İnsanların inançlarını değiştirmeye zorlayamaz, sadece onları böyle yapmaya ikna edebilir.³ Yapılmasını istediği davranışları geliştirebilir.

Uluslararası özelliklere sahip bir propagandayı hedefleri açısından incelediğimizde:

Kendi halkı,

Dost devletlerin halkları,

Düşman devletlerin halkları,

Tarafsız devletlerin halkları olmak üzere dört ana başlık altında toplayabiliriz.

Propaganda faaliyetleri başlangıcı itibarıyla, siyasî ve askerî mücadelelerin vasıtası olarak kullanılırken, günümüzde ekonomik rekabet ve halkla ilişkiler alanında da çok ön plana çıkmıştır.⁴

Propaganda kavramının kazandığı yeni boyutlar ve nitelikler sonucunda yeni kavramlar üretildi. "Psikolojik Savunma", "Psikolojik Savaş", "Soğuk Savaş", "Siyasî Savaş", "Beyaz Savaş" gibi kavramlar, devletlerarası güç ve rekabet mücadelesinde kullanılan araçlar olarak tanımlanmaya başlandı. Artık propaganda yeni yaklaşımlarla yoğun şekilde uygulanan, plânlı etkileme ve yönlendirme ve hatta yönetime faaliyetlerinin bir parçası haline geldi. Gerçekte, "Top yekün Savaş" konseptinin yarattığı bu tutum ve davranışların, sonunda devletlerin güç ve rekabet mücadelesinde, zora başvurmadan, rakipleri içindeki hedef kitlelerin düşüncelerine, davranış ve eylemlerini önceden planlanmış hedefler doğrultusunda yönlendirerek amaç ve çıkarlarını sağlayabilecekleri ortaya çıktı. Dost, müttefik ve tarafsız ülke kamuoyları üzerinde uygulanacak bu gibi faaliyetlerle dış politikanın destekleneceği, güçlendirileceği kabul edildi. Çağımızın ikinci yarısından sonra hemen hemen her gelişmiş ve gelişmekte olan ülkede "Psikolojik Harekât" kamu

³ Osman, Özsoy, Geçmişten Günümüze Yönetim ve Uygulamalarıyla Propaganda ve Kamuoyu Oluşturma, İstanbul, 1998, s.3.

⁴ Niyazi, Berkes, Propaganda Nedir? Ankara, 1942, s.121.

üzünü şekline ögüdüldü. Kavramı, resmî belgelere geçti ve hukuk düzenlerinde yerini aldı.⁵

Propaganda faaliyetlerinin öneminin en belirgin bir şekilde hissedilmesi, Birinci Dünya Savaşı'na birlikte başlayacaktır. Gerçekten de savaşa başlarında hiçbir ülkenin belli bir merkezden yönetilen bir propaganda teşkilatı ağı bulunmuyordu. Almanya, İngiltere ve Fransa'da savaş devam ettikçe, tecrübeler ve karşılaşılan zorunluluklar nedeniyle, propaganda teşkilatları ortaya çıkmaya başlamıştır.⁶ Nitekim 1914-1918 yılları arasında süren savaş boyunca, askerî harp kadar propaganda savaşı da önem kazandı. Propaganda bir harp silâhı olarak en sistemli şekilde savaşta kullanıldı. Bu savaş propagandasına şunu gösterdi: Gerek askerî gerekse ekonomik alanda elde edilecek zafer, ancak düşmanın maneviyatını kırmak ve kendi tarafının maneviyatını sağlam tutmakla mümkündür.

Propagandanın bir silâh olarak ilk kez Birinci Dünya Savaşı'nda sistemli bir şekilde kullanıldığını söylemenin bir gerekçesi de şudur: 1917 yılında Alman topraklarında propaganda kâğıdı atan iki İngiliz pilotu Almanların eline esir düşüncü, bunlar ağır savaş suçu işledikleri gerekçesiyle mahkemeye sevk edilmişler ve on yıl ağır hizmete mahkûm edilmişlerdir. 1923 yılında La Haye'de, savaşlarda hava propagandalarının yapılabileceğinin kabul edilmesinden sonra, propaganda resmen meşrû bir silâh olarak kullanılmıştır. Birinci Dünya Savaşı'nda uygulanan propagandanın başlıca amaçlarını "belli bir dava uğruna kamuoyunu kontrol etmek ve düşman (karşı taraf) aleyhine hisler oluşturmaktır. Savaşta ise devletin silâhlı kuvvetlerinin manevî kuvvetini en üst seviyede tutmak, düşman kuvvetlerinin maneviyatını sarsmak, kendi kamuoyunun tarafsızlığı üzerinde kanaatler oluşturmak ve mümkünse onları kazanmaya çalışmak "şeklinde açıklayabiliriz.⁷

Yazılı basının kamuoyu oluşturan önemli bir etken olmaya başladığı, Birinci Dünya Savaşı'nda hükümetler, bu büyük savaşa neden katıldıklarını ve bu büyük savaştan ülkelerinin galip çıkması durumunda ne gibi çıkarlar elde edeceklerini ve bu konudaki haklılık gerekçelerini başta kendi uluslarına ve daha sonra da bütün dünya kamuoyuna anlatma gereğini duymuşlardır. Bunun sonucunda ise inanimaz bir propaganda savaşı başlayacaktır.

Bu çalışmada, Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakale Savaşları'nda uygulanmış olan istihbarat ve propaganda faaliyetleri ayrıntılarıyla incelenmeye çalışılacaktır.

⁵ Ertügnül Zekai Ökte, "Uluslar arası ilişkiler- Psikolojik Harekât ve Psikolojik Harekât Tehdidi" Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, Sayı 2, s.115

⁶ Berkes, s.66.

⁷ Oskay, s.63-64.

1. Osmanlı İmparatorluğuna Karşı İttihâ Devletleri Tarafından İyguılanan Propaganda Faaliyetleri

Osmanlı Devleti'nin savaşa katılması üzerine, Hindistan Hükümeti'nin, bir beyannamene hazırlayıp dağıttığını görüyoruz. Bu beyannamede Hindistan Hükümeti tarafından Kasım ayının ikisinde çıkarılan aşağıdaki duyuru:

Hükümet, Kral hazretlerinin kutsal yerler konusundaki izlediği yolu belirlemektedir. Büyük Britanya ile Türkiye arasında savaş çıkması düşüncesiyle ki adı geçen savaş Büyük Britanya'nın grubuna yönelik olarak Osmanlı Hükümetinin önemsiz, sebezisiz ve kasıtlı hareketinden ileri gelmiştir. Hükümet, Kral hazretlerinin dinin iyüzünü taşıyan hiçbir sorunu karşılamayan bu savaştaki konumu hakkında kral hazretlerinin sadık İslâm uyruklarınca hiçbir yanlış anlamaya meydan vermemek üzere Arabistan'ın şehirlerinin gelişmişlerinden Cidde işkelesi dahil olduğu halde kutsal yerler hakkında şu bildiriyi sunmaya asaletli genel vali hazretleri hükümet tarafından izin verilmiştir.

Hindistan'ın kutsal yerlerdeki İslâm büyüklerine ait mezarlıkları ziyaret eden hacılara müdahale olmadığı sürece bu kutsal yerler ve Cidde İngiltere Deniz Kuvetleri ve askerleri tarafından hücum ve saldırıdan korunacaktır. Hükümet, Kral hazretlerinin dileği üzerine Fransa ve Rusya hükümetleri adı geçen hükümete benzer güvence vermişlerdir.⁸

Bu beyanname, Kasım ayının ilk haftasında Hindistan Hükümetince yayınlanmıştır.

Bundan sonra İngilizlerce Araplara mahsus bir beyanname daha yayınlanır ve İngiltere'nin Arap dostluğu anlatılarak, Arapların İngilizlere düşmanca davranmalarını şartıyla bu dostluğun devam edebileceği vaat edilir. Bu beyanname en çok Mısır ve Sudan için geçerliydi. Ancak, uçaklarla Paletin ve Suriye'ye dağıtılır. Bir müddet sonra da Şerif Hüseyin İngilizlerden bu beyanname dağıtımının durdurulmasını ister. Çünkü, okuma ve yazma bilmeyen Bedevilerin beyannameleri, Osmanlı memurlarına gösterdikleri ve bu durum karşısında ceza aldıklarını ifade eder. Bahsedilen beyannameler Hintli Müslümanları ve Arap halkını memnun etmek ve kısmen de olsa rahatlatacak için yayınlanmıştır. Daha sonra ise, Arabistan için ayrı bir beyanname hazırlar ve dağıtılır. Bu beyannamede "İngiltere, Almanya'ya karşı savaşa ancak küçük Belçika'ya yapılan bir saldırı yüzünden girmiştir. Almanya içine düşmüş olduğu bu zor durumdan kurtulmak için Osmanlı Devletini de aldatarak bolca para verdi ve muradına erdi. Cihad emirini ortaya attılar. Zira, idaremizde milyonlarca Müslüman var; bunların yüz binlercesi ordumuzda görev yapmaktadır. Almanya'nın istediği bütün bu

şartları aleyhimize kullanmaktadır. Dolayısıyla kalbi akide-i İslamiyet ile dolu olan her gerçek Müslüman, kendi inancını hiçe sayarak veya bayrağını hükümeti elinde baziçe edip, Almanların menfaatleri uğrunda kendisini kurban etmeye tenezzül etmeyeceği şüphesizdir. İngiliz, Fransız ve Rus uyruğu olan Müslümanlarla Osmanlı Devleti'nin aydın tabakası kâmilen Osmanlı Devleti'nin tuttuğu bu kötü yolum aleyhindedir..."

İngiltere, savaşın başından beri Hint Müslümanlarının Türklere olan ilgisini sona erdirmek ve bu ilgiyi Araplara çevirmek için büyük bir çaba sarf etmiştir.

İngiliz propagandası Osmanlı'nın, daha doğrusu Osmanlı ileri gelenlerinin Almanlardan bol para yani rüşvet alarak savaşa katıldığını her tarafa yaymıştır. Örneğin, 2 Kasım 1914 tarihinde, Osmanlı La hey elçiliğinin, Babı-ı Ali'ye göndermiş olduğu bir telgrafta bu konularla ilgili olarak açıklamalar yapılmıştır. Yine bu konularla ilgili olarak Ağa Han da bir beyanname yayımlar ve bütün İngiliz resmi ve gizli makamları bu beyannameyi dağıtmakla görevlendirilir. Bu beyannamede: "Kemal-i teessüfle müşahede ediyorum ki, Osmanlı hükümeti hiç sebezisiz İngiltere ve Rusya hükümdarları gibi kuvvet ve şavret sahibi iki imparator aleyhine Almanya'nın emir ve nüfuzunu kabul ederek onunla iş birliği yapmış ve savaşa atılmıştır. Bu olay, sultanın irade ve isteği üzerine olmamıştır. Ancak, Almanya ile birkaç Türk subayının kıskırtmaları sonucu onu, savaş ilânına mecbur etmiştir.

"Almanya ve Avusturya İslâm'ın sadık, garezsiz, ivazsız dostları değildir. Birisi, Bosna'yı kendi ülkesine katmış olduğu gibi, öbürü de Kerbela, Necef ve Bağdat dahil olmak üzere El Cezire ve Küçük Asya'da egemenlik kurmaya çalışıyor. Maazallah-ı Taala Almanya savaşı kazanacak olursa, Türkiye ancak onun tâbi olarak kalabilecek, Kayser'in bir memur veya vekili (Resident) Türkiye'nin hâkimini olacak, kutsal kentleri murakabe edecektir.

"Bu savaşa hiçbir Müslüman menfaati tehdit edilmemekte idi ve dinimiz tehlikede değildi. Türkiye dahi tehlikede değildi" çünkü barış içinde kalsaydı ülkesinin bütünlüğünü sağlayacaklarını İngiltere, Rusya ve Fransa kendisine resmen bildirmişlerdi. Türkiye İslâm'ın vekili idi ve Haremeyn-i Muhtemeynin (Mekke ile Medine) onun elinde bulunmasından İslâm âlemi memnun idi. Şimdi ki Türkiye, bu kadar felâketli bir surette kendini Alman elinde bir âlet yapıp, o yalnız kendini mahvemedi aynı zamanda İslâm'ın vekili sıfatını da kaybetti ve şanmet onu ezecektir. Türkiye diniselliğe aykırı bir dava için kılıç çekmeye kandırıldı, başkaca her ne olursa olsun o, yalnız bu yüzden dahi mahvolabilir ve büyük bir ulus sıfatıyla haiz olduğu mevkii kaybedecektir, zira kral-imparator (İngiltere kralı Hindistan imparatoru) ve Çar gibi kudretli imparatorlar hiçbir vakit yenilemezler. Essasen binlerce Müslüman kendi hükümdarları (İngiltere kralı) için savaşmaktadırlar ve herkes gömmelidir ki Türkiye İslâm davası istiklâlinin

⁸ Genelkurmay ATASE Başkanlığı Arşivi: Birinci Dünya Harbi Koleksiyonu, Klasör: 194, Dosya:82/506, Fihrist:59-1

muhafazası için savaşa girmemiştir. Dolayısıyla şimdi bizim Müslüman sıfatıyla görevimiz dünyevi tebaiyetimize sadık, bağlı ve itaatli kalmaktır.”⁹

Bilindiği gibi, Osmanlılar Birinci Dünya Harbi sıralarında “cihadı mukaddes” ilân etmişlerdi. Bununla İngilizlerin sömürgeci durumunda olan İslâm ahaliyi, onlara karşı tahrik etmek, cepheyi İngilizlerin aleyhine genişleterek, arkadan vurabilmek, özellikle Orta Doğuda ilerlemelerini durdurmak, Hindistan ve diğer sömürgelerden gelecek asker ve maddî yardımı engellenmek istenmişti. Türkler ve Almanlar bu maksatla Afganistan, İran ve Hint Müslümanları arasında geniş faaliyetlerde bulunmuşlardır. Osmanlı Teşkilât-ı Mahsusa’sı buralarda Çerkez Ethem’i görevlendirmişti. Zaman içerisinde yeterli olmasa da bazı müspet sonuçlar elde edilmişti. İngilizler çağrının doğrulanacağı kötü sonuçların bilincindediler. Zaten en çok çekindikleri olaylardan biri de Enver Paşanın Almanlarla birlikte hazırlayıp ilân ettiği bu cihattı.¹⁰

Çağrının sadece İngiliz sömürgelerinin değil cephelere sevk edilen Türk askerinin katılımını artıracacağı şüphesizdir. İngilizler sömürgelerinde cihad-ı mukaddese karşı tedbirler alırken aynı zamanda cephelere savaşan Türk askerinin mukaddes çağrıya olan inanç ve güvenini sarsmak için kafasında şüpheler doğuracak teşebbüslerde de bulunmuşlardır. Cihadın ilân edilmesinden sonra, amaçları için yapılacak propagandaların başında beyannameler gelmiştir. Hazırlanan beyannameler, hitap edilmesi istenen unsurun diliyle yazılmakta idi. Öncelikle Iraklı aşiretlere Arapça beyannameler dağıtılıyordu. İran aşiretlerine Farsça ve İngiliz ordusu içindeki Hintli Müslümanlara yönelik olarak da Hintçe kullanılıyordu. Kasım 1917’de 13.Kolorduda hazırlanan propaganda araçlarını incelediğimizde, gazetelerin dahi bu amaçla kullanıldığı ortaya çıkmaktadır. El Alemül İslâm Gazetesinden 35 nüsha, Hakk’a Doğru gazetesinden 126 nüsha 6. Tümene gönderilmişti. Arapça, Türkçe gazetelerin yanında Hintçe gazeteler de yayınlanmıştı. Propagandaya yönelik bu gazetelerden Türkçe ve Arapça olanları Iraklı aşiretlere, Hintçe olanları ise İngiliz ordusundaki Hintli Müslüman askerlere dağıtmak üzere hazırlanmıştı. Hatta Irak bölgesinde Cihatla ilgili faaliyetlerle ilgili gelişmeleri belirleyen unsurların başında İngiliz propagandası geliyordu. Hariciye Nezareti, Siyasî İşler Genel Müdürlüğünden, 3 Kasım 1916 tarihinde, Başkomutanlık Vekâletine gönderilen bir yazıda, İngilizlerin Kıbrıs’ta bir propaganda okulu açtıklarından ve buraya yüzlerce öğrencinin alındığı, bu öğrencilere dini bilgilere dayanan bir eğitimin verilmesinden sonra Osmanlı

⁹ Hamza Eroğlu, Türk İnkılap Tarihi, Ankara, 1982, s.75-79; Haluk Ülman, Dünya Savaşına Giden Yol (ve Savası), Ankara, 1973, s.224-TSK Tarihi: c.III, 9. Kısım, I-Kitap, Genelkurmay Harp Tarih Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1971, s.385; Hamit Pehlivanlı, “Çanakkale Muharebeleri Sırasında Müttefiklerin Propagandası ve Karşı Propaganda” Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi , c.7, Temmuz 1991, Sayı: 21’den ayrı basım. S.544

¹⁰ Hasan Koni, “Birinci Dünya Savaşı Öncesi İstihbarat ve Günümüze Etkileri”, Dördüncü Askeri Tarih Semineri (Bildiriler), Ankara, 1980, s.287; Pehlivanlı, a.g.m.; 544-545

İlûkûmeti aleyhinde isyanlar çıkartılmak üzere Anadolu ve Suriye’ye gönderildikleri bildirilmekteydi. Bu bilgiyi ise Almanya Sefaretinin aktardığını görüyoruz.¹¹ Öyle ki ilân edilen “cihad-ı mukaddesin” yanlışlığını izah eden beyannameler sanki birer karşı fetva gibidirler âdetâ Propaganda dinî vasfını kazandı. Ancak bu ilânın yapılmasında önce de yapılan propagandalarda dinî motifler içeren ifadelerin var olduğunu görmekteyiz.¹² Örneğin 2 Kasım 1914 tarihli bir belgede, Seyyit Talib’in hizmeti ile ilgili bir bilgi verilirken, onun dindar ve vatanperver hislerinden de bahis edildikten sonra, mukaddes İslâm topraklarına bir tek İngiliz ayasının basmaması ve bilakis din ve devlet düşmanlarını kahretmenin her Müslüman için en birinci görev olduğu ifade edilmektedir. Hintli ve Mısırlı Müslümanlar tarafından yazılmış gibi siperlere atılan bildirilerde dinî izahatlar yapılmakta cihat nedir, ne değildir uzun uzun açıklamalar yapılmaktadır.

11 Haziran 1915’te Asya Grubu Komutanlığı bölgesinde bulunan bir bildiriye “...yabancı hatırı ve menfaati için harb-i din etmek istiyorsunuz. Bu muharebe mukaddes yani cihat değildir. Teessüf olunur ki İslâm karındaşlar birbirini Alman İmparatorluğu’nun uğruna öldürüyorlar” denilmektedir.¹³ Bir başka bildiriye de cihat ile ilgili dinî açıklamalar yapılmakta ve şöyle denilmektedir: “Cihad-ı mukaddes ancak şeriat-ı garraya ve haremın mahremine taarruz ve tecavüz edilmesine karşı ilân edilir. Şeriat-ı garrayın hiçbir suretle tecavüz edilmediği bir sebeple cihad-ı mukaddes ilân edilmez. Almanların zafer ve galibiyetleri için ilân edilecek bir harp hiçbir suretle mukaddes olamaz. Almanya İmparatoru memnun olsun diye İslâm’ın İslâm’ı kesmesi nasıl tecviz edilebilir. Mekke-i Mükerrerme ve Medine-i Münevverre’deki ihvanlarımız Müslüman ile Müslüman’ın kanının aktıldığı böyle bir harbe dâhil olduğunuzdan dolayı size darlıyor ve isyan ediyorlar. Bu kadar büyük bir günaha girmeniz sizin için ayıptır.”¹⁴

Tarihimizde övünç kaynağı olmuş bu gibi öyküleri burada sayacak olursak hesaba gelemez.

Osmanlı asker ve subaylarının morallerini bozmak için, müttefik Alman ile Avusturyaluların zor durumunda oldukları işlenen diğer bir konudur. Zira Türkler Almanya’ya güvenerek harbe girmişti. Almanya ve taraftarlarının aleyhine komşularının harp ilân ettiği bildirilerde yazılmaktadır. Bunu yaparken de yalana bile başvurmaktan çekinmemişlerdir. 2 Haziran 1915 tarihli ve 57. Alay bölgesine atılan bir mektupta şöyle denilmektedir. “Romanya ve Bulgaristan, Avusturya aleyhinde ilân-ı harb etmiştir. İyilik onların üzerinde olsun”¹⁵

¹¹ a.g.a.; BDH., K:547, D: 2138/974, F:36.

¹² Servet Avşar; “Birinci Dünya Savaşı’nda Osmanlı Devleti’nin Cihat ilanı ve Propaganda”, Askeri Tarih Bülteni, Sayı 51, Ağustos 2001, s.35-74

¹³ a.g.a.; BDH., K:547, D:2138/974, F:36.

¹⁴ a.g.a.;BDH., K:3438, D:26, F:11, 11-7

¹⁵ a.g.a.;BDH., K.298, D:1215, F:27-3,27-4

Yine Almanya ve müttefiklerinin dünyada yalnızlığa ittiklerini anlatan 2 Haziran 1915 tarihinde 57. Alay bölgesine atılan bir başka bildiri de şunlar yazılıdır: "Almanlar tarafından sarf olunan bunca himemata ragmen hiçbir surette fîal edilmeven İtalyanlar dahi bize el ıztararak Almanya'ya ve (bitabi müttefikli bulunduğumuz size de) harb itiani ile Almanya'nın diğer alet-i maksadını teşkil eden Avusturyalıları azım bir mağlubiyete giriftar eylemişlerdir."¹⁶

İngilizler Osmanlıların cihad-ı mukaddes iân ederek kendileri ile savaşmalarının gereksiz ve haksız bir davranış olduğunu propagandada etmekteydiler.¹⁷ İngilizlerin Müslümanlar tarafından uğruna ölümlenecek kadar sevilen ve Müslümanların koruyucusu olan bir devlet olduğu 2 Haziran 1915'te 57. Alay bölgesine atılan bir bildiri de şöyle anlatılmaktadır: "İngiltere Devleti'nin himayeperane ve idare-i ihraranesi sayesinde bugün milyonlarca ehl-i İslâm asudane bir ömür geçirmekte ve bunlardan birlerce dflaveran, bize karşı besledikleri şükran ve ubudiyeti ispat için gönüllü olarak sancagımız altına girecek, bizimle beraber muhalefetimize karşı can siparane harb etmekteydiler."¹⁸ İngilizler, Müslümanların koruyucusu bir devlet olduklarını sadece kendilerinin değil, Hintli ve Mısırlı Müslümanlarında kabul ettiklerini anlatan bildiriyle yukarıda bahsettiğimiz fikirleri destekleme yoluna gitmiştir. Çok içten ve duyulu bir şekilde İngilizlere'yi öven ve bu beyannamelerle Çanakkale'de siperlerdeki Müslüman Türk askerlerini etkilemek istemişlerdir.¹⁹ sözünü ve sesini işittiniz. Mısır'da İngilizlere'nin taht-ı idaresinde bulunan

Propagandanın birçok vasıta ve yöntemle yapıldığını biliyoruz. Birinci Dünya Savaşı süresince gerek İngilizler gerekse Osmanlı Devleti yapmış oldukları propaganda faaliyetlerinde genelde broşürler, beyannameler ve mektup şeklindeki propaganda vasıtalarını kullanmışlardır.

Uçaklar ve balonlar aracılığı ile her iki tarafın birbirlerinin bölgelerine ve özellikle siperlere bol miktarda propaganda beyannameler ve broşürleri atılmışlardır. İngilizler silâhlı çatışmaya girecek kadar başarılı kazanmaya çalışırken cephe de Türk askerine karşı psikolojik savaşa devam etmişler ve propagandadan olabildiğince faydalanmaya çalışmışlardır. Bütün bu propaganda faaliyetlerinde özellikle İngilizler, taktik propagandadan oldukça istifade etmişlerdir.

Taktik propagandada genel hedef, cephedeki askerin savunma ve taarruz gücünü zayıflatmak, sonuç itibarıyla muharebe azım ve gücünü kırarak savaşmaktan vazgeçirmeye çalışmaktır. Yani bir bakıma kaleyi içten

¹⁶ a.g.a.:BDH., K.3438, D:26, F:8-8, 2-2

¹⁷ a.g.a.:BDH., K.3438, D:26, F:9-2

¹⁸ a.g.a.:BDH., K.3438, D:26, F:9-9-2

¹⁹ a.g.a.:BDH., K.3438, D:26, F:11-11-3, 11-6, K:298, D:1215, F:7-1

fethetmektedir. Amaçlanan çoğu zaman anlık gevşeme, panik ve duraklanmalardan istifade ederek düşmanı yenmektir.²⁰

Taktik Propagandada, kısa vadeli sonuçların gerçekleştirilmesi amaçlanır. Stratejik propagandaya göre taktik propagandanın etkisinin ortaya çıkarılması daha kolaydır. Taktik propagandada, sivil halkın askerî harekâta katılımını engellemek amacıyla yapılır. Bu amaçla şahısların hassas yönleri üzerinde durulur, muharebe etme azımları zayıflatılmaya çalışılır ve taktik durumun uygunluğundan da istifade edilerek düşman askerleri teslim olmaya teşvik edilir.

Taktik propagandanın hedeflerinden biri, düşman askerlerinin içinde bulunduğu istismara müsait maddi ve psikolojik durumlardır. Düşman askerin giyimi, kuşanını, yiyecek ve içecekleri kısaca imkânsızlıkları hatırlatılarak morallerinin bozulmasına çalışılır. Taktik propagandada da düşman askerlerinin muharebe gücünü azaltmak, düşman askerlerini teslim etme, büyük çaptaki silâh etkilerini artırmak, düşman askerlerinin teslim etme, teslim olma yollarını vermek suretiyle düşman kasabalarının ve mevzilerinin işgalini kolaylaştırmak, psikolojik harekâti desteklemek için, düşman askerin bulunduğu bölgenin hassas tarafları üzerinde zamanında ve yeterli bilgiler vermek, düşman askerlerinin muharebe sahasında harekâta bulunan dost unsurları uyarmak ve yol göstermek, taktik birlik komutanlarına kısa bir süre için özel ve direkt destek sağlamak, düşman askerleri üzerinde, taktik propagandada faaliyetleri yürüten devletin ve müttefiklerinin eras ve komutanları hakkında olumlu bir iniba yaratmaya çalışmak, düşman askerlerini şaşırtmak ve taciz etmek, muharebe alanındaki dost ve düşman halkın kontrol altında tutulmasını sağlamak, kısa ve uzun vadeli hedefler için sivil halkın desteğini sağlamak, düşman propagandasına engel olmak ve psikolojik inisiyatif elde bulundurmaktır hedef alınır.

Taktik psikolojik harekât hedeflerine uygun olarak yürütülen propagandada faaliyetlerinin olumlu sonuçlar vermesi için en çok işlenen konuları sıralayacak olursak;

- 1-Düşmanın başarısızlıkları ve ağır ziyat vermesi,
- 2-Düşmanın şüpheli askerî durumları,
- 3-Düşmanın ikmal ve teçhizat yönünden yetersiz ve zayıf bulunuşu,
- 4-Düşmanın tecrübesiz ve yetersiz subaylara sahip oluşu,
- 5-Düşmanın esas cephesine ait kötü haberlerin mevcudiyeti,
- 6-Düşman kıralarının uzun süre muharebede bulunması,
- 7-Etnik grupların veya siyasi tutumdan memnun olmayan azınlıkların

²⁰ Refik Korutur, Psikolojik Savunma, T. C. Ulaştırma Bakanlığı, Ankara, 1975, s.19

zorla muharebe etmeye iülinesi,

8-Teertübesiz ve eğitimî az kıtaların mevcudiyeti,

9-Hastalıklar ve bunların tedavisinde gereken sıhî hizmet yeterisizliği,

10-Düşmanın haber verme programının eksikliği,

11- Birlik veya önemli şahısların taraf değiştirilmesi veya iltica etmeleri,

12- Yaşanan ekonomik sıkıntılar ve bunların nedenleri...

Bütün bu konular, yerine göre ve zamanı geldikçe, taktik propaganda faaliyetlerinde çok güzel bir şekilde kullanılmıştır. Uygulanan taktik propandalarda düşman tarafında esir düşenlere yapılan iyi muamele ve onlara sunulan imkânlar anlatılır. Çoğu zaman fotoğraflarla desteklenen bu broşür ve beyannamelerin, imkânsızlıklar içinde bulunan karşı taraf askerleri üzerinde olumsuz etkiler uyandırması kaçınılmazdır.²¹

İngilizlerin hazırlamış oldukları ve Türk esirlerin fotoğraf ve parmak izleriyle de desteklenen beyannamelerde esirlere çok iyi muamele edildiği ve çok rahat oldukları anlatılarak, askerin cepheden çekilerek, düşman tarafına geçmelerini temine çalışır. Biz bu durumu 5. Türk Ordusu bölgesine Türkçe ve Almanca yazılıp atılmış olan beyannamelerde çok açık olarak görebiliyoruz.

28 Nisan 1915'te Gelibolu yarımadasında 3. Kolordu bölgesine ve 5 Haziran'da da Şimal Grubu Komutanlığına bağlı 57. Alay siperlerine atılan beyannamelerde bu konular işlenerek şöyle denilmektedir. "Ey Türk kardeşlerimiz! İngilizlerin aldıkları esirlere kötü muamele ettikleri ve hatta kestikleri hakkında çıkartılan rivayetler Almanların yalanlarıdır. Esir düşükleri zamanda aç, çöplak, perişan olan Osmanlı askerlerine İngiliz Hükümeti tarafından fevkalâde iyi bakılmıştır. Mezkûr yalanlara kulak vermeyip esir düşmüş arkadaşlarınızın refahına siz de iştirak ediniz.²² 9 Mayıs 1915'te Süleyman Bey Çiftliği civarında Ceneb Grubu Komutanlığı bölgesinde bulunan bir beyannamede de İngilizlerin insancılığı ve yardımseverliği dile getirilerek şöyle denilmektedir: "... esir alınan zabitan ile arkadaşlarınız kendilerine gösterilen hüsn-ü muameleyi takdir ile her gün teşekkür etmektedirler. İngiliz askerlerine verilen tedavi, yaralanan Türkler'e dahi tarafımızdan veriliyor."²³ 20 Temmuz 1915 tarihinde Şimal (Kuzey) Grubu Komutanlığı bölgesinde 24 no.lu siper atılan bir mektupta da şöyle denilmektedir:

²¹ K.K.K. St. 33-1, Psikolojik Harekat Doktrini; Kara Kuvvetleri Komutanlığı Yayını, İstanbul, 1974, s.103

²² Ferhat Başdoğan; Propaganda, Kara Kuvvetleri Komutanlığı Yayınları, Ankara, 1960, s.121; Pehlivanlı; a.g.m.; s.538

²³ Genelkurmay ATASE Başkanlığı Arşivi; Birinci Dünya Harbi Koleksiyonu, Klasör: 3438, Dosya:26, Fihnst:1. 1-1, 1-2; 9,9,9-1,9-2

"Türk Efendi! Orada nasıl bir vakit geçiriyorsunuz? Bizim burada geçirdiğimiz güzel vaktin yarısı kadar olsun güzel bir vakit geçirmediğimizi iddia ederim. Bizim tarafımıza geçip oturmak istediğimizi iddia ederim. Bizimle beraber olan birçok arkadaşımız, onlar da burada bulunmayı isterlerdi diyorlar."²⁴ Müttefikler, Osmanlı esirlerinin ağzından mübalağalı bir şekilde çok rahat, huzurlu, iyi bir hayat yaşadıklarını anlatan mektuplarla da propagandalarına devam etmişlerdir. 27 Mayıs 1915 tarihinde Şimal Grubu bölgesine atılan bir beyanname buna en güzel örnektir. Siperlerdeki Türk askerine hitaben bu mektupta şöyle yazılmaktadır: "Sevgili arkadaşlar kardeşler bildiğiniz gibi biz arkadaşlarımız, yalancı Almanların hatırı için olan bu muharebe muhitinden kurtulup İngilizlerin eline geçmiş bulunuyoruz. İngilizler bizi iyice yedirip temiz su verdikten maada tütün ve her istediğimizi dahi veriyorlar. Buraya geldiğimizde yaralı olanlarımızı devlet hekimlerine tedavi ettirdiler. Hatta çalıştırdıkları neferlere dahi emeklerine mukabil ücret veriliyor."²⁵

Yine İngilizler tarafından düzenlenen bir İngiliz imzalı mektupta "Ne zaman ateşkes yapacağımıza hayret ediyorum. Bu elem verici savaştan ne zaman kurtulacağız. Ateşkes yapıldığı zaman bilirsiniz biz İngilizler savaştan sonra, size zindelelik kazandıracamız. Çünkü siz Türkler, en büyük kahramanlar gibi yiğitlik ve yararlılık gösterdiniz. Ancak kamu yararının eski hâline getirilmesi için savaşı sona erdirmenizi dilerim. Biz Türkleri severiz. Biz sizlere şimdî yaptığımızdan daha çok ferahlık verebilme gücündeyiz. Durum bundan başka bir şey değil. Savaş durumunun sürmesi ve sürmemesi görüşünüze bırakılmıştır."²⁶ denmektedir. Bu belge Güney Grubu Komutanlığı Kurmay Başkanlığının 31.5.1915 tarih ve 352 numara ile, 5. Ordu Komutanlığına yazdığı bu bilgidен alınmıştır. Bu bilgede: "2 inci Sıhiye Bölüğü, ulaştırma çavuşlarından Konyalı Ali oğlu Osman tarafından Maydos'tan Sıhiye Bölüğüne dönüştürme yolda tenekeler bir kutu içinde bulup, birinci muntkadan gönderilen İngilizce bir mektupla, bunun tercümesinin bir suretinin ilişik olarak sunulduğu belirtilmektedir."²⁷

Taktik propaganda göze hitap da ihmal edilmemektedir. Karikatür, fotoğraf gibi unsurlar da çok sık olarak kullanılmaktadır. Gelibolu yarımadasındaki Türk siperlerine atılan beyannamelerde Nil nehri kenarındaki bir esir kampında hayat çok tatlı bir şekilde tasvir edilmiş, pembe bir tablo çizilmiştir. Beyannamelere neşeli, hayatından memnun, saz çalıp alem yapan, sigara içen, kahkahalarla gülen birbiriyle sarmaş dolaş, çiçekler, güller arasındaki sofralarda yemek yiyen ve isimleri, bağlı oldukları birlikleri yazılı askerleri gösteren fotoğraflar basılarak Türk tarafına atılmıştır. Bu beyanname ve fotoğraflarla adeta

²⁴ a.g.a.;BDH., K:3438, D:26, F:3-2

²⁵ a.g.a.;BDH., K:3438, D:26, F:14,14-1.

²⁶ a.g.a.; BDH., K:3438, D:26, F:6-1, 6-3 Osmanlılara bu beyannameyi gönderenlerin isimleri şöyledir: yzb. Mehmet Ali, Hasan Mustafa, Ali Rıza, Osman, Mehmet oğlu Hasan. Bu isimlere bakıldığında bazılarının uydurma olduğu hissi uyandırmaktadır

²⁷ a.g.a.;BDH., K:3438, D:26, F:18-2.

bir esir cenneti tablosu çizilmiştir. 28 Temmuz 1915'te Kum kale bölgesine atılan bir beyanname de yukarıda anlatılan tabloyu desteklemektedir. Bu beyanname de şöyle denilmektedir: "Osmanlı esirleri Nil kıyılarında gayet muntazam bir bahçede ikamet ediyorlar. Her biri için ayrı ayrı yataklar tahsis edilmiştir. Herkese çeşit çeşit tabaklarla yemekler verilmekte olduğu gibi her gün sigara, satranç vs. dağıtılmaktadır... Üserây-ı merkûme, milli âlelleri bulunan saz ve sazandeler tedârîki ile zamanı hoş geçirmeleri için eğitilmektedirler. Mısırlı dostları tarafından sazlar ve sair oyuncaklar hediye edilmiştir. Esirleri ziyarete müsade edilmektedir. Esir zabitan için ayrı ayrı daireler tahsis edilmiş, karyola, battaniye, çarşaf, sandalye, kanepeler ve masalar verilmiştir. Yiyecek ve içeceklerine itina edilmekte olup, bunlar özel işçiler tarafından hazırlanmaktadır. Üseraya yemiyeye 4-4,5 şilin verilmektedir. İkamet eyledikleri bahçe içerisinde açtırılan hususî dükkânda her nevi meyve ve tatlılar ve saire, ehven (uygun-ucuz) fiyatla satılmaktadır. Üserây-ı zabitan ve neferler ile muhafazalarına memur olanlar arasında fevkalâde muhabbet ve samimiyet mevcuttur."²⁸

Belgelerden tespit edebildiğimize göre İngilizler, beyanname tanziminde yanlarında bulunan Türk esirlerini de kullanmışlardır. Araştırmamızda bu esirlerin ağzından yazılan ve esirlerin isim ve parmak işaretlerini içeren beyannamelere de sıkça tesadüf edilmiştir. Örneğin, 9 Temmuz 1917 tarihini taşıyan "Türk Asker Arkadaşlarına" başlığını taşıyan beyanname bu tindedir.²⁹

Ayrıca cephelerde kullanılan psikolojik harp yöntemlerinden yüksek sesle şarkılar söyleyerek ve oyunlar oynayarak eğlenmek metodunun kullanıldığını ve bunun da fotoğraflarının çekilerek yine Türk esirlerin ağzından yazılmak suretiyle cephelere atıldığı, Türk askerinin savaşa gücünün kırılması ve savaşı bırakmasına yönelik ifadelerin sıklıkla kullanıldığı görülmektedir.

İngilizlerin propagandalarında etkili olabilmek için beyannamelerini fotoğraflarla zenginleştirdiklerini görüyoruz. Beyannamelerde fotoğraflar kullanılırken çoğunlukla baskı tekniği kullanılmıştır. Ancak bazen fotoğrafların aslının da yapıldığını görüyoruz.

İtilâf ve İttifak devletleri cephelerdeki zaferlerini basın yoluyla gerek dost gerekse düşman askerlerine ve halklarına propaganda etmek istemişlerdir. Bu işlem sıkı bir denetimden sonra genellikle de istihbarat subaylarının denetiminden geçtikten sonra yapılmıştır.

Türk cephelerine atılan beyannamelerde fotoğrafların altında Türkçe ve Arapça veya her iki dilin birlikte kullanıldığı görülmektedir. Aynı şekilde, Türk Genelkurumunun da beyannamelerde fotoğraflardan faydalandığını görmekteyiz.

²⁸ a.g.a.: BDH, K:3438, D:26, F:18-1 Bu belge K:3438- D:26, F:18-2'yi açıklıyor bir özellik taşımaktadır.

²⁹ a.g.a.: BDH, K:3438, D:26, F:19, 19-1, 19-3

Özellikle Enver Paşanın tespit ettirdiği Türk zaferleri ile ilgili fotoğraflar Viyana'da üstün bir baskı tekniği ile Osmanlıca, Arapça ve Almanca alt yazılı olarak bastırılmıştır. Bu iş için Viyana'ya giimek üzere Celal Esat Beyin görevlendirildiğini tespit etmiş durumdayız.³⁰ Beyannamelerdeki bu fotoğrafların genellikle karşı tarafın askerlerinin savaşa gücünü ve azimini yok ederek, itihaya teşvik etmek amacıyla kullanıldığı görülmektedir. Bu durum özellikle Türk cephelerine atılan ve İtilâf devletlerince düzenlenmiş olan beyannamelerde kolaylıkla görülebilir. Fotoğraflarda rahat ve huzur içinde oldukları kolaylıkla anlaşılabilir sigara ve nargile için, eğlence için, dümbelek, darbuka, saz-zurna, tef çalan, teşpih çeken Türk esirleri resmedilmektedir. Çoğu zaman bu resimlerde abartıya da kaçılmaktadır. Örneğin, sandalyeye ters oturarak nargile için, esir kıyafetleri dışında sivil kıyafetler giyen (adeta Osmanlı kiltanbeyleri gibi giydirilen) bir manav dükkânında imişçesine bol sebze ve meyve ile birlikte çekilmiş resimleri ve alt yazıları mevcut beyannameler de mevcuttur.³¹ Ayrıca, bu beyannamelerde fotoğraflarda çok temiz ve sıhhi deneyecek şartlardaki kamp karavânı, koğuşlar ve yatak takımları gösterilmiştir. Türk esirleri kamptaki sahra hamamlarında peştemalli olarak ve duş alırken resmedilmiştir.³²

Cephede propaganda yapılırken işlenen konulardan biri de düşman ile mütefikleri arasında şüphe, fesat tohumları ekitmesi ve düşmanın kendi mütefiklerinin veya tarafsız toprakları üzerinde şüpheli emeller beslediği fikridir.³³

Ortak çatırılan cephelerde, başarısızlıklardan faydalanılma yoluna gidilmektedir. Böylece mütefiklerin arasının açılmasına gayret gösterilmektedir. Çanakakale'de İngilizler, Osmanlı askerleri ile Almanların arasını açmaya ve Alman komuta heyetine karşı kin ve nefret aşılamaya çalışmışlardır. 30 Nisan 1915'te 15. Kolordu bölgesine atılan bir bildiriye Türk askerinin gururu oksanarak, sinsice fesat tohumlarının ekitilmesini görüyoruz. Beyanname şöyle denilmektedir: "Osmanlı askerleri, Alman kumandanlarının itihaz eylemiş oldukları yanlış askerî tedbirlerden ve idarecilerden dolayı İngiliz askerlerinin tecavüzatına mukavemet edemeyerek 25 km. çekilmeye mecbur olmuşlardır."³⁴ 9 Mayıs 1915 tarihli bir başka beyanname de Türkler övülmekte ve "... şecaat ve cesaretiniz cihanın malumdur. Ne için sırf Almanya'nın menfaati hususiyesi için icra olunan muharebenin müddetini, beyhude temdi (uzatmak) ediyorsunuz?..."³⁵ denilmektedir. Hatta İngilizler, bazı beyannamelerde muharebe etmekten çok üzülmüş gibi bir tavır takınmakta ve gelişlerinin maksadını, Türkler'i çok

³⁰ a.g.a.: BDH, K:394, D:643-A/1559, F:1-1 K:3471, D:195-A/150, F:8-11

³¹ a.g.a.: BDH, K:383, D:644/1525, F:8-2

³² a.g.a.: BDH, K:5103, D:28/264, F:7-2, K:3471, D:195-A/150, F:8-19

³³ a.g.a.: BDH, K:5103, D:28/264, F:7-3, K:368, D:645/1467, F:11

³⁴ a.g.a.: BDH, K:5103, D:28/264, F:7-4

³⁵ Terence H. Qualter, Propaganda ve Psikolojik Harp, Özel Harp Dairesi Yayınları, s.102, Hans Rudolf Schmidt, Çev:Kur. Yzb. Şefik Gürsan, Harp Propagandası ve Propaganda Harbi, Ankara, 1949, s.18

sevdiklerinden dolayı Almanlar'ın tasallutundan kurtarmak olduğunu propaganda ediyorlar. 9 Mayıs 1915 tarihli beyannamede bu konu işlenmekte ve şöyle denilmektedir. "... Sizinle muharebe etmeye mecbur olmaktan dolayı (İngiliz askerleri) pek ziyade teessüf ediyorlar. Mamefih İngiltere Devleti kendisini erbab-ı siyasetinizin sizi ellerine teslim etmiş oldukları Almanların tasallutundan kurtarmak için halihazırda icra olunan harbi itihaza mecbur oldu...³⁶ Müttefikler propagandalarında esir Türkler'in ağzından yazılmış mektuplardan da istifade edip cephedeki askerlerin pişmanlık duygularını körükleyerek savaştan vazgeçirmeye çalışmaktadırlar. Türklerin ağzından yazılan bir mektupta, Türk askerinin vatani için mücadelede geldiğini ancak "... bu muharebede devlet-i aliyemiz menfaati için olmayıp, sırf Almanların menfaat ve ifadesi için olduğundan muharebeden çekilip beyhude kanunuzu Almanların hatırı için dökmeyesiniz..."³⁷ denilmektedir. Böylece Almanlarla ilişkileri pek de sıcak olmayan Türk askerini, esir düşmüş silah arkadaşları aracılığı ile Alman komutanlar anlaşmazlığa düşürmek ve muharebeden vazgeçirmeye istemişlerdir. Aynı şekilde 5 Haziran 1915 tarihli ve 57. Alay siperlerine atılan uzun bir beyannamede de Türk askerinin duygularına hitap edilerek şöyle denilmektedir: "Milletinizi tehlikeye ilka ile çocuk çocuk sahibi bu kadar dindaşlarınızın lüzumsuzca feda olmasına sebep olan şu Almanlar'ın ve hemfikirlere'nin entrikalarına niçin kurban oluyorsunuz?"³⁸

İngilizler yine kendilerinin hazırladığı ve Türk esirleri tarafından yazılmış olan beyannamelerden başka, Hintli ve Mısırlı Müslümanların düşüncelerini belirten beyannamelerle de Türk askerleri üzerindeki olumsuz propagandalarına devam etmişlerdir.

Türklerle Almanların arasını açmak için de müttefik olmasına rağmen Almanların Türk ülkesini işgal etmek gibi gizli emeller taşıdığını anlatan beyannameleri uçaklarla 11 Haziran 1915'te Çanakale'de Asya Grubu bölgesine atmışlardır. Burada Türk askerlerine şöyle hitap edilmektedir: "... biz Müslümanlar pekiyi biliriz ki Almanlar hilekâr bir millettir. Tarih bile bunların böyle olduğuna şahittir. Bu hâlde Almanlar sizi aldatıyor ve memleketimizi mahvediyorlar. Bundan başka bunların fikri, yer ve yurdunuzu zapt etmek ve Almanlarla doldurmaktır... emin olunuz ki bütün dindaşlarınız, Almanlar tarafından aldatıldığınıza canları acıyor ve gece gündüz Almanların elinden ve hilelerinden kurtulmanıza yürekten dua ediyorlar..."³⁹ Türklerin vatan ve millet duygularına hitap ederek onların Almanlarla bağlarını koparmaya çalışırken, Almanyanın Avrupa'daki Türk

³⁶ a.g.a.; BDH., K:3438, D:26, F:2, 2-2.

³⁷ a.g.a.; BDH., K:3438, D:26, F:3, 3-2. Aynı beyannameler 27 Mayıs 1915'te Yenişehir siperlerinde İstihkam bölüğü erleri tarafından da bulunmuştur. 15. Kolordu bölgesinde bulunan belgelerle ilgili olarak Başkomutanlığa da bilgi verilmiştir. 23 Temmuz 1915'te Maydos'ta tenekte bir kutu içinde bulunan beyannamede de benzeri konular işlenmektedir.

³⁸ a.g.a.; BDH., K:3438, D:26, F:3, 3-2.

³⁹ a.g.a.; BDH., K:3438, D:26, F:11, 11-3, 11-6, 11-7.

topraklarının elden çıkmasına karşı olan tavır ve diğer Avrupa'nı bazı ülkelerin toprak bütünlüğüne karşı davranışları hatırlatılarak, Almanlar'ın yayılmacı ve güvenilir olmayan bir müttefik olduğu fikri pekiştirilmek istenmektedir.

Yine İngilizler tarafından atılan ve "Silah arkadaşlarımızdan bir Türk" imzasını taşıyan Kasım 1917 tarihli başka bir belgede de "işte üç seneden beri dermansız felâketten ferahlanmaya koşuyorsunuz. Köyünüzde ot-ocak, kap-kaçak namına hükümet bir şey bırakmadı. Çoluk-çocuğunuz yoksul evleriniz yıkık hâle geldi. Dolaşmadığınız neresi kaldı? Hangi hududu görmediniz? Hangininizin vücudunda bir süngü veya kurşun yarası yok? Allah'ın yağmur görmeyen çölllerinde katlandığınız bu mahrumiyetler yurtlarınızda açlıktan ölmeye mahkûm olan yavrularınız... Sayılmakla bitmeyen zor işlere kimin için katlanıyorsunuz? Hiç olmazsa bilseniz diyorum, çünkü bilmiyorsunuz. Zavalı kardeşlerim. Ben de yıllarca süre yalnız kalınca Türk'ün kaygısı olarak sizinle yan yana dövdüğüm. Ta Kafkasya'dan tutunuzda Romanya'ya kadar yalın ayak o kanlı izlerin arkasından koştum fakat, artık anlamı olmayan insanlığa yakışmayan bu haksız çekişmeden bıktım. Kanunuzu emmekten başka bir şey yapmayan bu haksız çekişmeden bıktım. Kanunuzu emmekten başka bir şey yapmayan Almanlığın kurbanı olmaktan usandım. Şimdi köyümden uzak, bu garip yerlerde sizi ve sizinle beraber harap olup giden vatani düşünüp ağlıyorum.

Artık ne zamana kadar bu namussuz, satılmış hükümetin esiri olup kalacaksınız? Mutlaka bize insanlığımızı başkalarını tanıtmalı? Mutlaka bize hüriyetimizi harcadığımızı gelip vermeli? Biraz mantıklı düşünerek değerlendirin. Meşruiyet ilân edildiğinden beri hükümet ne yaptı? Hükümetin sersemliği yüzünden şimdiki ile beraber kaçınıcı defa olarak ilân ettiği muharebelere söz etmek istemiyorum. Yine tamamıyla idaresizliği, haksızlık, yolsuzluk ve kötülüğü yüzünden ortaya çıkan iç karışıklıklar ve diğer konuları da unuttum. Fakat Allah için söyleyiniz köyünüzde bir yolunuz mu var? Okullarını açıldı? Tarlanız mı daha iyi? Tarlanızın daha iyi sürmek, koyunlarınızı daha çok artırmak, özellikle yüzyıllardan beri çektiğimiz yoksulluğu azaltmak için size doğru yollar mı gösterildi...⁴⁰

Bu gidişle, bütün Anadolu Almanların eline geçecek. Altın karşılığı olmayan kağıt paraların vadesi sona erince borcumuzu ödeyemez hale geleceğiz. Günde üç yüz dirhem (960 gram) ekmekle ordunun açlıktan nefesi kokarken hükümet Almanya'ya doyurmak için vagon vagon buğdayı zeytinyağı gönderiyor. Bugün her bakanımızın hiç olmazsa birkaç yüz bin lira serveti var. Kimi yap kimi un, şeker ticareti yaparak, kimi altınla 12 (on iki) kuruşa yüzlük banknot toplayarak

⁴⁰ a.g.a.; BDH., K:3471, D:150, F:8-13.

kasasını dolduruyor. Bir taraftan Almanlar diğer taraftan İtihatçılar memleketi soyup bitiriyorlar...⁴¹

Yine başka bir beyannamede de ;

“Şimdiye kadar Almanların size ne faydası dokundu. Sizin Bosna-Hersek vilayetiniz Avusturya-Macaristan tarafından elinizden alınmadı mı? Ve buna karşı Almanya'nın size hiçbir yardımını oldu mu? Bilakis bunların gitmesine elinden geldiği kadar yardım etti. Alman, vermiş olduğu sözü ve imza ermiş olduğu kâğıtları (antaşmaları) ayak altına aldı. Belçika'yı kan içine sokan Almanlar, memâlik-i Osmaniyeyi mahvetmekten hiç utanmayacaklardır. Ey Türk kardeşlerimizi! O Almanlar ki doymak nedir bilmezler. Almanlar memleketinizi işgal edecek olurlarsa, memleketinizin bütün mahsulatını ne suretle yutacaklarını çok sürmez göreceksiniz ve anlayacaksınız. O zaman ne hürriyetiniz katacak, ne ehemmiyetiniz olacaktır.”⁴² Yapılan bu propagandalarda, cepheye savaşan Osmanlı askerlerinin en duygusal olacağı konulara da değinilir. Söyle ki; uzun zaman savaş meydanlarında bulunan askerlerin çoluk-çocuklarını hatırlatarak onların hasret duygularını tahrik etmek taktik propagandanın hedeflerinden biri değildir.⁴³ Harplerin en büyük unsuru olan insanın da bırakın üstünüklüğü ve zaafının bulunacağı şüphesizdir. Uzun yıllar cepheden cepheye koşmuş, sıla, aile ve çoluk çocuğundan ayrı kalmış, onları özlemiş Türk askerinin duygularını dikkatlerden uzak tutmamalıdır. Bu şartlardaki bir insanın psikolojisi iyi incelenirse, onları ısıtmak etmek ve etkilemek, savunma ve direnme gücünü kırmak, hatta yok etmek mümkündür. Nitekim Müttefikler de bu konuya eğilimler ve propagandalarında bu noktayı da ihmal etmemişlerdir. 9 Mayıs 1915'te Cennub (Güney) Grubu Komutanlığı bölgesinde bulunan bir beyannamede bu konuya değinilmekte ve şöyle denilmektedir: “Artık muharebeye devam etmekten imtina ederek, silahlarınızı teslim ederseniz, kendi eşlerimize, çocuklarınıza avdet etmeye muktedir olursunuz ve biz dahi vatanımıza avdet ederiz.”⁴⁴ İnsanın en hassas olduğu hususlardan biri de eş ve çocuklarına karşı beslediği duygulardır. Onlarla birlikte geçirilen rahat günler cepheye hatırladığı zaman askerinin hangi karışık duygulara ve hayallere kapılacağını kestirmek gerçekten zordur. Bunu göz önüne alan İngilizler Çanakkale’de Türk askerine yönelik propaganda beyannamelerinde bu konuyu işlemişlerdir. 2 Haziran 1915’te 19. Tümeğe bağlı 57. Alay siperlerine atılan bir beyannamede şöyle denilmektedir: “Ey asker! Uyanınız! Bize itica edecek her Osmanlı eri için ağusunuz açıktır. İstirahatinizi temin, hayatınız tahlis edebilecek bir evlâd-ü iyalinize bir an evvel kavuşmak için bundan gayri hiçbir çare yoktur.”⁴⁵ 11 Haziran 1915 tarihli başka bir beyannamede de aynı konu

⁴¹ a.g.a.;BDH., K:3471, D:150, F:8-13
⁴² a.g.a.; BDH., K:3471, D:150, F:8-13
⁴³ a.g.a.; BDH., K:3438, D:26, F:9-9-1,9-2.
⁴⁴ a.g.a.; BDH., K:3438, D:26, F:11, 11-1, 11-2, 11-3, 11-7. Ayrıca Pehlivanlı, s:43.
⁴⁵ a.g.a.; BDH., K:3438, D:26, F:9, 9-1.

işlenmekte ve “... çoluk çocuğunuz ve aileniz ile rahat yaşıyor ve tarlalarınızda çalışıyorsunuz...” “Balkan muharebelerinin felâketlerinden kurtulduğunuzda pekâlâ ailelerinizi arasında bahıyar ve mesud oturuyor tarlalarınızı ekyordunuz. Size ne oldu ki Alman kavminin güzel gözleri için ilân-ı harp ettiniz?”⁴⁶ denilmektedir.

Ülkenin sorunları da zaman zaman düşman tarafından cepheye bozgunaçlık aracı olarak kullanılmaktadır.⁴⁷ Çanakkale muharebeleri sırasında iç politikadaki partizanlıklarla, siyasi kavgaların propaganda malzemesi olarak kullanıldığını görüyoruz. Bilhassa komuta kademesindekilerin, siyasi görüşleri göz önüne alınarak iktidardaki İtihat ve Terakkiye muhalif Hürriyet ve İtilâf Partisine mensup subayların hoşuna gidecek ve İtihatçı subaylarla aralarını açacak şekilde propaganda yapılmaktadır. 2 Haziran 1915’te, 19. Tümeğe cephesinde 57. Alay siperlerine atılan bir beyannamede mevcut hükümetin politikası eleştirilmekte ve yanlış politikalar sonucu girilen bu savaş sonunda “...bir muvaffakiyet ihtimali bir zafer ışığı görüyor musunuz?”⁴⁸ diye sorulmaktadır. Böylece askerlere gereksiz bir muharebe de bu kadar direnmelerinin gereksizliği vurgulanmakta, sonuçsuz bir mücadele içinde oldukları işaret edilerek gevşemelerine sebep olunmak istenmektedir. Yine iktidardaki İtihat ve Terakkiye bilhassa hücum edilmekte ve 11 Haziran tarihli Asya Grubu Komutanlığı bölgesine atılan bir beyannamede şöyle denilmektedir: “Biz pek iyi tahkik ettik ki genç Türkler Alman parasını tesiriyle sizi aldarmışlardır. İşte biz size hakikati anlattık, tahminimizi de söyledik. Ümit ederiz ki, muazzam Britanya Hükümeti’yle muharebeden vazgeçer, silahlarınızı teslim edersiniz. Memleketin selâmeti için yegâne çare budur.”⁴⁹ Askerin moralini bozmak için Osmanlı ülkelerinin genel durumu ve diğer cephelelerdeki başarıları hakkında da faydalanılmıştır. Çanakkale Cephesinin dışındaki cephelele ilgili olarak gerçek veya gerçek olmayan yenilgi, bozgun vs. gibi haberlerle askerinin mukavemetinin kırılması istenmiştir. 27 Mayıs 1915’te Yenişehir siperlerine müttefik uçaklarından atılan bir beyannamede bu konu işlenmekte ve şöyle denilmektedir: “Van vilayeti şarkında Dilman ve Koçka geçitleri arasında Halil Beyin taht-ı kumandasında hareket eden ve 18.000 askerden olan ve üç gün devam eden muharebe neticesinde birlik kâmilten mağlûp olmuştur. Asâkir-i-Osmani 3500 şehit vererek çekilmeye devam ediyor.”⁵⁰ Görüldüğü gibi çizilen tablo çok kötü ve karamsardır.

⁴⁶ a.g.a.; BDH., K:3438, D:26, F:11, 11-3, 11-7.
⁴⁷ Schmitz, s:18. Ayrıca Pehlivanlı, s:543.
⁴⁸ a.g.a.; BDH., K:3438, D:26, F:9-2.
⁴⁹ a.g.a.; BDH., K:3438, D:26, F:11, 11-7.
⁵⁰ a.g.a.; BDH., K:3438, D:26, F:5, 5-3. Halil Bey (Enver Rıza'nın amcası) Mayıs'ta Dilman'da Ruslara yenilmiş, Van yakınlarında büyük kayıplar vererek, 20 Haziran'da Bitlis'e varmıştır. (Yusuf Hikmet Beyur, Türk İnkılabı Tarihî, c.III, 3. Kısım, Ankara, 1938, s.4-5. Ali İhsan Sabîs: Harp Hatıralarım, c.II, Ankara, 1951, s.205)

Osmanlı asker ve subaylarının morallerini bozmak için müttefik Alman ile Avusturyalıların zor durumda oldukları işlenen diğer bir konudur. Zira Türkler Almanya'ya güvenerek harbe girmişti. Almanya ve taraftarlarının aleyhine komşularının harp ilan ettiği bildirilerde yazılmaktadır. Bunu yaparken de yalana bile başvurılmaktan çekinmemişlerdir. 2 Haziran 1915 tarihli ve 57. Alay bölgesine atılan bir mektupta şöyle denilmektedir; "Romanya ve Bulgaristan, Avusturya aleyhinde ilan-ı harb etmiştir. İyilik onların üzerinde olsun"⁵¹ Yine Almanya ve müttefiklerinin dünyada yalnızlığa itildiklerini anlatan 2 Haziran 1915 tarihinde 57. Alay bölgesine atılan bir başka bildiri de şunlar yazılıdır: "Almanlar tarafından sarf olunan bunca himemata rağmen hiçbir surette ifal edilmeyen İtalyanlar dahi bize el uzatarak Almanya'ya ve (bittabi müttefiki bulunduğumuz size de) harb ilanı ile Almanya'nın diğer alet-i maksadını teşkil eden Avusturyalıları azim bir mağlubiyete giriftar eylemişlerdir."⁵²

İngilizler Osmanlıların cihadı mukaddes ilan ederek kendileri ile savaşmalarının gereksiz ve haksız bir davranış olduğunu propaganda etmektedirler.⁵³ İngilizlerin Müslümanlar tarafından uğruna ölünebilecek kadar sevilen ve Müslümanların koruyucusu olan bir devlet olduğu 2 Haziran 1915'te 57. Alay bölgesine atılan bir bildiri de şöyle anlatılmaktadır: "İngiltere Devleti'nin himayet perverane ve idare-i ahranesi sayesinde bugün milyonlarca ehl-i İslâm asudane bir ömür geçirmekte ve bunlardan binlerce dilaveran, bize karşı besledikleri şükran ve ubudiyeti ispat için gönüllü olarak sancığımız altına girerek bizimle beraber muhalifimizimize karşı can siparane harb etmektedirler."⁵⁴

Diğer taraftan beyannamelerde İttihat ve Terakki liderleri ile halkın yaşantısı arasındaki farklılıklar da ortaya konulmakta ve halkın fakirlikten evini barkını, elbisesini satmak zorunda kalırken İttihatçıların pırlanta ve elmaslar içerisinde yüzüdüklere iddia edilmektedir. Yine İttihat ve Terakki Hükümetinin bakanlarının yağ, un, şeker ticareti yaptıkları ve kasalarını doldurmakla meşgul oldukları belirtilmekte ve "Siz çanınız dışınızda, köyünüzde aileniz perişan, aç susuz harp ederken öbür tarafta alem ticaretiyle hırsızlığıyla meşgul" denilmektedir.

Hatta yolsuzluklarla ilgili bir belgede Enver, Tal'ât ve Hayri gibi İttihat ve Terakki liderlerinin Osmanlı Devleti'ni savaşta dahil edebilmek için Almanya'dan 2.000.000 lira rüşvet aldıkları da ifade edilmiştir.⁵⁵ Beyannamelerin bazılarında ise

⁵¹ a.g.a.; BDH, K:298, D:1215, F:27-3, 27-4.

⁵² a.g.a.; BDH, K:3438, D:26, F:8-8, 2-2.

⁵³ a.g.a.; BDH, K:3438, D:26, F:9-2.

⁵⁴ a.g.a.; BDH, K:3438, D:26, F:9-9-2.

⁵⁵ a.g.a.; BDH, K:3443, D:195/45, F:4-4.

ülkenin Enver, Tal'ât, Cemal ve ortakları tarafından Almanlara satıldığı, bu kişilerin alım satımda keselerini doldurdıkları belirtilmektedir.⁵⁶

Ayrıca, Enver ve Tal'ât Paşaların yaptıkları yolsuzluklarla kendilerinden başka etraflarını da zengin ettiklerine dikkat çekilmektedir.⁵⁷ Fırsattan istifade savaş zengini İttihatçıların türedigine dikkat çekilerek savaşın devamından menfaat umanlarını sadece Avusturya'dan 5 kuruşa şeker alıp, 10 kuruşa satan İttihatçıların varlığından bahs edilmektedir.⁵⁸ Yine İttihat ve Terakki liderlerinin Trablusgarp, İşkodra, Yanya, Kosova, Cezayir-i Bahr-i Sefid, Manastır vilayetlerini düşmana satarak büyük servetler sahibi oldukları ve padişahlardan dahi lüks bir hayat yaşadıkları ve milletin kanını emdikleri iddia edilmektedir.⁵⁹ Trablusgarp ve Balkan Savaşları sırasındaki toprak kayıpları da İttihat ve Terakkinin bu toprakları para ile sattığı şeklinde yorumlanmaktadır.

Bu konuda, Tal'ât Paşanın hatıralarında da şu açıklamalar yapılmaktadır:

"Gerçekten de, mağlûbiyetler başlayınca harbin üçüncü ve dördüncü senelerinde şevk ve heyecan azalmağa başlamıştır. Avrupa cephelelerindeki daimi yenilgilerle Osmanlı ordularının; Filistin, Erzurum ve Bağdat'tan geri çekilmeleri, bu bölgelerde oturan halkın Anadolu'ya kaçı, ziraatte çalışanların azalması sebebiyle, gıda maddelerinde baş gösteren kıtlık ve nihayet kitalarda ve cephe gerisindeki bazı subaylar tarafından yapıldığı söylenen suistimaller halk arasında doğan hoşnutsuzluğun artmasına neden olacaktır. Harbin tamamı ile kaybedileceği aklı gelmemekle birlikte, harp bitinceye kadar Türk arazisinin tahrip olunacağı ve Türk halkının yani memleketinin asıl nüfusunun feci mahrumiyetlere maruz kalacağı konusu herkes üzerinde korkunç bir tesir bırakmaya başladı...⁶⁰ Talat Paşanın hatıralarında yer alan bu açıklamalar, İtilaf devletlerinin hazırlanmış olduğu propaganda beyannamelerinin hemen hepsinde işlenen konulardır. İtilaf devletleri hazırlanmış oldukları propaganda belgelerinde bu yolsuzlukları ve suistimalleri, dönemin şartları gereği alınmış olan ancak Osmanlı Devleti'nin menfaatleriyle bağdaşmayan kararları ve uygulamaları cephedeki askerlere ve cephe gerisindeki halka çok iyi bir şekilde işlemişlerdir. Bu sebeplerdir ki, vatani ve milleti için, her zaman her türlü zorluğa katlanan Türk halkı arasında zaman zaman hoşnutsuzluklar baş göstermiştir. Bu durum da bize İtilaf devletlerinin özellikle İngilizlerin, propaganda beyannamelerinin hazırlanmasında ve uygulamasında seçtikleri konuların güncel olduğunu; kısa vadeli sonuçların meydana getirilmesinin ve Osmanlı askerlerinin moral ve muharebe gücünü azaltmayı amaçlandığını göstermektedir.

⁵⁶ a.g.a.; BDH, K:394, D:643-A/1559, F:1-72, K:3443, D:195/45, F:3-5.

⁵⁷ a.g.a.; BDH, K:404, D:189/1592, F:21-1.

⁵⁸ a.g.a.; BDH, K:5103, D:28/264, F:4.

⁵⁹ a.g.a.; BDH, K:404, D:189/1592, F:22-6.

⁶⁰ Enver Bolayır, Talat Paşanın Hatıraları, İstanbul, 1946, s.32-35.

Ayrıca, hazırlanan beyannamelerde, Enver Paşanın padişah olmak istediği fikri propaganda edilerek “Böyle Allah’tan korkmaz bir katil Osmanlı askerlerinin kumandasında bulunduğu vakit Cenabıhak ordularına bir muzafferiyet ihşan edebilir mi?”⁶¹ denilmektedir.

Yine İngiliz propaganda beyannamelerinde kullanılan kavramlardan esinlenerek hazırlanmış bir Rus propaganda beyannamesinde de, Enver Paşa Alman Hükümetinden maas alan bir Alman memuru olarak değerlendirilmektedir. O, aynı zamanda şahsi çıkarları için Türk milletini yok olmaya götüren kararlar veren bir vatan haini olarak da gösterilmektedir.⁶² Bir başka beyannamede İttihat ve Terakki ileri gelenlerinin kendilerini yoktan vezir yapan “Alman dayılarından” ayrılmayacakları, kurtuluşun sadece Türk halkı ve askerden beklenmesi gerektiği fikri işlenerek İttihat ve Terakki yönetimi ile mücadele edilmesi propaganda edilmiştir.⁶³

Cemal Paşa ile ilgili bir propaganda beyannamesinde ise Basra vilâyetinin İngilizler; Van, Erzurum, Erzurum, Trabzon, Bitlis ve Muş vilayetlerinin Ruslar tarafından işgal edildiği, Rus kuvvetlerinin Sivas’a kadar dayandığı bir zamanda “dinsiz ve soysuz” Cemal Paşanın Şam’da sücsüz yere, keyif için ulemayı astırdığı, çoluk çocuk ve kadınları da hapis ve sürgün ettirdiği belirtilmektedir. Anadolu’nun tehlike içerisinde olduğu böylece bir zamanda orduyu Sivas, Ankara ve Konya’nın müdafası için görevlendireceği yerde Mekke ve Medine’deki Müslümanları imha etmek için kullandığı ifade edilmiştir.⁶⁴

Son olarak propaganda beyannamelerinde Alman casusu olarak nitelenen İttihat ve Terakki liderlerinin vücutlarının ortadan kaldırılmasının vacip hükümüne ulaştırıldığı belirtilmiş ve ülkenin selâmetinin buna bağlı olduğu ifade edilmiştir.⁶⁵

İngiliz propaganda beyannamelerinde Osmanlı Devleti’nin asıl düşmanlarının Almanlar ile İttihat ve Terakki Partisi olduğu özellikle vurgulanmış ve halka İttihat ve Terakki boyundurduğundan kurtulmaya çalışarak isyan etmesi önerisinde bulunulmuştur.⁶⁶

Yine beyannamelerde Türk askerlerine de seslenilmiş ve ülkeyi Alman hâkimiyeti altına sokmak isteyen İttihat ve Terakki Cemiyeti ile mücadele edilmesi istenilmiştir. Türk askerlerinin İttihat ve Terakki ile Almanlar için artık

⁶¹ a.g.a.: BDH, K:3443, D:195/45 F:7-2, K:394, D:643-A/1559, F:1-15.

⁶² a.g.a.: BDH, K:404, D:189/1592, F:7-16.

⁶³ a.g.a.: BDH, K:5103, D:28/264, F:4.

⁶⁴ a.g.a.: BDH, K:404, D:189/1592, F:22-6.

⁶⁵ a.g.a.: BDH, K:3443, D:195/45, F:4-4.

⁶⁶ a.g.a.: BDH, K:3443, D:15/45, F:3-5.

savaşınataları, İtilâf kuvvetlerine ilica emelleri istenilmiştir. İngilizler ilica eden Türk esirleri kendi memleketerine göndereceklerini de vademişlerdir.⁶⁷

Sözde İngilizlere sığınmış Türk askerleri tarafından yazıldığı ifade edilen bir beyannamede İttihat ve Terakki Partisi kast edilerek “artık ne zamana kadar namussuz, satılmış hükümetin esiri olup kalacaksınız?” diye sorulmaktadır.

Yine İngiliz propaganda beyannamelerinde kullanılan ifadelerden hareket ederek hazırlanmış bir Rus beyannamesinde de belirtildiğine göre barışın gerçekleşmesi için Osmanlı askerlerine de görevler düşmektedir. Türkler de bir İtilâf yapmalı ve Alman tarafları İttihat ve Terakki Hükümetini iktidardan indirerek kendi hükümetini iş başına getirmelidirler.⁶⁸

Türk cephelerine beyanname şeklinde atılan 23 Ağustos 1917 tarihli Tamin gazetesinde ise İttihat ve Terakkiye karşı isyan ederek savaşı sona erdirecek, İngilizlerin dostluğunu tekrar kazanacak, ülkeyi iyi bir şekilde idare edebilecek kurtarıcılar ve fedakârlar arandığı propagandada edilmiştir.⁶⁹ Aynı gazete de yer alan “Osmanlı Zabıterimize Açık Mektup” başlıklı bir yazıda bu partinin aleyhinde çok sert ifadeler yer alır. İttihat ve Terakki Partisi ve Almanlarla mücadele edilmesi tavsiye edilerek “Bugün yapılabilecek belki yarın yapılamaz. Belki de müstecil hükümine geçer. Üzerinden Alman boyundurğunu fırlatarak hürriyetimizi tekrar ıktısap ediniz. Vatandaşlarımızın ıstikâlâni göz önüne getirerek sözlerimizi güzelce tartınız ve bir an evvel hemen yardımına koşunuz. Allah şahidim olsun” ifadelerine yer verilmiştir.⁷⁰

Şerif Hüseyin tarafından Türk askerlerine hitaben atılan beyannamelerde İttihat ve Terakkiye karşı Türk, Kürt, Arap bütün unsurların güç birliğine girecek isyan etmeleri, bu idareyi devirerek padişahı tekrar eski konumuna getirmeleri propagandada edilmiştir.⁷¹ Yine başka bir propaganda beyannamesinde de İttihat ve Terakki yönetiminin halifelik makamını yıkılma tehlikesiyle karşı karşıya bıraktığı iddia edilerek ülkeyi kurtaracak tek çözüm yolunun bu yönetime karşı ayaklanmadan geçtiği kaydedilir.⁷²

1918 yılı ortalarından itibaren cephelerimizde yenilgilerin artmasıyla beraber isyan önerilerinde de bir yoğunlaşma dikkati çeker. 26 Ekim 1918 tarihli Osmanlı Gençliği Mümessili Umumisi adına hazırlanan bir metinde İttihat ve Terakki iktidarına karşı isyan edilmesi tavsiye edilmekte ve şu cümlelere yer

⁶⁷ a.g.a.: BDH, K:5103, D:28/264, F:4.

⁶⁸ a.g.a.: BDH, K:404, D:189/1592, F:7-16.

⁶⁹ a.g.a.: BDH, K:3471, D:195/150, F:18-3.

⁷⁰ a.g.a.: BDH, K:3471, D:195/150, F:18-3.

⁷¹ a.g.a.: BDH, K:3443, D:195-A/150, F:22-6.

⁷² a.g.a.: BDH, K:3443, D:195/45, F:4-4.

verilmektedir : "Allah da, peygamber de, namus da, erkeklik de artık sizden biraz hareket ister. Her gün kurşun, gülle altında binlerce ölüyorsunuz. Her gün açlıktan, hastalıktan binlerce mahvoluyorsunuz. Ne olur bir günde hayatınızı erkeklik sevdayıyla tehlikeye atın. Kimden korkuyorsunuz? Herkesin kalbi birdir ve sizinle beraberdir. Yalnız büyük şehirlerde bir taraftan zevk sefa edip diğer taraftan para biriktirerek dört buçuk Alman dalkavuşu çapkından mı korkacaksınız?"

Askerler silâhlarınızı çatın! Zabitler kılıçlarınızı atın! Analar açız diye bağırın! Çocuklar artık babalarınız evlerinize çağırın! Sulh isteyin, hükûmete iyi bir sulh yapabileceğiniz namuslu ve tecrübeli adamların geçmesini isteyin. Dâhilde ve harîçte böyle adamlar mevcuttur. Ve onların âlem-i medeniyette istinatgâhları vardır. Haydi hak sizindir. Ne korkuyorsunuz? Neden susup duruyorsunuz? Memleketin kurtulmasını, hayatınızın kurtulmasını, isterseniz, başka çare yoktur. Aksi hâlde pek yakında ayaklar altında çiğneneceksiniz.

Haydi bakalım biraz cesaret! Allah muininizdir."

Yine Türk cephelerine atılan bir başka beyanname de İzmir vilâyetindeki askerî birliklerin isyan ettikleri, İttihat ve Terakki yönetiminin duruma hâkim olmakta güçlük çektiği, isyanı bastırarak kuvveti temin edemediği ifade edilmekte ve cephedeki askerlerin de isyana katılmaları tavsiye edilmektedir.⁷³

İtilaf devletleri, bilhassa İngilizler tarafından Türk cephelerine atılan beyannamelerde Almanya'nın bütün dünyayı ele geçirmek amacıyla Birinci Dünya Savaşı'nı başlattığı ifade edilir.⁷⁴

İngiliz propagandasından esinlenerek hazırlanmış ve Karadeniz sahillerine bırakılmış olan bir Rus beyannamesinde de Rus ve Türk milletleri arasında düşmanlığı gerektirecek hiçbir sebep yokken Almanya'nın Goeben ve Breslau dretnotlarına Rusya'yı bombalattırarak suretiyle Osmanlı Devleti'ni zorla savaşa soktuğu iddia edilmiştir.⁷⁵ Ayrıca Türkiye'deki aydın kesiminin Almanların yanında savaşa girilmesini eleştirdiği ve tasvip etmediği propaganda edilir.⁷⁶

İngiliz propaganda beyannamelerinde iddia edilen bir diğer husus da Almanların kesinlikle dostluğa yakışmayacak şekilde Türk asker kaçaklarını para karşılığında koruduklarıdır. Almanların kaçaklara ücretle sahte müteahhit belgeleri verdikleri ve 1 lira karşılığında Alman şimendifer memuru kimliği dağıttıkları kaydedilmektedir. Yine Irak'a gidip gelen Alman askerî araçları personelinin gözlerini para bürümüş vaziyette tutturabildikleri ücretle ve fahiş fiyatla müşterî taşıdıkları ve bazı safdil Türk subaylarını bile para ile taşıma cesareti gösterdikleri

⁷³ a.g.a.; BDH., K:394, D:643-A/1559, F:1-66.

⁷⁴ a.g.a.; BDH., K:4384, D:128/71, F:1-66

⁷⁵ a.g.a.; BDH., K:404, D: 189/1592, F:23-2,23.

⁷⁶ a.g.a.; BDH., K: 404, D:189/1592, F:4-1.

ifade edilmektedir.⁷⁷ Hatta Alman subaylarının dahi Türkiye'nin ekonomik sıkıntı içerisinde olduğu bu dönemi fırsat bilerek altın ve gümüş para olarak aldıkları maaşlarını kullanarak Türklere yüksek faizle borç verdikleri ve halkı soyma yolunu tuttukları iddia edilmektedir.⁷⁸

İngiliz propaganda beyannamelerinde Almanya'nın Osmanlı toprakları üzerinde sömürgecilik emelleri beslediği iddialarının da işlendiği görülmektedir. Bu yönde hazırlanmış olan bir propaganda beyannamesinde, Almanların bu emellerini gizleme gereği duymadıkları, hatta bir Alman profesörün Türkiye'de Almanya'yı besleyecek kadar işçi sayısı bulunmadığından başka ülkelere de nüfuz edilmesi gerektiğini çekinmeden açıkladığı görülmektedir.⁷⁹ Başka bir İngiliz propaganda beyannamesinde ise bütün milletler barış isterken genişleme ve sömürgecilik siyaseti güden ihtilâci Almanya'nın bunu engellediği ifade edilir.⁸⁰ Ayrıca, İngiliz propaganda beyannamelerinde, Almanların 'Almanca bilmeyen Türklere, Alman Hükûmeti adına yapılacak görevlendirmede Türkiye içerisinde bile görevlendirmeyecekleri konusu da işlenmiştir.⁸¹

İtilaf ve Hürriyet Fırkasının yayın organlarından olan 'Mücahede gazetesinin 6 Nisan 1916 tarihli nüshasında Berlin-İstanbul demir yolunun açılmasından beklenilen aksine yarar yerine zarar geldiği iddia edilmektedir. Zengin bir ülke olan Almanya'dan pek çok yiyecek ve sanayi mamullü ithal edildiği zannedilirken aksine İstanbul'dan Berlin'e vagonlar dolusu yiyecek maddesi gönderilerek Türk halkının aç ve perişan bir duruma düşürüldüğü anlatılmaktadır.⁸²

Yine İngiliz propaganda beyannamelerinde Almanya'nın savaştan galip çıkmasının Osmanlı Devleti'nde tehlikeli sonuçlar doğuracağı ve bu ülkenin Alman sömürgesi haline geleceği iddia edilmektedir.⁸³ 1 Ocak 1918 tarihli bir propaganda beyannamesinde, bu gelişmelere engel olma gücünün sadece Türk milletinde mevcut olduğuna değinilerek; "Almanlara müstemleke lâzımsa işte Afrika. Gitsinler müstemlekelerini zapt eden İngilizlerden silah kuvvetiyle kurtarınlar. Biz neden kanımızla Prusya kralına başka yerden gasp ettiği arazi mukabiline kendi mülkümüzü hediye edelim." denilmektedir.⁸⁴ Sonuç olarak İngiliz propaganda beyannamelerinde Almanya'nın Türkiye'nin ilerlemesi için

⁷⁷ a.g.a.; BDH., K: 394, D:643-A/1559, F:1-9, K: 3471, D:195-A/150, F:8-13, K:5103, D:28/264, F:8.

⁷⁸ a.g.a.; BDH., K:394, D:643-A/1559, F:1-9, K: 3471, D:195-A/150, F:8-13, K: 5103, D:28/264, F:8.

⁷⁹ a.g.a.; BDH., K:5103, D:28/264, F:4.

⁸⁰ a.g.a.; BDH., K:404, D:189/1592, F:23.

⁸¹ a.g.a.; BDH., K:5103, D: 28/264, F:4.

⁸² a.g.a.; BDH., K:404, D:189/1592, F:13-8.

⁸³ a.g.a.; BDH., K:3443, D:195/45, F:5-5.

⁸⁴ a.g.a.; BDH., K:394, D:643-A/1559, F:1-22.

değil bilakis çöküşü için çalıştığı kaydedilerek bu ülke ile ilişkilerin kesilmesi ve Almanların Türkiye'den kovulması fikri işlenmiştir.⁸⁵

İngiliz propaganda beyannamelerinde işlenen bir diğer konu da, Alman askeri istihpat heyetlerinin de Osmanlı ordusuna hiçbir yararı olmadığı ve bu heyetlerin ülkeye gelmesinden sonra 800.000 askerin hastalık ve yaradan kaybedildiği,⁸⁶ Almanlardan beklenen yardımların alınmadığı gibi Osmanlı Devleti'nin Almanlar tarafından kullanıldığıdır. 100.000 kişilik orduyla Osmanlı Devleti'nin yardımına geleceği ümit edilen Almanyaya'nın iki çürük gemi, 8 top ve küfe küfe kâğıttan başka bir şey göndermediği, buna karşılık Romanya, Makedonya, Galisya ve İtalyaya Osmanlı kuvvetlerinin sevk edilmiş olduğu ifade edilmiştir.⁸⁷

"Ey Osmanlıları! Ne kadar vakit daha Almanların yalanlarını dinleyeceksiniz?" başlığını taşıyan bir diğer İngiliz propaganda beyannamesinde ise Almanların Osmanlı Devleti'ne silâh yardımı yapmasındaki asıl amaç açıklanmaktadır. Burada, Almanların top ve tüfek göndererek Türkleri savuşturdukları, Türk gençliğini kırılarak kolayca Osmanlı ülkesini işgal etmek amacıyla olduğu ifade edilmiştir.⁸⁸

İngilizler tarafından Osmanlı Devleti'ne yönelik olarak hazırlanan propaganda beyannamelerinde işlenen konular ve kullanılan üslup özenle seçilmiş olup, dikkat çekmesine çok özen verilmiştir. Özellikle de beyannamelerde kullanılan ilk cümlelerin okuyucuda sonuna kadar okuma isteğini uyandırması için daha özenle seçildiği görülür. Bu cümlelerde genellikle Türk milletinin dinî, tarihî ve toplumsal değerleri ön plana çıkmaktadır. Örneğin, "Osmanlı asker biraderlerimize" başlığını taşıyan ve 26 Eylül 1917 tarihinde, Ruslar tarafından 2. Ordu bölgesine atılan beyanname,⁸⁹ 10 Eylül 1917 tarihinde cephelerimize atılan ve "Ey Mazlum Askerler" başlıklı beyanname,⁹⁰ 23 Şubat 1916 tarihini taşıyan ve "Ey Osmanlı Askeri" başlığını taşıyan beyanname,⁹¹ 9 Temmuz 1917 tarihli ve "Türk Asker Arkadaşlarımıza" başlığını taşıyan beyanname,⁹² 23 Şubat 1916 tarihinde İngilizler tarafından Çanakkale Grubu bölgesine atılan "Ey Osmanlılar" başlığını taşıyan beyanname,⁹³ Tanin gazetesinin 23 Ağustos 1917 tarihli basımında yer alan ve "Osmanlı Zabitanına Açık Mektup" başlığını taşıyan yazı,⁹⁴

⁸⁵ a.g.a.: BDH, K:3443, D: 189/1592, F:13-8.

⁸⁶ a.g.a.: BDH, K: 394, D: 643-A/1559, F:1-12, K:404, D:189/1592, F:31-1, K:4064,

D:366/2, F:3-1.

⁸⁷ a.g.a.: BDH, K: 394, D: 643-A/1559, F:1-9.

⁸⁸ a.g.a.: BDH, K:3443, D:195/45, F:12-1.

⁸⁹ a.g.a.: BDH, K: 404, D: 189/1592, F:21-1.

⁹⁰ a.g.a.: BDH, K:4026, D: 213/237-13, F:1-63.

⁹¹ a.g.a.: BDH, K:3471, D: 195-A/150, F:19-1, 19-2, K: 404, D: 189/1592, F:22-6.

⁹² a.g.a.: BDH, K:394, D: 643-A/1559, F:1-1.

⁹³ a.g.a.: BDH, K:3471, D: 195-A/150, F:19-2.

⁹⁴ a.g.a.: BDH, K: 3471, D: 195-A/150, F:18-3.

19 Şubat 1918 günü Şamî'üa Cevval Paşa Caddesi'ndeki binaların duvarlarına yapıdırılan "Uyanalım zaman gelmiştir" ikazı bulunan ve memleketimizi yavaş yavaş işgal etmekte olan bu Almanlardan kurtaralım fikrini içeren beyanname,⁹⁵ 32 Mayıs 1917 tarihli ve 6. Fırka ile 15. Kolordu bölgelerine, 13 Haziran 1917 tarihinde de 3. Ordu ve 1. Kafkas Kolordusu bölgelerine atılan Arapya beyannamelerinde "Bin senelik uykudan uyanınız" cümlesi ile bir başlangıç yapılmakta ve Arap milliyetçiliği fikri ve Türk düşmanlığı konusu işlenmektedir.

İngilizler bu beyannamelerde Türk askerlerinin iyiliklerini düşündüklerini ve hiçbir menfaat beklemediklerini izlenimi uyandırmaya çalışmışlardır. Genelde beyannamelerin sonunda Osmanlı askerleri İtlicaya davet edilmiştir. Şöyle ki: "Ey asker! Emin ol ki, senin menafii hakkikyen bu taraftadır. Uyanınız! Bu münafik heriflerin ifsadına kaplanmayınız. Sayemizde İtlica edecek her Osmanlı eri için ağuşumuz açıktır. İstirahatını temin, hayatınızı tahlis ve evlât ve ıyalinize bir an evvel kavuşmak için bundan gayri hiçbir çare yoktur. Cenabı- hak sizleri tenvir ile bu girdaptan halas eyleye."⁹⁷

Bu propaganda beyannamesinde "Ey Asker! Emin ol ki senin gerçek çıkarların bu taraftadır. Uyanınız! Şu arabozcu heriflerin bozgunculuğuna kapılmayınız. Himyemize sığınacak her Osmanlı eri için kucakımız açıktır. Dinlenmenizi sağlayarak, hayatınızı kurtarmak ve gönlük-çocuğunuzla bir an önce kavuşmak için bundan başka bir çare yoktur. Allah sizi aydınlatsın ve bu tehlikeli anafordan kurtarsın" denilmektedir. Beyannamelerde İtlica etmiş olan Osmanlı askerleri tarafından yazılmış olduğu izleniminin verilerek istendiği de görülmektedir. İtlica etmiş olan Osmanlı askerleri tarafından yazılmış gibi gösterilen beyannamelerde "İtlicâ"nın vatanı bir ihanet olarak değerlendirilmesi ve bunun haksızlıklara karşı bir tepki olarak yorumlanması ve görülmesi gerektiği anlatılmaktadır. "Silâh arkadaşlarımızdan bir Türk" imzasını taşıyan başka bir beyanname "Ben de yıllarca bir müddet yalnız kalbimde Türklük duygusu olarak sizinle yan yana döğüşüm. Ta Kafkasya'dan tutunuz da Romanya'ya kadar yalnız ayak o kanlı izlerin arkasından koştum. Fakat artık anlamı olmayan bu haksız mücadeleden bıktım. Kanınızı emmekten başka bir şey yapmayan bu Almanlığın kurbanı olmaktan usandım. Ve şimdi köyümden çok uzakta, bu garip yerlerde sizi ve sizinle bebaber harab olup giden vatanımı düşünüp ağlıyorum."⁹⁸

Burada propaganda beyannamelerinin incelenmesinden çıktığımız bir sonuç ise İngilizlerin hazırlayıp dağıtmış oldukları bütün propaganda beyannamelerinin, modern manada hazırlanmış olmasıdır. "Teslim" değil "bize

⁹⁵ a.g.a.: BDH, K:404, D: 189/1592, F:9, K: 4026, D: 213/2371, F:1-5.

⁹⁶ a.g.a.: BDH, K:404, D:189/1592, F:9-2.

⁹⁷ a.g.a.: BDH, K: 3443, D:195/45, F:4-3, K:3438, D:26, F:9-2.

⁹⁸ a.g.a.: BDH, K:394, D:643-A/1559, F:1-9, K:3471, D: 195-A/150, F:8-13, K:5103, D:28/264, F:8.

İtihat”tan bahseder, tehditkâr veya ültimatona taşıyan sözlerden değil ikaz, öğüt ve teklif dolu sözlerden oluşur. Osmanlı askerlerini “korkak”, “hain”, gibi kulağa hoş gelmeyen tahrîk edici sözlerle değil bütün ümitlerin kaybolması ve yapılan haksızlıklar nedeniyle zorunluluk gereği yapılması en makul işi yapan kahramanlar olarak niteler. Osmanlı askerlerinin yapabileceğinin ötesinde bir şeyler hiçbir zaman istenmemektedir. Yapılan her propagandada hem doğru olmasına hem de akla yakın (inanılır) olmasına özen gösterilmektedir. **Bazen aleyhte** olan durumlardan da bahsedilmek suretiyle güven sağlanmak amaçlanmıştır. Çoğu zaman seçilmiş olan doğrular söylenmektedir. İşlerine gelmeyen doğrulardan hiçbir zaman bahsedilmemektedir. Prestiji yüksek, hürmet edilen şahıs ve mefhumlara **doğrudan doğruya** taarruzdan devamlı surette kaçınılmıştır. Propaganda belgelerinde **siyasî** ve askerî faaliyetlerde sıkı bir koordinenin varlığı gözlemlenmektedir. **Hedef** hiçbir zaman tehlikede bırakılmamaktadır. En iyi ve en çok istenen haberleri vermek suretiyle güven telkin edilir ve hedef kitilde bir ilgi uyandırılır. Propagandaların genelinde bir **öğreticilik** sezilmektedir. Ülkenin içinde bulunduğu mevcut durum ve bu durumdan kurtuluş yolları sorular sorulmak suretiyle, okuyucusunun (**hedef** kitlenin) bilgisini artırma yolunda, onun menfaatlerine hizmet eder şekilde davranıyormuş gibi görünerek bir “vatanperver” edasıyla yazılmış, insan haysiyet ve şerefine kabul etmeyeceği teklif ve ifadelerden kesin bir şekilde kaçınılmıştır. İngilizlerin hazırlayıp cephelerimize attıkları beyannamelerde içerik açısından ve teknik açıdan gözlemlerimizi sıralayacak olursak:

1. Dikkat çekmek için büyük özen gösterilmiştir.
2. İlgi uyandırmak için kulağa hoş gelecek ve Osmanlı askerlerinin duygularına direkt hitap edebilecek güncel başlıklar ve cümleler seçilmiştir.
3. Bu başlıklar ve giriş cümleleri seçilirken arzu uyandırmak ve hedef kitlenin (Osmanlı askerlerinin) beyannamemi sonuna kadar okuması amaç edinilmiştir.
4. İstenen harekete sevk edebilmek için öğretici olmasına özen gösterilmiştir.
5. Propagandalarda kullanılan ifadeler sade ve Osmanlı askerlerinin anlayabileceği şekilde öznlü ve anlamlı sözlerden oluşmaktadır. Bu amaçla da kısa ve güven verici ifadelerle Osmanlı askerleri üzerinde mutlak bir davranış değişikliği getirici (kandırıcı, hüviyeti haiz) bir sadelik ön plâna çıkarılmıştır.
6. Vatan, millet, namus, şeref gibi kelimelerle “namuslu vatan”, “şerefli millet”, “Ey Osmancığın temiz ve asil evlâtları”, “Ey vatan dindaşlarımız ve asker kardeşlerimiz”, “Kardeşlerimiz”, “Ey suçsuz askerler”, “Ey saygıdeğer askerler” vb. gibi yaldızlı ifadeler hedef kitleyi yani Osmanlı askerlerini tahrîkte devamlı bir surette kullanılmaktadır.

7. İngiliz menfaatlerine engel olan inanç ve kanaatlerin yok edilmesi ve zayıflatılması ki, bu durum beyannamelerde “Alman taraftarlığı ve İtihat Terakki Partisi yönetimine bir an önce son verilmesi ve yerine bir an önce İngiliz politikası doğrultusunda hareket eden bir çizginin izlenilmesi” şeklinde belirlenmektedir.

8. Yine propaganda belgelerinde, Osmanlı askerlerinin ve herkesin kabul gördükleri kıstasları aynen kabul ettirdiklerini fakat bunları kendi menfaatleri ve görüşleri ölçüsünde yeniden yorumlamak ve uygulama alanına koymak amaç edinilmiştir.

9. Osmanlı askerlerinin hoşuna gidecek, onların alışkın oldukları duygu, düşünce ve ifadelerin ve “Herkes bunu böyle kabul ediyor ve bu şekilde hareket ediyor. Bunun aksi hatalıdır ve zarar vericidir” tezine uygun ifadelerin kullanılmasına özen gösterilmiştir.

10. İma yolu ile de olsa Mütteffikleri (özellikle yenilgilerden dolayı) muhtelif bölgeler halkını dinî, siyasî ayrıntıkları ve azınlıkları birbirleri aleyhine tahrik etmek suretiyle genel bir karışıklık, huzursuzluk ve güvensizlik yaratmak amaçlanmıştır. Bütün bunların sağlanması için de;

- a. Beyannamelerde yapılan propagandalarda; cevabı kendisi vermeden arzu edilen cevabı Osmanlı askerlerinin bulması için uygun ve düşündürücü sorular seçilmiştir.
- b. Örnekleme yöntemi ile olayların gelişimi ve muhtemel sonuçları gösterilmiştir.
- c. İslâm’ın ve Osmanlı Devleti’nin menfaatlerine hizmet ettikleri ve Osmanlı askerlerinin duygularını paylaştıkları telkin edilmiş istenmiştir.
- d. Hürmet edilen şahıs veya mefhumların desteğinden faydalanmak istenmiştir.
- e. Espriler ve gelişen gerçeklerle İngiliz menfaatlerine uygun fikirler telkin etmek ve bu fikirleri iştirak etmeyen (katılmayan) yönetimi, İtihat ve Terakki Partisi yönetimi “vatanın mezarını kazmakla” suçlanmakta ve “suça iştirak” etmemeleri için Osmanlı askerleri ikaz edilmekte ve kendilerine “İltica” etmeleri önerilmektedir. Böylece bu anlamsız savaşın daha kolay bir şekilde sonuçlanacağı ve savaşın çekilen askerlerin kendi memleketlerine ve ailelerine, çocuk ve çocuklarının yararına bir an önce dönebilecekleri hatırlatılmaktadır.
- f. Bu konuda kendilerine iltica eden Osmanlı askerlerinin yaşantıları, fotoğrafları ile birlikte desteklenerek anlatılmaktadır.

g. İngilizlerin esirlerle kötü muamele yaptıkları yolundaki Osmanlı askerleri arasında mevcut olan kanaate cevap vererek bu iddiaların Osmanlı subayları tarafından uydurulmuş yalanlar olduğu karşı propaganda metodu ile ifade edilir.

Yine, savaşın sonra-firarilerin cezalandıracağı yolundaki Osmanlı subaylarınca yapılan propagandaların boş sözler olduğu, savaşta kimin yaralanarak ve zarureten esir düşeceği veya firar ettiğini bilmenin ve böyle bir ayırımı yapılabilmemesinin mümkün olmayacağı çoğu kez ifade edilmiştir. Yine esirin iadesinin savaşın sonra taraflar arasında karşılıklı ilân edilecek olan genel affı takiben gerçekleştirilebileceği ve bu zamana kadar da mevcut yönetimin (İtihat ve Terakki Partisi yönetiminin) iktidardan düşmüş olabileceği⁹⁹ üzerinde durulmaktadır. Yine İngilizlerce hazırlanan ve cephelemize atılan beyannamelerde, İstanbul gazetelerinde yer alan ve İngilizlerin Türk esirlerine insanlık dışı bir muamelede (davranışta) buldukları yolundaki haberlere de karşı propaganda ve yalanlama metodu ile cevap verilmektedir. Bu beyannamelerde, Türk esirlerine hiçbir zaman kötü bir davranışta bulunulmadığı aksine hür ve mesut olarak iyi bir hayat geçirdikleri açıklanmaktadır.¹⁰⁰ İngilizler yine aynı konu dâhilinde Osmanlı Hükümetinin, gazeteleri baskı altında tuttuğunu ve sansür uyguladığını bu nedenle de gazetelerin doğru haber yazmadıklarını iddia ederler.¹⁰¹ Hatta bunu biraz daha abartarak Türk gazetelerinin denetiminin Almanların elinde bulunduğunu söylemekten de geri durmazlar.¹⁰² Bir başka beyannamede ise Osmanlı Devleti tarafından İngilizler eline geçen esirlerle kötü davranıldığı ve bu esirlerin katledildiği yolundaki iddialara fotoğrafıma yöntemini kullanarak cevap verilir. “Olduğu önemli sayıdaki Osmanlı askerlerinin kendilerine sığındığını (iltica ettiğini), “refah ve saadet içinde zamanlarını geçirdikleri” anlatılıp, Osmanlı askerlerinden çoluk-çocuklarını ve kendisini dört gözle bekleyen ailesini düşünerek Almanların ve İtihatçıların kötü oyunlarına katılmamaları (ıştırak etmemeleri) teklifinde bulunulur. Beyannamelerin hemen hepsinin sonunda Osmanlı askerleri ilticaya davet olunur.¹⁰³ İngilizler, Osmanlı askerlerinin esir kamplarındaki yaşayışlarını gösteren fotoğrafları cephelele bırakarak, bu esirlerin son derece rahat ve mutlu oldukları izlenimi ve mesajını vermeye çalışmışlardır. Fotoğraflarda topluca namaz kılan Müstüman esirler ve ibadethaneler de özellikle gösterilmiştir.¹⁰⁴ 23 Aralık 1915 tarihinde Seddülbahir bölgesine bırakılan beyannamelerde ise isim ve alayları da yazılan 18 Osmanlı askerinin imza, mühür ve parmak izleri bulunmaktadır. Bu beyannamede de İngiliz ve Fransızların ellerinde bulunan esirleri son derece mükemmel yedirip, içirdikleri, hastaların ve yaralıların özenle tedavi edildikleri¹⁰⁵ karşı propaganda –bilgilendirme ve fotoğraflama metodu ile belirtilmektedir.

İngilizleri destekleyen Arap basınına da fotoğraflarla Osmanlı askerlerinin esir olmasına karşılık, bir esirin yazdığı gibi değil son derece hayret edilecek bir durum ama farks içinde yaşantılarını sürdürdükleri sınıklı olarak haber yapılmaktadır. Böylece Arap kamuoyuna da propaganda ortamı ve basın dünyasında ne kadar saygılı oldukları, hizmetleri ve savaşın anlamsızlığı anlatılmak istenmiştir. İngilizler de Arap basınının bu haber ve yorumlarını hazırlanmış oldukları beyannamelerde kullanmışlardır. Böylelikle güven telkinini bir kat daha artırma yoluna girdikleri belgelerin incelenmesinden anlaşılmaktadır.

II. Osmanlı Devleti'nin Karşı Propaganda Faaliyetleri

Osmanlı devletine karşı yürütülen müttefik propagandasına Osmanlı Devleti'nin başlangıçta sadece cevap niteliğinde karşılık verdiklerini, savaşın ilerlemesiyle birlikte Almanların da ekisi ve Teşkilat-ı Mahsus'a'nın da çalışmalarıyla karşı propaganda atacağına geçilmiştir. Bu durum, sunulan taktik propaganda örneklerinde açık bir şekilde görülmektedir. Bu amaçla, Osmanlı beyannamelerinde I. Dünya Savaşı'nın nedenleri açıklanmıştır. Beyannamelerde ifade edildiği şekli ile; Rusya, İngiltere ve Fransa'nın bütün dünyaya hakim olma ve bütün milletleri hakimiyetleri altına alma isteklerine, bu devletlerin, Müstümanları esir ederek, onların dini inançlarına son verme ve İslamiyet'i ortadan kaldırmayı istemeleri gibi nedenlerle Osmanlı Devletinin yedi cephede birden savaşmak zorunda kaldığı ifade edilmekte ve bu cephelele, Kafkasya, Irak, Arabistan, Mısır, Bahr-ı Sefid, Adalar Denizi ve Karadeniz diye sıralanmaktadır. Böylelikle, müttefiklerin ve muhaliflerin iddia etmiş oldukları Osmanlı Devleti'nin anlamsız yere savaşa girdiği düşüncesi boşa çıkarılmak istenmiştir.¹⁰⁶ Yine, Osmanlı propaganda belgelerinde, İngiliz ve Rus beyannamelerinde çok eleştirilen cihat konusu da işlenmiştir.¹⁰⁷ Bunlardan başka, İngilizlerin hazırlayıp cephelemize atmış oldukları ve Türk yenilgilerini konu alan beyannamelere yanıt niteliğinde hazırlanan ve Türk başarılarını konu edinen karşı propaganda belgelerine de rastlanmaktadır.¹⁰⁸ Ayrıca İran'a ve Kafkasya cephesine yönelik Osmanlı propaganda beyannamelerinin hazırlandığını görmekteyiz.¹⁰⁹ Müttefikler kadar sık olmasa bile, Osmanlı Devleti'nin de Urduca, Gurka ve Hint lisanslarında propaganda beyannameleri hazırlayıp, İngiliz etkisi altında bulunan milletlerin Müstüman askerlerini etkilemeye çalışmışlardır.

Müttefiklerin propaganda olanak ve araçların genişliği, Osmanlılara göre propagandanın daha etkin kullanılmasını da beraberinde getirmiştir. Belgelerin incelenmesinden bu durum kolaylıkla anlaşılmaktadır. Nitekim bu durum, İtilâf

⁹⁹ a.g.a.: BDH, K:383, D:644/1525, F:2-1.

¹⁰⁰ a.g.a.: BDH, K:3443, D:195/45, F:4-4.

¹⁰¹ a.g.a.: BDH, K:4384, D:128/71, F:9-15.

¹⁰² a.g.a.: BDH, K:3443, D:195/45, F:1-3.

¹⁰³ a.g.a.: BDH, K:3443, D:195/45, F:4-3.

¹⁰⁴ a.g.a.: BDH, K:394, D:643-A/559, F:1-16.1-17.

¹⁰⁵ a.g.a.: BDH, K:1-18, D:1-19, F:1-20.

¹⁰⁶ a.g.a.:BDH, K:4384, D:128/71, F:9-5

¹⁰⁷ a.g.a.:BDH, K:3665, D:288, F:21-4

¹⁰⁸ a.g.a.:BDH, K:404, D:189/1592, F:29,

¹⁰⁹ a.g.a.: BDH, K:404, D:189/1592, F:26,26-1.

Devletleri'nin atmış olduğu bildiri sayısının fazlalığından da anlaşılmalıdır. Osmanlı Devleti'nin istihbarat ve propaganda tekniği açısından zayıf olmasının önemli nedenlerinden birini de maddi olanaksızlıklar oluşturmaktadır. İstihbarat amaçlı, çok basit, özensiz ve ucuz olan bazı araç ve gereçler dahi bulunamamakta idi. Bildirileri düşman hattına atacak uçak ve balon gibi vasıtaların çok az olduğu anlaşılmalıdır. Hatta, havadan atılan bildirilerin suya düşüp zarar görmelerini ya da yırtılmalarını önlemek için kullanılan tenekeler ve kavanoz gibi basit gereçler dahi bulunamamakta idi. Bu durum, Çanakkale Müstahkem Mevzi Komutanlığı'nın 5. Ordu Komutanlığına yazmış olduğu 29 Haziran 1915 tarihli bir belgede kendini göstermektedir. "Tayyarelerle düşman mevzilerine atılmak için Başkomutanlıktan gönderilen beyannamelerin İngilizce olanları tamamen kavanozlara konularak Arı burunu ve Seddülbahir bölgelerine atılmıştır. Fransızca ve Urduca olanların bir kısmı, Gurka lisanında olanların az miktarı kavanoz bulunamadığı için atılmamıştır"¹¹⁰

Yine bu dönemde titiz bir şekilde yürütülen karşı istihbarat ve casusluk faaliyetlerinin bir sonucu olarak, İngiliz birliklerinden kazanılan Müslümanların sorgulanmaları sonucunda elde edinilen bilgiler de önemlidir. Örneğin, 25 Ekim 1915 tarihinde, Aziziye'deki İngiliz Ordusu'ndan Türk Süvari Tugayına iltica eden Şir Alim ve Baluc Han isimli Hintli Müslümanların sorgulanması sonucunda elde edilen bilgiler. Bu kişilerin sorgulanması sırasında toplam 22 soru-sorulmak suretiyle; İngilizlerin hedefleri ve ne kadar kuvvetleri oldukları, kendilerine destek veren aşiret kuvvetlerinin miktarı, herhangi bir saldırı hazırlıklarının olup olmadığı, ulaştırma için hazırlık yapıp yapmadıkları, Kutülammare'de vermiş oldukları kayıpların miktarı, su kaynakları, kuvvetlerinin buldukları yerler, lojistik destekleri, Türk Ordusu tarafında bulunan aşiretlerin kazanılması konusundaki çalışmalarının olup olmadığı, casusluk amacıyla Kerbela ve Bedre'ye adamlar gönderip göndermedikleri, aşiretlerin İngiliz ordusunun gerilerine taarruzda bulunup bulunmadıkları, eğitim yapıp yapmadıkları, hangi zamanlarda ve hangi saatlerde kaç saat eğitim yaptıkları, İngiliz birliklerinin savaşta nasıl gönderildikleri, ateş hattına girdikten sonra nelerin yapıldığı, İranlılarla muharebelerin yapıp yapılmadığı, Aziziye'de ne kadar süre yetecek erzak ve cephanenin olduğu, İngiliz Başkomutanının kim olduğu ve karargâhının nerede bulunduğu, muharebe sırasında ne kadar kuvvetlerinin görev yaptıkları, Çanakkale Muharebeleri hakkında bilgi alıp almadıkları öğrenilmiştir.¹¹¹

Sonuç

Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte etkisini hissettiren propaganda faaliyetinin öncülü olarak İngiltere ve Almanya'ya görmekteyiz. Başlangıç itibarıyla Almanya kendisinin kesin olarak geleceğine inandığından propagandaya gereken önemi vermemiş, İngiltere tarafından yürütülen propaganda faaliyetlerini de tarihî gerçekleri saptırarak şekilde yorumlamıştır. Bu nedenle savaş boyunca propaganda faaliyetinin yönlendiricisi İngiltere olmuştur.

İngiliz propaganda faaliyetlerinin yürütülmesinde akılcı ve geleceği de düşünen bir politika izlemiştir. İngiliz propaganda faaliyetleri yürütülürken toplum psikolojisi gözlemlenmiş; tarafların menfaatleri doğrultusunda güncel ve istihbarata dayalı propaganda usulleri kullanılmıştır.

İngiliz propaganda faaliyetlerinin yürütülmesinde toplum psikolojisini kendi amaçlarına göre kullanma metodları toplum bilimine ve şartlara göre değişmektedir. Bazen hoşgörü bazen cesaret göstererek öne çıkma ve tepki göstermek şeklinde belirlenmektedir. Bazen heves kırma, yenilgiyi teşvik ederek, bozgunluk, umursamazlık, düşmanlık ve işbirliği yapmama anlaşmazlık, çayma, panik, yıkıcı faaliyetler ve direnme teslim olma, iltica etme, kaçma gibi bölücü psikolojik hedefler kullanılmıştır. Heves kırma, bozgunculuk ve umursamazlık psikolojik hareketi yürüten ülkenin çıkarları için tehlikeli amaçları olan ulusal amaçları destekleyen grupların etkinliklerini azaltmak için hedef alan kitlenin morali çökertilmek istenmiştir. Düşmanlık ve işbirliği yapmama, propaganda yapılmak istenen ülkenin kendisine düşman olan ulusal ve yerli idarenin ideolojisi politikasına karşı inançsızlık yaratmak amacıyla kullanılmıştır. Bütün bunlar yapıldıkça tek bir şey hedeflenmiştir: o da sonuçta başarıya ulaşmak.

İngiliz propagandasının birinci derecede hedefi" dünya kamuoyuna savaşı başlatan tarafın Almanya olduğuna kendilerinin ise bu savaşta haksızlığa uğrayan mağdur durumdaki ülkelerin haklarını korumak için girmek zorunda kaldığı" na ikna etmektir. Bu ikna aşamasında her türlü askerî olay propagandaya hazırlık amaçlı kullanılmıştır. Böylelikle Almanya'ya karşı dünya kamuoyunda bir tepkinin oluşması yönünde ilk adımlar atılmıştır. Daha sonra ise Almanya'ya ve müttefiklerine uygulanacak propagandanın esasları belirlenmiştir. Bu esasların belirlenmesinde ülkelerin siyasi, askerî, iktisadi durumları ayrı ayrı ele alınarak İngiliz çıkarları açısından değerlendirilmiştir. Bu değerlendirme sonucunda İngiliz propagandaya en uygun ve duyarlı hedef olarak devletleri bloğunda korkunç bir propaganda saldırısına uğramıştır. Bütün olumsuzluklarına rağmen, Osmanlı Devleti İtilâf devletlerinin taktiklerini kısa sürede kavrayarak karşılık vermeye çalışmışlardır. Ancak, Psikolojik harbin iki ana unsuru olan istihbarat ve propaganda birlikte geliştikleri takdirde başarılı olurlar. Bu kapsamda, propaganda

¹¹⁰ a.g.a.: BDH., K:3438, D:26, F:12
¹¹¹ a.g.a.K:3680, D:360/62, P:10-19

istihbarat faaliyetlerinin bir koludur. Dolayısıyla istihbarat faaliyetlerinin güç ve imkânları doğrultusunda propaganda etkinliklerinde bulunulacağı şüphesizdir. Bu bağlamda profesyonel personel ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Osmanlı Devleti'nin Almanlarla yakın temasa geçinceve kadar bu anlamda ciddi bir oluşumu bulunmamaktaydı. Bu nedenle Osmanlı Devleti'nin itilâf devletlerine karşı yürüteceği istihbarat ve propaganda faaliyetlerinde mutlak başarı beklemek bir yerde haksızlık olacaktır. Ancak bunu kendi imkân ve ölçüleri dahilinde yapacaktır. Bunda da başarılı olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü cephede savaşan askerini bazı istisnalar dışında hiç bir zaman moralinin bozulmadığını canla başla mücadele ettiğini görmekteyiz. Zaten öyle olmasa idi yapılan propaganda bombardımanı sonucunda silâhını teslim eder ve mücadeleye vermezdi. İtilâf devletleri de boş yere savaşmadan çok rahat bir şekilde Çanakkale'den geçebilirlerdi. Çanakkale'yi geçemediklerine göre bu cephede yapılan propaganda faaliyetlerinin etkisini yeterince hissettiremediği sonucuna ulaşabiliriz.

Ekler: İngilizler Tarafından Atılan Bildiri Örnekleri

Silah Arkadaşlarımıza

Her nasılsa birkaç gün evvel İngilizlere esir düştüm. Görmekte olduğumuz mutamele-i nazikane bizim orada zannettiğimizden bütün bütün aksine bulunmaktadırlar. Birkaç satırda bunu sizlere bildirmeyi vicdanen bir borç addederim. Yaktı ki, teslim olduğumda, beni birkaç kumandan huzuruna çıkardılar. Her biri ayrı ayrı hediyelerle telif etti. Sigara paketlerini, çay, reçel vesaire taktım ettiler. Yolda zabitan ve efrad beni bir kardeş gibi, samimiyetle selamladılar. Ve nasıl memnun edeceklerini bile soruyorlardı. Nihayet İmroz Adası'na sevk olunduk. Burada, bizden pek çok arkadaş var. Hepsine yeni çamaşır elbise ve kundura verilmiş. Beşer beşer mahrutî cadırlara taksim edilmişler. Yatmak için, insan başına, üçer battaniye tevzi' edilmiştir. İngilizler, Osmanlılar hakkında hiçbir garez beslemiyorlar. Yalnız, Almanların kurbanı olduğunuzu söylüyorlar. Mühimmat-ı harbiyece fevkalade hazırlıkları vardır. Arkadaşlardan bazıları harbin hitamından sonra, esirlerin iadesinde cezaya uğramalarından korkuyorlardı. Bu hususu İngilizler herhalde te'min edeceklerdir. Bunun için kat'iyen endişe edilmesin.

Yevmi her nefere verilen erzak listesidir.

Dirhem

Seker	50
Çay	20
Diriņ	75
Et	150
Patates	60
Sebze	75

Bir tane ekmek, iki günde bir kutu reçel vesaire. Ve'1 hasıl bütün arkadaşlar burada rahat bir surette ömür geçirmekte ve sizlerin dahî yakın vakitte kurtulmanızı temenni ile arz-ı selam ıderler.*

Üsera-yı Osmaniye'den

Sıhhiye Ser Çavuşu

M.C.

Başkomutanlık Yüce Katına,

Düşman uçagının Büyükanafarta köyü yöresine ve askerlerinin de Anafartalar ve Güney Grubu Komutanlıkları bildirimlerinden birer kopya ile, 6 ncı Tümen Cephesine attığı bir kağıt parçası ilişik olarak sunuldu.

Yine anılan Tümen cephesine atılarak bir kutu paketinde ele geçirildikten sonra sağık yüce başkanlığına şu anda sunulduğu arz olunur.*

Ey Osmanlılar Almanya, Almanlar ve Alman İmparatoru hakkında ne düşünüyörsünüz?

-Türkiye'nin himayesini vaad eden kimdir?

-Wilhelm'in Türkiye'yi himaye iddiğini vaadiddiği andan itibaren, Türkiye kaç vilayet kayb idti?

-Oniki.

* Genelkurmay ATASE Başkanlığı Arşivi, Birinci Dünya Harbi Koleksiyonu,K:3437,D:157/23,F:13-3.

* Genelkurmay ATASE Başkanlığı Arşivi, Birinci Dünya Harbi Koleksiyonu,K:3437,D:157/23,F:23'ün, günümüz Türkçesine çevrilmiş hali.

INTELLIGENCE AND PROPAGANDA IN THE GALLIPOLI CAMPAIGN

ABSTRACT

Both intelligence and propaganda are key activities to be carried out in order to win a war. Having previously been used merely against enemy actions, intelligence and propaganda are becoming more commonplace and through trade and commerce are entering our daily lives. With the help of intelligence, which has a close relationship with the existence of a nation, it is possible to prevent many undesirable events by obtaining information about the enemy's intentions and goals at an early stage, as well as its capacity. Any state that wants to avoid losses to its armed forces or weaponry must learn the enemy's capability and plans then commence propaganda accordingly.

Propaganda has international characteristics in terms of its target. The aim is to reach one or more of the following:

1. A nation's own people
2. The populace of its allies
3. The public of its enemies
4. People living in neutral states

The most well known means of competing in international relations are diplomacy, trade and war. However, after the second half of the twentieth century, in which the world had faced two extensive wars, it was realized that diplomacy and trade were not enough to compete. It also became clear that wars could cause terrible outcomes. A new method, called psychological warfare, was therefore found and organized like a government service.

Intelligence activities involving trickery and obtaining information about the enemy, and thereby causing the enemy to collapse from within, have been used for centuries. In the early sixteenth century, services carried out to keep the Catholic faith safe and developed as well as to analyze the social and religious life of the Ottoman Empire, the most powerful representative of the Muslim world, were organized under the name of propaganda. In the nineteenth century, propaganda activities were assumed as a government service by some countries. Early in the twentieth century, however, they took on an independent status, beyond activities to gather information. To weaken enemies, it started to be used as a means of affecting and directing the public opinion of neutral states. In wartime, propaganda was organized with such missions as misleading or provoking the enemy. After the war, propaganda was used as a means of getting society to adopt new life styles. By using propaganda effectively and productively, National Socialism and Fascism

Wilhelm'in Osmanlı Ordusu'nu tazyik için gönderdiği, generallerin tarih-i muvasalatından beri hastalık ve yaradan telef olan askerim adedi ne kadardır?

-300.000.

-Türkiye'yi İngiltere ile harbe icbar itmek için, Enver Paşa'ya rüşved virdiren kimdir?

-Wilhelm.

-Ölü cesetleriyle harabedelerden başka Türkiye bu harbden ne kazandı?

-Hiç.

Türk Vatandaşlarının İyiliğine bir Çağrı.

Arkadaşlar!

Esir düşüğüm günden beri ve özellikle bu soğuk günlerde ne kadar rahat ve mutlu bir ömür geçirdiğimi bir kardeş gibi size iletmeyi kutsal bir görev sayıyorum.

Kardeşler, arkadaşlar siperlerde bulunduğum günleri andıkça vücudum titriyor. Siperlerde yiyecek maddelerinin azlığı, soğuğu ve üstlerden zincirleme olarak görülen vanşice hareketler özetle çekmekte olduğunuz çeşitli saldırı ve yoksulluğu göz önüne getirdikçe üzüntü duymadan yapamıyorum. Düpedüz kan ağlıyorum. Buraya gelir gelmez bana derhal sıcak çay, bol bol yiyecek maddeleri, tatlı ve sigaralar verildi. Battaniyelerin, yünden elbiselerin ise sınırı yok. Nihayet ömrümden benzerini görmediğim rahatlığa burada kavuştum. Bir baba kendi çocuğu için bundan fazla bir şey istemez ve yapamaz! Büyükten küçüğe varıncaya kadar herkez bize kardeşçesine davranıyor. Din ve mezhebimize her açıdan saygı gösteriliyor. İngilizler bize düşman olmak şöyle dursun, hakikatte en ciddi dostlarımız imişler. Yazık ki, o saadeti değerlendirmeyen kardeşlerin kalben dilediğim bir şey varsa o da sizin de benim gibi rahatlığınızı sağlamamızdır. O halde bu sefil durumunuzdan bir an önce yakanızı kurtarmanın çaresine bakınız. Fırsatı geri tepmeyerek buraya geliniz! Bu büyük ve insanlığı seven milletin kucacağına atılınız! Sizi Yüce Allah'a emanet eder, esenlik ve rahatınıza dua ederim.*

6 Kasım 1915

İmroz Adası'ndaki savaş esirlerinden
Vatandaş ve silah arkadaşımız

* Genelkurmay ATASE Başkanlığı Arşivi, Birinci Dünya Harbi Koleksiyonu;K:3437,D:157/23,F:23-5'in günümüz Türkçesine çevrilmiş hali.

caused Nazi Germany and fascist Italy to appear on the world stage. During the Second World War, propaganda was seen as the key effective psychological method to reach its aim for any country. Therefore, it benefited from the outcomes of science, art and technology and then was organized in advance.

Allied Propaganda Against The Ottoman Empire

In the wake of the Ottoman Empire entering the war, the government of India prepared and published a leaflet. In this leaflet, it was made clear that Turkey had launched a war intentionally and without reason. It called upon people to maintain their loyalty to Britain and to do whatever they could to prove that loyalty. This duty was assumed as a religious obligation for every Muslim.

After that leaflet, a new one aimed particularly at the Arabs was announced by Britain. In this leaflet, the close relations between Britain and the Arabs were emphasized, however, it was also stressed that the only provision for maintaining that friendship was for the Arabs to have the same feelings. It was also pointed out that Britain had tried to help the Arabs by sending grain, but that this had been prevented by Turkish and German officials.

Since the Ottoman Empire had declared a holy war against the Allies and wished to provoke the Muslim world, a colony of Britain at that time, to widen the war against Britain, and to end its advance, especially in the Middle East, Britain tried to end Indian Muslims' interest in Turkey and to turn their allegiance towards Britain. To achieve that goal, some leaflets written in local languages - Arabic for Iraqi tribes, Persian for Persian tribes and Hindu for Indian Muslims - were prepared and published. In these declarations it was stated that Germany would exploit the war and it should not be seen as a holy war. Germany was described as an imperial state and accused of being the main obstacle to development. At the same time, Britain, which had taken measures against the idea of a holy war in its colonies, launched propaganda to confuse Turkish soldiers in the front line. It said that Germany was in a very difficult situation. By pointing out that Germany would lose the war, Britain tried to undermine Turkish soldiers' morale.

It is clear that propaganda can be carried out by different means and methods. During the First World War, both Britain and the Ottoman Empire used brochures, leaflets and letters in their leaflets. Through airplanes and balloons, both parties threw many brochures and declarations into the other's region. On one hand, Britain tried to be successful by embarking on armed conflict. On the other hand, they continued psychological warfare against Turkish soldiers and benefited especially from tactical propaganda.

The goal of tactical propaganda is to weaken soldiers' capacity for defense and as a result, to deter them from fighting. Tactical propaganda is also carried out to keep civilians from joining the war. The points frequently made in successful tactical propaganda are: failure and heavy casualties among the enemy forces, shortage of supplies and equipment, the enemy's inexperienced and unqualified officers, economical difficulties in the enemy's country. All these were used very effectively in declarations by Britain. It was also made clear that Britain behaved in a very friendly manner toward prisoners of war. By preparing and publishing such declarations, they tried to force Turkish soldiers to submit British forces. Due to the fact that to appeal to the eye is critical in tactical propaganda, Britain used photographs of prisoners of war in good conditions, as well as caricatures. Printing techniques were generally used to prepare such kind of notes. However, real photographs were sometimes used.

While considering those brochures and leaflets used by Britain, we can say that:

1. Great attention was paid to text of the brochures.
2. Topical subjects and statements addressing the feelings of Turkish soldiers were chosen to arouse attention.
3. They were prepared in an instructive manner to direct people towards desired actions.
4. Simple and meaningful statements were used in order to address everybody.
5. Thought-provoking questions were asked by which Britain forced the Ottoman soldiers to find the answers, rather than giving the replies directly.

Ottoman Empire Propaganda Against The Allies

When the Allies started to use propaganda against them, the Ottoman Empire merely tried to reply to them. However, through the influence of Germany and by the efforts of the Teşkilat-ı Mahsusa, it began to use propaganda as effectively as the Allies and prepared leaflets. In these, the reasons for the war were explained clearly. It was stated that Russia, Britain and France had wanted to take control of the whole world and to end the Muslim religion. To prevent this catastrophe, the Ottoman Empire had entered the war. In addition, victories of the

Ottoman forces were pointed out in order to refute claims by the Entente Powers that the Ottoman Empire had suffered terrible casualties and would lose the war.

Compared to the propaganda of the Allies, it can easily be said that the Ottoman Empire had much more limited opportunities. The main reason was financial difficulties. The Ottoman Empire had few means such as planes and balloons from which to throw out the declarations. It even had a shortage of tins and pots used to keep these declarations from being torn.

The other important activity was key information gained through espionage. Vital information such as the aims, capacity, water sources, training programs of British forces, strength of the tribes that supported Britain, and whether they were making preparations to attack, was gained by asking 22 questions during the interrogation of captured Muslims who were serving in the British army.

Conclusion

The leading forces in carrying out propaganda during the First World War were Britain and Germany. In the early stages of the war, Germany didn't pay sufficient attention to propaganda since it was sure that it would win. Britain, on the other hand, followed a very logical course and considered the psychology of the community in its propaganda.

The fundamental aim of British propaganda was to persuade the whole world that the power which had started the catastrophic war was Germany. It always stated that it had been forced to enter the war. After protesting against Germany, it determined the principles of its activities by considering the political, military and financial circumstances of the Central Powers. The Ottoman Empire was seen as the most appropriate country for propaganda and it then faced a terrible propaganda attack. Since professional personnel were needed to counter those activities, and due to the fact that intelligence and propaganda as the two main elements of psychological warfare must be carried out together, the Ottoman Empire had a lot of difficulties. Given the bad condition the Ottoman Empire was in, however, it can be said that it was successful.

ÇANAKKALE SAVASLARINDA İTİLAFLI DEVLETLERİNİN HASTA VE YARALILARIMIZA SALDIRILARI

Cemalettin TAŞKIRAN*

Bu çalışmamızda, Çanakkale savaşlarının farklı bir bölümünden bahsedeceğiz. Konumuz Çanakkale savaşları sırasında İngiliz ve Fransız uçakları ve gemilerinin yanlışlıkla veya bilerek Türk tarafındaki hasta ve yaralıların bulunduğu merkezlerle, hastanelere ve gemilere yaptığı saldırılar. Şunu belirtelim ki bu çalışma tam değildir. Konunun Türk harp ceridelerinden, birlik tarihçilerinden de incelenmesi daha sonra İngiliz ve Fransız kaynaklarının da araştırılarak konunun tamamlanması gerekir. Ancak bizim buna zamanımız olmadı. Cenevre'de Uluslararası Kızılhaç Komitesi arşivinde konu ile ilgili bulabildiğimiz bilgileri değerlendirerek ilk adımı atmaya çalıştık. Konunun askeri ve insani boyutunun yanı sıra uluslararası boyutu da ele alınacak ve bu saldırıların uluslararası platformlarda saldırıyı gerçekleştirenler tarafından nasıl savunulduğu da vurgulanacaktır.

Konuya Çanakkale savaşlarında sağlık hizmetlerinin, hasta ve yaralı askerlerimize verilecek hizmetlerin savaş öncesinde ve savaş sırasında nasıl düzenlendiğinden bahsederek girmekte yarar var.

Çanakkale savaşlarının başlamasından önce, yani 1915 yılı Ocak ayı başlarında 250 yataklı hastane dışında, Seddülbahir, Kilitbahir, Eceabat, Bolayır, Kumkale ve Çanakkale'de olmak üzere bölgede 6 da revir vardı. İngiliz ve Fransız donanmalarının Çanakkale Boğazı önüne gelmeleri ve boğazı geçme girişimleri üzerine, bölgeyi savunmak için bazı birliklerin de bu bölgeye getirilmeleriyle mevcut revirlerin hem sayıları arttırıldı hem de personel ve malzemeleri takviye edildi.

Savaş içerisinde bu revirlere ilave olarak, cepheden gelen yaralıların yaralarının sarıldığı Büyük Sargı Yerleri açıldı. Bu yerler Kerevizdere, Tenger deresi, Soğanlıdere, Havuzlar deresi, Kurucudere ve Matikdere bölgelerinde oluşturulmuştu.

Ayrıca muharebelerin durumuna göre, ihtiyaç olan bölgelerde seyvar hastaneler de kuruluyordu. Bunların dışında bölgede Menzil hastaneleri de vardı. Lapseki, Galataköyü, Bakırköy, Maydos, Burgaz, Ulğardere, Akbaş ve Erklince'deki hareket alanındaki hastanelerin yanında, Tekirdağ, Keşan, Mürefte,

* Prof. Dr. , Çankaya Üniversitesi

Dimetoka, Erdek, Karabiga ve Biga'da da hastaneler kurulmuştur. Bunlardan başka, Dümerek, Gelibolu, Lapseki ve Şarköy'de Kızılay'ın kurduğu hastaneler vardı.¹

Gelibolu ve Çanakkale Bölgelerini korumakla görevli 5. ordunun oluşturduğu sağlık kuruluşlarının sayısı, muharebelerin şiddetlenmesi karşısında gittikçe arttırdı. 1915 yılı Temmuz ayı başlarında bölgedeki hastane sayısı 26'ya bulmuştu. Bu hastanelerin yatak sayılarının toplamı da 11.700'e ulaşmıştı.²

Hastanelerin sayısı ve kapasitelerinin artırılmasında sivril halkın büyük yardımları vardı. Muharebe bölgesindeki köylerin halkının neredeyse tamamı ellerindeki evlerindeki yataklarını orduya verne, hastanelere gönderme konusunda sanki birbirleriyle yarışır gibiydiler.³ Ancak hemen belirtmeliyiz ki bu sayıları yeteri değildi. Bölgeyi korumakla görevli 5. ordunun mevcudu 250.818'i bulmuştu. Mevcut hastanelerin yatak mevcudları ordu mevcudunun ancak %4,7'sine karşılık geliyordu. Oysa, özellikle yaralılar pek çoktu. Mevcut yataklar yetmiyordu. Gelibolu yarımadasının kuzey ve güney uçlarındaki çarpışmalarda günde 3000-4000 yaralı geliyordu. Bunların yatırılması konusunda büyük sıkıntıya düşülmüştü. Bölgedeki hastaneler yetmediği için, yaralıların önemli bir miktarı, ilk müdahalelerinden sonra memleketin iç kısımlarında bulunan şehir hastanelerine gönderilmekteydiler.⁴

Bunların dışında, Osmanlı Devleti, 1914 yılı Kasım ayında 700 kişilik Gülnihal adlı gemiyi Hastane-gemi haline dönüştürmüştü. Bunu da bütün savaşan ilgili ülkelere duyurmuş ve Gülnihal hastane gemisinin cepheleden alacağı yaralı ve hastaları tedavi etmeye çalışarak, cephe gerisine taşıyacağını bildirmişti.⁵ Çanakkale savaşlarının başlamasıyla birlikte, Osmanlı devleti 300 kişilik üç gemisini daha hastane hizmetleri için ayırmıştı. Bunlara isim yerine numara vermişti. 60, 61 ve 63 numaralı gemilerin yanında ayrıca 70 kişilik 70 numaralı bir başka hastane-gemi daha vardı. Bu gemiler Çanakkale bölgesindeki yaralıların bir kısmını Gülnihal hastane gemisine taşımakla görevliydi.⁶

Gerek karadaki hastanelerde, gerekse denizdeki hastane gemi veya bu gemilere hasta taşıyan sağlık hizmetleriyle görevli gemilere ve de karada yaralı ve hasta taşıyan ve ambulans görevi gören araba ve araçlara 1864 Cenevre sözleşmesi

¹ TSK Tarihî, Osmanlı Devri, I Dünya Harbinde F.D.H. 'nde Türk Harbi, V. Cilt 3. Kitap Genkur Basımevi, Ankara, 1965, s.346

² TSK Tarihî, Osmanlı Devri, IDH'nde Türk Harbi, I.2.3, Kitapların Özelenmiş Tarihî, Ankara 1997, s.242

³ TSK Tarihî, Osmanlı Devri, IDH'nde Türk Harbi, I.2.3, Kitapların Özelenmiş Tarihî, Ankara 1997, s.242

⁴ TSK Tarihî, Osmanlı Devri, IDH'nde Türk Harbi, I.2.3, Kitapların Özelenmiş Tarihî, Ankara 1997, s.243

⁵ Rapport General du Comité International de la Croix-Rouge sur son activite de 1912-1920 Geneve, 30 Mars, 1921, p.18

⁶ Bulletin International des Sociales de la Croix-Rouge, Geneve, 1915, p.443

ve daha sonra yenilenen 1906 Cenevre Sözleşmesi'nin, insanı prensiplerde ilgili bölümlerinde belirtilen, Kızıllaç ve Kızılay bayraklarının geliştirilmesi ile ilgili hükümlerine uygun olarak, Kızıllaç bayrağı çekildi. Beyaz zemin üzerine kırmızı hilalden oluşan bayrak 6 Temmuz 1906 tarihli Cenevre sözleşmesindeki hasta ve yaralıların iyileştirilmesine yönelik hükümlerin muhtevasına uygundu. Osmanlı Devleti, ilgiliilere, bu hükümlere uyacağını ancak Kızıllaç bayrağı yerine Kızılay bayrağı çekeceğini bildirdi ve Kızılay bayraklarının da ayırt edici bir işaret olarak kullanılacağı kabul edildi. Daha sonra bu hükümler 18 Ekim 1907 tarihli La Haye sözleşmesinde de tekrarlandı. Osmanlı Devleti de bu kurallara uyarak hem karadaki hem de denizdeki sağlık kurum, kuruluş ve araçlarına Kızıllaç bayrağını belirtilen ölçütlere ve belirtilen prensiplere uygun olarak çekti. Yukarıda sözü geçen Cenevre ve La Haye anlaşmalarına göre bu tür sağlık kuruluşlarına asla saldırı olmayacak, personeli ve araçları alıkoymayacaktı.

Fakat savaş içinde bu kurallara her zaman uyulmadı. Kızıllaç Genel Merkezi arşivinde bulduğumuz bilgilerde 1914 yılı Ağustos ayından savaş sonuna kadar, 80'e yakın Sağlık kurum (Hastane-Revir vs.) ve denizdeki sağlık araçları (Gemi-hastaneler vs.) yukarıda belirtilen sözleşmelere aykırı bir şekil de karşılıklı olarak saldırılara maruz kaldı.⁷ Bu ihlallerin tek taraflı olmadığını hemen söylemeliyiz. İngilizlerin, Fransızların, Rusların, İtalyanların, Almanların, Avusturyalıların, Bulgarların ve Osmanlıların da ihlalleri olduğu Kızıllaç heyetinin 1912-1920 faaliyet raporunda görülmüyor. Az sonra bu ihlallerden Osmanlı Devletini ilgilendirenleri ve özellikle de Çanakkale savaşına ait olanları biraz daha detaylı olarak inceleyeceğiz. Ama burada hemen şunu belirtmek gerekir ki; Kızıllaç'ın listesinde bulunan 80'e yakın ihalden, yani hastane ve yaralıların bulunduğu bina ve araçlara yapılan saldırılardan sadece 2 tanesi Türklerin ihali olarak verilmiş. Bu iki olay da Rusların iddiaları. Ruslar 17 Mart 1916'da Portugal adlı hastane gemilerinin ve 8 Temmuz 1916'da Yperiod adlı hastane gemilerinin Türkler tarafından torpillendiğini Uluslararası Kızıllaç Teskiatına şikayete bildirmişler.⁸ Uluslararası Kızıllaç Heyeti de bu şikayetleri Kızıllaç Genel Merkezine bildirmiş. Kızıllaç'ın askeri yetkililerden alarak verdiği bilgi ve cevapta bu iki geminin torpilleme sonucu değil, mayına çarpma sonucu isabet aldığı bildiriliyor. Şahsen bizde bunun doğru olduğunu düşünmüyoruz. Rus gemilerinin bilerek torpillemediğine ilişkin ikinci bir olay da, bizzat Kızıllaç'ın verdiği bu ihaller listesidir. Bu listede Ruslardan başka hiçbir ülkenin Türklerle ilgili bu tür bir şikayeti yoktur. Bu da üzerinde durmaya değer bir noktadır.

⁷ Rapport General du Comité International de la Croix-Rouge sur son activite de 1912-1920 Geneve, 30 Mars, 1921, p.13-20

⁸ Rapport General du Comité International de la Croix-Rouge sur son activite de 1912-1920 Geneve, 30 Mars, 1921, p.19

Kızılhaç Teşkilatını bildirdiği bu 80°c yakın ihlalden, yani sağlık kurum ve araçlarına yapılan saldırılardan Türk hastane, Revir, Ambulans ve hastane gemilerine yapılan saldırıların genel listesi şöyledir.⁹

- 1915 baharında Gelibolu ve Çanakkale'deki Türk hastanelerine uçaktan bomba ve top mermilerinin atılması
- Eylül 1915'de Çanakkale Hastanesinin uçaklarla bombalanması,
- 17 Aralık 1915'de Yalova'daki Türk Hastanesinin bombalanması,
- 16 Kasım 1916'da Mısır Cephesinde Kızılhaç Hastanesinin bombalanması,
- Ağustos, 1917'de Vadsarar'da Türk Hastanesinin bombalanması,
- 7 Mart 1918'de Filistin'de Osmanlı Şifa Ambulansının bombalanması,
- 7 Temmuz 1918'de Üsküdar'da Türk Sağlık Ocağı'nın bombalanması
- Dicle nehri üzerindeki Amoraş şehrinin ele geçirilmesi sırasında Osmanlı Sağlık Personelinin Esir Alınması
- Osmanlı Kızılhaç Gemi-Hastanesi Gülnihal Vapurunun Bombalanması.

Bu listede 10 ihlal gösterilse de, gerçekte I. Dünya Savaşı sırasında Türk Sağlık kurum, personel ve araçlarına yönelik ihlaller, yani saldırılar bundan çok fazladır.

Aşağıda, yine Kızılhaç Genel Merkezi Arşivlerinde bulduğumuz bilgilerden hareketle, özellikle Çanakkale Savaşları sırasında Türklerin hastane, revir ambulans ve hastane-gemileri ile bunlara yaralı ve hasta taşıyan yardımcı sağlık gemilerine yönelik saldırılardan tespit edebildiklerimizi, aktarmak istiyoruz.

Daha önce de belirtildiği gibi Türk hastanelerinden biri de Eceabat'ta bulunuyordu. Eceabat'taki hastane savaş içerisinde 2500 hasta ve yaralıyı barındırıyordu. Mayıs 1915 başlarında kara muharebelerinin çok şiddetlendiği bir zamanda İngiliz birlikleri, ellerindeki bütün deniz toplarıyla saldırıya geçtiler. Bu saldırı sırasında Eceabat'taki 2500 hasta ve yaralıyı barındıran Eceabat Hastanesini de topa tuttular, yıktılar ve yaktdılar. Sadece hastane binası zarar görmekle kalmadı.

⁹ Rapport Général du CICR sur son activité de 1912-1920, Geneve, 30 Mars 1921, s.12-21

İçerisinde tedavi gören çok sayıda hasta ve yaralı da kaybedildi. Kaybedilenler arasında, esir edilen ve yaraları ağır olduğu için Eceabat Hastanesine getirilerek tedavileri yapılan 2 İngiliz yaralı er de vardı.¹⁰

1915 yılı Haziran ayında da itilaf devletlerinin Türk hastane ve yaralıların bulunduğu sağlık kurumlarını ve sağlık araçlarını bombalandığını görüyoruz. Türk Kızılhaç Merkezi bütün bu bombalama ve topa tutma olaylarını Temmuz 1915'de Uluslararası Kızılhaç Komitesine bildiriyor. Bu şikayetlerden bir tanesi Maydos ve civarındaki sağlık kuruluşları ve araçları ile ilgili. Hatta Osmanlı Birlikleri Fransızların kendi birlikleri arasında yaptıkları bir telsiz konuşmasını dinliyor ve bu konuşmayı da Cenevre'deki Kızılhaç Komitesine ulaştırıyor. Yazıda, telsiz mesajının, birliklere "topçu atışlarını ve bombaları hastanelere ve Türk yaralılarının toplanma yerlerine yönlendirin!..", emrini verdiği açıklanıyor.¹¹

1915 yılı Eylül ayında İtilaf Devletlerine ait uçaklarla Çanakkale'deki hastanesin bombalandığını ve yine 1915 yılı 17 Aralık günü Yalova Hastanesinin bombalandığını daha önceki listede belirtmiştik.

Bunlardan başka 14 Temmuz 1915 tarihinde Çanakkale'de Akbaş limanında bulunan Kızılhaç'a ait Gülnihal Hastane-Gemisiyle 60 ye 63 numaralı hasta taşıyan gemilerin Kızılhaç bayrağı taşımalarına rağmen bombalandığını yine Kızılhaç'a Kızılhaç tarafından yazılan şikayet yazılarından öğreniyoruz. 16 ve 17 Temmuz 1915 tarihlerinde de Gelibolu yarımadasındaki Havuzludere'de bir hastane ile 19. Piyade Tümenine ait bir sığına bölüğünün bombalandığını öğreniyoruz. Kızılhaç Genel Başkan Yardımcısı Prof. Dr. Besim Ömer imzalı yazı şöyle:¹²

"İstanbul, 17 Temmuz 1915

Uluslararası Kızılhaç Komitesine

Cenevre

Sayın Başkan, Aşağıdaki olayları bilgilerinize sunarız:

14 Temmuz 1915 'de, Gülnihal adlı Kızılhaç hastane-gemisi ve 60 ye 63 numaralı Sağlık hizmetlerine ayrılmış ve Kızılhaç bayrağı taşıyan 3 hastane gemi Çanakkale Akbaş' da bulunuyordu. 60 numaralı gemi yaralıları Gülnihal hastane gemisine taşıyordu. Bu sırada bir düşman uçağı bomba attı. Bomba gemi ile rihim arasında düştü ve 3 işçinin ölümü ile 8'inin yaralanmasına sebebiyet verdi. Ayrıca

¹⁰ IDH' nde Türk Harbi, V. Cilt 1,2,3 'üncü kitapların özetlenmiş tarihi, Ankara, 1997, s.243

¹¹ Bulletin International des Sociales de la Croix- Rouge, Geneve, 1915, p.450

¹² Bulletin International des Sociales de la Croix- Rouge, Geneve, 1915, p.443-444

ikinci turu yapan uçak yeni bir bomba attı 63 numaralı gemide de hasara ve denizci İbrahim'in ölümüne sebep oldu.

16 Temmuz günü, bir başka düşman uçağı. Gelibolu yarımadasındaki Havuzludere'de bulunan sağlık kurumlarının üzerine bomba attı. 4 kişiyi öldürdü ve 8 kişiyi yaraladı. Bu sağlık kurumları da Kızılay amblemli bayrağı taşımaktaydılar.

17 Temmuz günü ise, 19.Piyade Tümeninin bir sığınma bölüğü bir düşman uçağından atılan bombalara hedef oldu. Oysa Sıhhiye bölümünün konuşu açıkça belirlendi ve Kızılay bayrağı ile de belirlenmişti.

1907 La Haya sözleşmesine aykırı bu yeni ihlalleri, daha öncekilerle de hatırlatarak, bildirir, protestomuzda gerekli işlemin yapılmasını rica ederiz. Saygılarımızla...

Osmanlı Kızılay Merkez Heyeti adına Başkan Yrd.

Prof. Dr. Besim Ömer

Besim Ömer Paşa 31 Temmuz 1915'de, yine Cenevre'deki Kızıllaç Komitesi Başkanına yeni bir yazı yazıyor. Bu da şöyle¹³.

"Sayın Başkan,

Çanakkale'deki İngiliz-Fransız ordusu tarafından yapılan Cenevre sözleşmesinin yeni ihlali size bildiririm:

25 Temmuz 1915'te, akşam saat 6:30 sularında, 6 düşman uçağı, savaşın başından beri bir hastanenin bulunduğu Halil Paşa çiftliği üzerinden uçmuşlar ve hastanenin konumu aşkar bir şekilde görüldüğü ve Kızılay bayrağı ile de belirlendiği halde buraya 12 Bomba atmışlardır. Bu bombalar, hastanede bulunan yaralılardan 8'ini öldürmüş ve 12'sini de tekrar yaralamıştır. Bu bombalama sonunda çıkan yangın hastaneyi de tamamen yok etmiştir.

Savaş kurallarına uymayan bu saldırıyı protesto eder saygın heyetinize bildiririz. Şikayetimize gerekenin yapılacağını umar saygılar sunarız.

Osmanlı Kızılay Merkez Heyeti Adına

Bşk. Yrd. Prof. Dr. Besim Ömer

Bundan başka, 1 Eylül 1915'de, Kızılay Başkanı olan ve aynı zamanda Türkiye'nin Viyana Büyükelçiliğini yürüten Hilmi Paşa, telgrafta Uluslararası Kızıllaç Komitesine şu telgrafı çekiyor.¹⁴ Viyana 1.9.1915.

¹³ Bulletin International des Societes de la Croix - Rouge, Geneve, 1915, p.444-445

³⁰ Ağustos'ta, Çanakkale önlerinde bulunan İngiliz-Fransız donanması muharebe hattının uzığında bulunan Akbaş askeri hastanesini bombalamıştır. Bombalardan 4'ü Hastaneye isabet etmiş ve 2 kişi ciddi şekilde yaralanmıştır. Kabul edilemez bu saldırı Cenevre Anlaşmasının La Hava Konferansının 21. maddesinin ihlalidir. Osmanlı Kızılayı'nın başkanı olarak, bu şikayetimizin İngiliz ve Fransız Kızıllaçlarına iletilmesini rica ederim.

Türkiye Büyükelçisi Hilmi,

Kızıllaç Heyeti bu şikayetleri dikkate almış ve gerekeni yapmış mıdır?

Evet.

Kızıllaç Teşkilatı, tam bir tarafsızlıkla Osmanlı Kızıllaçımdan gelen bu şikayetleri hemen muhatapları olan İngiliz ve Fransız Kızıllaç Heyetlerine aktarmış ve bu konudaki cevaplarını beklidiklerini belirtmiştir. Gerçekten de hem Fransa hem de İngiltere Kızıllaç Heyetleri Kızıllaç Genel merkezinden gelen şikayet yazılarını ilgili görevlilere iletmişler ve onlardan aldıkları cevapları da hiç geciktirmeden Osmanlı Kızılay Heyetine ulaştırmışlardır. Ayrıca hem Osmanlı Kızıllaçının şikayetlerini hem de İngiliz ve Fransız yetkililerinin cevaplarını Uluslararası Kızıllaç Bütçesinde de yayınlamışlardır.

Şimdi de Türk askeri yetkililerce tespit edilerek Kızıllaça iletilen ve Kızıllaç tarafından Cenevre'deki Uluslararası Kızıllaç Komitesine bildirilerin bu şikayetlere, karşı tarafaki askeri yetkililerin verdikleri cevaplara bir göz atalım.

Çanakkale Savaşlarında İngiliz ve Fransızların Türk hasta ve yaralıların bulunduğu hastane, gemi ve araçlara yaptıkları bombalama ve top atışlarının Kızıllaç kanalı ile Uluslararası Kızıllaç Heyetine iletilmesi ve Kızıllaç Heyetinin de bunları Fransız ve İngiliz

Kızıllaç Teşkilatlarına bildirmesi üzerine Fransa ve İngiltere bu ihlallerle ilgili cevaplarını Osmanlı Kızıllaçına iletmek üzere Uluslararası Kızıllaç Heyetine gönderiyorlar.

Önce İngilizlerin cevabına bir bakalım Londra'dan 9 Ağustos 1915 tarihinde İngilizlere Kızıllaç Teşkilatı üyesi Sir Louis MALLETT, İngiltere'nin cevabını bildiriyor. Cevabın önemli kısımları şöyle:

"...Majestelerinin Hükümeti, ayrıca, Kızıllaç Kurumunu her alanda Kızıllaç Kurumunu ile aynı haklara sahip saydığını bildirmeye beni memur etti. İngiltere Kızıllaç Komitesi tarafından size bildirdiğim ki, Majestelerinin Hükümeti Lapseki ve Çanakkale'de Kızıllaçın koruduğu hastanelere asla bomba atılmadığını; böyle bir olayın meydana gelmesinin tamamen bir harp kazası olduğunu, asla bilerek bir

¹⁴ Bulletin International des Societes de la Croix - Rouge, Geneve, 1915, p.445

bombalamanın yapılmadığını resmen bildirir... Ayrıca Hükümet, Kızılayın dikkatinin, askeri amaçlı kullanılan binaların yakınlarna kurulan bütün hastanelerin bu tür kaçınılmaz riskler taşıdığını ve hastane olarak kullanılan binaların, 1907 La Haye 4. sözleşmesinin 27. maddesine göre çok açık bir şekilde belirlenmesi üzerine çekimni bildirdi...¹⁵

Bu cevaplardan da anlaşılacağı üzere, İngilizler “olmamıştır, yalandır,” demiyorlar “Bilerek olmamıştır, Kazadır, böyle kazalar olur, diyorlar.

Oysa Fransızların cevabı daha farklı.

Fransızlar bu ihlallerle ilgili bir kaç cevap göndermişler. 16 Temmuz 1915 tarihinde Fransa Dış İşleri Bakanlığı bir cevap göndermiş. Ama ihlallerle doğrudan ilgili cevap Seddülbahir’den 16 Ağustos 1915 tarihinde gönderilmiş. Gönderen Doğu Sefer kuvvetleri

Geçici Komutanı Tümgeneral Baillood. (Corps Expeditionnaire d’orient). Tümgeneral Baillood şöyle cevap veriyor (18):

“...Önce şu telsiz haberleşmesinin ele alınmasında yarar var. Topçu ateşini ve bombaları hastanelerin ve Türklerin yarı toplanma bölgelerinin üzerine yöneltmesi çok büyük bir iftira değilse, ele geçen haberleşmenin yanlış veya hatalı anlaşılmasındandır. (Tabii ki böyle bir mesaj bir Alman birliğinden yapılmadıysa).

Maydos ve civarı, özellikle de Maydos ve Kilitbahir arası birçok kere bombalandı. Zira bu yerleşim yeri, geçit yeri ve askeri birliklerle ve askeri malzemenin toplanma yeridir. Muhtemeldir ki, koruma işaretleri yeterli olmayan ve uzaktan seçilemeyen bir hastane varılmıştır. Bu tür üzücü hatalar, hastanelerin ve araçların işareti olan bayrakların doğru yerlerde ve doğru ölçülerde olmamasından ve uçakların uzak mesafelerden bunları görememelerinden kaynaklanıyor.

Doğu Sefer Kuvvetleri filo komutanı, bu tür yerlerin beyaz zemin üzerine işaretlenmesini hastanelerin ve sağlık kurumlarının yanına büyük boyutlarda konulan bayrak vb işaretlerle belirlenmesini önerir.

Genevre ve La Haye sözleşmelerine yönelik tutumumuzun bir işareti olarak çok yakın zamanda geçen bir olayı aktarmak istiyorum: 31 Temmuz’da, bir düşman su uçağı, bizim uçaklarımız tarafından izleniyordu. (Türk uçağı) Erenköy yerleşim yeri yanında bir yere indi. Oradaki büyük bir bina bize uçaklar için bir sığınak olabileceğini düşündürdü ve topçularımız bu binaya ateş ettiler. Az sonra, Türkler, binanın tepesine Kızılay bayrağını diktiler. Bunun üzerine topçumuz hemen ateşi kesti. Oysa bayrağın geç çekilmesi her türlü şüpheyi de içinde taşıyordu.

¹⁵ Bulletin International des Sociales de la Croix- Rouge, Geneve, 1915, p.446

General BAILLOUD,

Özetle, Fransızlar da diyor ki, hem de en yetkili ağızdan “böyle bir telsiz emri verilmedi. Olsa olsa yanlış anlamadır ya da Almanların bir provokasyonudur bombalamalar olur. Hastaneleri uzak yerlere kurun. İşaretleri büyük yapın.

Sonuç olarak, şunu söylemeliyiz. Savaşlarda bu tür yanlışlıklar olur. Nitekim tebliğimizin başında belirttiğimiz 80 ihlalin bir kısmının yanlışlık sonucu olduğunu kabul etmek mümkündür. Ancak biz burada, Çanakkale savaşlarında İngiliz ve Fransızların 7 ayrı sağlık kuruluşu ve araçlarını topa tutma olayından bahsettik. Bu olayların çoğunu dikkate alırsak, bombalama olaylarının bir yanlışlıktan çok bilerek yapıldığını ve bunun sebebinin de Çanakkale Savaşlarında başarısızlıklarından doğan kızgınlığın bir sonucu olduğunu düşünüyoruz.

ALLIED ATTACKS ON TURKISH PATIENTS & WOUNDED DURING THE GALLIPOLI CAMPAIGN

Before the war, the Ottoman Army had a hospital of 250 beds in Çanakkale and six infirmaries at Seddulbahir, Kilitbahir, Eceabat, Bolayır, Kumkale and Çanakkale. The appearance of the English and French fleets in front of the Dardanelles provided for the augmentation and fortification of these hospitals and infirmaries. By July 1915, the number of hospitals had reached 25, with a total of 10,700 beds.

As the battles were very severe during the war, 3000-4000 wounded were carried to these hospitals each day. Because of the insufficiency of beds in these hospitals, a great number of the wounded were transferred to city hospitals in inner Anatolia.

Apart from this, the Turkish Red Crescent converted three warships into hospital-ships, one of which, the *Gülînhâl*, was responsible for carrying the wounded from the front lines at Gallipoli.

The Ottoman Empire raised the flag of the Red Crescent, signifying a hospital, in accordance with the 1906 Geneva and 1907 La Hague Conventions. This meant that buildings, vehicles and personnel bearing the Red Crescent were exempt from all attack or detention.

The realities of war were very different. The two belligerents partly violated the rules of the Geneva and La Hague Conventions, and even the Ottoman Empire, according to the claims of Russia. Russia claimed that the Ottoman state had attacked the hospital-ship 'Portugal' and 'Vperiod'. Turkish military authorities, however, said that these hospital-ships had been struck by mines. We can see 80 violations during the years 1914-1920 in the archives of the International Committee of the Red Cross. Ten of these violations directly concerned attacks oriented towards Turkish hospitals and ambulances. Besides these, we have observed other attacks in the same archives. According to the military hierarchy, these violations were reported to the International Red Cross Committee in order for them to inform the French and British authorities.

Violations that occurred during the Gallipoli Campaign can be enumerated as follows:

- Spring 1915, attacks on Turkish hospitals in Çanakkale
- September 1915, bombardment of Çanakkale Hospital

- Bombardment of the Red Crescent Hospital-Ship 'Gülînhâl'
 - May 1915, bombardment of Turkish hospital in Eceabat (Maydos)
 - June 1915, bombardment of Turkish hospital in Eceabat
 - July 1915, bombardment of Turkish hospital at Halil Paşa Çiftliği (Farm)
 - August 1915, bombardment of Turkish military hospital at Akbas
- During the war, the International Red Cross Committee sent official complaints of violations to the concerned parties. The parties concerned, in this case the French and British authorities, sent their responses via the same international committee.

In their responses, the British authorities did not deny these violations. They did not say definitively: "We did not carry out this kind of violations". They said: "Violations such as this did not occur willingly but occurred accidentally. In battles, this kind of thing always happens". The French authorities, on the other hand, did not accept these violations and they said: "These complaints are total slanders. But in battles, this kind of bombardment might happen. Hospitals must be set up far away from the battle area".

As a conclusion, we can say that bombardments of this kind might occur by mistake. But the repetition of these bombardments in the Dardanelles from May 1915 to September 1915 makes us consider that these violations were more than a mistake, perhaps a result of anger due to lack of success in battles at Gallipoli.

ÇANAKKALE SAVAŞI'NDA TÜRK ORDUSUNUN İAŞE PROBLEMİ

Muhammet ERAT*

Çanakkale Savaşları, doğurduğu sonuçlar itibarıyla Türk ve dünya tarihi açısından çok önemli bir yere sahiptir. 1915 yılında İtilaf devletlerine karşı kazanılan Çanakkale Zaferi'nin I. Dünya Savaşının seyrini etkilediği ve sonraki dönem için belirleyici sonuçlar doğurduğu bilinen bir gerçektir.

Türk ordusu düşmanla sıcak temas sağladığı her yerde, büyük bir inançla ve azimle mücadelesini ortaya koymuştur. Çanakkale'de de bütün dünyanın yakından şahit olduğu bir kahramanlık örneği göstermiştir.¹ Türk ordusunun Çanakkale'deki mücadelesi, kahramanlığı ve başarısı hakkında birçok çalışma yapılmıştır. Ancak olayın çoğunlukla göze çarpmayan önemli bir yönü, cephede savaşan askerlerin ihtiyaçlarını karşılayan çeşitli birimlerin faaliyetleridir. Bu konuda ise sınırlı sayıda çalışma yapıldığı görülmektedir.

Tebliğimizin konusu savaşın cephe arkasını, görünmeyen kısmını teşkil eden bu birimlerden sadece birisini teşkil eden levazım (iaşe temini) faaliyetlerini ortaya koymak amacını gütmektedir.

Lojistik Desteğin Önemi

Barış zamanında modern silahlarla donatılmış, gerek muharebe ve gerekse atış eğitimlerini yaparak savaşa hazır bir hale gelen ordular, sefer sırasında istenilen hedefe ulaşamazlarsa, bunun sebebinin ancak idari faaliyetlerin ve lojistik desteğin yeterli derecede iyi planlanmadığı veya yürütülemediğinden ileri geldiği tespit edilmiştir.² Çünkü, cephede düşman karşısında iyi beslenemeyen, giyeceği, silah ve cephanesi yeterli derecede olmayan bir birliğin, ne kadar üstün ve kabiliyetli komutanların idaresi altında olursa olsun, isabetli kararları yerine getirmesi mümkün değildir. Cephede aç kalan erin, cephanesiz kalan silahların, sargı yerinde yaralarını sardramayarak inleyen yaralının durumu, hep lojistik desteğin yeterli olmasından kaynaklanmaktadır.

Birinci Dünya Savaşı sırasında cephelerde idari faaliyetler ve lojistik destek konusunda bir çok eksiklik meydana gelmiştir. Çünkü, bu savaşta menzil teşkilatı yeniden kurulmaya başlanmış, ancak bu sırada bazı noksanlıklar olmuş, idari

* Yrd. Doç. Dr. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

¹ Çanakkale'deki Türk kahramanlığı hakkında İngiliz resmi tarihini yazan Aspinall- Oglan'der'in görüşleri için bkz; Yusuf Hikmet Bayur, Türk İnkılabı Tarihi, 1914-1918 Genel Savaşı, Çanakkale Vuruşmaları ve Onların Tepki ve Sonuçları, C.III/II, Ankara 1991, s. 289-292.

Liman Von Sanders'in bu konudaki görüşleri için bkz; Liman Von Sanders, Türkiye'de Beş Yıl, Çev. M. Şevki Yazman, İstanbul 1968, s.97-120.

² Rauf Atakan, (Em. Top. Alb.), "Birinci dünya Harbi'nde Türk Harbi Çanakkale Muharebeleri İdari faaliyet ve Lojistik", Çanakkale Muharebeleri 75 inci Yıl Armağanı, Gnkur. Askeri tarih ve Stratejik Erit başkanlığı Yay. Ankara 1985, s. 586-588

faaliyet ve lojistik destek iyi bir şekilde planlanmamıştı. Bunun sonucunda da orduların beş sınıftan oluşan ikmal maddeleri, zamanında ve eksiksiz bir şekilde yerine getirilememişti. Savaş sırasında diğer cephelerde ordunun idari faaliyetleri ve lojistiği konusunda bir çok aksaklık meydana gelirken. Çanakkale Cephesinde durum böyle değildi. Çünkü burada ordunun ihtiyacı olan lojistik destek, hemen hemen zamanında ve istenilen yere ulaştırılabiliyordu. 'Türk ordusunun Çanakkale'de gösterdiği başarısında, kabiliyetli komutanların yüksek sevk ve idarelerinin yanı sıra, diğer cephelere göre ulaşım hatlarının daha kısa olmasının ve bu nedenle lojistik desteğin zamanında yapılmasının da büyük rolü olmuştu.³

Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanlığı'nın

5. Ordu'nun Kurulmasından önceki Lojistik

Faaliyetleri ve Ordunun Erzak İhtiyacının Karşılanması

Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanlığı, 5. Ordunun kurulmasına kadar Çanakkale Boğazı'nın güvenliğini sağlamaya çalışmıştır. Mevki komutanlığı, 6 Ağustos 1914 tarihinden 25 Mart 1915'e kadar, 9. Piyade Tümeni de emrinde olduğu halde, doğrudan Başkomutanlığa bağlı idi.⁴ Tümenin lojistik destek birlikleri, 3. Kolordu Komutanlığı tarafından yukarıda belirtilen tümen emrine verilmişti. Müstahkem Mevki birliklerinin büyük kısmı, barış zamanında var olan ve genelde yer değiştirmeyen birliklerden oluşmuştu. Bu nedenle ordu birliklerinin ihtiyacı olan ikmal maddelerinin depo edilmesine gerek duyulmasına rağmen, bazı sebeplerle bu tam olarak yerine getirilememişti.

1915 Mart ayında Çanakkale Müstahkem Mevki komutanlığı ve 3. Kolordu Lojistik Birlikleri, Çanakkale merkez olmak üzere Okçular'da, Yağcılar'da, Kepez'de, Kalvert Çiftliği'nde ve Eceabat'ta bulunmaktaydı. % Ağır Erzak Kolu ile 5. Yinelemeli (Develi) Ağır Erzak Kolu ve 6. Yinelemeli Ağır Erzak Kolu Çanakkale'de idi. Ayrıca iki ağır erzak kolu Müstahkem Mevki Komutanlığı emrinde bulunuyordu. Bunun yanı sıra 19. tümen Lojistik Destek birliklerinden olan 4. Hafif ve Ağır Erzak kolları Eceabat'ta; 11. Tümen Lojistik Destek Birliklerinden 4. Ağır ve 6. hafif Erzak kolları ile ekmekçi takımı Ezine'de; 5. hafif ve 8. Ağır Erzak kolları Bayramiç'te; 2. ve 3. kolordu komutanlığı Lojistik Teşkilatı içinde yer alan 2. ve 3. Ağır Erzak Kolları ile 2. ve 3. Hafif Erzak kolları Gelibolu'da; 1. Ağır Erzak Kolu Bakırköy'de ve 1. hafif Erzak Kolu Markoplu'da bulunmaktaydı. 3. Kolordunun ayrıca Tekirdağ ile Gelibolu'da ambarları ve imalathaneleri vardı.⁴

³ Türk Silahlı Kuvvetler Tarihi Osmanlı Devri Birinci Dünya Harbi İdari Faaliyetler ve Lojistik, Cilt. X, Gnkur. Askeri tarih ve Stratejik Erit Başkanlığı Yay, Ankara 1985, s. 586-588.

⁴ Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, Çanakkale Cephesi Harekati, (Haziran 1914-25 Nisan 1915), Cilt: V, I.Kitap, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1993, s. 256-259

Harbiye Nezareti Levazım Dairesi, birinci sınıf ikmal maddelerinin yani ordunun beslenmesi için gerekli maddelerin tedariki ve dağıtılmasıyla vazifelidir. İlke olarak bu malzemenin temin edilmesi ve dağıtılması işinin bölgesel olarak yapılması düşünülmekteydi. Fakat bölgesel kaynaklar ihtiyacı karşılanmaya yemediğinde, bu maddelerin diğer yerlerden sağlanmasına çalışılıyordu. Müstahkem Mevki Komutanlığı doğrudan Başkomutanlığa bağlı olduğu gibi, bu komutanlığın ikmalı de doğrudan doğruya Harbiye nezareti Levazım Dairesi tarafından yapılıyordu.

Savaş sırasında ordu birliklerinin yiyeceğinin ve hayvanların yemünün bölgeden sağlanması, tekalifi harbiye komisyonları vasıtasıyla yapılıyordu.

31 Temmuz 1914 ile 28 Şubat 1915 tarihleri arasında Harbiye Nezareti Levazım Dairesi, Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanlığı Levazım Başkanlığı'na şu miktardaki ikmal maddeleri temin edilmişti: 981.105 kilo buğday, 689.740 kilo buğday unu, 106.200 mısır unu, 85.954 kilo peksimet, 11.049 kilo et, 18.678 kilo konserve et (veya kavurma), 2.880 kilo gorbalık kavurma, 5.493 kilo sebze ve konserve, 23.383 kilo piring, 9.880 yumurta, 76.976 kilo fasulye, 57.808 kilo bakla, 20.971 kilo bulgur, 16.161 kilo patates, 8.226 kilo soğan, 4.319 sadeyiğ, 7.137,5 kilo zeytinyağı, 19.205 kilo zeytin, 350 kilo sardalye, 111.090 kilo peynir, 33.331 kilo tuz, 24.485 kilo şeker, 1.717,5 kilo çay, 72.728 kilo üzüm, 1.885 kilo hurma, 7.133 kilo sabun ve 286.665 kilo arpa.

Aynı tarihler arasında (Çanakkale, Karabiga, Biga Lapseki, Bayramiç, Ezine, Ayvacık, Edremit, Buthaniye ve Bursa Tekalifi Harbiye Komisyonları'yla Eceabat Ambarı ile Bandırma Deposu'ndan şu miktarlardaki maddeler temin edilmiştir:

242.942 kilo buğday, 189.570 kilo buğday unu, 45.872 mısır unu, 35.325 kepeki buğday unu, 37.177 kilo et, 174.407 kilo konserve et (veya kavurma), 18 adet kesimlik hayvan, 1.549 yumurta, 3.918 kilo fasulye, 99.333 kilo nohut, 21.333 kilo bakla, 1.805 kilo mercimek, 930 kilo soğan, 77.106,5 kilo zeytinyağı, 50.121 kilo tuz, 100 kilo sirke, 6.680 kilo şeker, 73 kilo çay, 333.349 kilo arpa, 26.538 kilo ot, 26.058 kilo saman, 2.484 kilo çavdar, 6.301 mısır, 44.139 kilo burçak, 213.689 kilo yulaf 46.360 kilo kepek ve 342.403 kilo darı.⁵

İstanbul'dan ve çevreden gelen yiyecek ve yem ilk önce Müstahkem Mevki ve 9. Tümen ambarına gelmekte idi. Bundan sonra erzak kollan, dağıtılacak merkezlerle ambarlar arasında, taşıtlar da birliklerle dağıtımın yapılacağı merkezler ve erzak kollan arasında ulaştırmayı sağlıyordu. Bu sırada 9. Tümen, boğazın iki tarafına da yayıldığı için iki ambar oluşturulmuştu.

⁵ Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, Çanakkale Cephesi Harekatı, (Haziran 1914- 5 Nisan 1915), Cilt: V,

1 Kitap, Çizelge: 12

18 Mart 1915 Çanakkale Deniz Zafetinden önce, bazı nedenlerden dolayı zaman zaman ordu içinde istenilen erzak stoku yapılamamıştı. Hatta Müstahkem Mevki Birlikleri için 14 Şubat'ta bir aylık, 9. Tümen için ise sadece 25 günlük yiyecek stoku bulunmaktaydı. Bu nedenle olsa gerek Başkomutanlık, 19 Şubat'ta yayımladığı bir geneleğe ile savunma mevzileri için en az üç ay için yiyecek kadar yiyeceğin depo edilmesini emretmişti. Bunun üzerine Müstahkem Mevki Komutanlığı, 25 Şubat 1915 te kendi birlikleriyle 9. Tümen için, boğazın doğu ve batısındaki son savunma mevzilerinde üç aylık yiyeceğin ve bazı araç-gerecin depo edilmesini emretmiştir. Ne var ki, bu istekler birlikler tarafından kısa zamanda yerine getirilememiştir.

Bu sırada Mart ayı başında İstanbul'dan 9. Tümen için çeşitli maddelerinden oluşan 1.283 ton yiyecek gönderilmişti. Önemli miktardaki bu erzak ilk önce Karabiga iskelesine çıkarak Biga'da depo edildi. Daha sonra 9. Tümen birliklerinin iasesinin karşılanması için kullanıldı.

Çanakkale Müstahkem Mevki Birliklerinin beslenmesi vazifesi, 5. Ordu'nun kurulmasıyla 5 Nisan'dan sonra bu ordu komutanlığına verildi.⁶

5. Ordu Menzil Müfettişliği'nin Kurulması ve Ordunun İasesinin Temini Faaliyetleri

25 Mart 1915'te Boğazlar bölgesinde İtilaf devletleri kuvvetlerine karşı gerçekleştirilecek hareketin sevk ve idaresinin kolaylaştırılması ve güç birliği yapılması amacıyla karargahı Gelibolu'da bulunan 5. Ordu kurulmuştu. 5. Ordunun komutanlığına o zaman İstanbul'da 1. Ordu Komutanlığı görevinde bulunan Alman General Liman Von Sanders getirilmişti.⁸ 5. Ordu'nun 3. ve 5. Kolordularıyla, 1. Kolordunun 3. Tümeni ye Çanakkale Müstahkem Mevki birliklerinden meydana gelmişti.⁹ 5. Ordunun oluşturulmasının ardından 27 Mart'ta 5. Ordu Menzil Müfettişliği kurularak faaliyete geçmişti. Bundan sonra Genel Karargahın ilgili şubeleri, Menzil Müfettişliği Karargahında Örgütlenmesi gereken Menzil Sıhhiye Heyeti, Menzil Veteriner Heyeti, Cephan Komutanlığı Karargahı, Menzil Ulaştırma Komutanlığı, İnsaat Şubesi, Menzil Posta-Telgraf Müdüriyeti, Evrak Kalemi, Menzil Müfettişlik Karargah Komutanlığı, Muhasebe ve İnce Subayı gibi idari personelin, Personel Dairesi'nce atanmaları, gerekli araç ve gereçlerinin de nerelelerden temin edileceği hususunda diğer genel karargah şubeleri harekete geçirilmişti.¹⁰

⁶ Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, Çanakkale Cephesi Harekatı, VI/264-265

⁷ Çanakkale Cephesi Harekatı, VI/217.

⁸ Liman Von Sanders, Türkiye'de Beş Yıl, Çev. M.Şevki Yazman, İstanbul 1968, s. 77; Veli Yılmaz, 1914-1918

⁹ Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, Çanakkale Cephesi Harekatı, VI/264-265

¹⁰ İdari Faaliyetler ve Lojistik, s. 299

¹¹ İdari Faaliyetler ve Lojistik, s. 221

5.Ordu Menzil Müfettişliği'nin 14 Mayıs 1915 tarihinde 2 Cephane Deposu, 4 Erzak Ambarı, 6 Nokta Komutanlığı. 1 Hamal Taburu, 9 Öküz Kolu, 16 Eşek Kolu.7 Deve Kolundan ve çeşitli sağlık tesisleri ile kuruluşlarından ibaret idi.

Bundan sonra 5. Ordu Menzil Müfettişliği'nin nasıl işleteceği hususunun önem kazandığı görülmektedir. Bu nedenle Menzil Genel Müfettişliği Karargahı, 1. şube' ye gönderdiği bir genelle ile 5. Orduya gönderilecek cephane, erzak ve diğer malzemelerin birleştirilerek, mevcut ulaşım imkanlarıyla nakledilmesinin organize edilmesini istemişti. Böylelikle Genel Müfettişlik, savaş gemilerinden, limanlarda bulunan iskele depolarından ve kara menzil araçlarından nasıl faydalanılacağını belirleyerek, ikmalin tek elden yapılmasını sağlamış ve herhangi bir karışıklığın doğmasını bu şekilde önlemeye çalışmıştır.

Kara savaşları başladığı zaman 5. Ordu Menzil Müfettişliği Örgütlenmesini tamamlamaya çalışıyordu. Bu nedenle ilk zamanlarda yiyecek ve malzeme nakil büyük zorluklarla yapılmaktaydı. En yakın tren istasyonu Uzunköprü'de bulunuyordu. bu sırada ordunun nakliye kamyonu da bulunmadığından öküz arabaları, deve kolları ve diğer hayvanlarla pek az şey taşınabiliyordu. Bu nedenle Marmara Denizi'nden deniz yolu ile nakliyatın yapılması gerekiyordu. Ancak bu nakliyatı da İngiliz ve Fransız denizaltıları önlemeye çalışıyordu. 5. Ordu Komutanı Liman Von Sanders'e göre düşman denizaltıları 'Türk tarafına fazla ziyaret verememişlerdir. Denizaltılarının başarısızlığı, Marmara gibi dar ve gözetlenmesi kolay bir denizde, 4-5 denizaltı ile faaliyette bulunmak zorunluluğuna dayanmaktadır. Bunlar bazı gemileri torpidolarla batırabiliyorlardı, ancak çoğu kere kendilerini tehlikeye düşürmekten korktukları için yakınlardan geçen gemilere bile saldırmaktan çekinmişlerdir.

Bu sırada 5. Ordunun levazım, silah ve cephane ikmal, römorkörlerle çekilen mavnalar ve yelkenli gemilerle sağlanabili. Bunlar geceleri ve bir menzilden diğer bir menzile direkt olarak hareketle, denizaltı hücumundan kurtulabilmişlerdi.¹¹

1915 yılı içinde Gelibolu Yarımadası'nda kara savaşları başlamadan 5. Ordunun insan gücünün 137.599 ve hayvan sayısının 24.734 olduğu görülmektedir. Bir günlük yiyecek ve yem durumu da şu şekilde idi: Ekmeklik 125.000, et 25.799, zeytinyağı 2.752, kuru sebze 16.512 tuz 4.125, gaz 1.376, odun 137.599, kömür 27.519, yem 98.936 ve ot 123.670 kilo.

Diğer taraftan Başkomutanlığın, 29 Mart'a 5. Ordu'ya gönderdiği genelle ile ordunun işesinin güvenilir bir biçimde yapılabilmesi için bazı direktiflerde bulunmuştur. Bu çerçevede Karabiga' dan itibaren denizyolundan faydalanmadan Biga'da bir işe merkezinin kurulması, deniz yolu açık olduğu sırada yiyecek

¹¹ Sanders, a.g.e., 94-95

maddelerinin Karabiga dan Çanakkale'ye deniz yoluyla gönderilerek, buradan ihtiyaç sahibi birliklere temini ve bu amaçla da Levazım Dairesi Başkanlığınca mavnaların düzenlenmesi istenmiştir.

Başkomutanlık tarafından gönderilen genellede, Biga'ya bir kolordu için iki aylık yedek erzakın gönderilerek depo edilmesi, Pazarköyü-Ahmetler yolu üzerinde kollar kurulması için, orduya gelecek araçlardan yararlanılması, Biga ile Paşaköyü ve Ahmetler depolarının her birine ikişer tümeni besleyecek birer aylık yiyecek ve yemin temin edilmesi gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca Karabiga-Biga, Biga-Ahmetler ile Biga Paşaköyü hatlarının oluşturulması ve işesinin hiçbir şekilde aksamaması için düzenli işleyecek menzil teşkilatının kurulmasını gereği üzerinde durulmuştur.

Başkomutanlık tarafından öngörülen bu düzenleme savaş esnasında zaman zaman aksaklıklarla karşılaşılıyordu. 18 Mart Deniz zaferinden sonra boğazi denizden geçmeyeceğini antlayan İngiltere ve Fransa, Çanakkale'yi karadan geçmeyi denemek istedi. Bu maksatla İngiliz ve Fransız askerleri 25 Nisan'da karaya çıkmış¹² ve akabinde kara savaşları başlamıştır. Bu çarpışmalar sırasında Türk birlikleri sık sık durum ve yer değiştirmek zorunda kalmışlardır. Bunun sonucunda da asıl ikmal noktalarından uzaklaşmış, hafta ikmal kuruluşları bazı bölümlere bile uğramıştır. Bu şartlarda 5. Ordu Komutanlığının gerekli işesinin zamanında sağlanması mümkün olmuyordu. Bu nedende Ordu Komutanlığı meydana gelen yeni durum karşısında başka bir işe planı hazırlamıştır. Bu plana göre, Seddülbahir karşısında 7., 9. ve 15 Tümenleri içine alan 1. Muharebe Grubu ile Maydos (Eceabat) civarında 5., 11., 16 ve 19. Tümenleri içine alan 2. Muharebe Grubu kurulmuştur. Ayrıca 1. Muharebat Grubu için Maydos'ta bir ambar, Bayram çiftliğinde bir kolordu ambarı, 2. Muharebat grubu için de Kilya' da ve Akbaş' ta birer ambar, Biga'da da bir kolordu ambar oluşturulmuştur. Bu durumda 1. Muharebe Grubu, Eceabat'tan alacağı erzak Bayram çiftliği Ambarı'na, 2. Muharebe Grubu da Akbaş' tan alacağı erzakı Biga Ambarı'na teslim edecekti. Bu şekilde birliklerin desteklenmesinin Bayram çiftliği ve Bigal' dan yapılması uygun görülmüştü. Sadece Kilya bölgesinde bulunan 11. Tümen' in, erzakını doğrudan Kilya Ambarından alması gerekmekteydi.

1915 yılı başında Türk ordusunun yiyecek ve yem maddelerinin sağlanması için Hükümet tarafından düzenli bir çalışmanın içine girmediği görülmektedir. BuAmaçla sadrazam Said Halim Paşa, Padişah V. Mehmet Reşat' ın da onayladığı, bir yılı kapsayan ordu ihtiyaç çizelgesini, meclis-i Vukela'nın tasdikinden

¹² Sanders, a.g.e., 86; Yusuf Hikmet Bayur, Türk İnkılabı Tarihi, 1914- 1981 Genel Savaşı, Çanakkale Vuruşmaları ve Onların Tepki ve Sonuçları, C.III/VII, Ankara 1991, s. 294-298; İsmet Görgülü-İzzetin Çalışlar, On Yıllık Savaşın Günlüğü, Balkan , Birinci Dünya ve İstiklal Savaşları, Orgeneral İzzetin Çalışlar' ın Günlüğü, İstanbul 1999, s.94-95; İhsan İlgar, Çanakkale Savaşları 1915, Ankara 1982, s.59, 71

Çeyreklikten sonra uygulamaya sokulmuştu. Kabul edilerek yürürlüğe giren bu karara göre,2443.540.970 kilo hububatın, 536.218.884 kilo havanın yeminin / arpa. Yulaf vd.),67.942.501 kilo kuru soğannın, 359.414.00kilo ot ve 11.885.129 kilo soğannın mali yıl içinde ürün sahibinden aşar yoluyla alınması kararlaştırılmıştır. Bunun yanı sıra ordu için kullanılan hayvanların ihtiyacı için 232.116.789 kilo samanın varlıklı kimselerden hibe suretiyle elde edilmesi ve 69.697.527 kilo et ihtiyacının, kesilen havanların % 15'i itibarıyla teklifi harbiye suretiyle , eksik kalan kısmının mütahhithler vasıtasıyla satın alınarak sağlanması karar alınmıştır. Sade yağ, sabun ve çeşitli maddelerin yapımında kullanılan don yağının "el koyma" ile sağlanarak ihtiyaç duyulan 5.396.796 kilo sabunun , sabun üreten işyerlerinde yaptırılması, dış ülkelerden sipariş edilen kahve ile şekerin %15'i ve çayın %25'ine el konularak tedariki, 18.380.580 kilo tuzun çeşitli yerlerdeki stoklardan temini, ve 9.000.000 kilo yaprağın mali yıl vergisi karşılığı mükelleften alınacak beyannamelerle sağlanması hükme bağlanmıştır.¹³

Bunun akabinde ordu için gerekli işeşinin tedarik,depolama ve dağıtımın Genel Karargah ve ordu sorunlularınca nasıl yapılacağı şu şekilde açıklanmıştır:

Genel Karargahın yalnız ordular yanında kaç aylık yiyecek maddelerinin bulunacağı, hareketin genel gidişatı ve imkânlarının elvermesine göre Levazımât-ı Umumiye'nin gereken talımatı vermekle yükümlü bulunduğu,Levazım Dairesi'nce, bu işerisinde ordulara yiyecek maddelerinin gönderileceği,

Ordunun işeşinden Levazım Daire Başkanlarının sorumlu oldukları belirtilmiştir. Bu gerekece ile ordu kurmay başkanları, Ordu idare başkanlarıyla ordu menzili müfettişliklerine gereken emirlerin verileceği açıklanmış, faaliyetlerini birbirleriyle irtibat kurarak ve bilgi alışverişinde bulunarak, ikmal edecekleri maddeleri örnekler belirlemeye çalışılmıştır.

İhtiaf askerlerinin Gelibolu Yarımadası'na asker çıkarmalarından sonra Başkomutanlık Vekâleti Genelkurmay Başkanı Bronzat 7 Mayıs 1915 tarihinde ordukomutanlıklarına gönderdiği bir genelge ile ordunun şartlar ne olursa olsun, işeşlerini sağlamada uygulayacakları yol hakkında şu hususların dikkate alınmasını istemiştir:

İstanbul ve çevresi, 2. ve 5. Ordular için içi işeş bölgesi olmakla birlikte, 1. ve 2. orduların aynı zamanda hareket bölgesi olması itibarıyla, kendilerine ayrılan kısmıyla işeşlerini karıştırmaları mecbur kılınmıştır. Bu durum karşısında Levazım Dairesi Başkanlığının yapacağı tahsislerde, ordulara ait malzemelerin karışmaması için gerekli özel işaretin konulması isteniyordu. Ayrıca

orduların yedek ambarlarındaki maddelerde de ayrıcalık yapılmasının gerektiği bildirilmiştir.

Ordu için yapılacak işeş stoklamasında hareketin nasıl bir seyir takip edeceğinin önceden tahmini bir suretle belirlenmesi, gerek ordu ve gerek kabatah yedek ambarlarında bulundurulacak, yiyecek maddelerinin yeterli derecede depo edilmesi isteniyordu. Ayrıca bu gibi durumlarda ordu ve kolorduların Levazım Dairesinden talepte bulunması ve desteklenmesinin mümkün olmayacağı belirtiliyor ve ordu hazırlıklarının askeri harekâta paralel bir şekilde yapılması emrediliyordu.¹⁴

Yukarıda dile getirilen esaslar çerçevesinde (Genelkurmay Başkanı, yedek erzakın toplanması ve depo edilmesinin tasarlanan askeri harekâta göre nasıl olması gerektiğini ve depo ile ambarların kinim kontrolünde olacağını belirtmiştir. Buna göre ordu menzili müfettişliklerinin idaresinde bulunan ambarlar ile kolorduların emrindeki yedek erzak ambarları, Levazım Dairesi Başkanlığının günlük işeş için gönderdiği yiyecek maddelerini depo etmiş olan ambarlar, ordu idare başkanları ile menzili müfettişliklerinin devamlı denetiminde bulunacaktır. Genelkurmay Başkanı, Genel Karargah ile Genelkurmay Başkanlığı yetkililerini de bu konuda dikkatli olmaları için uyarmıştır. Ayrıca Genelkurmay Başkanlığı bu genelgesinde, 5. Ordudan büyük bir faaliyet beklediği için daha önce Genel Karargah tarafından verilen emrin dışında herhangi bir stoklamaya gidilmemesi ve Çanak kale Boğazı Müstahkem Mevki birilerinin işeşinin daha önceden verilen direktife göre yürütülmesi gerektiğini de dile getirmiştir.¹⁵

1915 yılında Başkomutanlık Vekâleti, Türk ordusunun Çanak kale'deki başanlı çarpışmaları sırasında lojistik destek konusunda yeni bazı tedbirler alma gereğini duymuştur. Bu amaçla 5. Ordu için Uzunköprü-Gelibolu arasında çalışan Cephane menzili hattının önceden olduğu gibi faaliyete devan etmesi ve bunun için kolların başka bir hizmete verilmemesi uygun görülmüştü. 7 Temmuz 1915 tarihinde Uzunköprü ve Keşan Bölgesinde 45.000 insan ve 15.000 hayvan için yaklaşık 15 günlük ekmeçlik un, 5 günlük erzak ve 7,5 günlük de yem; Saros, Şarköy ve Gelibolu böl gerinde ise 30. insan ve 15.000 hayvan için 37 günlük ekmeçlik, 23 günlük erzak ve sadece 3 günlük yem bulunmaktadı.¹⁶

Bu durumu göz önünde bulunduran Menzili Genel Müfettişliği, 1. ve 2. Ordu ile beraber, karargahı Gelibolu'da bulunan 5. Ordu Komutanlığı ve Levazım Dairesi başkanlarıyla hemen irtibata geçerek gerekli hazırlığı yapmalarını sağlamıştır. Ayrıca yaptığı duyuru ile de ordunun işeş için menzili kollarını buna göre tertiplenmelerini istemiştir.

¹³ ATASE Arşivi, No.176, Kıs.1155, Dos.126, Fih.3'ten nakleden Türk Silahlı Kuvvetler Tarih Osmanlı Devri

Birinci Dünya Harbi İdari Faaliyetler ve Lojistik, Cilt. X, s.239-240.

¹⁴ ATASE Arşivi, No. /6, Kıs. 1169, Dos. 179, Fih.)4'ten nakleden Birinci Dünya Harbi İdari Faaliyetler ve Lojistik, s. 241

¹⁵ İdari Faaliyetler ve Lojistik, s. 242

¹⁶ İdari Faaliyetler ve Lojistik, s. 242

Menzil Genel Müfettişliği, Başkomutanlık ile ordu komutanlıklarını arsında koordinasyonu sağlamak, idari ve lojistik faaliyetleri düzenlemek üzere 5 Ağustos 1915 tarihli kurulmuştur.¹⁷

Levazım Daire Başkanlığının Vazifesi, çeşitli yerlerden temin edeceği ve depolayacağı yiyeceğin ve yemin ordunun ihtiyacı nispetinde elde edilmesi ve bunun ordu birliklerinin istifadesine sunması idi. Bu dönemde insan sayısı 533.112 ve hayvan sayısı 120.268'e ulaşan 1., 2. ve 5. Ordu birlikleriyle, İstanbul bölgesinde ulunan ordu efradının bir günlük ijaşesi için 175 vagon ekmeçlik buğday, bulgur, sebze, yağ, tuz, sabun, arpa, ot, saman ve ete ihtiyaç vardı. Anadolu'dan temin edilmekte olan erlerin yiyeceği hariç, 50 vagon ot ve samanın Çatalca ve Edirne ile beraber Biga'dan sağlanması gerekmektedir. Bu şartlarda 125 vagonluk bir ihtiyaç ortaya çıkmaktadır. Bu sırada bir miktar ot ve saman ile çeşitli ordu ijaşe maddelerinin ikmal Anadolu kaynaklarına bağlanıyordu.

Birinci Dünya Savaşı sırasında Levazım Dairesi Başkanlığı, ordunun ihtiyaçlarını ülke içinde kendisine bağlı bulunan kurum ve kuruluşlar vasıtasıyla karşıyordu. Çanakkale ve çevresinde bulunan ordunun ihtiyaçları Erdek Sevkiyat Başkanlığı ve İskele Komutanlığı, Gelibolu, Çanakkale ve Tekirdağ Sevki Komisyonları, Bandırma Levazım Heyeti ve Bandırma Genel Depo Kurulu ile bölgedeki diğer kurum ve kuruluşlar vasıtasıyla sağlanmaya çalışılıyordu.

Ordu için gerekli idari ve lojistik faaliyetler çerçevesinde, ülke içinde ordu efradının beslenmesi için gerekli düzenlemeler ve tedbirler alınırken, diğer taraftan da bu ihtiyaçların bir kısmının yurt dışından sağlanmasına başlanmıştır. Çanakkale Savaşı'nın zaferle sonuçlanması ve ülkenin Avrupa ile demiryolu bağlantısının kurulmasından sonra bazı Avrupa ülkelerinden de çeşitli yiyecek maddeleri gelmeye başlamıştır.¹⁸

Gelibolu Yarımadası'nda savaş devam ederken düşman donanmasının ateşine maruz kalabilecek olan Kilya, Eceabat ve Çanakkale ye deniz yoluyla ikmal yapılması pek mümkün değildi. Buralara büyük gemilerin yavaşması zordu. Bu nedenle boşaltma genelde geceleri yapıldığından Akbaş' ta bir menzil ambarı kurulma gereği duyulmuştu. Bu şekilde geceleri mavna ve römorkörlerle Kilya ve Maydos ambarlarına erzak ulaştırılıyordu.

Diğer taraftan Anadolu yakası için Burgaz'da bir menzil ambarı bulunmakta idi. Buradaki erzak, karadan menzil kollarıyla denizden de römorkörlerle sağlanıyordu.

¹⁷ Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi, Çanakkale Cephesi Harekatı, (Haziran 1914-25 Nisan 1915)

Çift: V. I. Kitap, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1993, s. 255

¹⁸ İdari Faaliyetler ve Lojistik, s. 244-249

Bağımsız Süvari tugayı ve menzil kolları ise Keşan ambarlarından faydalanıyordu.

20 Nisan 1915 tarihinde Müstahkem Mevki Komutanlığı Kal'a-i Sultaniye Mutasarrıfına yazdığı bir yazı ile ordunun ihtiyacı için 270.000 kilo zeytinyağının temin edilmesini istemiştir. Bu nedenle komutanlık, Ayvacık kazasının dışına zeytinyağını çıkarmanın yasak olduğunu belirtmiştir. Bunun ardından Ayvacık halkı şikayetini dile getirerek, yakınlarındaki Edremit kazasından zeytinyağı ihracının serbest olduğunu belirtmiş ve kendilerine niçin böyle bir sınırlamanın getirildiğini öğrenmek istemiştir. Kal'a-i Sultaniye Mutasarrıfı, durumu açıklığa kavuşturmak için konuyu Maliye Nezaretine sormuş, gelen cevapta ise Osmanlı Devletinin her tarafında zeytinyağının dağıtımını ve satışını serbest olduğu belirtilmiştir. Maliyeden gelen bu cevap, Müstahkem Mevki Komutanlığına iletmış ancak, Komutanlık, birliklerinin ihtiyacı olduğunu ileri sürerek, zeytinyağının sancak dışına çıkarılmasını yasak olduğunda ısrar etmiştir. Bunun üzerine ordunun kararına uyularak, sancaktaki zeytinyağı miktarının az olması dolayısıyla Ayvalık, Edremit ve Burhaniye kazalarından tekâlif-i harbiye suretiyle zeytinyağı alınmasına başlanmıştır. Bu çerçevede İdare-i Umumiye-t Dahiliye Müdüriyeti tarafından tahhüt edilen 270.000 kilo zeytinyağının peyderpey orduya verilmesine başlanmıştır. Bu şekilde sancagın zeytinyağı üretimi tamamen ordunun hizmetine sunulmuştur. Çanakkale Boğazı Müstahkem Mevki Komutanlığı, bundan sonra da bu konudaki takibini devam ettirerek Ayvacık ve Bayramiç'ten Lapseki'ye gelmiş olan zeytinyağılarıyla diğer mahsulatın kesinlikle ihraç edilmemesi ve daha önce ihraç edilmiş olanların da miktarının bildirilmesini istemiştir.¹⁹

Diğer taraftan Harbiye Nezareti, Mayıs ayı içinde Dahiliye Nezaretine sabun imal edilmek üzere, yiyecek için kullanılmasına uygun olmayan zeytinyağlarına şiddetle ihtiyaç duyulduğunu bildirmiş ve bunun Hüdavendigâr vilayeti ile Karesi sancagından tekâlif-i harbiye suretiyle sağlanmasını istemiştir. Bu maksatla tedarik edilecek zeytinlerin Gemlik'te yapıldığı gibi, sıkılarak suyunun alınması ve ayrıca bol miktardaki sabun ve zeytinyağının da hazırlanması gerektiğini belirtmiştir.²⁰

Diğer taraftan 1915 yılı ilkbaharında Edirne Valisi, 5. Ordunun et ihtiyacının, Meclis-i Vükela tarafından tespit edilmiş oran olan % 15 nispetinde, el konularak koş, koyun, keçi, kuzu ve oğlaklarla temini için civar kaza ve köylere gerekli tebligatı yapmıştır. Bu arada Harbiye Nezareti, 5. Ordunun Mayıs ayındaki

¹⁹ Kal'a-i Sultaniye Mutasarrıfı Rauf Bey'in 12 Mayıs 1915 (25 Mayıs 1915) tarihinde Dahiliye Nezaretine gönderdiği tahrirat, BOA, DH. İUM, 81-1/1-1-35, Lef-22

²⁰ Harbiye Nezareti Levazımata-i umumiye Dairesi İkinci Şubesi'nden seferberlik-8201, 263 numara ile Harbiye Nazırın namına, Müsteşar imzasıyla 8 Mayıs 1331 (21 Mayıs 1915) tarihinde Dahiliye Nezaretine gönderilen Tezkire, BOA, DH-İUM, 81-1/1-33, Lef-6, Çanakkale'deki askerî birlikler için gereken asker miktarı hakkında geniş bilgi için bkz: BAO, DH-İUM, 93-1/1-67; 93-2/1-2.

ihtiyacı olan 210.878 kilo etin temini hakkında 3 Mayıs 'ta Gelibolu Mutasarrıfı'na gerekli emri daha önce bildirmişti. Gelibolu'dan gelen cevapla da bu miktarın karşılanabileceği, ancak Haziran ayı için başka bir yardımın beklenmemesi gerektiği kaydedilmişti. Buna gerekçe olarak da Gelibolu'daki gayr-i Müslimlerin savaş dolayısıyla başka yerlere nakledilmesinden dolayı nüfusun iyice azalmış olduğu belirtilmişti.²¹ Edime vilayetinin diğer kaza ve köylerinde ise el koyma (vaz-i yed) işlemleri tamamlanmış olmasına rağmen koç, koyun, keçi, kuzu, oğlak olarak tekalif-i harbiye suretiyle 9.716 baş hayvan tedarik edilmiştir. Bunun üzerine Edime Valisi Adil Bey, 5. Ordu'nun Mayıs ayı et ihtiyacının karşılanacağını Dahiliye ve Harbiye Nezaretleri ile beraber Levazımata-i Umumiye Başkanlığı'na da bildirmiştir.²²

1915 yılı ortalarında bombardımandan fazla zarar görmeyen Eceabat'ın iç kısımlarında yer alan fırınlar çalıştığından Tekirdağ, Karabiga ve Gelibolu'daki un fabrikaları da faaliyette olduklarından yiyecek ikmalinde önemli bir aksaklık görülüyordu.²³

Bu arada Lapseki'de bulunan Ordu Menzil Müfettişliği Akbağ, Gelibolu, Şarköy, Keşan, Tekirdağ, Karabiga, Biga, Balçalar, Burgaz ve Saraycıkta menzill ambarlarını teşkil etmişti. Ayrıca, birliklerin işe ihtiyacını karşılamak için Tekirdağ ve Bandırma'da erzak dolu birer geminin bulundurulması da planlanmıştı.²⁴

Yaz aylarında Çanakkale de bulunan askerlerin işe vaziyeti önemli bir devreye girmiştir. Bu sırada İstanbul'daki ve Rumeli'ndeki ordunun da ihtiyacı had safhaya ulaşmıştır. Bu üç yerdeki ordu için gönderilecek işenin iki ayı bulacağı göz önünde bulundurulduğunda bu süre için 34.000.000 kilo ekmeçlik zahireye, 46.000.000 kilo yeme ve üç milyon kilo kuru sebzeye ihtiyaç olduğu ordu yetkilileri tarafından ifade edilmiştir. Bunun üzerine Dahiliye Nezareti, eldeki imkanları seferber ederek bir kısmını tekalif-i harbiye, aşar ve bazı ambarlardan karşılamaya çalışmış, bu yetmediği takdirde geri kalan kısmının senet mukabilinde el koymak suretiyle temin edilmesini istemiştir. Bu şekilde de ihtiyaç karşılanamazsa, geriye kalan miktarın satın alınması için ne kadar paranın gerekli olduğunu bildirmesini belirtmiştir.²⁵

21 Bu konuda geniş bilgi için bkz: BOA,KMS, 19/58; 19/63; 23/41; BOA,MV,MZB, 197/105; BOA,DH,SN,THR, 63/69; BOA, DH,İUM,89-1/1-28-A; 89-1/1-43; BOA,DH,ŞFR,54-118; 54-712; 54-336; Sanders, a.g.e, s.78

22 Edime valisi Adil Bey'in 9 Mayıs 1331 (2 Mayıs 1915) tarihinde Dahiliye Nezareti'ne "müsa'cedir" kaydıyla gönderdiği yazı, BOA, DH-İUM, 93-1/1—57,LEF-2.

23 İdari Faaliyetler ve Lojistik, s.259

24 Rauf Atakan, "Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi Çanakkale Muharebeleri İdari Faaliyet ve Lojistik", Çanakkale Muharebeleri 75. yıl Armaganı, Gnkur. Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 1990, s.148

25 BOA, DH,İUM, 82-1/1-37, Lef-7/1, 15/1-2.

Ambarın Bulunduğu Yer	Ekmeçlik	Erzak	Yem
Uzunköprü	255.5	178.5	510 ton
Keşan	18	94.5	79 ton
Gelibolu	---	125	---
Karabiga	25.5	212	1.139.5 ton
Biga	17	100.5	78 ton
Burgaz	0.5	204.5	292 ton
Akbağ	151	238	582.5 ton
Lapseki	8.5	36	8 ton
Kilya	100	144	50 ton
Balçalar	---	43	784 ton
Isıklar	121	24	47 ton

Bu sırada hükümet, Rumeli ve Çanakkale'deki birliklerin zahire ihtiyacını karşılamak için Anadolu'nun çeşitli vilayet ve sancaklarına ne miktarda zahire göndermeleri gerektiği hakkında çeşitli yazılar göndermiştir. Bu amaçla Niğde Mutasarrıfından verilen cevapta, 500.000 kilo kuru sebze den ancak 150.000 kilo kadarmın karşılanabileceği bildirilmiştir. Bunun üzerine Dahiliye Nezareti geriye kalan 350.000 kilonun da temin edilmesine çalışılmasını Ankara Valiliği'nden istemiştir.²⁶

23 Temmuz 1915 ile 5. Ordu'nun işe durumunun şu şekilde olduğu ortaya çıkmaktadır:

Genel olarak	173.6	621.5	2.549 ton
Anadolulu yakasında	525.6	780.5	1.222 ton
Rumeli yakasında	699.2	1.402	3.771 ton

Bu sırada 5. Ordu'nun insan mevcudu 218.431 ve hayvan mevcudu 64.913 olarak tespit edilmiştir.²⁷

Başkomutanlık Vekaleti, 1915 yılında en hassas bölge olan Çanakkale ve çevresini her türlü iklim maddelerinde olduğu gibi, beslenme yönünden de büyük imkanlarla donatmıştı. Bunun en açık örneği 28 Eylül 1915'de ilgililer tarafından yapılan inceleme sonucunda oluşturulan raporda görülmektedir. Bu raporda ordunun elinde bulunan işe miktarının 3.509.931; hayvanların ihtiyacı olan yemlik arpa, yulaf, burçak v.s.nin 1.389.682 kilo ve ot, saman, kepek vb. nin de 1.880.734 kilo olduğu belirtilmektedir. Bu tarihte ordu mevcudu da şu şekilde idi:

²⁶ Dahiliye Nezareti'nden Harbiye Nezareti'ne gönderilen tezkire, BOA, DH,İUM, 82-1/1-37, Lef-3/1

²⁷ İdari Faaliyetler ve Lojistik, s.250-260.

	İnsan	Hayvan
Şimal (Kuzey) Grubu	58.351	18.657
Cenup (Güney) Grubu	65.679	14.600
Anafartalar Grubu	109.237	28.939
Aşya Grubu	20.445	7.119
Müstahkem Mevki	17.600	2.764
Menzil Komutanlığı	15.812	6.921
Toplam	287.124	79.000

1915 Sonbaharında Harbiye Nezareti, Dahiliye Nezaretine soğukların başlaması dolayısıyla 5. Ordu efradı için, pekmez ve kuru üzüme şiddetle ihtiyaç duyulduğunu belirterek, bu maddelerin temini için Hüdavendigâr Vilayeti ile Karesi Mutasarrıflığı nezdinde gerekli girişimlerin yapıldığını belirtmiştir. Ancak Karesi Sancığundan alınan cevapta, Erdek'te yetişen üzümlerin şarap üretimi için kullanılacağı ve diğer bazı nedenlerle de istenilen miktardaki kuru üzüm ve pekmez gönderilemeyeceği kaydedilmiştir. Bunun üzerine Harbiye Nezareti, 5. Ordunun acil bir şeklide bu maddelere ihtiyacı bulunduğunu ve şarap üretiminden vazgeçilmesi, üzümlerin pekmez üretiminde kullanılmasını gerektirdiğini belirtmiştir. Harbiye, ayrıca Dahiliye Nezaretinden ilgili yerlerden temin edilecek kuru üzüm ve pekmezin 5. Ordu efradına ulaştırılması için Bandırma Ambarı'na gönderilmesini de istemiştir.²⁹

Bu dönemde ayrıca Dahiliye Nezareti, gördüğü lüzum üzerine vilayetlere ve sancaklara gönderdiği bir yazıda, ordu hayvanlarının beslenmesi için önemli miktarda samana ihtiyaç duyulduğunu ve illerin ne miktardaki samanı sağlayabileceklerini bildirmelerini istemiştir. Bunun üzerine Anadolu'daki birçok il ve sancak, temin edileceği miktarı merkeze bildirmiştir. Karesi Sancığında da verdiği cevapta azami olarak 4.000.000 kilo samanın Bandırma'ya gönderildiğini ve bunun büyük çoğunluğunun ordu yetkililerine teslim edildiğini belirtmiştir.³⁰

Bu sırada Dahiliye Nezareti, Kala-i Sultaniye Mutasarrıflığı'ndan da, 5. Ordu efradının işe ve hayvanlarının ihtiyacı olan ot ve samanın sağlanması için gerekenin yapılması istenmiştir.³¹

1915 yılı içinde 5. Ordu'nun ihtiyacını karşılamak üzere Bandırma Ambarı'na çevre şehir ve kasabalardan başta çavdar, arpa, pamuk³², mısır darısı³³,

²⁸ Atakan, a.g.m., s.148; İdari faaliyetler ve Lojistik, s. 671 (EK-30)

²⁹ Harbiye Nezareti Levazimat-ı Umumiye Dairesi İkinci Şubesi'nden 17491- Seferberlik, 759 numara ile Harbiye Nazir namına müsteşar imzasıyla 25 Eylül 1915 (8 Ekim 1915) tarihinde Dahiliye Nezaretine gönderilen tezkire, BOA, DH, İUM, 82-2/1-18, Lef-3

³⁰ Karesi Mutasarrıflığı Mithat Bey'in 30 Eylül 1915 (13 Ekim 1915) tarihinde Dahiliye Nezareti'ne gönderdiği telgraf, BOA, DH-İUM, 93-3/1-48. İzmir ve çevresinde Bandırma'ya gönderilen çeşitli miktarlardaki ot ve saman için bkz: BOA, DH-İUM, 16-6/2-2

³¹ BOA, DH-İUM, 93-2/1-84

kepç, zeytinyağı³⁴, sabunluk yağ³⁵, sabun³⁶, bakla³⁷ olmak üzere çeşitli işe maddeleri gönderilmiştir. Bu çerçevede Gönen'den 14 Ağustos'ta 12.278 kilo³⁸ ve 25 Ağustos'ta 20.082 kilo çeşitli zahire³⁹, Karesi'den 110.200 kilo arpa, 600 kilo mısır, 20.331 burçak, 44,8 10 kilo nohut, 13.500 kilo bakla ve diğer bazı maddeler gönderilmiştir.⁴⁰ Diğer taraftan Harbiye Nezareti, Balıkesir Mutasarrıflığına gönderdiği bir telgrafla buğday, arpa, yağ vs. erzak maddelerinin Bandırma'ya sevk edilmesini istemiştir.⁴¹ Bandırma Ambarı'nda depolanan bu maddeler diğer ordu birlikleri ile birlikte 5. Ordu efradının ihtiyacı için de kullanılmıştır.

1915 yılı sonlarına doğru Çanakkale Cephesi'nde bulunan birliklerin lojistik olarak desteklenmesi için, hareketin seyrine göre yapılmış olan düzenlemelere göre meydana getirilen gruplar adına menzill hatları ve komutanlıklar yeniden oluşturulmuş ve ulaşımın hangi araç ya gereçlerle, deniz ve kara menzillerinden faydalanarak yapılacağı planlanmıştır.⁴²

Çanakkale Cephesi'nde 5. Ordu bölgesinde levazım ve cephane nakli için çeşitli yollar kullanılmakta idi: Saros ve Gelibolu yarımadasındaki ana ikmal yolu, İstanbul-Uzunköprü demiryolu ve Keşan'dan başlayarak Bolayır, Gelibolu ve Bigalı'dan geçerek Seddülbahir'de sona eren karayolu. Diğer taraftan deniz yolundan da faydalanılmış, ancak bazı zorluklarla karşılaşılmıştır. Anadolu yakasında ise Balıkesir-Balya-Yenice-Çan-Bayramiç-Ezine-Erenköy-Çanakkale karayolu ile Karabiga-Biga-Çan-Kirazlı-Çanakkale karayolu ve Biga-Beyçayırı-Lapseki karayolları ikmal için kullanılmıştır.⁴³

³² BOA, DH-İUM, E-8/69

³³ Karesi Mutasarrıflığı namına Cemil Bey'in 15 Haziran 1331 (28 Haziran 1915) tarihinde Dahiliye Nezareti'ne gönderdiği telgraf, BOA, DH-İUM, E-8/97

³⁴ Mutasarrıf Ahmet Mithat Bey'in 27 Haziran 1331 (10 Temmuz 1915) tarihinde Dahiliye Nezareti'ne gönderdiği telgraf, BOA, DH-İUM, E-8/120

³⁵ Mutasarrıf Ahmet Mithat Bey'in 30 Haziran 1331 (30 Temmuz 1915) tarihinde Dahiliye Nezareti'ne gönderdiği telgraf, BOA, DH-İUM, E-9/2

³⁶ Karesi Mutasarrıflığı Ahmet Mithat Bey'in 5 Temmuz 1331 (18 Temmuz 1915) tarihinde Dahiliye Nezareti'ne gönderdiği telgraf, BOA, DH-İUM, E-9/9

³⁷ Mutasarrıf Mithat imzasıyla 7 Temmuz 1331 (20 Temmuz 1915) tarihinde Dahiliye Nezareti'ne gönderdiği telgraf, BOA, DH-İUM, E-9/9

³⁸ Mutasarrıf Mithat imzasıyla 1 Ağustos 1331 (14 Ağustos 1915) tarihinde Dahiliye Nezareti'ne gönderilen telgraf, BOA, DH-İUM, E-9/114

³⁹ Karesi Mutasarrıflığı Ahmet Mithat Bey'in 12 Ağustos 1331 (25 Ağustos 1915) tarihinde Dahiliye Nezareti'ne gönderdiği telgraf, BOA, DH-İUM, E-9/102

⁴⁰ Mutasarrıf Mithat imzasıyla 11 Eylül 1331 (24 Eylül 1915) tarihinde Dahiliye Nezareti'ne gönderilen telgraf, BOA, DH-İUM, E-9/112

⁴¹ BOA, DH-SFR, 53. (5.BB.1333).

⁴² İdari Faaliyetler ve Lojistik, s.222.

⁴³ Mustafa Öztürk, "Çanakkale Muharebelerinde Türk Ordusunun İkmal ve İşe Durumu", Askeri Tarih Bülteni, Yıl:12, Şubat 1987, Sayı:22, Ankara 1987, s.155

Çanakkale ve çevresi savaş sırasında ordu birliklerinin ihtiyacı olan iaşenin sağlanması için önemli katkılar sağlamıştır. Ancak, nüfusun azalması sonucunda üretimin düşmesi, istenilen miktarın temin edilmesini bazen mümkün kılmıyor, hatta bazen eldeki tahkânların bölge halkına bile yetmediği oluyordu. Bu durumda da ordunun elinde bulunan erzak halkın istifadesine sunuluyordu.

1915 Sonbaharında Kal'a-i Sultanîye sancagında üretilen hububat ancak bölge halkına yetecek kadar olduğundan, Meclis-i Vükela kararıyla Çanakkale'den zahire ihracının yasaklandığı görülmektedir.⁴⁴

Diğer taraftan 5. Ordu Levazımât Dairesi, ordu efradının sebze ihtiyacının karşılanmasına yardımcı olunması için bölge halkından faydalanmak istemiştir.

Harbiye Nezareti, 1915 Ağustos ayında Dahiliye Nezareti'ne gönderdiği bir yazıda, yetkililer tarafından mümkün olduğu kadar taze sebze tedarik edilerek 5. Ordu Levazım Dairesi'ne verilmesi için Kal'a-i Sultanîye Mutasarrıflığı'na gerekli emirlerin gönderilmesini istemiştir.⁴⁵ Bunun üzerine Dahiliye Nezareti de bu isteği Kal'a-i Sultanîye Mutasarrıflığı'na tlemiştir.⁴⁶ Ancak Mutasarrıf Rauf Bey⁴⁷, bölge halkının bir kısmının savaş dolayısıyla başka yerlere nakledilmesinden dolayı, mevcut taze sebzenin, ancak halka yeteceğini ve ordunun ihtiyacı için yardımcı olunamayacağı kaydetmiştir.⁴⁸

Diğer taraftan cephede çarpışan birliklerin iaşesi düzenli bir şekilde karşılanırken, kısa doğru bölge halkının sıkıntı içinde olduğu görülmektedir. Bu nedenle Kal'a-i Sultanîye Mutasarrıfı Rauf Bey, Dahiliye Nezareti'ne durumu bildirme ihtiyacı hissetmiştir. Rauf hey, sancagin her tarafında erzaka şiddetle ihtiyaç olduğunu, alınan olağanüstü tedbirlerin de buna bir çare olmadığını, gönderileceği bildiriler tohumluk hububatın acilen sevk edilmesini ve bu konuda kendilerine de bilgi verilmesini istemiştir.⁴⁹ Bu arada Dahiliye Nezareti'ne, Kal'a-i Sultanîye sancaginın tohumluk, yemeliklik ve yemlik için muhtaç olduğu zahirenin daha önceleri ordu tarafından alındığı da hatırlanmıştır. Sancagin zahire ihtiyacının Bandırma'dan deniz yoluyla karşılanabileceği kaydedilmiş ve bunun

⁴⁴ BOA, DH-İUM, 89-4/1-21, Lef-1/13/1

⁴⁵ Harbiye Nezareti Levazımât-Umumiye Dairesi İkinci Şubesinden 11689-Şefereberlik, 499 numara ile Harbiye Nezari namına Müsteşar İmzasıyla 28/29 Temmuz 1331 (11/12 Ağustos 1915) tarihinde Dahiliye Nezareti'ne "müsta celidî" kaydıyla gönderilen tezkire, BOA, DH-İUM, 89-2/1-41, Lef-2

⁴⁶ BOA, DH-İUM, 89-2/1-41, Lef-1/1/3/1

⁴⁷ İstanbul Vilâyet Mektupçusu Rauf Bey'in Kal'a-i Sultanîye Mutasarrıflığı'na tayin edilmesi hakkında bkz. BOA, DH-İUM, 89-2/1-41, Lef-4

⁴⁸ Kal'a-i Sultanîye Mutasarrıfı Rauf İmzasıyla 30 Temmuz 1331 (13 Ağustos 1915) tarihinde Dahiliye Nezareti'ne gönderdiği teğraf, BOA, DH-İUM, 89-2/1-41, Lef-4

⁴⁹ Kal'a-i Sultanîye Mutasarrıfı Rauf Bey'in, 30 Temmuz 1331 (13 Aralık 1915) tarihinde Biga'dan Dahiliye Nezareti'ne gönderdiği teğraf, BOA, DH-İUM, 89-5/1-41, Lef-3, BOA, DH-İUM, 98-1/1-10

için de Levazımât-i Umumiye-i Askeriye Dairesi Başkanlığının yardım talep etmiştir.⁵⁰ Harbiye Nezareti ise Dahiliye Nezaretinden Kal'a-i Sultanîye ahalsinin ihtiyacının, zahiresi bol olan diğer mahaller piyasalarından tedarik edilerek gönderilmesini, orduya ait olan zahireye ilişilmemesi istemiştir.⁵¹

Bunun üzerine Dahiliye Nezareti Çanakkale halkının iaşesini Bursa, Karahisar, Kutahya ve Balıkesir'den karşılamaya çalışmıştır.⁵² Bu çerçevede 5.Ordu'nun Levazımât Dairesi, gerekli hububatı Bandırma'dan Karabığa'ya nakletmeye başlamıştır.⁵³

1915 yılı son aylarında Gelibolu yarımadasındaki çarpışmaların şiddetini iyice azalmış ve itilaf devletleri birlikleri yavaş yavaş çekilmeye başlamıştır.⁵⁴ Bu nedenle Türk ordusunun mevcudunda önemli bir azalma görülmekte, ancak iaşe yönünden büyük bir artış olduğu gözlenmektedir. İtilaf devletleri kuvvetlerinin yarımadayı tamamen terk etmelerinden sonra 23 Şubat 1916 tarihinde Türk ordusunun mevcudu şu şekilde idi: İnsan sayısı: 192.193, hayvan sayısı: 53.521. Buna mukabil ordu ambar ve birliklerinde bulunan iaşe miktarı 6.313,5 tona ulaşmıştı.⁵⁵

Sonuç

Çanakkale Cephesi'nde çarpışan ordu birliklerinin, savaşın başından sonuna kadar her zaman aynı şekilde (ideal bir biçimde) beslendiğini, her vakit sıcak yemek bulduğunu ileri sürmek belki tam anlamıyla doğru olmayabilir, ancak genelde hiç bir gün aç kalmadığını söylemek mümkündür.

Türk ordusunun Çanakkale'deki başarısında, "dirayetli komutanların yüksek sevk ve idareleri yanında, diğer cephelere göre ulaşım hatlarının kısa oluşu(nun), lojistik desteğin zamanında yapılmasının da büyük rolü"nü'n olduğunu belirtmek gerekir.⁵⁶

Birinci Dünya Savaşı'ndaki başarılarla ve yenilgilere dikkatli bir şekilde bakıldığında, gelecekte kötü sonuçlar doğurabilecek olaylarla karşılaşılmasını için, "amaçta ulaşmanın ancak harekâta lojistik faaliyetlerin birlikte planlanması ve eksilibliklerin önceden sağlanması" gerektiği görülecektir. Bu nedenle daha barış

⁵⁰ Maliye Nezareti Müsteşarlık kaleni Komisyon-ı Matsus Reisi namına Tansin imzasıyla Dahiliye Nezareti'ne 22 Kasım-ı evvel 1331 (4 Ocak 1916) tarihinde gönderilen tezkire, BOA, DH-İUM, 98-1/1-45, Lef-2

⁵¹ Harbiye Nezareti Levazımât-Umumiye Dairesi İkinci Şube'si'nden Şefereberlik-18407, 824 numara ile Harbiye Nezari namına Müsteşar İmzasıyla 5 Tesri evvel 1331 (18 Ekim 1915) tarihinde Dahiliye Nezareti'ne "mühimdir" kaydıyla gönderilen tezkire, BOA, DH-İUM, 59-1/1-67, Lef-3

⁵² BOA, DH-İUM, 98-1/1-45, Lef-1/1. Biga ve Ezine civarının yemeliklik zahire ihtiyacı hakkında ayrıca bkz. BOA, DH-İUM, 98-1/1-33

⁵³ BOA, DH-İUM, 98-1/1-45, Lef-1/1. Biga ve Ezine civarının yemeliklik zahire ihtiyacı hakkında ayrıca bkz. BOA, DH-İUM, 98-1/1-33

⁵⁴ Bu konuda geniş bilgi için bkz. Yusuf Hikmet Bayur, a.g.e., III/II, s. 384-386

⁵⁵ İdari Faaliyetler ve Lojistik, s.673 (EK-31).

⁵⁶ İdari Faaliyetler ve Lojistik, X, 586-588.

ortamında bulunulurken, idari faaliyetlerin uygun bir şekilde planlanmasıyla birlikte, devlet ve millet olarak dış kaynaklara bağlılıktan kurtulmanın çarelerini arayıp bulmak, iç kaynaklara yönelmek gereği ortaya çıkmaktadır. Son olarak şunu söylemek mümkündür: Savaş meydanlarında lojistik desteğin yeterliliği ve miktarı, uygulanacak olan stratejiye ve taktiğe büyük ölçüde etki etmektedir. Lojistik destek veya bunun olmayışı seferberliğin, hatta savaşların sevk ve idaresine önemli ölçüde etki eden bir unsur olma özelliğini hep korumuştur.⁵⁷ Günümüzde artık savaşların sonucunu belirleyici unsurun, ülkelerin ekonomilerinin gücü ve büyüklüğüne bağlı olduğu bilinen bir gerçektir.

THE PROBLEM OF PROVISIONING THE TURKISH ARMY DURING THE GALLI POLI CAMPAIGN

It is a common wisdom that logistics, which involves transporting soldiers and providing continuous supplies in support of military operations, is crucial to the success of a mission. The Turkish Army's success at Gallipoli was without a doubt closely tied to the efficiency of the logistical support. In this paper, I will study the food supplies and their conveyance to the troops defending the Dardanelles.

At the beginning of World War I, the Dardanelles Defence Command (Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanlığı) was in charge of defending the Dardanelles, which it did successfully against the naval attack of the Allies on 18 March 1915. From August 1914 to 23 March 1915, the Dardanelles Defence Command functioned under the Office of the Supreme Commander (Başkomutanlık). It received its supplies from the Army Material Command (Harbiye Nezareti Levazım Dairesi), which was in charge of supplying provisions for the army.

Between 31 July 1914 and 28 February 1915, the Army Material Command supplied the following provisions to the Dardanelles Defence Command: wheat 981,105 kg., flour 689,740 kg., corn flour 106,200 kg., hardtack 85,954 kg., meat 11,049 kg., roast 18,678 kg., roast for soup 2,880 kg., vegetables and canned food 5,493 kg., rice 23,383 kg., 9,880 eggs, beans 76,976 kg., broad beans 57,808 kg., bulgur 20,971 kg., potatoes 16,161 kg., onions 8,226 kg., run butter 4,319 kg., olive oil 7,137,5 lt., olives 19,205 kg., sardines 830 kg., cheese 117,690 kg., salt 33,331 kg., sugar 24,485 kg., tea 1,717.5 kg., grapes 72,728 kg., dates 1,885 kg., soap 7,133 kg., and barley 286,665 kg.

In March 1915, the Dardanelles Defence Command and Third Army Corps Logistic Units were stationed in Çanakkale town, in the villages of Okcular and Yağcılar, in Kepez, on the Calvert Farm near Kumkale, and in Eceabat (Maydos).

The foodstuffs coming from Istanbul and its environs were delivered first to the depots of the Dardanelles Defence Command and Ninth Division. Since the latter was stationed on both sides of the Dardanelles, there were two dumps.

On 25 March 1915, the Fifth Army was created to defend the Dardanelles area against the Allied Forces, with the town of Gelibolu (Gallipoli) as its headquarters. Liman Von Sanders was appointed to its command, which consisted of five divisions. Immediately afterward, on 27 March, the Fifth Army Depot Inspectorate was founded. After the creation of the Fifth Army, the responsibility for supplying food to the Dardanelles Defence Command was transferred to the Fifth Army.

⁵⁷ İdari Faaliyetler ve Lojistik, X,588

In 1915, before the Allies invaded the Gallipoli Peninsula, the Fifth Army comprised 137,599 men and 24,734 animals. The Army needed the following provisions per day: wheat 125,000 kg., meat 25,799 kg., olive oil 2,752 lt., dried vegetables 16,512 kg., salt 4,125 kg., gasoline 1,376 lt., wood 137,599 kg., charcoal 27,519 kg., fodder 98,936 kg., and 123,670 kg. of grass for the animals.

The main Turkish line of communication with the Gallipoli Peninsula was by water. However, while fighting was continuing on the Peninsula, it was impossible to convey supplies by ship to Kilia, Eceabat and Çanakkale, all of which were within range of the guns of the Allied fleet. Moreover, British and French submarines seriously impeded the transport of provisions by sea. Nevertheless, the British and French submarines could not prevent Turkish supply ships getting through. By hugging the coast and sailing by night, their transport ships continued to convey provisions to the harbours at Akbash, Kilia and Eceabat.

There was also a depot at Burgaz to provide supplies for the Asiatic side. The Independent Cavalry Brigade and Command Support Staff [Menzil Kolları] received their supplies from the Keshan depots.

In the middle of 1915, since the bakeries in Eceabat had escaped Allied bombing undamaged and were in service, and since the flour factories at Tekirdağ and Karabiga were operating, no difficulty was encountered in providing food supplies to troops at the front.

At the same time, the Army Depot Inspectorate at Lapseki had set up depots at Akbash, Gallipoli (town), Sharkoy, Keshan, Tekirdağ, Karabiga, Biga, Balçılar, Burgaz and Saraycik. In addition, two ships full of foodstuffs at Tekirdağ and Bandırma were ready and waiting to convey supplies to the Gallipoli Peninsula.

On 23 July 1915, the provisioning situation of the Fifth Army was as follows: 699,2 tons of grain; 1,402 tons of food supply; 3,771 tons of fodder. At this time it was estimated that the Fifth Army amounted to 218,431 men and 64,913 animals. On 28 September 1915, the amount of manpower was increased to 287,124 and that of animals to 79,000.

Various routes were used in the Dardanelles area to convey supplies. On the European side, the Istanbul-Uzunköprü railroad and the route extending from Keshan through Bolayır (Bulair), Gallipoli, Bigali to Seddulbahir were used. On the Asiatic side, the following routes were used for the conveyance of supplies: the road running from Balıkesir through Balya, Yenice, Çan, Bayramiç, Ezine, and Erenköy to Çanakkale, and the road running from Karabiga, Biga, Çan, and Kirazlı to Çanakkale. Another road from Biga passed through Beycayırı to Lapseki.

During the war, Çanakkale and its environs supplied food to the army. However, the decline of the population led to a lessening in agricultural activity,

which in turn seriously affected food production. This meant that farmers could not feed themselves sufficiently, let alone provide enough food for the army.

At the end of 1915, the intensity of fighting decreased and the Allied Forces started to evacuate. After the evacuation of the Allied Forces, on 23 February 1916, the Turkish army in the region consisted of 192,193 men and 43,521 animals. At this time, the grain stored at the dumps amounted to 6,313.5 tons.

It is not entirely correct to state that during the war the troops fighting in the region were always fed adequately. However, one may emphasize that they did not suffer greatly from lack of food.

There were several reasons for the success of the Turkish forces, but apart from the successful command of the officers of the Turkish Army, we may highlight the following two reasons; firstly, the relative closeness of routes for bringing supplies, and secondly, the prompt conveyance of ammunition, equipment and food supplies.

There were several reasons for the success of the Turkish forces, but apart from the successful command of the officers of the Turkish Army, we may highlight the following two reasons; firstly, the relative closeness of routes for bringing supplies, and secondly, the prompt conveyance of ammunition, equipment and food supplies.

ÇANAKKALE SAVAŞLARINDA HAVA GÜCÜ VE HAVA SAVAŞLARI

Şerafettin ZEYREK*

Bilindiği gibi, insanoğlu değişik zamanlarda uçmayı denemiş ve bunu ilk olarak 17 Aralık 1903 tarihinde Amerika'da Wright kardeşler 12 beygir gücündeki The Flyer adlı uçakla gerçekleştirmişlerdir.¹

İşte bu tarihten sonra gerek Amerika Birleşik Devletleri'nde, gerekse Avrupa'da uçağa ve uçuculuğa özel bir önem verilmiş ve bu alandaki çalışmalar ve gelişmeler hızla artmıştır.

Yine denilebilir ki, askeri amaçlı ilk uçağa 1909 yılında Amerika Birleşik Devletleri sahip olmuş, onu Fransa, İngiltere ve İtalya izlemiştir.

İlk gemiden uçağın kalkması yine Amerika Birleşik Devletlerinde 1910 yılında gerçekleştirilmiş, ilk uçak gemisine ise yine aynı devlet 1911 yılında sahip olmuştur. İlk deniz uçağını da yine Amerika 1911 yılında donanmasına katmıştır. Savaşta ilk uçak ise İtalyanlarca Trablusgarb Savaşı'nda kullanılmıştır.²

Havacılık açısından Osmanlı Devleti'ne gelince, Osmanlı yetkilileri havacılığın önemini anlamışlar ve bu yüzden ilk çalışmalara 1911 yılında Mahmut Şevket Paşa'nın buyruğuyla askeri amaçlarla başlamıştır. Hatta bu amaçla İngiltere ve Fransa'ya pilot yetiştirmek için subaylar gönderilmiş, bu devletlerden uçak almış, Yeşilköy'de bir havaalanı bile açılmış ve birtakım kurullar oluşturulmuştur.

Balkan Savaşları başladığında Osmanlıda 10 tane gözetleme ve bombardıman uçağı vardır. Ancak bunları I. Balkan Savaşı'nda kullanamamış, II. Balkan Savaşı'nda ise birkaç defa gözetleme yaptırtabilmiştir.³

I. Dünya Savaşı'na kadar Osmanlı havacılığı genelde Fransa ve İngiltere'ye dayanırken, Osmanlının yönünü Almanya'ya çevirmesiyle, doğal olarak havacılık da kaynak açısından Almanya'ya yönelmeye başlamıştır. Çünkü, İngiltere ve Fransa, Osmanlı'nın uçucularını eğitmediği gibi, uçak vermemiş ve İstanbul'daki eğitimcilerini de geri çekmiştir.

Osmanlı savaşa girince, Almanya her yönden silah, araç ve gereç vermiştir. Bu araç-gereç ve donanım içinde havacılığa ait olanlar da vardır. Almanya

*Yrd. Doç. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

1- Ömer ÇEKMECEGİL, Deniz Havacılık Tarihi, Ankara 1992, s.7.

2- Ömer ÇEKMECEGİL, age, s.8.9.

3- Ömer ÇEKMECEGİL, age, s.10.

Osmanlının istemi üzerine başta pilot olmak üzere her türlü uzman, uçak, silah, yedek parça ve bomba göndermiş ve bu alanda bilgi vermiştir.

Osmanlı I. Dünya Savaşı'na girdiğinde elinde dört tane sağlam uçağı vardır.⁴

Bilindiği gibi, Osmanlı savaşa girdiğinde birkaç cephesi vardır. Ancak en önemlisi buradaki Çanakkale Cephesi'dir. Adeta savaşın can damarıdır. Çünkü burada boğaz vardır. Eğer boğaz geçilebilirse, Anlaşma Devletleri ile Ruslar birleşecek, Trakya'dan Almanya sarılacak, Balkan Devletleri İngiltere'nin yanında yer alacak ve en önemlisi de Osmanlı Devleti savaş dışı bırakılacaktır. Böyle çok önemli bir sonucu her iki yan da bildiği için, olanca güçlerini buraya yığmışlardır. Bu güçler içinde hava gücü de vardır.

Çanakkale Savaşları ve Hava Gücümüz

Çanakkale Savaşı başlamadan önce Osmanlının burada 3 Ağustos 1914'te, 25 Aralık 1914'te gönderilen ve bozuldukları için geri çağrılan deniz uçakları vardır. Çıkartmadan önce ise Nieport markalı bir deniz uçağı bulunmaktadır. Bu uçakla Fazıl Bey ilk gözetlemeyi 5 Eylül 1914 tarihinde yapmıştır. Bunu daha sonra 10 Eylül, 2 Ekim ve 14-19 Ekim 1914 tarihlerindeki izlemiştir. Ancak, Almanya Erich Serno adında bir teğmeni buraya gönderince işler değişmiş ve havacılık yeni bir döneme girmiştir. Serno ile birlikte uç tane daha Alman uçağı verilmiştir. Fakat çıkartmadan önce Çanakkale'ye yalnızca biri gelebilmiştir.⁵ Yani 18 Mart çıkartmasından bir gün önce burada Osmanlı'nın iki deniz uçağı vardır.

Çanakkale Cephesi'nde havacılığı iyi anlayabilmek için herşeyden önce iki tarafın hava güçlerini bilmek gerekir. Bu savaşta Osmanlının hava gücü şöyledir:

Savaş başlamadan önce, Osmanlının Müstahkem Mevkii Komutanlığı'na bağlı olarak kuruluşunda, kağıt üzerinde de olsa, hava birlikleri vardır. Bunlar daha sonra işlerliğe kavuşmuş ve bölük düzeyine kadar yükseltilmişlerdir. Çanakkale'de Osmanlının 1. Bölük, 6. Bölük ve 3. Deniz Tayyare Bölüğü olmak üzere toplam üç tane birliği vardır. Ancak savaşın son iki yılında Uzunköprü'deki 15. Hava Bölüğü ve tüm deniz Almanlardan oluşan Fokker Bölüğü de etkin olmaya başlamıştır. Böylece bu cephede toplam beş tane hava birliği oluşturulmuştur. Yani bunlardan

4- Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Yay: Genelkurmay Harp Tarihi-Başkanlığı, Cilt 3, Kısım 6, Ankara 1971, s.497.

5- Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Cilt 3, Kısım 6, s.497.

Birinci Dünya Harbinde Türk Hava Harekatı, Haz: T.C. Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, Cilt 9, Ankara 1969, s.25-26.

Rudolf HOLZHAUSEN, Birinci Dünya Harbinde Almanya'nın Türkiye'ye Sağladığı Hava Desteği ve Çanakkale Havacıları, Çev: Fahri ÇELİKLER, Yay: Askeri Tarih Bülteni Eki, Ağustos 1982, Sayı 14, Ankara 1982, s.13.

1. Uçak Bölüğü Gelibolu'daki Galata'da 6. Uçak Bölüğü Erceköy'de ve Nara'da 3. Deniz Uçak Bölüğü Nara ve Köseburun'da Fokker Bölüğü Gelibolu'daki Galata'da 15. Hava Bölüğü Uzunköprü'de görev yapmaktadırlar.⁶ Uçakların inip kalkması, bakım ve onarımlarının yapılabilmesi ve uçakların savaş için donanımının sağlanabilmesi için havaalanlarının da olması gerekir. Osmanlı'nın bu cephede saptayabildiğimiz kadarıyla aşağıdaki havaalanları vardır.

Galata Havaalanı: Adı üzerinde Galata Köyü yakınındadır. Bir dere içindedir. Kara hava uçakları içindir. Osmanlı Ordusunun, yani Liman Von Sanders Paşa'nın karargahının havadan korunması için Temmuz 1915'te buraya yapılmıştır.⁷

Nara Havaalanı: Nara'dadır. Deniz uçakları için yapılmıştır. Aslında burada tek üst değil iki tanedir. Biri de Köse Burnu'ndadır.⁸

Çanakkale Havaalanı: Bu ad altında iki yerde havaalanı bulunmaktadır. Biri bugünkü İntepe dolaylarındadır. Ancak 5 Temmuz 1915 tarihindeki bombalamayla, iki uçağın kullanılmaz duruma gelmesi sonucu kullanımdan kaldırılmıştır.⁹ İkinci havaalanı ise bugünkü Çanakkale Havaalanı'nın yakınında bir yerdedir.

Uzunköprü Havaalanı: Bu da Özellikle son iki yılda cephede çok etkin olmuştur. Hatta Çanakkale'nin bazı uçaklarını buraya tahsis etmişlerdir. Buradan kalkan uçaklar özellikle Saroz Körfezi ve Bulgar-Yunan sınırında görev yapmış, İmroz ve Limni Adası'ndan İstanbul'a giden uçaklarla sık sık karşılaşmışlardır.¹⁰

Çanakkale'de bunların dışında kara hava uçakları için birkaç küçük havaalanı ve pistin olma olasılığı daha vardır.

Bunlar cephe içinde doğrudan ve etkin bir biçimde görev yapan havaalanlarıdır. Bunların dışında Yeşilköy, İzmir, Dedeoğaç, Edirne, Tekirdağ ve Marmara Adası'ndaki Kutatlı havaalanı ve pistlerinden de yararlanılmıştır.

Uçakların olduğu yerde uçaksavarların ve birliklerinin de olması gerekir. Bunlar o günkü deyimle Tayyare Topçuları'dır. Bataryalar biçiminde

düzenlenmişlerdir. Osmanlı'nın cephede ara sıra yerleri değişmekte birlikte şuralarda uçaksavar birlikleri vardır:¹¹

3. Ağır Topçu Alayı Çimenlik Tabyası'nın 1. Ağır Topçu Taburunun Hamidiye Tabyasına bağlı Takım
4. Ağır Topçu Alayı Kilitbahir'deki Namazgah Tabyasına bağlı Havuzlarda ve Baykuşa görevlendirme
5. Ağır Topçu Alayı Kumkale'deki Orhaniye ve Ertugrul Tabyasında görevlendirme

Uçaksavar bataryalarının kullandığı değişik silahlar olmakla birlikte, asıl ve etkin olan silahları 37 mm'lik toplardır. Bunlara da Tayyare Topları denir. Bu topların sayıları değişimle birlikte, bağlı oldukları birlikler şunlardır:

3. Ağır Topçu Alayı	2 Adet 37 mm'lik Top
4. Ağır Topçu Alayı	6 Adet 37 mm'lik Top
5. Ağır Topçu Alayı	4 Adet 37 mm'lik Top

Anlaşma Devletlerinin Hava Gücü

Havacılıktaki güçler açısından bakıldığında Anlaşma Devletleri'nin güçleri de şöyledir; başlangıçta bu cephe İngiliz Dogru Seferi Kuvvet Komutanlığı'na bağlıdır. Fransızlarına Bozcaada'da 98. Uçak Bölüğü ve 20 uçağı bulunmaktadır. Bunlara ek olarak İngilizler buraya uçak getirmişler ve burada ortak bir birlik oluşturmuşlardır. Bunların yanı sıra yöreye Ben My Chree ve Ark Royal adlı uçak gemilerini de getirmişlerdir. Başlangıçta Bozcaada'da olan İngiliz-Fransız karma birlikleri, İngilizlerin Haziran 1915'te kendi birliklerini "Çanakkale İngiliz Kralliyet Hava Kuvvetleri Komutanlığı"na bağlaması ve bunları İmroz Adası'ndaki Keleşli Limanı yakınlarına taşınması sonucu, güçler ikiye ayrılmıştır. Bu birlikler daha sonra, yani Selanik çıkartmasından sonra görev alanlarının genişlemesiyle, güçlüklerini Limni Adası'na vermişlerdir.¹²

Çanakkale Cephesi'nde Anlaşma Devletleri'nin döndü sabit, ikisi ise gezginci olmak üzere toplam 6 tane hava alanı vardır. Bunlar şunlardır;

Bozcaada Havaalanı: Önce karmadır. 16 uçaklıktır. Fakat Haziran 1915'ten sonra tümten Fransızlarındır.¹³

⁶ - Birinci Dünya Harbinde Türk Hava Harekati, Cilt 9, s. 70, 128.
Rudolf HOLZHAUSEN, age, s. 17, 27.

Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Osmanlı Devri, Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, Çanakkale Cephesi Harekati, Cilt 5, 3. Kitap, Ankara 1980, s. 38.

⁷ - Rudolf HOLZHAUSEN, age, s. 76.

⁸ - Rudolf HOLZHAUSEN, age, s. 78.

⁹ - Birinci Dünya Harbinde Türk Hava Harekati, Cilt 9, s. 48.

¹⁰ - Birinci Dünya Harbinde Türk Hava Harekati, Cilt 9, s. 55, 150, 226.

¹¹ - Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, Çanakkale Cephesi Harekati, Cilt 5, 3. Kitap, s. 30, 40.

¹² - Birinci Dünya Harbinde Türk Hava Harekati, Cilt 9, s. 40.
Çanakkale 1915, Haz: Milli Savunma Bakanlığı, Ankara 1999, s. 27.

¹³ - Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, Çanakkale Cephesi Harekati, Cilt 5, 3. Kitap, s. 514.

Seddülbahir Havaalanı: Adı üzerinde Seddülbahirde' olup, 4 uçaktır. Ancak burası 15 Haziran 1915 tarihinde Kumkale ve Alçıtepe'den topçu bombalaması, Osmanlı uçaklarının baskını ve çok esintili olması yüzünden havaalanı olmaktan çıkarılmış, olağanüstü durumlarda kullanılmıştır.¹⁴

İmroz Havaalanı: Gökçeada'dadır. Bu da Haziran 1915'den sonra tümünden İngilizlerindir.

Limni Havaalanı: Adı üzerinde Limni Adası'ndadır. Bu havaalanı Anlaşma Devletleri'nin Çanakkale'den çekildikten sonra etkin olmuştur. Çünkü bunların görev alanı genişlemiştir. Yani, Sırbistan Almanya tarafından işgal edilince ve Bulgaristan'ın Bağlaşma Devletleri'ne katılmasıyla, bu havaalanı İstanbul'dan Sırbistan'a kadar olan yerleri gözetlemek ve denetlemek amacıyla güçlendirilmiştir.

Ben My Chere Uçak Gemisi: Gezginçi havaalanıdır. Toplam 5 uçak taşımaktadır.¹⁵

Ark Royal Uçak Gemisi: Bu da gezginçi bir havaalanıdır. 8 uçak taşımaktadır.¹⁶

Bu son iki havaalanı veya uçak gemisi gezginçi olduğu için, Midilli Adası, Limni Adası ve Saroz Körfezi arasında görev yapmıştır.

Osmanlıda uçaksavar bataryalarının olmasına karşın, Anlaşma Devletleri'nin bu tür birliklerinin olup olmadığını saptayamadım. Ancak, Osmanlı uçaklarına yerdin ve denizden top, tüfek ve makineli tüfek atışlarının yapıldığını biliyoruz. Ayrıca, gerek İngiltere'nin, gerekse Fransa'nın Avrupa'daki cephelelerinde yeni tip Anti Aircraft denilen çift ve üç namlulu uçaksavarları vardır. Fakat bunları bu cephede kullandıklarını da saptayamadık.¹⁷

Osmanlı Uçaklarının Etkinlikleri

Osmanlı uçakları Anlaşma Devletleri'nin ordusunu, askerlerini, topçularını, mevzilerini, savaş ve ulaştırma gemilerini, balonlarını, denizaltılarını, havaalanlarını ve bazı köprüleri bombalamışlardır. Bunların yanı sıra gözetlemeler yapmışlar, hava fotoğrafları çekmişler, propaganda amacıyla bildiriler atmışlar,

¹⁴ - Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, Çanakkale Cephesi Harekati, Cilt 3, 3. Kitap, s.514.

¹⁵ - Birinci Dünya Harbinde Türk Hava Harekati, Cilt 9, s.46.

¹⁶ - Nigel STELL ve Peter HART, Gelibolu Yenilgisi'nin Destanı, Çev: Mehmet HARMANCI, Sabah Yayınları, I. Baskı, İstanbul 1997, s.249.

¹⁷ - Tamim 17 Haziran 1915.

¹⁸ - Çanakkale 1915, s.27.

¹⁹ - Çanakkale 1915, s.26.

²⁰ - Birinci Dünya Harbinde Türk Hava Harekati, Cilt 9, s.49-52.

²¹ - H. W. Wilson, The Great War, Volume 6, London 1916, s.283-286.

mayın ve ağ taramışlar, İstanbul'dan gelen ulaştırma gemileri konvoylarına eşlik etmişler ve de karşı tarafın uçaklarıyla hem çarpışmışlar, hem de it dalaşında bulunmuşlardır.

Burada hemen şunu da anımsatmakta yarar vardır; Çanakkale Savaşları dendiğinde hep çıkartma ve çekilme süreci düşünülür. Bu kara savaşları açısından doğrudur. Ancak bu süreç hava savaşları açısından geçersizdir. Çünkü hava savaşları Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan birkaç gün öncesine kadar sürmüştür. Dolayısıyla bu sunumunda 4 yıllık bir hava savaşları sürecinde, hava etkinliklerinin tümünü anlatmak olanaksızdır. Ancak bunların önemli olanlarına yer verilecektir.

Bunlardan Gözetleme uçularına örnek verecek olursak, bunların savaş boyunca sürekli yapıldığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Fakat en ilginç olanı Yzb. Serno ve ekibinin 18 Mart 1915'deki çıkartmayı önceden haber verebilmesidir. Serno 17 Martta İstanbul'dan gelmiş ve 17-18 Mart gecesi arkadaşlarıyla birlikte bir gözetleme uçuşu yaparak, Anlaşma Devletleri'nin donanmasının boğaza doğru ilerlediğini görebek geri dönmüş ve cephe komutanına 3. saat gibi önceden haber vererek gerekli önlemlerin alınmasına yardımcı olmuştur.¹⁸ Yine bu salonda iki yıl önce tartışılan "Anlaşma Devletlerinin çekilmeden haberleri var mıydı, yok muydu" konulu bir bildiri sunulmuş ve sonuçta belge var mı yok mu tartışmasına gelinmiştir. İşte bu gözetlemeler sonucu Hava Bölük Komutanı Alman Yzb. Körner geri çekilişi günü gününe saptamış ve yetkililere bildirmiştir.¹⁹

Peki gözetleme biçimi nasıldır?

Gözetleme biçimi şöyledir: Ölçüm ve gözlem için uygun donanımlı olan gözetleme uçaklarıyla pilot ve yardımcı (gözü veya rasit) uçuklarında gözlem yapar ve bu bilgileri harita üzerine işaretler veya gerekli bilgileri defterine not alır, daha sonra bunları gerekli yerlere sunar.²⁰

Havacıların yaptığı bir başka görev de fotoğraf çekmeleridir. Bunlar 3 000 metreye kadar fotoğraflar çekebilmektedirler. Ancak elimizde en yüksek 1200 metreden çekilmiş fotoğraf vardır. Fotoğrafları daha çok Alman Yzb. Körner çekmiştir. Hatta birkaç gün içinde 300-400 metreden 200 kadar fotoğrafı çekmiştir. Daha sonra bu fotoğraflar üzerinde çalışmalar yapılarak haritalar yapılıyor ve topçuların kullanımına sunuluyor.²¹

¹⁸ - Rudolf HOLZHAUSEN, age, s.66.67.

¹⁹ - Birinci Dünya Harbinde Türk Hava Harekati, Cilt 9, s.38.

²⁰ - Rudolf HOLZHAUSEN, age, s.90-100.

²¹ - Harb Mecmuası, Kanunisanı 1331, Sayı 3, s.42.

²² - Rudolf HOLZHAUSEN, age, s.16.84.
Harb Mecmuası, Kanunisanı 1331, Sayı 3, s.37.

Havaçların bir başka etkinliği de hava alanlarını bombalamalarıdır. Örneğin, 27 Eylül 1915 ve 3-4 Eylül 1917 tarihlerinde İmroz Havaalanı, 18 Nisan ve 15 Haziran 1915 tarihlerinde Bozcaada Havaalanı bombalanmış, yine, 17 ve 20 Haziran 1915 tarihinde uçakların bilgi vermesi sonucu Seddülbahir Havaalanı Kumkale ve Aicretepe yöresindeki topocuların atışıyla kapatılmıştır. Ayrıca, değişik tarihlerde Limni Havaalanı da bombalanmıştır.²² Bunların sonucunda havaalanları, uçaklar, hangarlar ve donanım zarar görmüştür.

Çok önemli bir bombalama olayı da İngiliz Başkomutanı Karargahı olan General Sir Ian Hamilton'un yatının bombalanmasıdır. 18 Temmuz 1915 tarihinde saldırılmış, 2 adet 25 kg'lık ve 3 adet 10 kg'lık Alman bombaları atılmasına karşın, vurulamamıştır. Bombalar yatın yakınına düştüğü için bir zarar verdirilememiştir.²³ Fakat bu durum Çanakkale Cephesi'ndeki Osmanlı askerlerine moral vermiştir.

Osmanlı Havaçları köprüleri de bombalamışlardır. Ancak, bunu cepheyi yitirmeye başladıklarında, düşman ilerlemesini önlemek amacıyla Mondros'a yakın zamanlarda yapmışlardır. Örneğin, Ekim 1918'de Gümlüçüne- Kösemescit ve İskeçe-Narluköy Köprüleri bombalanmıştır.²⁴

Osmanlı uçakları propaganda savaşına da katılmıştır. Örneğin 27 Mayıs 1915 tarihinde Fransız sömürgelerinden getirilen askerlere bildiriler atmıştır. Yine, Avustralya ve Yeni Zelandalılara, 25 Haziran 1915 tarihinde, İstanbul'dan gelen bir uçak Arburnu'nda İngilizce 300 kadar bildiri atmıştır.²⁵

Havaçlar denizaltılara karşı da etkin olarak kullanılmışlardır. Özellikle Marmara Denizi'ndeki görevi üstlenmişler ve 6 Ağustos 1915 tarihinde saptadıkları bir İngiliz denizaltısını bombalayarak batırmışlardır. Yine Ağustos 1915'te İstanbul'dan gelen deniz konvoylarını havadan ve denizden korumuşlardır.²⁶

Osmanlı uçakları balonlara karşı da görev yapmıştır. Ancak buna daha sonra değineceğiz. Osmanlı havaçları sivil yerleri, vurmamıştır, çünkü çevrede vurulacak sivil yerleşim birimleri yoktur.

²² - Birinci Dünya Harbinde Türk Hava Harekatı, Cilt 9, s.41,46,154.
Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, Çanakkale Cephesi Harekatı, Cilt 5, 3. Kitap, s.514.
Tanin 21 Haziran 1915. Tanin 29 Eylül 1915. Tanin 17 Haziran 1915.

²³ Nigel STELL ve Peter HART, age, s.249.

²⁴ - Birinci Dünya Harbinde Türk Hava Harekatı, Cilt 9, s.49.
Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, Çanakkale Cephesi Harekatı, Cilt 5, 3. Kitap, s.515.
Rudolf HOLZHAUSEN, age, s.77.

²⁵ - Birinci Dünya Harbinde Türk Hava Harekatı, Cilt 9, s.227.
Rudolf HOLZHAUSEN, age, s.72.
Çanakkale 1915, s.28.

²⁶ - Birinci Dünya Harbinde Türk Hava Harekatı, Cilt 9, s.47.
Rudolf HOLZHAUSEN, age, s.81.

Bunların yanı sıra, ir dalası, bombalama ve önleme uçuşunun sayısızca örnekleri vardır.

Anlaşma Devletlerinin Etkinlikleri

Anlaşma Devletleri'nin etkinliklerine gelince, bunların hava yönünden etkinlik alanı ve görev çeşitliliği Osmanlıya göre daha çoktur. Örneğin bunlar; Osmanlı askerini, topusunu, mevzilerini, savaş ve ulaşım gemilerini, köprülerini, demiryollarını, askersel tesisleri, havaalanlarını vurmuşlar, çıkartmada ve geri çekilmede yoğun bir biçimde destek sağlamışlar. gözlemlerinde bulunmuşlar, propaganda etkinliğine katılmışlar. Nara'daki denizaltı ağlarıyla mayınların yerlerine saldırarak kendilerinin Marmara'ya geçişini kolaylaştırmaya, tam karşılı olarak da Osmanlı'nın Marmara'daki deniz ulaşımını engellemeye çalışmışlardır. Bunun yanı sıra yerleşim alanlarını da vurmuşlardır.

Bunları örnekleyecek olursak şöylece; Örneğin 18 Mart 1915 ve 25 Nisan 1915 tarihlerindeki çıkartmalarında Kumkale'de Fransızların uçakları görev almış, boğazın Avrupa yakasında ise İngiliz uçakları kullanılmıştır.²⁷

Anlaşma Devletleri uçakları İstanbul'dan Çanakkale Cephesi'ne yiyecek, içecek, asker ve donanım getiren Marmara'daki ulaşım gemilerine de saldırmış ve bazı gemileri batırmıştır.Yine aynı donanımı Uzunköprü'ye kadar getiren demiryollarını ve istasyonları da 9, 12 ve 27 Haziran 1918 tarihlerinde bombalamışlardır. Ayrıca bunlar, yaptıkları uçuşlarla Marmara'daki denizaltılara telgraf bağlantıları da kurarak, onlara gerekli bilgileri sağlamışlardır.²⁸

Anlaşma Devletleri'nin uçakları da propagandaya katılmıştır. Örneğin, 23 Ağustos ve 29 Mayıs 1915 tarihlerinde bildiriler atmışlardır.²⁹

Yine bunlar Nara'daki denizaltı ağlarına da saldırmışlar ve mayın taramışlardır. Ancak mayın taramada biraz başarısızdırlar. Çünkü 18 Mart çıkartmasında çok zarar verdikleri düşünüldürse, iyi gözlem yapmadıkları ortaya çıkacaktır.³⁰

Anlaşma Devletleri havaçlarının en çok zarar verdirdikleri bir görev de topçu atışlarını düzeltmeleridir. Bunu birçok defa yapmışlardır.

Yine başarılı oldukları bir alan da geri çekilmede verdikleri destekdir. Bu destek gözletme biçiminde olduğu gibi, yoğun bir saldırı ile Osmanlı uçaklarının gözlemlerini önlemek biçiminde olmuştur. Özellikle bunu 19-20 Aralık

²⁷ - Birinci Dünya Harbinde Türk Hava Harekatı, Cilt 9, s.42.

²⁸ - Birinci Dünya Harbinde Türk Hava Harekatı, Cilt 9, s.52,227.

²⁹ İzzettin Çalışlar, On Yıllık Savaşın Ganimetleri, Haz. İsmet Görgülü, İstanbul 1997, s.101.
Tanin 10 Ağustos 1331.

³⁰ - Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, Çanakkale Cephesi Harekatı, Cilt 5, 3. Kitap, s.514.

1915'teki Arıburnu Çekilmesi sırasında başarıyla uygulayabilmişlerdir. Ayrıca Çanakkale Cephesi gerisine ve Marmara içlerine sık sık saldırarak Osmanlı yetkililerinin gözünün ve uçaklarının buraya çevrilmesini sağlamışlardır. Yani, asil cephelyi rahatlatmışlardır.³¹

Anlaşma Devletleri uçakları İstanbul'u da yoğun bir biçimde bombalamışlardır. Özellikle Yavuz'un Çanakkale Boğazından çıkarak, Anlaşma Devletleri'nin üstlerini bombalayacağı düşüncesiyle, İstanbul'daki Yavuzu batırmak için bu saldırılara başlamışlar, daha sonra da korku salarak, İstanbul'daki yetkililerin ve halkın moralini bozmak için sürdürmüşlerdir. Bu yüzden İstanbul'u bombalayan uçaklar İmroz ve Limni havaalanlarından kalkmış, Şarköy yönünden İstanbul'a ulaşmışlardır. Örneğin, 12 Nisan 1916'da İmroz'dan kalkan iki uçak Zeytinburnu Silah Fabrikası ile Yeşilköy uçak hangarlarının varmış. 9-10 Temmuz 1917'de iki Farman uçağıyla da Harbiye Nezareti avlusuna, Bayezit Alanı'na, Yavuz, Numunehamiyet ve Yedigöller gemisine bomba bırakılıp, Yedigöller gemisinin batmasına neden olmuştur. Yine Anlaşma Devletleri uçakları Temmuz 1917 ile Eylül 1917 arasında bazen 4-6 uçaklık kollarla İstanbul'daki Zeytinburnu Fabrikası'nı, Haydarpaşa İstasyonu'nun, Selimiye ve Davutpaşa Kışlası'nı, Haliç'i, Gülhane Parki'nin, Hasköy askeri tesislerini, Yeşilköy Havaalanı'nı, İstanbul Elektrik Fabrikasını, Galata Köprüsü'nü ve Galata'daki Balon birliğini bombalamışlardır.³² Tüm bunların sonucu Başkomutanlık İstanbul'u havadan savunmak için kademeli bir savunma tasarımı hazırlanmıştır.

Önemli bir hava savaşı da İmroz Adası'nın baskını sırasında, yani Midilli Kravüzürü'nün battığı olay sırasında olmuştur. İmroz Kafelo'daki İngiliz deniz ve hava üstlerini vurmak için yapılmış olan bu saldırı şöyle gerçekleşmiştir; 20 Ocak 1918 günü Yavuz ve Midilli kravüzürleri, Numune-i Hamiyet, Muaveneti Milliye, Basra ve Samsun muhriplerinden oluşan bir filo baskın düzenlemiştir. Buna iki yanın uçakları da katılmıştır. Burada Midilli Kravüzürü Kafelo'daki hava alanının yakıt depolarını tahrip etmiştir. Hatta Midilli'nin mayınlara çarpmasının nedenlerinden biri, hava akımlarından korunmak için yaptığı manevralar olarak gösterilmiştir. Yaralandıktan sonra da İmroz'dan kalkan uçaklar Midilli'yi havadan vurmuşlardır. Ayrıca yaralı olan Yavuz'a da 8-10 uçakla saldırılmışlar, fakat vuramamışlardır. Bu sırada Osmanlı uçakları da karşı saldırıya geçerek 2 İngiliz uçağını düşürmüştür.³³ Bu sırada mayından dolayı yaralı olan Yavuz Nara'ya kadar gelerek karaya oturmuştur. İşte burada tam bir hava savaşı yaşanmıştır. Çünkü İngilizler Yavuzu batırmak için olanca gücünü ortaya koyarak saldırmışlar,

³¹ - Birinci Dünya Harbinde Türk Hava Harekati, Cilt 9, s.56. Rudolf HOLZHAUSEN, age, s.93.

³² - Birinci Dünya Harbinde Türk Hava Harekati, Cilt 9, s.69, s.87,161,218, 219,220.

³³ Birinci Dünya Harbinde Türk Hava Harekati, Cilt 9, s.221-223.

buna karşın da Osmanlılar kurtarmak için savunma yapmışlardır. Osmanlı yetkilileri durumun ciddiliğini gördüklerinde buraya uçaksavar toplarını da çekmişlerdir. Beş gün, beş gece süren hava saldırıları sırasında kurtarma işlerine ara bile verilmemiştir. Anlaşma Devletleri uçakları bu beş günlük sürede 276 sorti denilen çıkış yapmış ve toplam 14-15 ton eden 180 dolayında bomba yağdırmışlardır. Bu bombalardan iki tanesi isabet etmiş ve az zarar vermiştir. Hatta aynı anda 14 uçak saldırmıştır. 26 Ocak 1918 tarihinde Yavuz'un yuğdürülmesi ve İstanbul'a gönderilmesiyle olay Osmanlılar için başarı, karşı taraf için ise başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Bu İmroz baskını olayında İngilizlerin toplam 4 uçağı düşürülmüştür.³⁴

Bu cephede ilkler de vardır. İlk torpidonun bu cephede kullanıldığı varsayılmaktadır. Örneğin, 12 Ağustos 1915'te Ben My Chree Uçak Gemisi'nden kalkan uçaklar Mahmut Şevket Paşa Vapuruna torpido atmıştır.³⁵ Yine Osmanlıların ilk savaşı uçağını bu cephede düşürdüğü bilinmektedir.

Peki, Anlaşma Devletleri uçakları sivil yerleri bombalamış mıdır? Bombalamıştır. Maydos, Gelibolu, Lapseki, Çanakkale, İstanbul ve Uzunköprü bunlar arasındadır. Örneğin, Maydos veya bugünkü adıyla Eceabat'a 3 İngiliz uçağı 23 Nisan 1915 tarihinde saldırmış ve 5 siville, 5 askerin ölümüne, pek çok kişinin de yaralanmasına neden olmuştur. Hatta ölenler içinde birçok Rum ve Maydos'un din adamı olan Metropolit de bulunmaktadı. Yine 5 Ocak 1917 tarihinde 5 uçaklık, 3 Temmuz 1917 tarihinde de 8 uçaklık bir filo ile ve 10 Temmuz 1917'de Çanakkale'yi bombalamışlardır. 19 ve 23 Mayıs 1916 tarihlerinde de yine 8 uçakla vurarak 70 kadar bomba bırakmışlardır. 3 Ocak 1917 tarihinde Lapseki'yi vurmuşlardır. 9, 12 ve 27 Haziran 1918 tarihlerinde ise Uzunköprü İstasyonu bombalanmış ve personelden 9 kişi ölmüştür.³⁶ Biraz önce da belirtmekte yarar vardır; Anlaşma Devletleri uçakları İstanbul ve Uzunköprü'deki yerleri bilinçli olarak değil, fakat Maydos, Gelibolu, Lapseki ve Çanakkale'yi bilinçli olarak, adeta cephedeki zararlarının öcünü almak için yapmıştır.

³⁴ - Birinci Dünya Harbinde Türk Hava Harekati, Cilt 9, s.221-223. Tanin 29 Kanuni Sani 1918.

The Raposis of Major Semo, By Dr Brian P. Flanagan, Part 4, (1918), Cross and Cockade, Volume 11. Number 4, Winter 1970, s.346-347.

³⁵ - Birinci Dünya Harbinde Türk Hava Harekati, Cilt 9, s.52.

³⁶ - Yzb. Dr. Ömer VASFI, "Çanakkale Savaşlarında Maydos Bombardımanı", Hayat Tarih Mecmuası, Sayı 2, Mart 1967, s.19-23.

Birinci Dünya Harbinde Türk Hava Harekati, Cilt 9, s.150,153,227.

Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, Çanakkale Cephesi Harekati, Cilt 5, 3. Kitap, s.253. Tanin 26 Nisan 1915. İzzettin ÇALIŞLAR, age, s.94.

İngiliz ve Fransızların bombaladığı bir yer de havaalanıdır. Onlar da tıpkı Osmanlılar gibi, karşı tarafı bu yönde etkisizleştirebilmek için sık sık havaalanlarına saldırmışlardır. Örneğin, 5 Temmuz 1915 tarihinde 10 uçakla ve 2 Ağustos 1915'te de Çanakkale veya Erekköy Havaalanı'na saldırmışlardır. Hatta bazı saldırılarda gizlemeler yapılmışına karşın, yine de uçaklara zararlar verdirilmişlerdir. Bu yüzden ve değişik nedenlerden dolayı Erekköy Havaalanı kullanımdan kaldırılmıştır. Nara Havaalanı ise çok sık bombalanmıştır. Bunu uçaklar yaptığı gibi, bazen de yöre asırtma toplarıyla bombalanmıştır. Galata Havaalanı da çok sık vurulmuştur. Örneğin, 19 ve 25 Aralık 1915, 3 Ocak 1916 tarihlerinde bombalanmış ve zararlar verdirilmiştir.³⁷ Yine burada da şunu belirtmekte yarar vardır; Havaalanı bombalamak adeta kan davasına dönüşmüştür. Adeta öç almak gibidir. Biri sabah bombalarsa, öteki akşam üzeri, diğeri bugün bombalarsa, öteki de hemen ertesi günü bombalanmıştır. Yani birbirlerine şu illetiyi vermek isemiştirler: Bu alanda senin gücün varsa, benim de vardır. Sen bunu yaparsan, ben de bunu yaparım, bilmiş ol... gibi.

İngilizlerin bombaladığı önemli yerler arasında hastaneler de vardır. Örneğin, 1 Mayıs 1915 tarihinde Maydos Hastanesi'ni, 26 Temmuz 1915'te Celil Paşa Hastanesi'ni, 4 Ağustos 1915'te Ezine Hastanesi'ni, 5 Ağustos 1915'te Ağıldere'deki hastaneleri, 9 Ağustos 1915'te Galata köyündeki hastaneleri, 13 Ağustos 1915'te Arburnu'ndaki hastaneleri ve Aralık 1915 başında Reşid Paşa hastane gemisini bombalamışlardır. Burada çok sayıda insanın ölmesine ve yaralanmasına neden olmuşlardır. İşin ilginç yanı hastanede ölenler arasında Osmanlıların baktıkları İngiliz ve Fransız askerleri de vardır.³⁸

Anlaşma Devletleri'nin hava etkinliklerinden biri de hava fotoğrafçılığıdır. Onlar da Osmanlılar gibi fotoğraflar çekerek, bunlardan yararlanmışlardır.³⁹

Son olarak havacılığın bir kolu olan balonlardan ve balonculuktan da söz etmem gerekiyor. Balonculuk açısından Osmanlıya baktığımızda şunu görüyoruz; Osmanlıda Balkan Savaşları sırasında bir sabit balon vardır. Ancak bu balon, çalıştırıcı olmadığı için kullanılmamıştır. I. Dünya Savaşı içinde ise Almanlar 4-5 sabit balon vermişlerdir. Bunlardan bir tanesi Çanakkale Cephesi'ne gönderilmiştir.⁴⁰ Ancak bunun kullanılıp kullanılmadığına ait bir bilgiyi saptayamadık.

Anlaşma Devletleri'nin balonculuğuna gelince, bunların bu cephede Manika, Canning ve Hektor adında üç balonları vardır. Bu devletler yörenin engebeli olması yüzünden sağlıklı atışlar yapamayınca balon isimlişer ve bu balonlar gönderilmiştir:

Balonlar şöyle çalıştırılmaktadır: İpleri ve telefon kabloları yerdeki askerlerde olan balonlar 200 metreye kadar çıkarılıyor ve içindeki gözçütler gördüklerini telefonla ve telsizle yerdeki yetkililere bildiriyorlar. Özellikle 25 Nisan 1915 tarihindeki çıkartmada, gözçütler sonucu, topçu atışlarına Manika adlı balon çok isabet yaptırmış ve Osmanlı askerlerine çok kayıp verdirmiştirler. Bunun üzerine 5. Ordu Komutanı, 30 Nisan 1915 tarihinde, Başkomutanlık kararına başvurmuş ve önlem alınmasını istemiştir. O da uçaklarla saldırılmasını önermiştir. Osmanlı havacıları bu balonlara 'top ve uçaklarla 26 Nisan, 23 Ağustos, 18 ve 27 Eylül 1915 tarihlerinde saldırılmışlar ancak iyi korundukları için etkili olamamışlardır. Yapılan yalnızca şudur; bu balonlar ya açığa denize çekilmiş ya da geçici olarak yere indirilerek görevine ara verdirilmişlerdir.⁴¹

Bu balonlar kendi devletlerinin Marmara içindeki denizaltıları ile de telsiz bağlantılarını sağladıkları gibi, geri çekilmede de önemli görevler üstlenmişlerdir.⁴²

Burada aklımıza şöyle bir soru gelebilir; havacılık açısından hangi yan daha başarılıdır?

İki taraf da başarılıdır. Ancak Anlaşma Devletleri daha başarılıdır. Çünkü onların kullandıkları uçak sayısı çoktur. Mayıs 1915'de 30 uçak varken, bu sayı Ağustos 1915'de 70'e ulaşmıştır. Oysa Osmanlıda çok daha azdır. Yine, Alman Gotha uçaklarının motor gücü 100, 150 ve Albatros-C uçakları 160 Beygir gücünde, saatte 100-125 km hız yaparken, İngilizlerin 275 Beygir gücünde Rolls Royce çift motorlu Handey Page uzun menzilli uçakları vardır. Hatta İstanbul'u Limni Adası'ndan vurabilmektedirler. Yine Osmanlı uçakları silah olarak çivi, tabanca, karabina tüfeği, bomba, el bombası ve makineli tüfek kullanırken, Anlaşma Devletleri'nin uçakları ise çift makineli tüfekler kullanmaktadır.⁴³

³⁷ - Rudolf HOLZHAUSEN, age, s.74-79,80.

³⁸ Birinci Dünya Harbinde Türk Hava Harekati, Cilt 9, s.56,150.

³⁹ Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, Çanakkale Cephesi Harekati, Cilt 5, 3. Kitap, s.551.

⁴⁰ - The Illustrated War News, June 23, 1915 - (Part 40), s.3.

⁴¹ - Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Cilt 3, Kısım 6, s.493,496.

⁴² Rudolf HOLZHAUSEN, s.27.

⁴³ - Rudolf HOLZHAUSEN, age, s.18,30,31,76,82.

⁴⁴ Birinci Dünya Harbinde Türk Hava Harekati, Cilt 9, s.153-155.

Bu cephede düşürülen ve düşen uçak sayısına gelince, üzülererek söyleyebilirim ki bu konuda kesin bir sayı vermek olanaksızdır. Ancak şöyle bir genelleme yapılabilir: Anlaşma Devletleri nin yitirdiği uçak sayısı Osmanlıya göre birkaç kat daha çoktur.

Sonuç

Yukarıda verilen bilgilerin ışığında olarak denilebilir ki, havacılık açısından her iki yan da canla başla savaşmıştır. İki yan da çok uçak yitirmemek için olabildiğince uçaklarını doğrudan karşı karşıya getirmemeye çalışmış ve biri saldırırsa öteki kaçmıştır. Zorunlu olamadıkça ve biri birini tepelemekte kuşkusu olduğunda, yüz yüze gelmemeye çalışmışlardır.

Bu hava savaşında, her iki yan da olanca gücüyle çarpışmasına ve her iki yanın da başarılı olmasına karşın, değişik nedenlerden dolayı Anlaşma devletleri daha etkindir. Anlaşma Devletleri içinde ise İngilizler öndedir. Fransızlar havacılık açısından bu cephede adeta gölgede kalmıştır.

Yine bu cephede tüm yokluklar, olanaksızlıklar ve deneyimsizlikler göz önüne alındığında, Osmanlı havacıları da çok başarılıdır. Hatta 8 uçak düşüren Alman Yzb. Bodeckke 1916 yılında Başkomutanlık Vekaletince Altın İmtiyaz Madalyası, kendi devleti olan Almanya tarafından da, Almanların en büyük madalyası olan "Orden Pour Le Mérite" Onur Madalyası verilmiştir. ⁴⁴Yine denilebilir ki, Osmanlının kendi yerli havacıları bu savaşlarda deneyimler kazanmışlar ve burada kara savaşları bittikten sonra öteki cephelere atanmışlardır. Yani bunlar, Çanakkale Cephesinde edindikleri deneyimleri ve bilgi birikimlerini öteki cephelere aktarmışlardır. Bu cepheden gidenlerin çoğunluğu daha sonra genelde yönetici konumuna gelmişlerdir. Yani denilebilir ki, Osmanlı havacılığının da gelişmesine bu cephedeki havacıların katkısı ağırlıklıdır.

Bu cephede uçaklar olduğu gibi uçaksavarlar da iyi savunma yapmışlardır. Balonlar da savaşın sonuna kadar başarıyla görevlerini sürdürmüştür.

Kısacası, bu cephenin kazanılmasında Alman ve Osmanlı havacılarının ve bu destanın yazılmasında İngiliz ve Fransız havacılarının azımsanmayacak katkıları vardır.

⁴⁴ - Birinci Dünya Harbinde Türk Hava Harekati, Cilt 9, s.86.
Rudolf HOLZHAUSEN, s.17.

AIR POWER AND AIR STRIKES DURING THE GALLIOLI CAMPAIGN

ABSTRACT

This paper covers the period from August 1914 to September 1918. It begins with a short history of aviation and the development of aviation in Ottoman times, then looks at the dispositions and operations of both Turkish and Allied air forces in relation to the Gallipoli front.

The study examines the air forces of the Central Powers and of the Allied Powers, looking at their strengths, personnel, military airports, anti-aircraft capabilities, and number of their warships.

It also provides information about where the Ottoman air force was located - at Galata, Çanakkale and Nara - and the four anti-aircraft emplacements and artillery.

Included also is information about the Allied airports at Bozcaada (Tenedos), Limni (Lemnos), İmroz (Imbros) and Seddulbahir, plus their warships Arc Royal and Ben My Chree.

In the latter stages are shown the most significant operations of both sides. Operations carried out by the Ottoman Air Force were:

Observation

Taking aerial photos

Bombing military bases, airports, headquarters of the British Head of Military Staff, bridges, railways

Use of planes for propaganda and distributing propaganda

Missions against submarines

Defensive role in supporting land forces from the air

The air force operations of the Allied Powers can be summarised as:

Missions on 18 March 1915 and during the landing on 25 April 1915

Bombing sea and railway convoys from the air

Bombing airfields

Observation

Correction of artillery fire

Bombing cities like Istanbul

Bombing hospitals

These were the main and most significant operations carried out by the Allied air forces but we should also include the bombing and sinking of the warship *Midilli* and causing damage to the warship *Yavuz*.

An important point that we can see when looking at the bombing of Istanbul is that the planes were coming from airfields on Linnai and Imroz. These planes were also used in operations against the *Yavuz*.

Operations by the Allied balloons ships *Canning*, *Monika* and *Hector* are also examined from several aspects.

ÇANAKKALE SAVAŞLARI'NDA JANDARMA BİRLİKLERİ

Adnan TÜRKELİ*

Giriş

1915 yılından bu yana Çanakkale Savaşları hakkında çok şey söylenmiş ve yazılmıştır. Aradan geçen 87 yılda, Çanakkale'yi acaba yeterince öğrenebildik ve öğretilirdik mi? İşte bugün, Çanakkale'nin bilimyenlerinden birisi olan "Çanakkale Savaşlarında Jandarma Birliklerimiz" konusunu ele aldık.

Türkler tarih boyunca milli bir hayata, inzibat ve asayiş işlerini esaslı bir şekilde düzene koymak sayesinde kavuşmuştur. Bu sayede kurdıkları devletlerin devamlılık süreci taşıdığı da bir gerçektir. Asker bir millet olan Türklere, İnzibat Tarihini askeri tarihten ayırtı kabul etmek mümkün değildir.

Varolduğundan bugüne kadar Jandarma, her dönemde emniyet ve asayişin daha iyi sağlanması amacıyla, içerisinde bulunduğu dönemin koşullarına göre yeniden yapılandırılmış, Tazimatta birlikte teşkilatlanmış, günümüze kadar geçen süreç içerisinde de günün koşullarına göre büyük değişimlere uğramıştır.

Türk Silahlı Kuvvetlerinin ayrılmaz bir parçası olan Jandarmamızın barıştaki görevi, yurdumuzun genel emniyet ve asayişini sağlamaktır. Genel emniyet ve asayiş demek, bir ülke topraklarında yaşayanların halinden memnun, geleceğinden emin olması demektir. Bu görevini İç İşleri Bakanlığına bağlı olarak yürüten Jandarma, yurdun büyük bölümüne yayılan teşkilat ağı sayesinde her dönemde devletin gözü, eli, kolu ve ayağı olmuştur.

Savaşta Jandarma

Jandarma savaşta ise, Türk Silahlı Kuvvetleri emrine girer ve kendisine verilen sefer görev emrine göre hareket eder. Aynı düşünceden hareketle, Ağustos 1914 'te seferberliğin ilanıyla da, ülkenin dört bir tarafında açılan cephelerde, ordunun nasıl kullanılması gerektiğini belirlemiş, genel emniyet ve asayişten sorumlu olan Sabit Jandarma Birliklerinden tasarruf edilen personel ile Seyyar Jandarma Birlikleri kurulmuştur. Seyyar Jandarma Birlikleri, genelde Kara Ordusu içerisinde Piyade Alaylarının 4 üncü Taburlarını oluşturduğu gibi, bazıları Piyade Alayları gibi, bazıları da tabur seviyesinde müstakil olarak görev yapmışlardır.

* JandarmaYarbay
Hüseyin Işık, I. Dünya Savaşında Seyyar Jandarma Birlikleri, Jandarma basımevi, Müdürlüğü, Ankara 1999.
s.VI

Çanak kale Savaşında ise; seferberlik talimatı gereği Çanak kale, Bursa ve Balıkesir illerimizin Sabit Jandarma Birlikleri ile ikmal erlerinden² teşkil edilen Seyyar Jandarma Alayları Ağustos 1914'te, teşkilatlanmalarını müteakip derhal kıyı gözetleme ve koruma görevine başlamışlardır. Aynı şekilde teşkil edilen Beyoğlu Seyyar Jandarma Alayı da başta eğitim olmak üzere eksikliklerini tamamlayarak Ocak 1915'te sefer görev bölgesi olan Çanak kale'ye deniz yoluyla intikalini müteakip, Anadolu tarafında Erenköy³ bölgesinde çadırli ordugaha geçmiştir.

Böylelikle Çanak kale Bölgesinde Ocak 1915'ten itibaren, üç Seyyar Jandarma Alayı konuşlanmış, ancak Bursa Seyyar Jandarma Alay karargahının lağv edilmesi üzerine, Gelibolu ve Bursa Seyyar Jandarma Taburları bölgede bulundukları süre içerisinde, müstakil olarak görev yapmışlardır. Aynı dönemde Kara Ordusunca seferberlik talimatı gereği bölgeye sevk edilen Piyade Tümenleri de sorumluluk bölgelerine ulaşmış, tüm birlikler Çanak kale Boğazi'na yapılacak olası düşman saldırılarına karşı gereken hazırlıklara başlamışlardır.

Çanak kale ve Balıkesir Seyyar Jandarma Taburları (Çanak kale Seyyar Jandarma Alayı) ile Beyoğlu ve İstanbul Seyyar Jandarma Taburları (Beyoğlu Seyyar Jandarma Alayı) Anadolu Yakasında, Bursa ve Gelibolu Seyyar Jandarma Taburları ise Gelibolu Yarımadası'nda, kıyıların örtme, gözetleme ve korunmasıyla görevlendirilmişlerdir. Bu altı Seyyar Jandarma Taburu Çanak kale'deki bu görevlerine, zaman zaman sorumluluk bölgeleri değişse de, İtilaf Devletlerinin Gelibolu'dan çekilmesinden sonra da devam etmişlerdir.⁴

Çanak kale Cephesinde bu üç Seyyar Jandarma Alayından başka Jandarma Birlikleri de görev yapmıştır. Kara Ordusuna mensup Piyade Alayları kuruluşunda seferde teşkil edilen Seyyar Jandarma Taburları da bulunmaktaydı. Bu jandarma birlikleri, gerek başlangıçta, gerekse hareketinin seyrine göre takviye amacıyla diğer cephelere veya bölgelerden Çanak kale'ye kaydırılan birlikler içerisinde görev almışlardır. Bunlardan birisi de; 20 nci Piyade Tümeni emrindeki Menemen'de bulunan Ankara Seyyar Jandarma Alayı⁵ olarak da anılan 62 inci Piyade Alayı'dır. 17 Ekim 1915'de Çanak kale' de 41 inci Piyade Alayının sorumluluk bölgesini devralarak, Arıburnu - Seddülbahir cephesinin sol kanadında Kerevizdere'de savunma görevi almış, 22 ve 25 Kasım 1915'te düşman taarruzları

² İkmal Eri: Seferberlik talimatı gereği, yedeklik döneminde olup, silah altına alınan erata verilen isim.

³ Bugünkü ismi İntep'e dir.

⁴ Birinci Dünya Harbi V. Cilt Çanak kale Cephesi Harekatı İnci, Zinci, 3üncü Kitapların Özetlenmiş Tarihi (Haziran 1914- 9 Ocak 1916), T.C. Genelkurmay Başkanlığı, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1997, s.273.

⁵ Hüseyin İmiş, Çanak kale ve İstiklal Savaşında Türk Jandarması, J.Gn. K. Basımevi, Ankara 1974, s.3

karşısında mevzilerini kahrmanca savunmuş ve düşman taarruzlarını geri atmıştır. Ancak bu savaşlarda, bu alaydan 70'er şehit olurken 130'er de yaralanmıştır.

Seyyar Jandarma Alay Ve Taburlarının Faaliyetleri Çanak kale Seyyar Jandarma Alayı

Bölgede hemen göreve başlayan Çanak kale Seyyar Jandarma Alayı'nın Çanak kale ve Balıkesir Seyyar Jandarma Taburları Anadolu tarafında, Asya grubuna bağlı olarak kıyıların örtme, gözetleme ve korunmasına görevlendirilmiştir. Bu taburlar, savaş süresince ve İtilaf Devletleri çekildikten sonra da, zaman zaman sorumluluk bölgeleri değişse de, Kum Burnu'ndan - Akçay İskelesine kadar olan bölgede görev yapmışlardır. Her ne kadar cephe savaşına katılmasalar da, örtme birlikleri⁶ olarak kıyı başında görev yaptıklarından, savaşın başından sonuna kadar bitmek bilmeyen düşman bombardıman altında, muharebe stresini başından sonuna kadar yaşamışlardır. Ancak 'kayda değer muharebe zayıflatılmamıştır.

Beyoğlu Seyyar Jandarma Alayı

Beyoğlu ve İstanbul Seyyar Jandarma Taburları ile teşkil edilen Beyoğlu Seyyar Jandarma Alayı, Ocak 1915'te Çanak kale'ye intikalini müteakip 9 uncu Tümen ihtiyatı olmuştur. Boğazın İtilaf donanması tarafından zorlanması ile birlikte, her iki taburu ile Anadolu tarafında merkezden itibaren kıyıların örtme, gözetleme ve korunmasına görevlendirilmiştir. Başlangıçta Erenköy'de konuşlanan Alay karargahı daha sonra Çanak kale merkezine taşınmıştır.

Beyoğlu Seyyar Jandarma Taburu

Çanak kale'ye intikali müteakip Erenköy'de konuşlanan tabur, çok kısa bir süre sonra Çanak kale'ye gelerek bir bölüğü ile Çanak kale şehir merkezinin disiplinini sağlarken, diğer bölüklerine de Nara Burnu ile Tuzla koyu arasındaki bölgenin sorumluluğu verilmiştir. Beyoğlu Seyyar Jandarma taburu daha sonra Menderes nehri ağzı ile Karantina⁷ arasındaki bölgenin sorumluluğunu ve bu bölgedeki topların korunmasını üstlendi. Harekat sırasında gelişen duruma göre, aynı bölgede taburun sorumluluk alanında zaman zaman bazı değişiklikler olmuştur.

Beyoğlu Seyyar Jandarma Taburu, 13 Mart 1916'da sorumluluk bölgesini İstanbul Seyyar Jandarma Taburu'na terk ederek iki bölüğü ile Çanak kale şehir

⁶ Örtme Birlikleri: Hareket halinde bulunan veya duran bir kuvvetin cephesinde, yanından veya gerisinden oldukça uzakta harekatta bulunan ve taktik bakımdan kendi kendine yerleri, bir emniyet kuvvetidir

⁷ Bugünkü ismi Güzelyalı' dır.

merkezinin güvenliğini sağlarken, diğer iki bölüğü ile Rumeli yakasında Kerevizdere - Soganlıdere arasında görev almıştır. Bu konumu 13 Aralık 1916'ya kadar devam etmiş, daha sonraki tarihlerde taburun tüm bölükleri Erenköy ve İncepe'de toplanmış, 20 Eylül 1917'ye kadar da durumunda bir değişiklik olmamıştır.

İstanbul Seyyar Jandarma Taburu

İstanbul Seyyar Jandarma Taburu, 13 Ocak 1915'ten 4 Nisan 1915'e kadar kendisine ayrılan bölgede kıyı gözletmesi, tahkimat⁸ ve eğitim yapmış, Anadolu yakasına yerleştirilmiş topların korunması görevini de sürdürmüştür. Tabur, 25 Nisan Kara Çıkartması'ndan hemen önce 6 Nisan 1915'te, Gelibolu Yarımadası'na Salim Bey çiftliği ile Tenker Tepe'deki Obüs ve havan bataryalarının korunmasına görevlendirilmiştir.⁹

7 inci Tümen emrinde Kirte Savaşlarına katılan İstanbul Seyyar Jandarma Taburu, Özellikle 4 Mayıs 1915'te¹⁰ Hisarlık Sirtları'na taarruz edecek mihnetli birliğinin içinde ver alarak, yığılçe savaşmış ve taarruzun başarısında önemli rol oynadığından bütün komutanların takdirdini kazanmış, ancak bu savaşlarda toplam 21 şehit, 54 yaralı ve 8 kayıp vermiştir.¹¹ Tabur, 2 Ocak 1916'da tekarr Anadolu tarafına geçerek Erenköy'de yapılan modern hizmet binalarına yerleşmiştir.

İstanbul Seyyar Jandarma Taburu savaş sonrası Çanakkale Bölgesinde tehdit oluşturan asker kaçakları ve eşkıyalara karşı, özellikle Çanakkale - Lapseki arasında kalan bölgede başlatılan takip hareketinde görevlendirilmiş, ormanlık ve dağlık arazide aylarca devam eden takip ve çatışmalar, başkent İstanbul'un genel emniyet ve asayişinden sorumlu olan taburun, asî görevine dönmelerini geciktirmiştir.¹²

Bursa Seyyar Jandarma Taburu

Bu tabur, Ağustos 1914'te Gelibolu'ya intikalini müteakip 9 ncu Tümen emrinde, Teke Burnu'ndan - Ece Limanı'na kadar olan bölgenin örtme, gözletme ve korunmasına görevlendirilmiştir. İtilaf donanmasınınca boğazın zorlanmasıyla birlikte, Kara Harekatı başlayana kadar geçen süre içerisinde, Koyun Limanından

⁸ Tahkimat: siperler, siperleri birbirine bağlayan irtibat hendekleri, zeminlik olarak da adlandırılan koruyan ve sığınaklar ile topçu birliklerine ait talyaların her türlü yapım, yenileme ve tamini işlemlerine verilen genel isimdir.

⁹ Işık, I. Dünya Savaşında Seyyar Jandarma Birlikleri, s.36, 42.

¹⁰ a.g.e., s.37-44.

¹¹ a.g.e., 44-46, 58-60.

¹² Yüzbaşı Nurettin, T.C. Jandarma Mecmuası, Ankara 1942, S. 28, s.140. (mütelaakip sayılarda da devam ederek 9 bölümde yayımlanmıştır.)

Büyük Arburnu'na kadar olan bölgede, duruma göre sorumluluk alanı daraltılarak ve genişletilerek görev yapmıştır.¹³

25 Nisan Kara Çıkartması ile birlikte, 3 üncü Ordu Komutanlığından aldığı emir gereği¹⁴ Kilye'de toplanarak verilecek ikinci emri beklemiştir. Üstü komutanlıklarca Seddülbahir bölgesindeki tehdidin büyüklüğü sebebiyle, taburun bu bölgede kullanılması uygun görülmüş ve böylelikle Güney Grubu emrine verilmiştir.¹⁵

27 Nisan 1915'te Hisar Tepe'yi savunmakta olan Bursa Seyyar Jandarma Taburu'nun Uniformaları Fransızların Uniforması gibi mavi renkte olduğundan, Alçı tepeden ilerleyen birliklerimiz taburumuzu Fransız askerleri sanarak 300 m. mesafeden şiddetli bir ateşe tutmuş, bu erler tarafından Hisar Tepe'dekilerin Türk birlik olduğunu çok geç anlaşılmış, fakat bu arada

15 - 20 er kardeş kursunu ile hayatını kaybetmiştir.¹⁶ Bu savaşta Bursa Seyyar Jandarma Taburu'ndan 90 şehit olurken, 50 er ve bir yüzbaşı yaralanmıştır.

Bursa Seyyar Jandarma Tabur Komutanı Binbaşı Hasan Tahsin 25 Mayıs 1915'te Bölge Komutanlığına gönderdiği raporda,¹⁷ Taburunun, 12 Ağustos 1914'ten itibaren bölgede hiç dinlenmeden görev yaptığını, iki buçuk ay aralıksız düşman bombardmanı altında siperlerde çok yıprandığını ve güçsüz düştüğünü, 26 Nisan 1915'te Hisar Tepe'de yalnız başına savaştığını, yaşlı erlerden de meydana gelen taburunun daha fazla söz söylemeyecek bir durumda bulunduğunu, artık muharebe alanının demirbaşı olduklarını, elbisesiz olan 300 ikmal erinin silah ve elbisesi de dahil olmak üzere, taburunu yeniden toparlayabilmesi için, diğer bölükleri yerinde bırakarak, uygun görülen bir yerde bir bölükle karargah kurmak ve takviye birlikler geldikten sonra da bütün taburunu geçici bir süre dinlendirmek istemiştir. Tüm zorluklara rağmen, bu tabur muharebe meydanlarında bir adım dahi geri atmamıştır. 26 Nisan 1915'te Hisar Tepe'de yalnız olarak savaşmış ve 110 şehit, 280 yaralı ve 50 kayıp olmak üzere toplam 440 kişi zayıyat vermiştir.¹⁸

Tabur Komutanı Hasan Tahsin'in ısrarla taburunun toparlanması ve yeniden düzenlenmesi için geri bölgeye alınmasını isteyip, bu şans yakalaması olmasına rağmen, Haziran 1915 sonunda bu sefer Çanakkale cephesinin cehennemî muharebelerine sahne olan Anafartalar Bölgesine gönderilmiştir.¹⁹ Kendisini

¹³ Birinci Dünya Harbi V. Cilt Çanakkale Cephesi Harekatı İnci, Zinci, Üçüncü Kitaplara Özetlenmiş Tarihi (Haziran 1914 - 9 Ocak 1916), T.C. Genelkurmay Başkanlığı, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1997, s.273.

¹⁴ Işık, I. Dünya Savaşında Seyyar Jandarma Birlikleri, s.155, 162.

¹⁵ a.g.e., s.155.

¹⁶ Işık, a.g.e., s.167-168.

¹⁷ a.g.e., s.173-174.

¹⁸ a.g.e., s.14.

¹⁹ a.g.e., s.176, 177.

destekleyen birliklerle birlikte. Anafartalar Ovası'nda düşmanın kendinden personel, silah ve teçhizat yönünden kat kat üstün olan kuvvetlerine karşılık, bizim için hayati öneme haiz olan Conkbayırı ve Kocaçimen'in ele geçirilmesine engel olmada büyük yararlılıklar göstermişlerdir. Kuzeyinde bulunan Gelibolu Jandarma Taburu ile birlikte Anafartalar Ovası'nın kilitlenmesinde çok büyük katkıda bulunmuştur. Bu taburlar, kuzeyden gelen birliklere kazandırdıkları 36 saat ile, Gelibolu Yarımadası'nın kuzeyden kuşatılarak kopartılmasına engel olmada büyük başarılar sağlamış ve Türk Milleti için hayati önemi olan bu bölgenin elde tutulmasında çok önemli rol oynamışlardır.

Gelibolu Yarımadası'nın hem güneyinde hem de kuzeyinde, en kanlı cephelerde görev alan Bursa Seyyar Jandarma Taburu, bu savaşlarda neredeyse mevcudunun tamamını kaybetmiş, ancak görev anlayışı ile her kesimin takdirini kazanmıştır. Özellikle Binbaşı Mahmut Bey ve Yahya Çavuş gibi menkıbevi kahramanların içerisinde çıktığı 26 ncı Alayın 3 üncü Taburu ile en şiddetli muharebelerin meydana geldiği Seddülbahir Bölgesi'nde büyük başarılarla omuz omuza beraber imza atmalarına rağmen, 26 ncı Alay 3 üncü Taburunun dillere destan olan kahramanlığı her fırsatta dile getirildiği halde, Bursa Seyyar Jandarma Taburu'ndan maalesef hiç söz edilmemiştir.

Çanak kale cephesinde en çok zayıf veren bu tabur, büyük yokluklar içerisinde olmasına rağmen hep en önde olmuştur. Gelibolu Seyyar Jandarma Taburu ile birlikte Anafartalar' da, gösterdikleri kahramanlıklarından dolayı, Başkomutan Vekili Enver Paşa "Anafartalar' a düşman çıktı.. On bin tüfleksine karşılık sekiz yüzer mevcudlu Bursa ve Gelibolu Seyyar Jandarma Taburları düşmanı durdurular. Gerçi bu Taburlar eridi. Fakat vatanın kalpgahu emindir."20 sözleriyle ifade etmiştir.

Gelibolu Seyyar Jandarma Taburu

Gelibolu Seyyar Jandarma Taburu, savaşın başından sonuna kadar Anafartalar Ovası ve kuzeyinde örtme ve kıyı gözetleme görevinde bulunmuş, Ağustos 1915'te Kireçtepe' de ise destanlaşmıştır. İngilizlerin Anafartalardaki birliklerimizin kuzeyinden Kocaçimen bölgesine yapmak istedikleri taarruza bu bölgedeki birliklerimize öncülük ederek engel olmuştur.

Kireçtepe 7-12 Ağustos 1915 arasında, Gelibolu Seyyar Jandarma Taburu'na mensup üç bölük tarafından savunuluyordu. Zaman geçtikçe de Türk takviyeleri savaş alanına yetişiyorlardı. İngilizler, üstün kuvvetlerle taarruz ederken, Kireçtepe' deki kuvvetlerimiz çeşitli mahrumiyetler içinde idiler ve Gelibolu Seyyar Jandarma Taburu ise hiçbir yerden takviye alamadan yalnız başına mevzilerini ölümüne savunmaktaydı. İngiliz General Oglander, bu durumu şöyle

²⁰ İşık, a.g.e., s.VII.

anlatmıştır: "15 Ağustos 'tu bile Kireçtepe üzerindeki Türk birliklerinin telefon iritibatları yoktu. Bu yüzden öğleden son raki olaylar sırasında Kireçtepe Sırtları 'ndaki birlikler takviye kütaları gönderilmesi haberini Wilmer 'in 4 km uzunluğtaki korargahına elden göndermişti. Tırışım Köyü 'ndeki kütalar derhal takviye için gönderildi ise de, muhriplerden açılan ateşlerle bu kütalar durduruldu. Gecenin devami süresince tepe üzerindeki birliklere hiçbir yardım yapılmadı."21

Cesur, gözü pek ve kudretli bir subay olan, Gelibolu Seyyar Jandarma Tabur Komutanı, Yüzbaşı Kadri, takviyeler yetiinceye ve Anafartalar Savaşı sonuçlanuncaya kadar Kireçtepe Bölgesi'ni savunmuş, 15 Ağustos günü, başından yaralanarak cepheden tahliye edilmiş, 21 Ağustos günü ise Yalova'daki Sahra hastanesinde şehit olmuştur.²² Gelibolu Seyyar Jandarma taburu ise bu topraklarda; 103 şehit, 189 yaralı ve 56 kayıp vermiştir.²³

Düşman, Yüzbaşı Kadri ve Taburunu Kireçtepe 'den söküp atamamıştır. Birlik, beraberlik ve vatan sevgisiyle tek vücut olan taburun gazileri, savaş sonrası şehit olan arkadaşlarını gömdükleri yere, kullandıkları top mermilerinin boş kovanları ile bir anıt yapmışlardır. Bu anıt Çanak kale'nin ilk anıtı olmuştur. Çanak kale muharebelerini taçlandıran ve efsaneleşen

Alçittepe ve Kocaçimen' den sonra, Kireçtepe' de tarihe silinmez izlerle yazılmıştı. Savaş sonrası, bu Jandarma Taburlarına komuta ettiğinden, onları çok iyi tanıyan Mustafa Kemal, bu ilk anıtı bizzat ziyaret ederek, anıt önünde bir de fotoğraf çekirtmiştir.²⁴

Sonuç

Seferberlik talimatıyla kurulan, Seyyar Jandarma Birliklerinin kurulmasının sebebi Silahlı Kuvvetlerimizi perakende hizmetlerden kurtarmak, tüm güçlerini eğitime ve savaşa konsantr etmelerini sağlamaktı.

Bu maksatla 1914 yılında, 1 ve 5 nci kolorduların emrine 210 jandarma subayı, 6281 jandarma eri ve 6313 ikmal eri verilmiştir.²⁵ Bu rakamın hareket alanındaki mevcuda oranı yaklaşık olarak % 5 'tir. Ancak 5 nci Ordu Komutanı Liman Von Sanders'in planına göre de, düşmanı kıyıda ilk karşılayacak ve gerideki büyük kuvvetlere zaman kazandıracak olan bu birliklerdi. Kara Ordusunun bütünlüğü bozulmaması, jandarma birlikleri perakende olarak bu göreve verilmişti.

Büyük yokluklar içerisinde teşkil edilen Seyyar Jandarma Birlikleri, hareketin başından en şiddetli dönemlerine gelinceye kadar giydirilememiş, giyindirilenlerde ise bir standart sağlanamamış, kara ordusu birlikleri gibi yerleşik

²¹ İşık, a.g.e., s.220

²² Hüseyin İşık, Şehitlerimiz ve Gazilerimiz, Jandarma Basımevi, Ankara, 1995, s.8

²³ İşık, I. Dünya Savaşında Seyyar Jandarma Birlikleri, s.16.

²⁴ Bu fotoğraf için bkz. H. İşık, Şehitlerimiz ve Gazilerimiz, Jandarma Basımevi, Ankara 1995, kapak resmi

²⁵ İşık, Şehitlerimiz ve Gazilerimiz, s.III

birlikler olmadıgından cephele nerede ihtiyac varsa o tarafa gönderilerek kullanılmış, dolayısıyla komşu birlikler arasında koordinasyon kurulamamış, bu kargaşalık içerisinde kara ordumuz tarafından Fransız askeri sanılarak üzerlerine atış ayılmak suretiyle ne yazık ki kendi askerlerimiz tarafından şehit bile edilmişlerdir. Özellikle Alman Komutanların komutasındaki karargah ve birliklerdeki plansızlık ve bunun doğal sonucu olan kara düzen komuta bu birliklerimizin erimesine özellikle sebep olmuştur.

Esas görevi emniyet ve asayişin sağlanması olan jandarmamız, büyük kısmının seferberlik talimatıyla seyyar birlikler olarak teşkilatlandırılıp ordu emrinde cephelerde kullanılması, geri bölgede yani yurt içinde emniyet ve asayişin sağlanmasında za'fiyet yaratmış, cephedeki unsurları destekleyecek iç kaynakları harekete geçirecek ve tasrada devletin en önemli yaptırıcısı olduğu bilinen jandarmamız, bu dönem içerisinde etkinliğinin azalmasını neden olmuştur.

Kurtuluşta nitelikli personelinin büyük bir kısmını cephelerde kaybeder jandarma Teşkilatının, kuruluşta yeniden organize olması uzun zaman almıştır. Milli mücadele döneminde ve Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra iç karışıklıklar ve isyanların en önemli sebeplerinden birisi de, Kurtuluş Savaşı'nda cephelere gönderilen jandarmalar yerine, geri bölgelerde emniyet ve asayişin sorumlu tutulmak üzere, yaşlı ve yedek personelden tamamlanan niteliksiz jandarma personeline devlet otoritesinin tesis edilememesi olmuştur.

Eğer jandarma birlikleri kendi doktrinine uygun olarak kullanılsaydı, Çanakkale'de ve dolayısıyla Kurtuluş Savaşı'nda kanaatimizce bu kadar zaman ve yetmişmiş personel kaybedilmezdi. Zaten yetersiz olan ülke kaynakları daha veriminde kullanılırdı.

Çanakkale Cephesi, Birinci Dünya Savaşı'yla birlikte Osmanlı Ordularının Sina, Irak, Kafkasya cephelerine ilave ettiği dördüncü cephe olup, bunların en önemlisi ve en kanlı olanıdır. Büyük kayıplara rağmen, Çanakkale Savaşı Balkan Savaşı bozgununa bakıldığıında Osmanlı Ordusu'nun ezikliğini üzerinden attığı, gerek ordu, gerekse milletin yarına umutla baktığı bir cephe olmuştur.

Bu bakımdan Çanakkale Zaferi, her şeyden önce hasta adam gözüyle bakılan Türk Milleti'ne yeniden benliğini kazandırması, Kurtuluş Mücadelesi'nin temeli olan milli mücadele ruhunun yaratılması açısından dünya tarihinde benzerine çok az rastlanan bir zaferdir.

THE CONTRIBUTION OF GENDARMERIE UNITS TO THE TURKISH ARMY AT GALLIPOLI

INTRODUCTION

Much has been written and said about the Gallipoli Campaign since 1915. But in the past 87 years have we learnt or been taught enough? I consider myself that more is unknown than known about what happened there. One of these unknowns is the role of the Turkish Gendarmerie Forces in the campaign.

The first duty of the Gendarmerie, an inseparable part of the Turkish Armed Forces, is to provide security and public order in the country in peacetime, by which we mean that citizens are content and sure of their future. The gendarmerie maintains this mission under the jurisdiction of the Ministry of Internal Affairs and in every era it is the eyes, hands, and feet of the state, being organized in units over most of the country.

THE GENDARMERIE IN WARTIME

The Gendarmerie was under the command of Turkish Armed Forces in the First World War period and acted according to orders given by the Army. With the declaration of a state of emergency in August 1914, the Mobile Gendarmerie Forces were established by using 2/3 of the existing local Gendarmerie Forces personnel. These mobile forces had the general function of serving in the Army as a battalion in an infantry regiment.

During the war, the Çanakkale, Bursa, and Beyoğlu Mobile Gendarmerie Regiments functioned in accordance with instructions given in a state of war. Every regiment had two battalions. The Çanakkale and Bursa Mobile Gendarmerie Regiments commenced duties in the war zone in August 1914 and the Beyoğlu Mobile Gendarmerie Regiment in January 1915.

In addition to these three regiments, other gendarmerie forces also functioned on the Gallipoli front. Mobile gendarmerie battalions, under the orders of infantry regiments belonging to the Army, also operated within forces which were brought to Çanakkale from other fronts or regions. One of these forces was the 62nd Infantry Regiment, also called the Ankara Mobile Gendarmerie Regiment. This regiment fought very successfully at the front, although it lost 70 soldiers killed and 130 wounded.

OPERATIONS OF MOBILE GENDARMERIE REGIMENTS AND BATTALIONS

Çanakkale Mobile Gendarmerie Battalion

This regiment, which included the Çanakkale and Karesi (Balıkesir) Mobile Gendarmerie Battalions, operated in the region from Kumburnu to Akçay on Anatolian side until the end of the war. Since it did not participate in close fighting, it did not suffer remarkable losses.

Beyoğlu Mobile Gendarmerie Regiment

This regiment, which included the Beyoğlu and İstanbul Mobile Gendarmerie Battalions, was first posted to Erenköy after its arrival in Çanakkale and became a reserve of the 9th Division. After the Allies had tried to force the Dardanelles, its function was to cover and protect the area from the Anatolian side to the coast, and its headquarters were relocated from Erenköy to the centre of Çanakkale.

In addition to covering the region between Nara Burnu and Kumkale, it also had responsibility for upholding discipline in the center of Çanakkale, providing close protection of artillery forces, and had fortification duties. Before the 25th April landings, two companies of the İstanbul Battalion operated between Kerevizdere and Soğandere. The two companies were very successful in the battles of Krithia. In these battles, however, the regiment lost 21 soldiers killed, 54 wounded and 8 missing.

Moreover, the İstanbul Mobile Gendarmerie Battalion carried out pursuit operations initiated against deserters and brigands who threatened the region while they were escaping from the front after the war, especially in mountainous region between Çanakkale and Lapseki.

Bursa Mobile Gendarmerie Battalion

This battalion was under the command of 9th Division and its function was to cover, protect and take care of the coast between Teke Burnu and Ece Limanı, after its arrival at Gallipoli in August 1914. Since it received orders from the 3rd Army Command, and because of the enormity of the threat at Seddülbahir, it passed under the command of the Southern Group at the time of the 25th April landing.

On 27th April 1915, the Bursa Mobile Gendarmerie Battalion, which was defending Hisarçetepe, mistook Turkish soldiers coming from the direction of Alçı Tepe for French infantry, because both sides wore blue uniforms, and therefore fired upon these soldiers from 300 metres. Unfortunately, they understood too late that these soldiers were their own men and about 15-20 Turkish soldiers died due

the misunderstanding. Although the battalion lost 5/6 of its strength in the battles for Krithia, it displayed unbelievable resistance and gained enough time for reserve forces to reach the front.

At the end of June 1915, the battalion was sent to the Anafartalar front, which was the bloodiest front of Gallipoli. Although the enemy had superior weapons, personnel and equipment, the Bursa Mobile Gendarmerie Battalion proved of great value in preventing, with supporting forces, the enemy from taking the Conkbayırı (Chunuk Bair) and Kocaçimen (Hill 971) hills, which were of critical importance to the Turks. This battalion, together with the Gallipoli Mobile Gendarmerie Battalion, gained 36 hours for the forces that were coming from the north and thus prevented the collapse of the Turkish front at Gallipoli, thereby playing an important role in saving this crucial position for the Turkish Nation.

Gallipoli Mobile Gendarmerie Battalion

From the beginning to the end of the war, the Gallipoli Mobile Gendarmerie Battalion was posted to cover the Anafartalar Plain and observe the coast to the north. In August 1915, it earned its place in history at Kireçtepe, with reconnaissance operations which helped to prevent the attack of British forces on Kocaçimentepe.

Between 1 and 7 August 1915, Captain Kadri, a brave and powerful officer who commanded the Gallipoli Mobile Gendarmerie Battalion, defended the Kireçtepe region until reinforcements arrived and the battles at Anafartalar ended. He was wounded in the head on 15th August however, and sent back from the front, where he died on 21st August at the field hospital at Yalova. His battalion lost 103 killed, 189 wounded and 56 missing in action due to fighting in this region.

Veterans of the unit, united by a love of their motherland and lost comrades, built a monument after the war in the place where they had buried their friends. To make this monument, they used artillery shell cases, just as they had used in the war. This became the first Gallipoli memorial. Therefore, after the legends of Alçıtepe and Kocaçimen, Kireçtepe also became a legend and took its place as an unforgettable battle in the Gallipoli story. After the war, Mustafa Kemal, who had commanded these forces and knew them well, personally visited this monument and had his photograph taken in front of it.

CONCLUSION

To sum up, the Mobile Gendarmerie Forces were established in order to save the Armed Forces from outside normal scope of duties so that they could concentrate more on training and warfare.

ÇANAKKALE'DE ALMANLARIN NİYETİ

İsmet GÖRÇÜLÜ*

GİRİŞ

Çanakkale Zaferi ile övünürüz. Haklımızdır. Bu zafer için verdiğimiz normal üstü insan kaybımızla da üzülürüz ama genelde bunu savaşın bir gereği gibi görür ve kabulleniriz. Acaba bu savaş, verdiğimizden daha az insan kaybı ile sonuçlandırılmaz mıydı veya neden bu kadar fazla insan kaybettik, gibi soruların üzerinde durmayız. Bunun hesabını sormayız.

8,6 ay süren Çanakkale Muharebeleri'nde, yaklaşık 4 yıl süren Kurtuluş Savaşında kaybettiğimiz insanın 10 katını kaybettik. Çanakkale'de büyük bir zafer kazandık ama Çanakkale'de kaybettiğimiz 10'da biri ile Türk neslinin hayatını, vatanını ve bağımsızlığını kurtardık. Dolayısıyla Çanakkale'deki kaybımız normal değildir, normal üstüdür, aşırıdır.

Aşırı insan kaybımıza sebep de, Çanakkale Muharebeleri'nde Türk ordusunun içinde yer alan az sayıdaki Alman komutanlar ye başta bu muharebeleri yöneten Alman ordu komutanıdır.

Alman komutanlar zaferin bedelini ağırlaştırılmışlardır. Türk ordusunun daha fazla kayıp vermesine sebep olmuşlardır. 5. Ordu Komutanı Alman Liman Paşa, uyguladığı savunma şekli ile, Gelibolu Yarımadasını, üzerine arların üşüşmesini sağlayacak bal peteğine çevirmiştir. Karşılığında yarım milyon İngiliz, Fransız askerini bu petekte tutmuştur ama bunun bedelini Türk'e kanıyla ödemiştir.

Liman Paşa'nın Türk komutanların hazırladığı savunma planını değiştirerek, düşmanın kıyıya çıkmasına imkan vermesi ye sonrasında da Alman tümen ye kolordu komutanlarının hiçbir taktik esasa bağdaşmaz şekilde, olur olmaz, gece gündüz, sık sık karşı taarruzlar yaptırmaları Türk'ün aşırı kayıp vermesinin esas nedenidir. Çünkü bu karşı taarruzlar düşman makinalı tüfeklerinin biçici ateşlerine karşı yapıldı. Her bir karşı taarruz 5-10 bin Türk'ü alıp götürdü. Çanakkale'de taarruz eden düşman olmasına rağmen, Türk ordusu düşmandan 4-5 kat fazla taarruz etti.

Türk ordusu Türk komutanların hazırladığı savunma planı ile bu muharebeye başlasaydı, "Çanakkale" birinci günde "18 Mart"ta ki gibi, İngiliz ve Fransızın yenilgisi ile sonuçlanırdı. Böyle olunca da Suriye-Filistin ile Irak cephelelerinden kuvvet çekmeye, Kafkas cephesinin zararına düzenlemeler almaya

For this reason, a total of 210 gendarme officers, 6,281 gendarme privates and 6,313 reserve privates were taken under the command of the First and Fifth Army Corps in 1914. The number of gendarmes was about 5 percent of the population of the region they operated in. Fifth Army Commander Liman Von Sanders also planned that the first force to meet any enemy invasion on the coast would be the gendarmarie, in order to gain time for the major land forces in the rear. These duties were given to the gendarmarie in order not to spoil the unity of the main army units.

Since many gendarmarie forces were used as mobile units on the front under the orders of the War Office, a weakness occurred in general security and public order in the provinces of Anatolia, where the gendarmarie was unable to carry out its real duties, and reduced the effectiveness of the gendarmarie at this time.

Following Gallipoli, the gendarmarie also lost a great number of qualified personnel in War of Independence, and it therefore took a long time to reorganize again. In this period, one of the most important causes of internal troubles and rebellion was the loss of state authority. Instead of the qualified gendarme personnel who had been lost on the battlefield, it had to make do with unqualified personnel.

If the Gendarmarie Forces had been used in accordance with their own doctrine, we would have not have lost so much time and qualified personnel. Then the country's resources would have been used more effectively and usefully.

The Turkish Gendarmarie, just as in the past at Gallipoli, in the First World War, in the National Struggle for Independence and in the Cyprus Peace Operation, is a pioneering force in the struggle with terrorism today as well.

*Yrd. Doç. Dr., Başkent Üniversitesi

gerek kalmaz ve bu cephelerdeki kuvvetler zayıflamamış olurdu. En önemlisi de, on kere Türk Kurtuluş Savaşı yapacak sayıda kayıp verilmemiş olurdu.

Almanlar'ın Niyeti

Alman'ların Çanakkale Muharebeleri'nde güttükleri niyeti, belgelerde, kaynaklarda açık olarak görmeyi beklememek gerekir. Çünkü bir devlet diğerine karşı gerçek niyetini genelde örter, anlaşılmasını ister. Bu ancak uygulanan politikaların analizi ile ortaya çıkarılabilir. Örneğin; Birinci Dünya Savaşı'nda Almanya'nın Türkiye'yi sömürge yapmak istediğini, Alman belgelerinde göremiyoruz. Ancak o dönemi yaşayanlardan ve analiz yeteneğine sahip olanlardan; Atatürk, İsmet İnönü, Kazım Karabekir, Ali İhsan Sabis gibi; öğreniyoruz ki Almanya Türkiye'yi sömürgesi yapmak istemiştir. Savaş içinde Türkiye'ye yönelik uygulamaları da bunu doğrulamaktadır.

"Çanakkale"deki niyetlerini de uygulamalarını irdeleyerek belirleyeceğiz. Asıl irdelemeyi bir sonraki maddede yapacağız ama burada birkaç nokta üzerinde durulmuş ve niyetlerini ortaya koyalım.

Çanakkale Muharebeleri'ni yapan 5. Ordu'nun 24 Mart 1918'de kurulmasına emir verilir. Ve komutanlığına Alman Generali Türk mareşali Liman Von Sanders atanır. Liman Paşa, bu ordunun kuruluşunun kendi gayreti ile olduğunu yazar ve şöyle der:

"Nihayet 24 Mart'ta Enver, Çanakkale bölgesinde 5. Orduyu teşkile karar verdi. Türk Genel Karargahına bu kararı verdirebilmek için benim harcadığım sürekli çabalara, son zamanlarda Alman Sefareti ile Amiral Şuson da katılmışlardı"

Komutanlığa atanışı için de çok kısa açıklama yapar, aynı gün Enver Paşa'nın kendisine, 5. Ordunun komutanlığını önerdiğini ve derhal olumlu yanıt verdiğini belirtir.²

Burada dikkat çeken nokta; 18 Mart'ta Boğaza yapılan büyük saldırı ile yeni bir cephe olacağı kesinleşen Çanakkale'yi savunmak ve dolayısıyla Başkenti, savunmak için kurulan bir ordunun başına bir Almanın getirilmesidir. Bu kişi Alman İslah Heyeti Başkanı'dır. 14 Aralık 1913'de İstanbul'a gelir, atama tarihine kadar olan ilişkilerinden aslında Osmanlı yönetimi pek hoşnut değildir, bazı sorunlar çıkarmış ve geçimsiz bir kişiliğe sahiptir. Emrinde çalışan Almanlar Liman 'ı şöyle tanımlarlar: "Almanya'da kolordu komutanlığı için uygun görülmeyen biri; nasıl biri olduğu, emrinde hizmet edecek iyi kimseleri kaçirtacak kadar Alman ordusunda bilinir; yabancı koşullara uymakta yeteneksizdir; çok

¹ Liman Von Sanders, Türkiye'de Beş Yıl, Burçak Yayınevi, 1968, s.76.

² a.g.e., s.77.

gururlu ye çok kuruntulu öfkeli bir adam; karakter bakımından büyük makamlar için yetişmemiş nezaketsiz ve kaba".³

Böyle bir kişi, Birinci Dünya Savaşı'nın ve devletin geleceğini etkileyecek bir göreve atanır. Bazı kaynaklar bu atamayı Enver-Liman çekişmesine bağlarlar; Enver Liman'ı sevmediği için İstanbul'dan uzaklaştırmak istemiş ve bu atamayı yapmış.⁴ Son derece önemli böyle bir atamanın gerekeceği bir geçimsizliğe indirgenemez. Aralarında bir sürtüşme, geçimsizlik olduğu kaynaklardan anlaşılıyor. Liman Paşa, başlangıçta Harbiye Nazırı, savaş başlayınca Başkomutan vekili olan ve kendisinin de amiri durumunda olan Enver Paşa'ya tam itaat etmiyor, kendisini daha büyük görüyor. Böyle bir ortamda Enver Paşa kendisini uzaklaştırmak istemiş olabilir. Çünkü savaş başlamadan önce Türk Harbiye Nazırlığı'nda Liman'ın Almanya'ya vadesi ve yerine Goltz Paşa'nın gelmesi tartışılır.⁵ Ve sonunda Goltz Paşa gelir ama Liman da yerinde kalır. Bu da gösteriyor ki, olaya Türk tarafından baktığımızda, geçimsizliğinden dolayı Liman'ın uzaklaştırılması için bu atama yapılmış olabilir, kanısı doluyor. Ancak olaya Alman tarafından baktığımızda için şekli değişiyor. Enver Paşa Liman Paşa'ya savaşın ilk aylarında Kasım 1914'te ve Sarıkamış Harekatından sonra Şubat 1915'te, iki defa Kafkas Cephesi'ndeki 3. Ordu Komutanlığı'nı önerir.⁶ Liman Paşa reddeder. Aynı Liman Paşa, Mart 1915'te görev Çanakkale'de ordu komutanlığı olunca, kendi ifadesiyle "derhal müspet cevap verdim"⁷ olur. İşte buradaki soru şudur: Türk Başkomutanlığı, kendisine iki kere ordu komutanlığı önerdiği ve hayır yanıtı aldığı bir kişiye; ki bulunmaz Hint kumaşı değildir; üçüncü kez neden öneri yapıyor? Kafkas Cephesi'ni iki kez reddeden Liman Paşa nasıl oluyor da konu Çanakkale Cephesi olunca hiç düşünmeden "derhal" kabul ediyor?

Bu soruların yanıtı için elimizde bir belge yok ama mevcut bilgilerin sentezi ile şöyle bir sonuca varılabilir. Enver Paşa, Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devletinin başarısına Almanya'nın başarısına bağlamıştı. Bu nedenle müttefikin her dediğini yapar durumdaydı. Öyle ki Genelkurmay Başkanlığı'nı bile bir Alman'a bırakabilmişti. İşte bu atamada da müttefik Almanya'nın bir sözlü ricası olmuş ve Liman Paşa da bu rica üzerine 5. Ordu Komutanlığına atanmış olabilir. Bu kanımızı, daha önce iki kez ordu komutanlığı önerisini reddeden Liman Paşa'nın da, 5. Ordu önerisini "derhal" kabul etmesi kuvvetlendiriyor.

Liman Paşa'nın Ordu Komutanı olması ile Almanlar Çanakkale Cephesindeki yönetimi ele geçirmiş olurlar. Ele geçirme Liman Paşa ile sınırlı değildir. Çanakkale Muharebeleri'nin başlangıcında; Boğaz tahkimatında önemli

³ Jehuda L. Wallach, Bir Askeri Yardımın Anatomisi. Gnkur. ATASE yayını, 1985, s.121-122.

⁴ a.g.e., s.158 vd.

⁵ a.g.e., s.154,155.

⁶ a.g.e., s.155,159.

⁷ Türkiye'de Beş Yıl, s.77.

görevlerde Almanlar vardır; Arıburnu ve Seddülbahir bölgelerinde Alman yoktur ama Çanakkale bölgesinde iki tümeni kolordunun komutanı ve tümenlerden birinin komutanı Alman'dır. Mayıs 1915'ten itibaren Alman komutanların sayıları artar. Seddülbahir bölgesinde 2 tümen komutanı; 2 grup komutanı; 1 kolordu komutanı; Arıburnu ve Anafartalar bölgesinde 5 tümen ye 2 kolordu komutanı; Saros bölgesinde ordu komutanı Alman olur. Ayrıca kolordu, grup ve tümen kummay başkanlıklarında ve topçu komutanlıklarında Alman subaylara görev verilir.⁸

Bu görevlendirme doğal görülebilir. Çünkü müfettihtir, beraber savaşılmaktadır. Ama benzer yoğun görevlendirmeyi aynı dönemde aktif olan Kafkas, Filistin ve Irak cephelelerinde göremiyoruz. 1915 yılında, Kafkas Cephesi'nde bir Ordu Kummay Başkanı bir Tümen Komutanı olmak üzere 2 Alman⁹, Filistin cephesinde bir Ordu, bir Kolordu Kummay Başkanı, bir Tümen komutanı olmak üzere üç Alman¹⁰ komuta kademesinde bulunurken Irak cephesinde hiç Alman subay göremiyoruz.¹¹

Bu bilgilerin bir anlamı olması gerekir. Bunlar Almanların Çanakkale'ye özel bir önem verdiklerini, Çanakkale'deki hareketi kendi düşüncelerine göre yönetmeye kararlı olduklarını, Türkleri bırakmaya niyetli olmadıklarını gösteriyor.

Atatürk'ün Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale ve sonrasında iki buçuk yıl Kummay Başkanlığımı yapan İzzettin Çalışlar, günlüğüne şu notu düşmüştü:

“31 Mart 1915...”

5. Ordu Kumandanı Liman Paşa, Sahli Müfettihi Usedom Paşa, Donanma Kumandanı Merten Paşa, Anadolu tarafındaki Kolordu Kumandanı Weber Paşa, Müstahkem Mevki Kumandanı Cevat Paşa, üçüncü Kolordu Kumandanı Esat Paşa.

Almanlar Boğaz müdafiasında emir ve kumandayı tamamen ellerine almak istiyor gibi gözüküyorlar.”¹²

Almanların Çanakkale'ye önem verişlerinin sebebini bir Alman kaynağında dolaylı olarak görüyoruz. 1927 yılında basılan, Alman arşivinin “Grosse Krieg” (Büyük Harp) isimli eserinin 9.ncu cildinde, Çanakkale Muharebeleri anlatıldıkları sonra değerlendirme bölümünde şu ifadeler yer veriliyor:

⁸ İsmet Görgülü, Çanakkale Zafeti Üzerine Alman İddiaları, Atatürk Arş. Merk. Dergisi sayı 25,1995

⁹ İsmet Görgülü, 10 yıllık Harbin Kadrosu, TTK. 1993, s.112-113.

¹⁰ a.g.e., s.140-141.

¹¹ a.g.e., s.162-163.

¹² Atatürk ile İki Büyük Yıl, Orgeneral İzzettin Çalışlar, Yay. haz. İ. Görgülü- İ. Çalışlar, Yapı Kredi Yayını, 1993, s.34.

“Çanakkale seferi 1915 yaz ve sonbaharı süresince bir çok düşman kuvvetlerini bağlamış ve (Avrupa) Batı cephesinden uzak bulundurmıştu. Buna karşı kullanılan Alman kuvveti hemen hiç idi. Türkiye , Alman Batı cephesine esashi surette yardım göstermiş bulunuyordu.

İngilizler tarafından 410.000 ve Fransızlar tarafından 79.000 asker olmak üzere yarım milyon asker Çanakkale'ye karşı kullanılmıştı. Sekiz ay devam eden muharebelere dışınan 252.000 askerden fazla zayıf vermişti.

Liman Paşa'nın kararlı yönetimi de zaferde çok etkili oldu. Kendisine bu vazifesinde 500 Alman subay, memur, astsubay ve asker de yardım etmiştir. Bunlar kara ordusunda ve müstahkem mevkiye çeşitli yerlere dağılmış bulunuyordu.”¹³

Türkiye'nin Çanakkale Muharebeleri Alman Avrupa Batı cephesine önemli düzeyde yandım etmiş olması, dolaylı bir sonuç gibi gösteriliyor. Oysa, bu dolaylı bir sonuç değil, Çanakkale Muharebeleri'nden Almanların beklentisi idi. Çünkü, muharebeler incelendiğinde, buradaki Alman komutanların muharebe öncesinden itibaren bu düşünceye sahip oldukları, muharebeleri de bu düşüncenin gerçekleşmesini sağlayacak şekilde yönettikleri görülmüyor. Onlar için Önemli olan Gelibolu Yarımadası'nı dışından temizlemek değil, buraya daha fazla İngiliz ve Fransız kuvveti çekilemek idi. Sıkışık durumda bulunan Avrupa'daki Alman Batı cephesi ancak bu şekilde rahatlatılabilirdi. Liman Paşa'nın savunma planı ve uygulamaları ile diğer Alman komutanlarının yönetimleri, bu kanyı doğuruyor.

Ye diyoruz ki, Çanakkale Muharebeleri'nin yarım milyon İngiliz ve Fransız kuvvetini Avrupa Batı Cephesi'nden uzak bulundurması ve bu bölgeye bağlanması ile Alman Batı Cephesi'nin rahatlaması, bu muharebelerin bir sonucu değil, Alman açısından bir amaç idi. Almanların Çanakkale' de niyeti de bu amacın gerçekleşmesi idi.

Bu yaklaşımımızı kanıtlayan Alman uygulamalarından bazılarıni irdeleyelim.

Almanların Niyetini Açığa Çıkaran Uygulamaları

• Liman Paşa'nın Savunma Şeklini Değiştirme ve Kıyıları Bosaltırma Kararı

“ÇANAKKALE” de her şeyi değiştiren, muharebeleri uzatan, her iki tarafa yarım milyon insan kaybına sebep olan, Liman Paşa'nın Türk savunma planını değiştirmesidir. Ordu Komutanıdır, buna hakkı ve yetkisi vardır. Savaş sanatı matematik gibi değildir, şablonlara dayanmaz, yaratıcılık ister. Bunları kabul

¹³ Balkan ve Türkiye'de Büyük Harp, çev. E. Yb. Nihat, 95 sayılı Askeri Mecmuanın Tarih Kısmı, İstanbul 1934, s. 60-61

ediyoruz ama bizim burada irdeleyeceğimiz konu, Liman Paşa bunları yaparken samimi mi; muharebe sahası koşullarının gereğini mi yaptı, yoksa Alman niyetinin gerçekleşmesine mi hizmet etti?

Liman Paşadan önce Gelibolu Yarımadası'nda ve Anadolu yakasında savunma düzeni şöyle idi. Birlikler, kıyılar hattına yerleştirilmiş ve çıkarmayı daha düşman kıyıya çıkmadan önce su üstünde kırmayı ve kıyıya çıkarmamayı esas alan savunma sistemine göre düzen almışlardı. Çıkarmaya uygun yerler tahkim edilmiş ve buralar daha fazla kuvvetle tutulmuştu. Geride her birliğin ihtiyatı bulunuyordu, kuvvetin çoğunluğu kıyılarda idi.

Liman Paşa; 24 Mart 1915'te görev alır, 26 Mart'ta Gelibolu'ya gelir, 28 Mart'ta muharebe sahasını göreceğini bildirir ama gitmez.¹⁴ 31 Mart'ta giden.¹⁵ Yanında Kolordu Komutanı, Esat Paşa, 9. Tümen Komutanı Albay Halil Sami'ye 19. Tümen Komutanı Yarbay Mustafa Kemal olmak üzere, Kabatepe ve Alçitepe'den muharebe sahasını görür.

İki tepeden muharebe sahasını görmekle, çıkarma planın yerinde incelemeyen ve de Kolordu ve Tümen Komutanlarının düşüncelerini almadan, alınmış düzenin gerekçelerini dinlemeden, arazi üzerinde emrini verir ve savunma şeklini 31 Mart'ta değiştirir. Bu acelelik nedendir? Ayrıntılı incelemeyen, tartışmadan, önyargılı olduğu anlaşılan böyle önemli bir değişikliği "ben yaptım oldu" anlayışı ile örtmesinin sebebi nedir?

Atatürk, Arıburnu Muharebeleri Raporu'nda muharebenin kaderini değiştiren bu olayı anlatır. İki paragrafını verelim:

Liman Paşa, 9. Tümen tarafından, doğrudan doğruya sahiline müdafaa-i bakış açısıyla alınmış olan tertibat, tasvip etmedi. Adı geçen, sahili zayıf birliklerine gözetlettirecek büyük kısımları geride bulundurmak ve düşman karaya çıktuktan sonra gerideki ihtiyaçlarla ye süngü hücumu ile karaya çıkacak olan düşmanı denize dökmek görüşünü tavsiye ediyordu. Buna dayanarak yeniden alınmasını emrettikleri düzen bu bakış açısına göre olacaktı...

Karargahlarımıza dönüşte 9. Tümen Komutanı yanuma gelerek alınması emredilmiş olan yeni tertibat şeklinin kendisine güven vermediğini söyleyerek bu konudaki görüşümü sordu. Ben de sahilin yalnız gözetlenmesiyle yetinilmesi fikrine öteden beri karşı olduğumdan, adı geçen komutana o yolda düşünce ve değerlendirmelerimi açıkladım. Bunun üzerine 9. Tümen Komutanı tarafından Kolorduya raporla istisnahlarda bulunulmuştur.¹⁶

¹⁴ Atatürk ile İki Buçuk Yıl, Orgeneral İzzettin Çalışlar, Yay. haz. İ. Görgülü-İ. Çalışlar, Yapı Kredi Yayını, 1993, s.33

¹⁵ a.g.e., s.34.

¹⁶ Mustafa Kemal, Arıburnu Muharebeleri Raporu, Yay. Haz. Ulug İğdemir, TTK, 1986, s.15.

Gördüğü gibi Arıburnu ve Seddülbahir gibi asıl çıkarmaların yapılacağı bölgeyi savunmakta görevli Tümen Komutanı Albay Halil Sami'nin bile görüşü alınmamış, bu komutan aldığı emrin arkasından ancak yazı ile düşüncelerini bildirebilmiştir. Bildirmiş, yani itiraz etmiş ama...karanı değiştirememiştir.

Başkomutanlık dahi karşı görüştedir. 5. Ordunun bildirmiş olduğu savunma ana fikrine Enver Paşa 4 Nisan 1915'te verdiği cevapta, karşı görüşte olduğunu bildirir ve şunları der:

Düşmanın Seddülbahir Yarımadası köşesiyle Kumkale'ye karşı çıkarma yapmasını kuvvetle muhtemel görüyorum. **Düşman köşelere yerleşip kendisini tahkim ettikten sonra gemi ateşleri himayesi altında, oradan sökülüp atılmaları çok zordur. Dolayısıyla buraldaki kuvvetimizin hemen takviyesiyle düşmanın yerleşmesine fırsat vermemek fikrini uygun bulurum. Her muntıkada olduğu gibi Anadolu tarafında da bir çıkarma esnasında düşmana taarruz edilmesi fikrindeyim. Ayrıca düşmanın bir gün zarfında bize üstün kuvvet çıkarabilmesi güçtür...**¹⁷

Başkomutanlık böyle diyor, bölgedeki Türk komutanlar hayır diyorlar ama sonuç değişmiyor. çünkü Liman Paşa kıyıları boşaltma, düşmanın çıkmasına izin verme kararına bölgeye geldikten, durumu gördükten sonra ve 31 Mart'ta emrini verdiği gün ulaşmış değildir. Bu karara büyük olasılıkla ordu komutanı olmadan önce ulaşmış, daha doğrusu kendisine dikte edilmiştir. şimdi belirteceğimiz, bunu kanıtlar niteliktedir. Başkomutanlığın sözünü ettiğimiz 4 Nisan 1915 tarihli telgrafının giriş cümlesi şöyledir:

"13 Mart 1331 tarihli 7 numaralı mütalaanızı okudum 13 Mart tarihi miladi 26 Mart'tır. 26 Mart'ta bu kişi, Ordu karargahını kuracağı Gelibolu'ya gelir. 0 gün yerleştiğini ve karargahını kurduğunu kendisi anlatır.¹⁸ Yine kendi anlatımıyla 24 Mart Öğleden sonra geç vakit görev alır, 25 Mart gündüz hazırlık yapar ve akşamında vapurla İstanbul'dan ayrılır.¹⁹ 26 Mart'ta da, yani Gelibolu'ya geldiği gün, Türk ordusuna çok pahalıya mal olan savunma planını, Başkomutanlığa telgrafla bildirir. Telgrafın metni üç büyük kitap sayfasıdır.²⁰

Bir ordunun savunma ana fikrini ve hareket tasarısını hazırlamak, ayaküstü yapılacak bir iş değildir. Zaman ister. En azından muharebe sahasının etüdüünü, düşman durumunu ve imkan ve kabiliyetlerinin muhakemesini, Türk kuvvetlerinin durumunun ve ne yapabileceklerinin incelenmesini gerektirir. Liman Paşa, bunları ne zaman yapmıştır? Kimlere yaptırmıştır? Yanında sadece Kurmay Başkanı

¹⁷ Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi Çanakkale Cephesi 2. kitap Amfibi Hareket, Gnkur, Harp Tarihi Yayınları, Ekler Bölümü

¹⁸ Türkiye'de Beş Yıl, s.78.

¹⁹ a.g.e., s.77.

²⁰ Çanakkale Cephesi 2. kitap, s.441-443.

vardır, henüz kararagahı gelmemiştir.²¹ Araziyi incelememiştir, Türk kuvvetlerini görmemiştir. Uygulanan savunma düzenini incelememiştir.

Bu bilgiler çok acık olarak gösteriyor ki, Liman Paşa daha Gelibolu'ya gelmeden, Alman niyetini gerçekleştirecek savunma düzenine karar vermiş ve bu kararlar bölgeye girmiştir.

Bu durumu, Çanakkale'de Liman Paşanın kararagahında görev yapan ve Alman İslah Heyetinin de üyesi olan Carl Mühlmann, kitabında üstü kapalı doğrular.

Gelibolu'da yapılacak bir sürü iş Generali (Liman) bekliyordu. İlk iş olarak mevcut kuvvetleri gaye ve maksada elverişli bir surette tertip etmek lazımdı."²²

Hangi gayeye, hangi maksada yönelik olarak savunma şekli değiştirilecek, bu açıklanmıyor. Ama açıklanan bir şey var. Bu iş, ilk iştir. İlk iş olduğuna ve bölgeye gelir gelmez yapılacağına ve yapıldığına göre, ilk işin kararı bölgede değil, İstanbul'da ve hatta büyük olasılıkla Berlin'de verilmiştir.

Olayların gelişiminden anlaşılıyor ki; bu kararın hazırlanışı İstanbul'da masa başında yapılmış her şey hazır olduğuna ve bir günde bir orduunun planı hazırlanamayacağına göre bu işler 5. Orduunun kurulma kararından önce yapılmış 5. Orduunun kurulması için yoğun çaba harcayanlar ise Liman Paşanın açıklaması ile kendisi, Alman sefaretçi ve Osmanlı Donanma Komutanı Amiral Şuson²³ olduğuna göre; bu karar ve hazırlığı sadece Liman Paşa tarafından değil, Almanlar tarafından yapılmıştır.

Almanlar, Çanakkale'de bir ordu kurdurttuğuna, bu orduunun başına bir Alman geçirttiğine, daha ordu kurulmadan Çanakkale'de uygulanacak savunma şeklini belirlediklerine, bu savunma şeklinin İngiliz ve Fransızların kıyıda tutummasına imkan verdiğine, kıyıdan atılmamak için daha fazla kuvvete gereksinim duyup bölgeye kuvvet yığmalarını sağlayacağına göre; Almanların Çanakkale'de niyeti daha önce açıkladığımızdır. Savunma şeklinin değiştirilmesi de, Çanakkale'yi daha kuvvetli savunmak için değil, niyetlerini gerçekleştirmek içindir.

•• Kıyıları Boşaltmanın Gereksesi ve Tutarsızlığı

Liman Paşa, değiştirdiği savunma şeklini şöyle savunuyor:

"Cephe gemiştir. Düşmanın çok üstün deniz kuvvetlerinin desteğinde herhangi bir bölgeye çıkarma yapabilir. çıkarma yerinin şimdiden ve doğrulukla kestirilebilmesi olanaksızdır. Bu bakımdan kıyı savunmasını her yerde kuvvetli tutmak ve düşman çıkarmalarında engel olabilecek yeterlilikle sabit düzenler aldırılmak düşünülemez. Buna karşılık, karaya çıkan düşman kuvvetlerini esnek bir güvenilir perdesiyle karşılamak ve derinlikten hızla yetiştirilecek ihtiyat grupları ile taarruz ederek denize dökmek mümkün ve çok daha uygundur. Esasen, kuvvetlerin çoğunu kıyıları hatında bulundurmamak, onları düşman donanmasına ezdirmekten başka bir şey değildir."²⁴

Liman Paşa'nın 31 Mart'ta değiştirdiği savunma şeklinin esası; kıyıları hatı gözletme postaları ye güvenilirlik karakolları ile örtülecek; yani kıyıda savunma yapılmayacak, kıydakiler düşmanın nereye çıktığını haber verecekler; tümenlerin büyük kısımları, düşman donanma topusunun etkili menzili dışında toplan bulunduracaktır. bugün gereksesi de, çok üstün olan donanma ateşinden korunmak, geniş bir cephenin her yerine yetmeyen kuvvetleri serbest manevra olanakları içerisinde kollaranabilmek, savunmaya oynamak ye esnek bir nitelik vererek etkinlik kazandırmaktır.²⁵

Bu uygulamanın ana fikri; düşmanın nerelere çıkarma yapacağı önceden bilinmeyeceği için, önce düşmanın çıktığı yerleri görmek, çıktığı yerlere güçlü ihtiyatlarla taarruz etmek ye çıkanları denize dökmektir. bütün anlamı, düşman henüz su üstünde bocalarken bastırıp yok etmek yerine, çıkması beklenecek ve çıktuktan sonra taarruz edilecekti.

Liman Paşa'nın dayandığı gerekçeleri tek tek ele alalım ve irdeleyelim:

"Düşman herhangi bir bölgeye çıkarma yapabilir; nereye, nerelere çıkabileceği önceden kestirilemez". Kuvvetleri kıyıda çekmesinin önemli nedenlerinden bin budur. cephe geniştir, her yere çıkabilir, her yeri savunamayacağımıza göre, geride bekleyelim, hiçbir yer savunmayalım der.

Bir komutan, özellikle bir ordu komutanı, yöneteceği bir harekatta, düşmanın ne yapabileceğini kestiremiyorsa, o an o görevi bırakmalıdır, bırakırlımalıdır. Bu iş kurmaylık eğitiminin a,b,c sidir. Düşmanın ne yapabileceğine karar verememesi kapasite yetersizliğinden olabilir ama Almanya'da tüm generalliğe yükselmiş bininin kapasitesizliği düşünülemez. Öyle

²¹ Türkiye'de Beş Yıl, s.77.

²² Dr. Carl Mühlmann, Çanakkale Muharebesi 1915, çeviren Mehmet Cemal Kastamonu

²³ Türkiye'de Beş Yıl, s.76

²⁴ Çanakkale Cephesi 2, Kitap Amfibi Harekat, s.12; Türkiye'de Beş Yıl, s.79.

²⁵ Türkiye'de Beş Yıl, s.81; Çanakkale Cephesi 2, Kitap Amfibi Harekat, s.441-443 (5. Orduunun Başkomutanlığına 26 Mart tarihli telgraf)

olsa bile karargahı var, kolordu ve tümen komutanları var. Banlardan yararlanabilir. Bunu da yapmadığı anlaşılıyor. Kolordu komutanı Esat Paşa, düşmanın ne yapabileceğine karar vermiş ve kendisinden önce buna göre savunma düzeni almıştı. Yani kararsızlığa düşmemişti. Ayrıca Yarbay Mustafa Kemal, daha 18 Mart'tan evvel, düşmanın nereye çıkabileceğini, hareketin nasıl gelişeceğini tasarısını hazırlıyor ve komutanlarına aktarıyor.²⁶ 23 Mart'a kadar Eceabat bölge komutanı, yani Arıburnu ve Seddülbahir bölgesinden sorumlu komutan olarak, yaptığı değerlendirmeye göre savunma düzeni alıyor. 23 Mart'ta bölgesini devralan 9.tümen komutanı Albay Halil Sami de, Mustafa Kemal'in aldığı düzeni uygun buluyor ve aynı düzenle savunmasını kuruyor.²⁷ (Liman Paşa'nın değişikliği savunma şekli, bir bakıma Mustafa Kemal'in kurduğu şekildedir.)

Görüldüğü gibi hem üç Türk komutan da, düşmanın ne yapabileceği konusunda kararsızlık yok, nenelere çıkabileceğini değerlendiriyorlar ve ona göre kıyıda kuvvetli olacak şekilde savunma düzenlerini alıyorlar.

Liman Paşa'ya dönersek, düşman herhangi bir bölgeye çıkarma yapamaz. 100 km.lik kıyı hattı varsa, bunun her km.si aynı oranda çıkarma riskine veya imkana sahip değildir. Önce coğrafya izin vermez. Coğrafyanın izin verdiği yerler de, gene aynı riskte olamaz. Çünkü yapılacak çıkarmanın bir maksadı, bir hedefi olur. Bu yapılacak çıkarmanın maksadı ve hedefi de gayet açıktır. 18 Mart'ta donanması ile açamadığı Çanakkale Boğazını, açmak ve bunu sağlayacak boğaz tabyalarını ele geçirmek, düşmanın maksat ve hedefi belirlendikten sonra, ikinci sonu, bunu sağlamak için nerelere çıkabileceğidir.

Mustafa Kemal, bu muhakemeyi basit ve anlaşılır şekilde yapar. Devamını alıntılarla sürdürüelim.

"Düşmanın... büyük kuvvetlerle ciddi olanak çıkarma teşebbüsünde bulunacağına kesin olarak hüküm vermişim. İncelemelerime göre, düşmanın çıkarma için seçeceği sahil... Seddülbahir ve Kabatepe ile kuzeyi ve güneyi idi...

Düşman Seddülbahir bölgesini boydan boya (donanmasıyla) ateş altında bulundurabilmek imkanına sahipti... Düşman bu bölgeye çıkmayı ve Alçıtepe'yi elde etmeyi başardığı takdirde, boğaz'ın girişinden itibaren önemli bin bölüme sahip olmuş olacaktı. Alçıtepe'ye yerleştireceği bataryalarla, Boğaz bölgesinin her iki tarafındaki bataryalarımıza etkili olacak ve özellikle Rumeli kıyısındaki bataryaları tahrip edecek ve donanmasını da boğazın içine sokarak ortaklaşa maksatlarını gerçekleştirecekti.

(Bölge donanma ateşine açık olduğundan) takviye için hareket edecek kuvvetler, Alçıtepe' den sonra gözden ve ateşten korunma imkanı olmayan düz bir

²⁶ Arıburnu Muharebeleri Raporu, s.9.

²⁷ a.g.e.s.12.

bölgeyi geçmek mecburiyetinde bulunacaklar. Dolayısıyla düşmanı Seddülbahir'e çıkmaktan men edebilecek kuvvet, doğrudan doğruya, kıyıda savunma mevzilerine yerleştirilmiş olan kuvvetten ibaret kalacaktır.

Bu kuvvet, önemli düşman teşebbüsüne karşı koyacak kadar olmaktadır ve kendisini donanma ateşinin yıkıcı etkilerine karşı koruyacak ve ancak düşman piyadesinin sahile yaklaşması ve kıyıya çıkması anında faaliyete geçebilecek tedbir ve tertiplerden mahrum bulunursa, tehlikenin bertaraf edilmesini zor görüyordum...

Kabatepe ye yakın kıyıları hakkında da düşündüğüm noktalar şunlardı: Bu kıyı bölgesini Boğaz'ın gerçekten kilidi olan Kilitbahir'e pek yakın bulunuyor. Düşman baskın tarzında buralara çıkarma yaptığı ve kendisini durduracak kadar kuvvetlerle karşılaşmadığı takdirde, doğrudan doğruya Eceabat ve Kilitbahir'e el atmak suretiyle en son olarak maksadına ulaşabilirdi... Dolayısıyla Seddülbahir bölgesi için düşündüğüm gibi, bu bölgenin de kıyı üzerinde yeter miktarda kuvvetle doğrudan doğruya savunulmasını gerekli görüyordum.

Düşmanın Anadolu tarafında Menderes bölgesine kuvvet çıkarmasını muhtemel ve tehlikeli görmüyordum... Menderes sahiline çıkacak kuvvetler, Boğaz'ı kontrol altına alacak hatta gelineye kadar, uzunca bir mesafede, çeşitli arazi engellerinden istifade edebilecek kuvvetlerle durdurulacak ve en sonunda Çanakkale'nin güney cephesinde savunma değeri yüksek bir savunma hattıyla karşılaşacaktır. Düşman bu tarafta, en çok güvendiği donanmasından da, Seddülbahir ve Kabatepe kıyılarında olduğu gibi istifade edemez. Düşmanı daha ileride olmasa bile, söz konusu savunma hattında durdurabilecek kadar ihtiyat kuvvetinin bulundurulmasını yeterli görüyordum.

Düşmanın Bolayır tarafına bir kuvvet çıkarmasını ihtimal dışında görmüyordum. Ancak bu tarafa gerçekleştiren çıkarma; Seddülbahir ve Kabatepe bölgelerine çıkarılacak kuvvetlerin güvenliği ve maksadın kolaylaştırılması için tali bir çıkarma olabilir. Bu nedenle, böyle bin tali maksadı tatmin, hakiki maksada ayrılacak kuvvetin israfına yol açacaktır...²⁸

Muharebe gerçekten Atatürk'ün tasavvur ettiği şekilde cereyan etmiş, karşı taraf planını bu mantık üzerine kurmuş, Atatürk'ün değerlendirdiği yerlere çıkmış, Seddülbahir bölgesini asil çıkarma yeri olarak seçmiş, Atatürk'ün önemle üzerinde durduğu Alçıtepe'yi ilk günde ele geçirmeyi planlamış Kabatepe Arıburnu bölgesini Seddülbahir'deki harekate yardım için kullanmış, iki koldan Boğaz tahkimatını ele geçirmeyi hedeflemişti. Saros, Kumkale ve Beşiğe bölgelerini aldatma ve gösteri için kullanılmıştı.

İşte Liman Paşa'nın yapması gereken buydu ve son deneye basit bir muhakeme idi. Düşmanın amacı ve hedefi nedir, bunu gerçekleştirmek için

²⁸ Arıburnu Muharebeleri Raporu, s.9-11.

nenelere çıkabilir? Bu iki sonunun yanıtı, problemi çözüyor ve hem yer çıkarma yer olmaktan çıkıyor, elde Artburnu ve Seddülbahir bölgele kalıyor.

Muhakemenin basitliğini kanıtlamak ve Liman Paşa'yı yalanlamak için, Alman arşiviinin resmi yayınından bir paragraf verelim:

"Yarmada'nın kuzeydoğu sahlinde bazı yerler sarp olduğundan çıkarmaya müsait değildi. Bir kısım sahil ise çıkarmaya müsait olmakla beraber hemen biraz geride arazi sarp olduğundan karaya çıkan düşmanın ilerlemesi güçtü. **Bir çıkarma için en müsait bölge Yarmadanın güney kısmı idi.** Bu bölgeye yapılacak çıkarmaya donanmanın ateş ile yardım etmesi için de durum daha müsaitti. **Yarmada dar olduğundan en yüksek yerlere hakim olan taraf diğer taraftaki sahilleri elde etmiş sayılabilir.** Bu durumda düşman tarafından en yüksek noktaların elde edilmesiyle boğaz tahkimatına ye boğaz' a hakim olmak mümkünüdü".²⁹

Görüldüğü gibi Alman tarih yazarları dahi Türk komutanlar gibi değerlendirme yapıyor.

Peki, Liman Paşa bu muhakemeyi yapamayacak birisi midir? Kesin kanınız hayır. Neden kesin kanınız diyorum? Çünkü kitabında yaptığı değerlendirmeyi verir. Değerlendirme yapmıştır ama uygulaması değerlendirilmesine göre değildir.³⁰ Bu durumda geriye: Alman niyetini gerçekleştirme için kıyadaki kuvvetleri geriye çekmenin bir kılıfı olarak, kararsızlık tablosu çizmiştir; kanisi kalıyor. Bu kararsızlığının dürtü olduğu inanamıyoruz.

2. Birlikleri Donanma Ateşinden Korumak İçin Geride Korunmalı Bir Yerde

Toplu Tutmak ve Çıkarma Olan Yerlere Taarruz Etmek

Liman Paşa, birlikleri donanmanın ateşinden korumak için geriye alıyor ama bu birliklerin taarruz için ilerlemeye başladıklarında, açık arazide donanmaya hedef olacıklarını göz ardı ediyor. Aslında edemiyor, durumun böyle olacağını kendisi de farkındadır. Kitabının bir sayfasında, birlikleri donanma ateşinden korumak için kıydan geriye çektiğini yazarken aynı yaprağın arka sayfasında bakın ne diyor:

"Birliklerin talimlerini tertiplemek bile, belirli bir zamana ihtiyaç gösteriyordu. Çünkü, düşman harp gemileri, her gördükleri yerde, birliklerimizin üzerine ateş açıyordu. Hatta tek başına giden bir yaygın veya süvarinin dahi üzerine ateş açıldığı oluyordu.. Sahra tahkimatını geceleri pekiştiriyorduk."³¹

²⁹ Balkan ve Türkiye'de Büyük Harp 1914-1916, Alman Arşivi'nin "Grosse Kriege" Büyük Harp) Eserinin 9

cihdi, 927, çeviren E. Yb. Nihat, 95 sayılı As. Mecmuasının Tarih Kısmı, 1934, s.44

³⁰ Türkiye'de Beş Yıl, s.79-81

³¹ Türkiye'de Beş Yıl, s.81

Bu anlatılan muharebeden önce, hazırlıklar sırasında. Bu durumu yaşayan ordu komutanının başka bir niyeti olmasaydı, ilk verdiği emrin yanlışlığını anlayıp düzelmesi gerekirdi. Ama yapmaz. Hazırlık döneminde birlikleri gece çalıştığı gibi, muharebe başlayınca taarruzların gece yapılmasını emreder. Ancak bu da olumlu sonuç vermez. Düşman araziye gemilerin ışıldakları ile aydınlatır. Hareket edenler hedef haline gelir.

Geride toplu tutulan birlikler, çıkarma olan yerlere yetismek için uzunca bir mesafeyi, 7-15 km., yürümek zorundadır. Bu yürüyüş, donanmanın ateşi altında yapılacaktır. Kayıpları artıran nedenlerden birisi de budur.

Görüldüğü gibi bu gerekenin de hiçbir anlamlı ve mantıklı yolu yoktur. Birlikler, Atatürk'ün dediği gibi kıyıda siperlerde ve tahkimat içinde bulunsalar, daha korunmalı olacaktılar, daha az kayıpla ve düşmanı kıyıya çıkarmadan görevlerini yapmış olacaktılar.

O halde neden böyle yapıldı? Bizce konu şüpheye yer veremeyecek şekilde açıktır. Alman niyetini gerçekleştirme için.

3. Kuvvetlerin Çoğunu Kıyıda Bulundurmak Onları Düşman Donanmasına Ezdirmekten Başka Bir Şey Değildir.

Bu gerekçe de bilimsel değildir. Donanma topçusu gözeterek atış yapar, topları yatak mermi yolludur. Yani havan topu mermisi gibi havada kavış çizip hedefe tepeden düşmez, hedefe düz gider. Hedefe düz gidip cepheden vurduğu için de bir süre, toprak yığını veya mevzi gibi bir çukur içinde olmak koruma sağlar.

Dolayısıyla donanma ateşi savunma mevzisinde bulunan birlikleri kolay kolay ezemez ve ezememiştir de. Bunun en dikkat çekici örneğini 25 Nisan, çıkarmanın başladığı günde Ertuğrul Koyu'nda görüyoruz. Burası İngilizlerin Seddülbahir'deki 5 çıkarma yerinden sıklet merkezi ile çıkarmayı planladıkları, kuvvet ve ateşlerinin çoğunu yönettikleri bir çıkarma yeridir. Savunan Türk kuvveti de 300 tüfekli erden oluşan bir bölüktür. Çıkarılacak kuvvet ise bu bölükten 25 mışli üstündür. 25 Nisan günü bu Türk bölüğünün üstüne sadece donanmanın attığı mermi sayısı 4650 atırmıştır.³² Akıllara durgunluk veren bir rakamdır. Sonuç ne olmuştur? Bu yoğun ateşe rağmen İngilizler gün boyu çıkarmayı gerçekleştirememişler, üstelik birinci kademe birliğinden %70 kayıp vermişler, geceleyin bu bölük emirle çekildikten sonra ancak çıkabilmişlerdir. Efsane hale gelen Yahya çavuş ve takımı da bu bölüğün içindedir.

Görüldüğü gibi kıyıda mevzide bulunanlar Liman Paşa'nın dediği gibi ezilmiyor.

³² Çanakkale Cephesi 2. Kitap Amfibi Harekatı, s.238.

değil; düşmanın kıyıya çıkmasını sağlamak için kuvvetleri geriye çekebilmenin bir kılıfıdır. Amaç, Alman niyetini gerçekleştirmektir.

5. Kıyı Savunmasında Başarı, Kuvvetlerin Kıyıda İnatçı Direnmesiyle Değil, Geride Toplu Bulunup Hareketli Savunma ile Elde Edilir

Liman Paşa, "Biricik başarı şansımızın, hafif kuvvetlerle inatçı bir direnmeye değil, her üç grubun (Saros, Seddülbahir, Anadolu yakası) hareketli savunmalarına bağlı olduğuna inanıyordum"³³ der ve kıyıda düşmanın çıkmasına engel olacak şekildeki savunma şeklini eleştirir, bunu eski sistem olarak niteler.

Bu düşüncenin doğruluğu, öznenin algılanma şekline bağlıdır. "Biricik başarı şansımız? Almanlar için deniyorsa, bu düşünce doğrudur. Sadece bu savunma şekli ile; İngiliz ye Fransız'ın kıyıya çıkması, tutunduktan sonra yapılacak taarruzlarla geriye atılmamak için daha fazla kuvvet getirmesinin sağlanması, böylece Alman Avrupa cephesinin rahatlaması sağlanabilir. Böylece "Çanakale" de Alman niyeti gerçekleşmiş, Liman Paşa da görevini başarmış olur.

"Biricik başarı şansımız" Türkler için deniyorsa, bu düşünce gerçekçi, doğru değildir. Çıkarmama olanağı var iken neden çıkmasına izin verip, sonradan da denize dökmek için aylarca uğraşp ülkenin bütün olanaklarını buraya aktarıp, binlerce insan kaybedilsin? Başlangıçta 6 tümenle, 65.000 askerle yapılacak işi, neden 16 tümenle, 500.000 askerle yapmak durumunda kalınsın? Muharebenin birinci gününde, birkaç bin insan kayıpla bitirilecek bir iş, neden 8,5 ay sürdürülsün ye 250.000 insan kaybı verilsin?

Bu nasıl biricik başarıdır, biricik şanstır? Bu nedenlerle bu söz Türkler için değildir?

Liman Paşa, savunmayı her üç grubun hareketli savunmalarına dayandırıyor. Bu grupların her birine 2'şer tümen ayırır. Bu da eleştirilecek ayrı bir konudur. Her bölgeye kardeş payı yapar. Oysa değerlendirmesinde bölgelere öncelik verir; Anadolu yakasına İnci, Yarımada güneyini 2inci, Saros'u 3üncü öncelikli ve tehlikeli bölge olarak görür.³⁴ Düşüncesine göre, hareketli savunma ile, bu gruplar birbirlerine süratle yardıma gidecekler, tehlike hangi bölgedeyse diğer gruplardan oraya kuvvet kaydırılacak ve tehlike savuşturulacak. Kıyı savunmasında çıkarmanın başladığı ilk 24 saat çok önemlidir. Harekatın şekillendiği süredir. Oysa Liman Paşa'nın oluşturduğu gruplar arasındaki mesafe 48 saatliktir. Bu nasıl hareketli savunmadır?

³³ Türkiye'de Beş Yıl, s.81.

³⁴ Türkiye'de Beş Yıl, s.81.

Bu gerekçenin de amacı açık ve aynı; kuvvetleri koruyorum diye geriye çekebilmek, düşmanın çıkmasına imkan sağlamak ve sonuçta Alman niyetini gerçekleştirmektir.

4. Mevcut kuvvetler Cephenin Geniş Olması Nedeniyle Her Yere Yetmeyeceği İçin Geride Toplu Tutulmalı

Cephe genişliği gerekçe gösterilerek kuvvetleri kıydan geri çekmek sağlıklı, mantıklı bir yaklaşım değildir. Bir önceki maddede irdelenişi gibi ve hatta Alman kaynaklarında da belirtildiği gibi düşmanın hedefine ulaşmak için çıkarma yapabileceği bölgeler bellidir. Bunlar öncelik ve önem derecesine göre Seddülbahir, Arıburnu-Kabatepe, Anadolu yakası (Kumkale) ve Saros bölgesidir. Anadolu yakası; arazinin, çıktıktan sonra Çanakale'ye doğru ilerlemeyi güçleştirir ve donanma desteğinden mahrum bırakması nedeniyle düşmanın tercih edileceği bir bölge değildir. Saros bölgesi ise düşmanı hedefine ulaştırılmaz, sadece 5.Ordu'nun ikmal yolunu keser. Böyle bir duruma karşı da Trakya'da bulunan iki ordudan yardım gelebilir.

Bu durumda Ordu Komutanının yoğunlaşacağı iki bölge kalıyor. Seddülbahir ve Arıburnu-Kabatepe bölgeleri. Saros ile Anadolu yakası da sorumluluk bölgesi içinde olduğundan tamamen başlayamaz. Buraları da düşünmesi gerekir.

Şimdi Ordu'nun kuvveti yetecek mi yetmeyecek mi ona bakalım. Ordunun 6. tümeni 1. süvari tugayı var. Tali bölgeler olan Saros ve Anadolu yakasına l'er tümen yeterlidir, bölge güvenliği sağlanabilir. Süvari tugayı ile yarımada' nin kuvvetle savunulmayan Batı kıyılarınun, Anafartalar ve kuzeyine doğru, örtmesi yapılabilir. Yani güvenliği sağlanır.

Elde 4 tümen kaldı ve iki önemli bölge var. Seddülbahir ve Kabatepe. Bu durumda her bölgeye l'er tümen, l'er tümen de ihtiyata ayrılabilir. Ve 2 tümen kıyı hattında savunacak şekilde görevlendirilebilir.

"Çanakale"de bu şekilde veya benzeri bir kuvvet tahsisi yapılmış olsaydı, çıkarma gerçekleşmezdi, çıkmak isteyenler, Ertuğrul Koyu'na 25 Nisan'da çıkmak isteyenlerin uğradığı sonucun en azından 10 katını yaşarlardı. Ki orayı savunan sadece bir bölüktü. Dolayısıyla 25 Nisan'da başlayan hareket aynı gün biterdi, 18 Mart gibi olurdu.

Sonuç olarak, ordunun elindeki kuvvetler savunmasına yeterlidir. Amaç, düşmanı çıkarmamak olarak kabul edildiğinde, 6 tümen ile sıkıntıya düşmeden görev yerine getirilebilir. 0 halde, kuvvet az, cephe çok geniş gerekçesi sağlam

Gruplar arasında 48 saatlik mesafe olması ile iş bitmiyor. Yürüyüş yolları genelde donanmanın ateşi altındadır. Balonlarla hedef bulmaktadırlar. Gündüz yürüyüşleri, dolayısıyla tehlikeli ve zayıftır.

Liman Paşa'nın karargahında çalışmış Muhlmann, bakınız ne diyor:

“Bolayır'daki durumdan korkusu kalmayan Liman Von Sanders 5. ye 7. tümenlerin (Saros Grubu) Önemli kısmını 26/27 Nisan gecesi Eceabat'ta gönderdi.”³⁵

Muharebe başlamış, 2 gün geçmiş, Artburnu ve Seddülbahir'de kan gövdeyi götürüyor, 10 askere muhtaçlar, bu esnada Saros'taki tümenlere deniz manzarası seyrettilmiş, ancak 2 gün sonra hareketli savunma hareketi geçirilmiş. Tabii ki iş işten geçtikten sonra, düşman kıyıya çıkıp tutunduktan sonra, Alman niyeti gerçekleştirildikten sonra.

Muhlmann devamında şunu da diyor:

“Marmara'ya girmiş olan denizaltılar dolayısıyla kuvvet kaydırmasının ancak geceleri yapılması uygundu.”

Türkçe'de böyle durumlarda “günaydın” denir. Daha önce bu düşünülmedi mi? Bunun böyle olacağı bilinmiyor mu idi?

Liman Paşa'nın, başarıyı; kuvvetleri geride toplu tutup, hareketli savunma ile elde etme düşüncesinin, bazı Alman kaynaklarında tersini görüyoruz:

“Kıyıların gerisindeki arazinin şiddetli düşman topçu ateşi altında olması dolayısıyla, ihtiyatların çabuk ileride alınması mümkün değildi. İleri hatları işgal eden birliklerin kuvvetli olması zorunlu idi.”³⁶

Savunmanın planlamasında Alman komutana kabul ettirilemeyen gerçeğin bir Alman kaynağında yer alması önemlidir. Binlerce Türk evladı, bu esasa aykırı bir savunma düzeni alındığı için hayatını kaybetmiştir. Kitabı kaleme alanlar, Liman Paşa'nın değil. Türk komutanlarının fikirlerini savunmaktadırlar.

Aynı kaynaktan bir alıntı daha yapalım:

“Çanakkale'nin gerisinde memleketin kalbini teşkil eden İstanbul bulunduğundan her karşı toptrağın sonuna kadar savunulması gerekiyordu.”³⁷

Akl, aklını kullanan ama Liman Paşa'nın üstlendiği görevi bilmeyen Alman tarih yazarlarına bile böyle söylüyor.

³⁵ Çanakkale Muharebesi 1915, s.83.

³⁶ Balkan ve Türkiye'de Büyük Harp 1914-1916, Grosse Krieg, s. 50

³⁷ a.g.e., s.61.

Atatürk, 1918'de Ruşen Eşref ile yaptığı görüşmede, Çanakkale'de uygulanan hareketli savunmanın yanıtını verir:

“Benim kanaatime göre, düşman çıkarma girişiminde bulunursa iki noktadan çıkardı. Bin Seddülbahir, dışarı Kabatepe civarı. Ve benim görüşüme göre düşmanı karaya çıkarmadan bu sahli bölgelerini doğrudan doğruya savunmak mümkündür. Dolayısıyla alaylarımı, böyle kıyıdan savunacak şekilde yerleştirdim. Bu durum şöyle böyle şubat 1914.”³⁸

Atatürk bu sonuca, muharebeden sonra ulaşılmış değildir. Muharebeden önce, hatta aynı bölgede görev yaptığı Balkan Savaşı sırasında ulaşılmıştır. Balkan Savaşı'nda Bolayır'daki Mürettep Kolorudunun Harekat Şube Müdürüdür. Gelibolu Yarımadasını inceleyen ve şu sonuca varır:

“Bu incelemenden ortaya çıkan kanate göre; düşmanın çıkarma teşebbüsünde, Seddülbahir ye Kabatepe civarlarındaki sahile aynı zamanda çıkarma yapılması mümkün ve buna karşılık bu iki sahlin düşmanın çıkarmasına sahilde mani olacak şekilde savunması da mümkün ve böyle yapılması gerekli görülmüştür.”³⁹

Atatürk'ün bu kanısını, 18 Mart Boğaz Muharebesi'nden önce yaşadığı durum doğrular ve pekiştirir. Düşman donanması ile Boğazı zorlarken, Seddülbahir ve Kumkale'ye çıkarma yapmayı düşünür. Bunun için 7 Mart'ta keşif amaçlı bir çıkarma yapmak ister. Seddülbahir Atatürk'ün sorumluluk bölgesi içindedir. Aldığı savunma düzeni nedeniyle düşman çıkarmayı başaramaz, çıkantlar denize atılır. Mehmet Çavuş ismi de bugünkü çatışmalar üzerine halka mal olur.

Türk tarihine: 25 Nisan'da Seddülbahir-Ertugrul Koyu'nda çıkarmanın önlenmesi ile Yahya Çavuş ismini, 7 Mart'ta aynı yerde çıkarmanın önlenmesi ile Mehmet Çavuş ismini yazdıran iki olay bile, Liman Paşa'nın hareketli savunma fikrini çütüyor. 0 halde Alman Ordu Komutanı neden böyle yaptı? Atatürk'ün ve diğer Türk komutanlarının düşüncesine göre savunma yapılsaydı, İngiliz ve Fransızlar karaya çıkmazlardı da ondan. Karaya çıkamayınca Çanakkale Cephesi açılmazdı, 500 bin İngiliz, Fransız askeri buraya bağlanamazdı. Dolayısıyla Alman niyeti gerçekleştirilmezdi.

Sonuç

Çanakkale'de Alman niyetini ortaya koymaya çalışsan bu inceleme, sadece muharebe öncesindeki düşünce ve uygulamalarla sınırlı tutulmuştur. 8,5 aylık muharebe süresindeki Alman uygulamalarına özellikle girilmemiştir. Muharebe sırasında, niyetlerini gerçekleştirme amaçlı olduğu açık şekilde anlaşılır, pek çok

³⁸ Mustafa Kemal, Anlatılar Muharebatı'na Ait Tarihçe, Yayınlayan Ulug İğdemir, TTK, 1990, s.XI; Devrin

Yazarlarının Kaleniyile Mifilli Mücadele ve Gazi Mustafa Kemal - I Kültür Bakanlığı, 1981, s.3.

³⁹ Mustafa Kemal, Artburnu Muharebeleri Raporu, Yay. Haz. Ulug İğdemir, TTK, 1986, s.6

uygulamaları vardır. Bunların benzer şekilde irdelenmesi, bir kitap kapsamındadır ve bunun da yapılması gereklidir.

Sonucu, ana inceleme maddelerinde ulaşılan sonuçlara toplayıp, tekrarlayarak uzatınak istemiyerim. Ulaşılan sonuçları destekler ve doğrular nitelikte olduğu için; Atatürk'ün 3 Mayıs 1915'te, muharebenin 8nci gününde, Başkomutan Vekili Enver Paşa'ya gönderdiği mektubun iki paragrafını vererek sonucu başlayacağım.

"Evvvelce size bu bölgenin bütün bölgelerle alan farkının önemini arz etmiştim. Eceabat bölgesi kuvvetlerine komuta ettiğim zaman aldığım tertibat ile düşmanın karaya çıkmasına imkan verilmeyebilirdi. Von Sanders Paşa, .. sahilde çıkarma noktalarını tamamen açık bırakacak tertibat almış ve bugün düşmanın karaya asker çıkarmasını kolaylaştırmıştır

...

Vatanımızın savunmasında kalp ve vicdanları bizim kadar çarpmayacağına şüphe olmayan başta Von Sanders olmak üzere bütün Almanların fikirlerinin üstünlüğüne itimat etmemenizi kesin şekilde istirham ederim. Bizzat buraya teşrif edip, genel durumumuzun gereklerine göre, bizzat sevk ve idare etmeniz münaşip olur.⁴⁰

Bu inceleme bir gerçeği ortaya koydu. Çanakkale Muharebelerinde Almanlar kendi çıkarlarına göre hareketi yönlendirmiş ve yönetmişler. Bunu yaparken mütefakkerleri olan Türkleri dikkate almamışlar, sadece niyetleri uğruna kullanmışlar. Ulaşılan bu gerçek devamında bir soru daha doğuruyor:

"Çanakkale'de biz Almanlar için mi öldük?"

⁴⁰ İsmet Göğülli, Atatürk'ün "Arıburnu Muharebeleri Raporu" ve "Anafartalar Muharebati"na Ait Tarihçe" Adlı Eserlerinde Yer Almayan Emir ve Raporlarından Bir Demet, Ata. Arş. Mrk. Dergisi, 1990, sayı 19, s.96-97

GERMAN INTENT AT GALLIPOLI

INTRODUCTION

We are proud of our victory at Gallipoli. We deserved it. We are sorry; too, for the huge number people we lost. On the other hand, this situation is a necessity in war. We don't deal with the question of whether we could have ended the campaign with less lost, or why we lost so many people in this war. The Turkish nation does not question this.

During the eight and a half months of the Gallipoli Campaign, we lost ten times as many lives as we lost during the War of Independence, which lasted approximately four years. We won a great victory at Gallipoli, but with one tenth of the soldiers we lost at Gallipoli we saved the country, the lives of a generation and the independence of the nation. Our loss at Gallipoli was not normal; it was huge and excessive.

The reason for this loss was the small number of German commanders among the Turkish Army there, especially the German Commander who led it.

The German commanders increased the cost of our victory. They caused the Turkish Army to lose more. With the defence technique he used, the German Commander of the 5th Army, Liman Pasha, turned the Gallipoli Peninsula into a wasp's nest on which bees could assemble. He kept half a million English and French soldiers on this wasp's nest, but the Turkish soldiers paid the price with their blood.

The main reason for the losses was that Liman Pasha gave the enemy a chance to land on the shore by changing the defence tactics the Turkish commanders had planned. Then the German Divisional and the Army Corps Commanders often, randomly, day and night, pushed the soldiers to make counter attacks against the destructive machine guns of the enemy. Each counter attack destroyed 5,000-10,000 Turkish lives. Even though the British and French were the ones who had attacked at Gallipoli, the Turkish Army attacked 4-5 times more than the enemy did.

If the Turkish Army had begun the campaign with the defence tactics of the Turkish commanders, as on the 18th March, the Gallipoli Campaign could have ended with the defeat of the English and French in the first days of the war. In that case, we would have lost the same number of lives as were lost in the War of Independence. .

GERMAN INTENTIONS

It should not be expected that the Germans' intentions at Gallipoli can be clearly seen in documents or sources, because a government hides its actual intentions toward another one. But the actual intentions of a government can be revealed if they are analyzed. We will define the German intention at Gallipoli by examining what they actually did in practice.

On 24th March 1918, the 5th Army, which would fight in Gallipoli, was ordered to be assembled, and Liman Von Sanders, both a German General and a Turkish Field Marshall, was appointed as its Commander. Liman Pasha claims that this army was organized by his own efforts, and says:

At last, on 24th March, Enver decided to organize the 5th Army in the Gallipoli region. Recently, the German Embassy and Admiral Souchon had agreed with my continued enthusiasm about making the Turkish Headquarters take this decision.

Liman makes a short explanation about his own appointment and says that Enver Pasha, on the same day, offered him the position of the 5th Army commander, which he accepted "immediately".

The main point here is that with the attack on 18th March, a new front in the Dardanelles would be opened and the appointed commander who would defend Gallipoli and the capital city would be German. This person was the chairman of the German Improvement Commission. He came to Istanbul on 14th December 1913 and his relationship with the Ottoman Empire had not been good before the day of his appointment. The people who worked for him describe Liman as follows:

The Germans did not accept him as an appropriate person for the Army corps. He was incapable of adapting to foreign conditions and was difficult in relationships with the people he worked with. He was a very proud, snobbish and angry man. He was not educated for high authority and was discourteous.

It was this kind of person that was appointed for a duty that would affect the future of the war and the government. Some sources claim that this appointment was related to an Enver-Liman struggle. Enver appointed Liman to this position because he did not like him and wanted him away from Istanbul. But the reason for this crucial appointment cannot be reduced to a mere clash of personalities. It is understood from sources that there was a disagreement between them. Liman Pasha, in the beginning, did not completely obey Enver Pasha, who was initially Minister of the War Academy and became the Representative of Chief Commander after the war began. Liman Pasha considered himself superior to Enver Pasha, who was actually superior to him. Under these circumstances, Enver Pasha might have

wanted to remove him from the scene. Before the war began, the Ministry of the War Academy had argued about sending Liman Pasha back to Germany and appointing Goltz Pasha instead. In the end, Goltz Pasha came, but Liman's situation did not change. From the Turkish point of view, it showed that Goltz's appointment was arranged to banish Liman Pasha because his incompatibility. However, from the German point of view, the situation was different. During the early months of the war in November 1914 and after the Sarikamis Operation in the Caucasus in February 1915, Enver Pasha offered the position of 3rd Army Commander to Liman Pasha twice. Liman Pasha refused this offer. Yet when the duty was to be the Army Commander of Gallipoli in March 1915, the same Liman Pasha answered: "I immediately accept the offer."

The question here is: Why did the Turkish Army offer this duty to this person - he was not unique- who had refused the position of army commander twice before? Why did Liman Pasha immediately accept the offer related to the Gallipoli Front?

There are no documents answering these questions, but the following conclusion is possible from a synthesis of the information available. Enver Pasha thought that the Ottoman Empire would be successful in this war because of the success of Germany, so he did what his ally asked him to do. A German was appointed even as General Staff. At that point, it might have been that Germany had made a request about Liman Pasha from the Ottoman Empire and then Liman Pasha was appointed as the 5th Army Commander. That Liman Pasha, who refused the position of army commander twice before, "immediately" accepted the offer related to 5th Army Command, supports the opinion below about this issue.

The Germans took control on the Gallipoli front when Liman Pasha became the army commander there. Control at Gallipoli was not limited to Liman Pasha. At the beginning of the Gallipoli Campaign, there were Germans in important positions at the Dardanelles fortifications. There were no Germans at Arburnu or Seddilbahir but at Kumkale the commanders of the two-division army were Germans. After May 1915, the number of German commanders increased. In addition to the two divisional army commanders and two group commanders, the army corps commander Seddilbahir (Cape Helles) was German. Five divisional army commanders and two army corps commanders were again German in the Arburnu and Anafatarlar region. A German became the Army Commander in the Saros region. Additionally, German officers were appointed as the group and army-corps chief and artilleryman commanders.

These appointments may be regarded as natural, since Germany was the ally. The Germans and the Ottoman Empire fought together. On the other hand, we cannot see similar kinds of appointments on the Caucasus, Palestine or Iraqi fronts, which were at war during the same period. In 1915, although there were two

German commanders on the Caucasus front - one divisional army commander and the other the chief of general staff - and there was one army commander, one divisional army chief of staff and one army corps commander who were German on the Palestine Front, there were no German officers in the Iraq Front.

This shows that the Germans gave specific importance to Gallipoli and were determined to control the Gallipoli operation according to their plans, and did not want to leave the operation to Turks.

İzzettin Çalışlar, who worked for Atatürk as Chief of General Staff during World War I at Gallipoli and for two and a half years after the war, wrote his diary:

31st March 1915... Liman Pasha, 5th Army Commander; Usedom Pasha, Shore Inspector; Merten Pasha, Navy Commander; Weber Pasha, Army Corps Commander in Anatolia; Cevat Pasha, Fortified Position Commander; Esat Pasha, 3rd Army Corps Commander. **It seems that the Germans want to take the control of the Dardanelles defence completely.**

The importance of Gallipoli for the Germans can be seen indirectly in a German source. After explaining the Gallipoli Campaign in the 9th volume of *Grosse Krieg (The Great War)*, published in 1927 and found in the German Archives, the following statements are used about Gallipoli:

The Germans kept the enemy troops in the Gallipoli region during the summer and autumn of 1915 during the battles there and kept them away from the (European) Western Front. On the other hand, the Germans did not use hardly any German forces in this region, so this considerably assisted the Germans on the Western Front.

The British deployed 410,000 soldiers during the Gallipoli Campaign and the French 79,000. During the war, the enemy lost more than 252,000 soldiers.

Turkey's considerable help in the Gallipoli Campaign to the German effort on the Western Front is shown in the book as an indirect result. Nevertheless, it was not an indirect result. This was the German expectation of the war. When the war is examined, it is seen that German commanders had this idea prior to the war and that they directed the war to realize these ideas. The important thing for them was not to rid Gallipoli of the enemy but to mass more English and French troops there. This is evident from Liman Pasha's defence plan and practices, and other commander's actions and directives.

In the Gallipoli Campaign, relieving the Western front by keeping half a million English and French troops away from the European theatre of war and massing these troops in this region was not the result of these battles, but what the Germans had intended.

ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ FEN-EDEBİYAT FAKÜLTESİ TARİH BÖLÜMÜ'NDE 2002 YILINDA YAPILAN ÇANAKKALE SAVAŞLARI VE ÇANAKKALE İLİ TARİHİYLE İLGİLİ BİLİMSEL ETKİNLİKLER

Web Sitesi

Arş. Gör. Mustafa Kulu ve Tarih Bölümü lisans öğrencileri tarafından hazırlanan web sitesi:

<http://canakkalesavaslarlari.comu.edu.tr>

Konferanslar

Prof. Dr. Mehmet Saray (İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü) **Çanakkale Savaşlarında Hint Müslümanları** 25.04.2002, Çanakkale.

Prof. Dr. Seçil Karal Akgün (ODTÜ Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü) **Çanakkale'mize Sahip Çıkalm** 25.04.2002, Çanakkale.

Panel

Geçmişten Günümüze Ezine 24 Mayıs 2002, Ezine

Panel İçeriği:

Sunuş

Öden, Zerrin Günel, "Açış Konuşması"

Atabay, Mithat, **Ezine'ye Göçler**

Erat, Muhammet, **Yunan İşgali Altında Ezine**

Körpe, Reyhan, **Ezine Yakın Çevresi Arkeolojik Araştırmalar ve Yeni Bulgular Bir Antik Kent, *Skamandria***

Avcı, Halil Ersin, **Ezine'deki Türk, Ermeni ve Rumların Sosyo-ekonomik Durumları**

Kulu, Mustafa, **Ezine'de Yahudi Cemaati**

Koç, Talat, **Ezine'de Kuraklık Riski ve Alınacak Önlemler**

Özözen, Selver, **Kestanbol ve Akçakeçili (Ezine, Çanakkale) Jeotermal Alanının Coğrafi Özellikleri ve Değerlendirilmesi**

Kılıncı Aziz, **Ezine'de Folklorik Yapısı**

Ercan, Aktan Müge, **Manilerdeki Gizler ve Ezine Manileri**

Çanakkale Savaşları ile İlgili Olarak Hazırlanan Lisans Tezleri

Doğan Kaplan, **Çanakkale Savaşları Bibliyografyası**, ÇOMÜ, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Çanakkale 2002.

Murat Yıldırım, **Çanakkale Savaşlarında Basın** (İkdam Gazetesi), ÇOMÜ, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Çanakkale 2002.

Tuğba Özmen, **Tasvir-i Efkâr Gazetesi'nde Çanakkale Savaşları ile İlgili Haberler**, ÇOMÜ, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Çanakkale 2002.

Tamamlanan Yüksek Lisans Tezleri

Adnan Türkeli, **Çanakkale Savaşlarında Jandarma**, ÇOMÜ, Sos. Bil. Enst., Çanakkale 2002.

Halil Ersin Avcı, **İngiliz Büyükelçisi Sir Gerard Lowther'in 1908 Yılı Türkiye Raporu (Çeviri ve Değerlendirme)**, ÇOMÜ, Sos. Bil. Enst., Çanakkale 2002

Devam Eden Yüksek Lisans Tezleri

Mustafa Kulu, **Çanakkale Yahudileri**, ÇOMÜ, Sos. Bil. Enst.

Cengiz Parlak, **Girit'ten Çanakkale'ye Göçler**, ÇOMÜ, Sos. Bil. Enst.

Bölümümüz Araştırma Görevlisi Mehmet Fatih Yavuz'un Doktora tezi **Arkaik ve Klasik Çağlarda Gelibolu Yarımadası**, University of Southern California.

Öğretim Elemanlarının Çıkan Yayınları

Muhammet Erat, **"Çanakkale Savaşlarının Sonuçları"**, Şehit Düsen Tıp Öğrencilerini Anma Programı, **İstanbul Üniversitesi ve Çanakkale On sekiz Mart Üniversitesi**, 18-19 Mayıs 2002, Kabatepe, Çanakkale.

Muhammet Erat, **"Çanakkale Muharebeleri'nde Türk Ordusu'nun Beslenme Sorunu"**, **Piri Reis Meslek Yüksek Okulu**, Nisan 2002, Gelibolu Belediyesi Toplantı Salonu

Muhammet Erat, **"Yunan İşgali Altında Ezine"**, **Dünden Bugüne Ezine Paneli**, 24 Mayıs 2002 Ezine. (Basılacak)

Mihal Atabay ve Halil Aytaç, **Birinci Dünya Savaşı Sırasında Osmanlı İmparatorluğu Topraklarında Almanların Kurduğu Askeri Meteoroloji Örgütü ve Buna Ait Rapor**, DMİ Yay., Ankara 2002.

Halil Ersin Avcı, **"Çanakkale Zaferi"**, **Yeni Türkiye** (Türkoloji ve Türk Tarihi), Sayı 44, Cilt II, Ankara 2002, s.332-347.

Mustafa Kulu, **"Ezine'de Yahudi Cemaati"**, **Dünden Bugüne Ezine Paneli**, 24 Mayıs 2002 Ezine (Basılacak)

Reyhan Körpe, **Asarlıktepe: Skamandria Antik Kenti İçin Yeni Bir Öneri**, **MAUERSCHAUFestschrift für Manfred Korfmann**, 2002 (Tübingen)

Reyhan Körpe, **"İlgardere Diademi"** 12. **Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu (25-27 Nisan Denizli)**, Ankara, Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 2002

Reyhan Körpe, **"Ezine Yakın Çevresi Arkeolojik Araştırmalar ve Yeni Bulunan Bir Antik Kent, Skamandria"**, **Dünden Bugüne Ezine Paneli**, 24 Mayıs 2002 Ezine. (Basılacak)

ÇANAKKALE 1915 – BUZDAĞININ ALTI

Yazar: Mete Tuncoku

Yayımlayan: Türk Tarih Kurumu, 2002; 180syf. ile fotoğraflar

Pek çok kişiye göre Çanakkale, Çanakkale Boğazı'na kıyıdaır. Birinci Dünya Savaşı'ndaki Çanakkale Muharebelerinin anılarını canlı bir şekilde anımsatan, küçük bir taşra şehridir. Ancak Çanakkale'nin , Orta Doğu Teknik Üniversitesi Uluslar Arası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi Profesör olan Mete Tuncoku' nun çalışmalarında ve hayatında, geçmişte olduğu gibi bugün de, çok önemli bir yeri bulunduğunu söylemek abartı değildir.

Mete Tuncoku Çanakkale'ye olan ilgisine zengin ve canlı bir araştırma zemini oluşturmuştur.

Doktora Eğitimi dolayısıyla uzun yıllar Japonya'da kalmıştır. Japonya çalışmaları ve Japon dili konusunda başarılı bir eğitmen olmasının yanında , Kyoto Üniversitesinden de yüksek lisans ve doktora derecelerine sahiptir.

Mete Tuncoku, 1990'da pek çok farklı ülkeden uzmanları bir araya getiren, **Çanakkale Muharebelerinin 75. yıl Dönümü Uluslar Arası Sempozyumunu** düzenlemiştir.

Kendisi ayrıca Çanakkale konusunda, Anzakların yazdıklarından ve 1991'de hala yaşayan Anzak gazileri ile, Çanakkale Muharebeleriyle ilgili yaptığı anket değerlendirmeleriyle, tipik Türk askerinin portresini ortaya koyan başka bir önemli kitabın da yazarıdır. Mete Tuncoku Çanakkale hakkında yazarken, Türkçe, İngilizce, ve Japonca kaynaklardan faydalanmıştır.

Çanakkale 1915- Buzdağı'nın Altı, Tuncoku'nun Çanakkale hakkındaki son kitabıdır. Türkçe yayımlanan kitapta, geniş bir İngilizce özet de bulunmaktadır. Kitapta, Çanakkale Savaşlarıyla ilgili şimdiye dek az ele alınmış konularla inceleyen makaleler bulunmaktadır. Çanakkale tarihiyle ilgilenen sıradan bir okuyucu için bile, Tuncoku'nun düşünmeye zorlayan makalelerinde, çok sayıda yeni ve ilgi çekici konu gizlidir.

Çanakkale, Çanakkale Boğazı bölgesinde Çanakkale deniz ve kara muharebelerinin yapıldığı bir alandır.Çanakkale Seferinin amacı kapitülasyonları yeniden kurmak ve Osmanlı Başkentine olan deniz yolunu İngiliz ve Fransız filosunu kullanarak açıp İstanbul'u düşürmektir. 18 Mart 1915'te, bir aylık yoğun bombardımandan sonra savaş gemileri, kruvazörler, zirhlılar ve destroyler Çanakkale Boğazı'nı zorlamaya başlamıştır.

Ancak, Türk savunmalarından gelen karşı ateşin verdiği zarar yanısıra, Nusret mayın gemisinin saldırıdan önce sisten yararlanarak döşediği 26 mayının patlamasıyla ciddi bir biçimde yara alan pek çok büyük savaş gemisi, Boğazda batmıştır. İkinci aşama yüksek bölgeleri ele geçirmek ve Türk savunmalarını yok etmek için, Gelibolu Yarımadasına kara birliklerinin yerleştirilmesini amaçlayan kara operasyonundan oluşur. İngiliz ve Fransızlar; Anzaklar olarak bilinen Avustralyalı ve Yeni Zelandalı en az 70.000 kişi de dahil olmak üzere, imparatorluklarının her köşesinden gelen, yüz binlerce askerden oluşan büyük bir ordu oluşturmuşlardır. Kara hareketinin, General Sir Ian Hamilton komutasında, kısa ve hızlı bir operasyon olacağına inanılıyordu. Ancak, 1916 Ocak'ına kadarki 8 aydan daha fazla bir dönemde, Müttefikler amaçladıkları bölgelere yerleşemediler ve her iki taraftan da binlerce kayıpla geri püskürtüldüler. Çanakkale Kara Muharebelerinin kahramanı, daha sonra Türk ordusunu savaş alanlarında daha büyük zaferlere sürükleyecek, Mustafa Kemal'dir. Kesin olarak şu söylenebilir ki, Çanakkale'deki Müttefiklerin yenilgisi Birinci Dünya Savaşı'nın uzamasına sebep olmuş ve bunun bir sonucu, Rusya'da Çarlık Rejiminin devrilmesi süreci hızlanmıştır.

Diğer yandan, Çanakkale'deki Muharebeler İngiltere ve Fransa örneği koloni devletlerinin emperyalist güçlerine karşı Osmanlı gibi, Avrupalı ama Hırıstiyani olmayan bir gücün bir zaferidir. Bu açıdan bu muharebeler, Japonya gibi bir Asya ülkesinin kendisini yüzyıllarca dünyaya kapadığıktan sonra, 40 yıl içerisinde çok büyük adımlar atıp , Rus donanmasını Tsushima boğazında yok etmesi anlamında, 1905 Rus- Japon Savaşı'yla da karşılaştırılabilir. Tuncoku, bu noktaları da bilgi ve yorumlarla değerlendirmektedir.

Tuncoku, Çanakkale Muharebelerinin pek çok farklı yönü ve aradan geçen 50 yıl boyunca süren etkilerine de eğilmiştir. Kitapta yer alan incelemeler ; Çanakkale'de çarpışan Hintli Birlikleri, savaşın her iki cephesinde de savaşan Yahudi Askerleri ile, savaşın ganimetlerinden pay almak için Çanakkale'deki deniz saldırısına kendi kruvazörüyle katılmayı öngören Rus çabalarını da, işlemektedir. Tuncoku' nun iki makalesi de Mustafa Kemal'in Çanakkale'de oynadığı öncü rolü ön plana çıkarmakta ve muharebelere ilişkin kendisinin son değerlendirmelerini dile getirmektedir. Diğer makaleleri az tartışılan konular olan Çanakkale Savaşları ve Yunanistan ile, cepheye Türk kadın keskin nişancılarının oynadığı rolü ele almaktadır.

Bu kitap Çanakkale hikayesinin az bilinen yönlerinin açıklandığı toplu bir hazine gibidir. Ayrıca Çanakkale Savaşları ve tarihi sonuçları konusunda, daha pek çok araştırmanın yapılması gerektiğini de belirtmektedir. İndeksi ve referansı düzenli bir biçimde hazırlanmış olan kitap, uzman olmayan okuyucular tarafından da büyük bir keyifle okunabilir.

ÇANAKKALE 1915- THE BODY OF ICEBERG

Author: Mete Tunçoku

Published by: Türk Tarih Kurumu, 2002; 180pp. plus photographs.

To most people, Çanakkale is a small provincial capital on the Dardanelles that vividly evokes memories of the Gallipoli battles in the First World War. However, it is no exaggeration to say that Çanakkale—both past and present—is a central theme of the life and work of Mete Tunçoku, who is a Professor in Department of International Relations at Middle East Technical University; Ankara. Mete Tunçoku brings a surprisingly rich and refreshing background to his interest in Çanakkale. His postgraduate education took him for many years to Japan; he is an accomplished scholar of the Japanese Studies and the Japanese Language education and holds degrees from the University of Kyoto. In 1990, Mete Tunçoku organized an International Symposium for the commemoration of the 75th anniversary of the Çanakkale Battles, which brought together authorities from many different countries. He is also the author of a very important book on Çanakkale which presents a portrait of the typical Turkish soldier, through the writings of the Anzacs as well as an evaluation by questionnaire of the battles of Gallipoli by the Anzac veterans, who were still alive in 1991. When writing about Çanakkale, Mete Tunçoku is able to draw upon the historical traditions and resources of Turkish, English and Japanese.

Çanakkale 1915 – The Body of Iceberg is Tunçoku's latest book on Çanakkale. Produced in a Turkish edition with an extended summary in English, it is a series of short essays dealing with hitherto less treated aspects of the battles of Çanakkale. Even for someone who may claim familiarity with the history of Çanakkale, there is an impressive amount of new and interesting material hidden in Tunçoku's thought provoking essays.

Çanakkale in the straits of the Dardanelles is the area where the naval and land battles of Gallipoli took place. The aim of the Gallipoli expedition was to bring about the capitulation and fall of Istanbul by using the British and French fleet to choke the sea route to the Ottoman capital. On 18 March 1915, after a month of intensive bombardment, the great fleet consisting of battleships, cruisers, dreadnoughts and destroyers tried to force its passage through the Dardanelles.

However, apart from the damage wrought by the counter fire of Turkish defences, several large warships sank in the straits after being severely damaged by the explosion of 26 mines which the Turkish mine-laying vessel *Nusret* had laid under cover of fog hours before the attack. The second phase comprised a land operation to land troops at the tip of the Gallipoli peninsula in order to secure the high ground and destroy the Turkish defences. The British and French assembled a

large army of several hundred thousand soldiers from Australia and New Zealand, known as the Anzacs. The land operation, under the command of General Sir Ian Hamilton, was confidently expected to be a short and swift affair. In the event, over a period of 8 months till January 1916, the Allied troops could not establish themselves and were repeatedly driven back with thousands of casualties on both sides. A hero of the Gallipoli land battles was Mustafa Kemal, who was later to lead the Turkish armies to even greater victories on the battlefield. It may be stated with confidence that the Allied defeat at Çanakkale in the Dardanelles prolonged the First World War, as a result of which the downfall of the Tsarist regime in Russia was hastened.

The battles at Gallipoli marked the triumph of a European but non-Christian powerlike the Ottomans over the imperialistic might of colonial powers such as England and French. They therefore invite comparisons with the 1905 Russo-Japanese War, when an Asian country after being closed to the world for centuries took enormous strides in a matter of 40 years and annihilated the Russian fleet in the straits of Tsushima. Tunçoku interprets these parallels with knowledge and understanding.

Tunçoku focuses on many different aspects of Gallipoli Battles and their fall-out over the next half century. His essays treat such topics as the Indian troops fighting at Gallipoli, the Jewish soldiers on both sides of the war and the Russian attempt to join the naval onslaught at Çanakkale with a cruiser of their own so as to obtain an eventual part in the distribution on the spoils of the war. Two essays by Tunçoku bring out the leading role played at Çanakkale by Mustafa Kemal, and present his later assessment of the battles. Other essays deal with little discussed topics as the Çanakkale battles and Greece, or the part played by Turkish women snipers on the battlefield.

This book is a treasure trove of little known aspects of the Çanakkale story. It indicates that much research work still needs to be conducted in the Çanakkale battles and their historical effects. Well indexed and referenced, the book may be read with great pleasure even by non-specialist readers.

Syed Tanwir Wasti

NOTES FOR CONTRIBUTORS

1. Works on the Gallipoli Campaign and certain aspects of the history and culture of Çanakkale city are welcome. Articles either in English or Turkish are accepted. The views expressed by contributors are not necessarily conform to the editorial policy. Articles submitted for publication should be sent in three copies to

The Turkish Yearbook of Gallipoli Studies

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Atatürk ve Çanakkale Savaşları Araştırmaları Merkezi 17100 Çanakkale

Submitted articles should be unpublished work and not submitted for publication elsewhere. Acceptance of an article for publication automatically transfers copyright of the article to The Turkish Yearbook of Gallipoli Studies.

2. Manuscripts should be typed double spaced on either side of the paper. Titles and subtitles should be short. References should be listed on a separate page. The first page should include (i) the title of the manuscript ; (ii) the name of the author(s); (iii) institutional affiliation(s) of the author(s); Each manuscript should have an abstract of not more than 300 words. The name, address, e-mail address and telephone and fax numbers of the author(s) should be indicated on a separate page.

3. Tables and figures should be numbered consecutively and titled. Decimals should be separated by a full stop. Digits should not be separated by commas. Equations should be numbered consecutively. Equation numbers should appear in the parentheses at the right margin.

4. All references should be cited in footnotes by giving the last name of the author, year of publication, followed by, if necessary, reference to pages. Some examples are: The page numbers for articles in periodicals and edited books must be indicated .

5. Articles accepted for publication should be sent on floppy disks or through e-mail in a "Word" file.

SUBSCRIPTIONS

The Turkish Yearbook of Gallipoli Studies is published yearly. The subscription price for 2003 is 10 US \$

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Atatürk ve Çanakkale Savaşları Araştırmaları Merkezi 17100

Çanakkale

Telephone- Fax- e-mail: 0286 212 05 78 --- acasam@comu.edu.tr

YAZARLAR İÇİN GEREKLİ BİLGİLER

1. Çanakkale Savaşları genel tarihi yanısıra, Çanakkale'nin zengin kültür ve tarihiyle ilgili çalışmalar yayımlanabilir. Makaleler Türkçe veya İngilizce olabilir. Yayımlanması istenen makaleler üç kopya halinde aşağıdaki adrese gönderilmelidir:

Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı (ÇATÜY)

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Atatürk ve Çanakkale Savaşları Araştırmaları Merkezi 17100

Çanakkale

Dergiye gönderilen makaleler başka bir yerde yayımlanmamış veya yayımlanmak üzere gönderilmemiş olmalıdır. Yazarlar tarafından ortaya konulan görüşler sadece yazarların görüşlerini yansıtır. Makaleler yayımlanmak üzere kabul edildiği takdirde, bütün yayın hakları ÇATÜY'E geçer.

2. Makaleler kağıdın bir yüzüne çift aralıkla yazılmalıdır. Başlıklar ve alt başlıklar kısa olmalıdır. Kaynaklar ayrı sayfada yazılmalıdır. Makalenin ilk sayfasında şu bilgiler olmalıdır: (i) yazının başlığı; (ii) yazar(lar)ı; (iii) yazarların bağlı oldukları kuruluşlar; (iv) En çok 300 kelimelik Türkçe özet; (v) en çok 1000 kelimelik İngilizce özet. Ayrı bir sayfada yazarın adı, adresi, e-mail adresi, telefon ve faks numaraları belirtilmelidir. Türkçe metinlerde imlâ, Türk Dil Kurumu İmla Kılavuzu Genişletilmiş ve Gözden Geçirilmiş Yeni Baskı (Ankara, 2000)'sına uymalıdır.

3. Tablo ve şekillere başlık ve sıra numarası verilmelidir. Rakamlarda ondalık kesirler nokta ile ayrılmalı, büyük rakamların haneleri virgülle ayrılmamalıdır. Denklemlere sıra numarası verilmelidir. Sıra numarası parantez içinde ve sayfanın sağ tarafında yer almalıdır.

4. Kaynaklara göndermeler dipnotlarla değil, yapılmalıdır. Dipnotlarda yazar(lar)ın soyadı, kaynağın yılı, sayfa numaraları yazılmalıdır. Kaynakçada dergi ve derlendirmelerdeki makalelerin sayfa numaraları kesinlikle belirtilmelidir.

5. Yayına kabul edilen makaleler "Word" programı ile yazılmış bilgisayar dosyasında, disket ile veya elektronik posta yoluyla gönderilmelidir.

ABONE İŞLEMLERİ

Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığında bir kez yayımlanır. 2003 yılı için abonelik ücreti 15.000.000 TL'dir. Abonelik işlemleri için aşağıdaki adrese başvurulmalıdır:

Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığı

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Atatürk ve Çanakkale Savaşları Araştırmaları Merkezi

17100 Çanakkale

Telefon - Fax - e-mail: 0286 212 05 78 ---- acasam@comu.edu.tr

